

FRANTZ FANON

SIYAH DERİ

BEYAZ MASKELER

ENCORE

SIYAH DERİ BEYAZ MASKELER

Frantz Fanon, 1925'te Fransız sömürgesi Martinik'teki Fort-de-France'ta doğdu.

Antiller'de başlayan hayatının sonunda kendini Cezayirli olarak kabul etmişti. Babasının ataları köleydi, annesinin soyunda ise Fransız kanşımı vardı. Fort-de-France'ta gittiği Lycée Schoelcher'deki öğretmeni şair ve yazar Aimé Césaire'in ırkçılık karşıtı görüşleri Fanon üzerinde derin etkiler bıraktı. Antiller'de Vichy rejimine karşı mücadele etti, daha sonra Nazi işgali altındaki Fransa'da Direniş hareketine katıldı. Savaş bittikten sonra Lyon'da tıp ve psikiyatri okudu. Psikanalizi ırkçılığın bireyler üzerindeki etkilerini araştırmak için kullanmaya başlamıştı. 1953'te Cezayir'deki Bida-Joinville Hastanesinin psikiyatri bölüm başkanlığını üstlendi. Cezayir'deki 1954 ayaklanmasında devrimcileri destekledi, 1956'da Ulusal Kurtuluş Cephesine (FLN) katıldı. Tunus'a giderek *Moudjahid* adlı radikal bir dergi çıkartmaya başladı. Kısa süre sonra Cezayir devriminin öncü ideologlarından biri olarak tanınmıştı. Artık kendini bir Cezayirli olarak görüyordu Fanon. Bütün Afrika'yı dolaşarak FLN lehine konuşmalar yaptı, geçici Cezayir hükümeti adına Gana'da elçilik görevinde bulundu. Fanon Cezayir'in tam bağımsız olduğunu görece kadar yaşayamadı. Gana'dayken lösemi teşhisi konuldu, tedavi için önce Sovyetler Birliği'ne, daha sonra da Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. 6 Aralık 1961'de Washington'da öldü. İlk kitabı *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'i yazdığında 27 yaşındaydı. 1952'de yayımlanan bu eseri onun en önemli eseridir. İkinci kitabı *Yeryüzünün Lanetlileri*'ni ölümünden hemen önce yazmıştı. 1961'de Sartre'ın önsözüyle yayımlanan bu kitap, radikal öğrenciler için anahtar bir metin halini aldı ve ABD'deki *Black Power* hareketinin esin kaynağı oldu.

SİYAH DERİ BEYAZ MASKELER

FRANTZ FANON

Çeviren: Cahit Koytak

Fransızca orijinali *Peau Noire, Masques Blanc* adıyla yayımlandı.

Peau Noire, Masques Blanc © 1952 Editions de Seuil

Siyah Deri Beyaz Maskeler © Encore Nisan 2016

Bu kitabın tüm hakları Encore Yayınları'na aittir.

Encore Yayınları

Tekrar Yayıncılık Bilişim ve Tic. Ltd. Şti. Sertifika No: 29423

Meşrutiyet Caddesi No:35/7 34435 Beyoğlu İstanbul

iletisim@encorekitap.com

www.encorekitap.com

ISBN 978-605-9949-40-8

Yayıma Hazırlayan: Tamer Erdoğan

Kapak Tasarımı: Cemal Gürsel Soyel

Baskı: Pasifik Ofset, Sertifika No: 12027

Cihangir Mahallesi, Güvercin Cad.,

No: 34/1 34310 Haramidere İstanbul

Tel: 0212 412 17 77

İÇİNDEKİLER

2009 İngilizce Baskısına Önsöz - Ziauddin Sardar	7
Giriş	23
1 Zenci ve Dil	33
2 Siyah Kadın-Beyaz Erkek	61
3 Siyah Erkek-Beyaz Kadın	85
4 Sömürgeleştirilmiş Halkların Sözde Bağımlılık Kompleksi	105
5 Siyah Olma Gerçeği	137
6 Zenci ve Psikopatoloji	175
7 Zenci ve Tanıma	249
8 Sonsöz Yerine	265
Dizin	275

2008 İNGİLİZCE BASKISINA ÖNSÖZ

Ziauddin Sardar

Sanırım bazı şeyleri söylemek yerinde olacak: Fanon ve baskının epidemiyolojisi

Siyah Deri Beyaz Maskeler'in açılış cümleleri gelmekte olan bir deneyimi bildiriyor bize: *Patlama bugün olmayacak*.¹ Ama birazdan önümüzdeki metin peşinde olduğu güdülenmeler, tasavvur ettiği farklı dünya ve yaratmak istediği hedefleriyle bir tür patlama halini alacak. Belirgin olan veya olmayan bir dizi önerme, daha doğrusu özlü ifadeyle karşı karşıyayız: *Kesin hakikatlerle gelmiyorum; coşku acizlerin seçtiği silahtır; Siyah insan beyaz olmak istiyor. Beyaz insansa, bir insanlık durumu gerçekleştirmenin peşinde*. Büyük bir öfkeyle karşılaşacağımız belli. Bizi belli bir yere taşıyor bu öfke: *Bir "var olmama" kuşağı var; son derece kısır, son derece kıraç ve yavan bir bölge burası; siyah adam bir insan değil burada, insanlık anlam verebilmek için yaşama, etile kemliğiyle savaşıyor*.

Ama her ne kadar *Siyah Deri Beyaz Maskeler* yer ve zamanın kesinkes belirtildiği tarihsel bir metin olsa da, söz konusu olan sadece tarihsel bir manzara değil. Fanon'un öfkesi güçlü bir çağdaş yankıya da sahip. Afrika'nın kırsalında ve çarpık çurpuk büyümüş şehirlerinde sırf hayatta kalabilmek için sefalet içinde didinip duranların sessiz çığlığı o aynı zamanda. Marjinalleştirilip Asya ve Güney Amerika'nın kıyısına köşesine mahkum edilmiş olanların kırgınlığı. İmparatorluğa, yeni-muhafazakar ideolojinin büyüklük kompleksine ve "Terörle Savaşın" bayağılığına karşı çıkanların yakıcı

¹ *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'den yapılmış alıntılar italiktir.

hoşnutsuzluğu. Kùltürleri, bilgi sistemleri ve varolma tarzları alaya alınan, şeytan gibi gösterilen, aşağı ve akıldışı sayılan ve bazen de yok edilen tüm insanların öfkesi. Herhangi bir öfke değil bu. Her türlü baskıya ve özellikle Batı uygarlığının kalıcılaşımış hükümlanlığına karşı duyulan genel bir hiddet.

Kendiliğinden oluşmuş bir şey değil bu öfke. İçgüdüsel bir tepki ya da yeni ortaya çıkmış bir adalet ve eşitlik tutkusu da değil. Daha ziyade aşındırıcı bir deneyimden, acı verici derecede uzun bir kendi kendini analiz sürecinden ve daha da uzun bir düşünme ve düşünümünden doğmuş bir öfke. Belli ve uzun vadeli bir arzuya yönelmiş ihtiyatlı bir öfke aslında. O arzu ise özbilinçte temelleniyor: *Ötekinin karşıtlığıyla yüz yüze gelen öz-bilinç arzu deneyiminden geçer; onurlu bir yaşama götüren yolda ilk merhaledir bu. Siyah Deri Beyaz Maskeler*, onur kavramının çok özel bir tanımına yer vermekte. Beyaz adamla ve onun medeniyetiyle bir eşitlik arayışı değil onur: *kölelerinin kendisiyle aynı masada yemek yemesine izin veren bir efendinin tavırlarını takınmakla ilgisi yok. Kişinin tüm çok katmanlılığı, sistemleri, varolma biçimlerinin çelişkileri, yaptıkları ve bildikleriyle birlikte kendi kendisi olmasıyla ilgili bir şey. Kendine karşı dürüst olmakla ilgili bir şey. Siyah Deri Beyaz Maskeler* yazarın kendini sorgulayarak kendi onurunu bulup keşfettiği yolun bir haritasını çıkarıyor – Batı medeniyetine katlanmak zorunda bırakılmış herkese tanıdık gelecek bir yolculuğun haritasını.

1. Antiller'de doğduğuma göre

20 Temmuz 1925'te Fransız sömürgesi Martinique'teki Fort-de-France'ta doğan Frantz Omar Fanon birçok kendiliği olan karmaşık yapıda bir kişiydi. Kendi anlatımıyla, Antiller'de başlayan hayatının sonunda kendini Cezayirli olarak kabul etmişti. Anne babası Martinique Adasının orta sınıfına mensuptu. Babasının ataları köleydi, annesinin soyunda ise Fransız karışımı vardı. Fort-de-

France'ta gittiği Lycée Schoelcher'deki öğretmenleri arasında şair ve yazar Aimé Césaire de bulunuyordu. Onun sömürgeci ırkçılığına karşı tutkulu itirazları, duyarlı bir genç olan Fanon üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Muhalif Fanon Antiller'de Vichy rejimine karşı propagandaya girişti. Dominika'ya giderek Karayipler'deki Fransız Direnişine destek verdi. Kısa süre sonra da kendini Fransa'da buldu, Nazi Almanyasının işgal kuvvetlerine karşı koyan Direniş hareketine katılmıştı. Orduda görev yaparken Fanon her gün ırkçılıkla yüz yüze geliyordu. Fransa'da ise Fransız kadınların onları özgürleştirmek için kendini feda etmiş olan siyah derili askerlerden uzak durduğunu fark etti. Savaşta yaralanmış, Özgür Fransa kuvvetlerinde hizmet ederken gösterdiği cesaret nedeniyle Croix de Guerre nişanı almıştı.

Fanon savaş bittikten sonra Lyon'da tıp ve psikiyatri okumasını sağlayan bir burs kazandı.

Öğrencilik döneminde tanıştığı José Dublé adlı Fransız kadın, Fanon'un ırkçılık ve sömürgecilik konusundaki görüşlerini paylaşıyordu. 1952'de evlendiler, bir oğulları oldu ve hayatlarının sonuna kadar birlikte yaşadılar. Fanon psikanalizi ırkçılığın bireyler üzerindeki etkilerini araştırmak için kullanmaya başlamıştı. Özellikle siyahların kendilerini algılayışının ırkçılıktan nasıl etkilendiğini ele alıyordu. 1950'lerde Fransa metropolleri bir devrimci felsefe merkezi durumundaydı ve Afrikalı yazar, düşünür ve aktivistleri mık-natis gibi çekiyorlardı. Fanon da filozof Jean-Paul Sartre'in fikirlerini yalayıp yuttu. Fransız psikanalist ve Sömürgeciliğin Psikolojisi adlı kitabın yazarı Octave Mannoni ile aralarında dostluk oluşmuştu. Irkçı bir toplumda kendi kimliğini bulmaya çalışan genç bir insan olarak Fanon, kendini Avrupa sömürgeciliğine karşı müttefik arayışı içinde Fransa'ya gelen Afrikalı özgürlük savaşçılarıyla özdeşleştirmekteydi. Yeni bir siyah kimliği tanımlamaya girişti ve anti-kolonyalist mücadelede aktif olarak yer aldı. Dolayısıyla, 1953'te Cezayir'deki Bida-Joinville Hastanesinin psikiyatri bölüm başkanlığının teklif edilmesi, kaçırılmaz bir fırsattı onun için.

Fanon Cezayir'e geldiğinde, ülke Fransızlara karşı büyük ve şiddetli bir mücadelenin eşiğindeydi. Cezayirlilerin maruz kaldığı ırkçı muamele ve Avrupalı sömürgecilerle yerli Arap nüfusun yaşam standartları arasındaki uçurum dehşet vericiydi. Cezayirli yoksullarla yakın bir ilişki kuran Fanon grup terapisi yapıyor hastalarına hem yardım ediyor hem de onları inceleme imkanı bulmuş oluyordu. Entelektüel alanda da büyük bir hareketlilik vardı Cezayir'de. 1954'te Cezayirli filozof Malek Bennabi'nin *Vacation de l'Islam adlı* eserinin yayımlanması önemli bir olaydı. Tam Cezayir devriminin patlak verdiği döneme denk gelen bu eser, radikal bir kavram getiriyordu: "colonisibilité" [sömürgeleştirilebilir olma]. Kastedilen, Cezayir ve diğer Müslüman ülkelerin kültürel ve entelektüel olarak gerilediği ve sonunda sömürge olmanın bir "tarihsel zorunluluk" halini aldığı tarihsel süreçti. Fanon gibi hayatının büyük kısmını Fransız ırkçılığına karşı mücadele ederek geçiren Bennabi "sadece fethedilip işgal edilmiş bir ülke ile sömürgeleştirilmiş bir ülke"¹ arasında ayırım yapıyordu. Bu yaklaşıma göre, sömürgeleşmiş ülke kendi kültürel yönelimlerini yitirir ve sömürgeci kültürün asli üstünlüğü fikrini içselleştirir. Her ne kadar Fanon ve Bennabi hiç karşılaşmamışlarsa da, düşüncelerinin birbirini karşılıklı beslemiş olmadığı düşünülemez.

1954 ayaklanmasına Fransa'nın tepkisi tam anlamıyla gaddarcaydı: işkence, cinayet, fiziksel şiddet ve barbarca baskı. Fanon iki yıl süreyle devrimcilere gizlice yardım etti. 1956'da görevini bırakarak açıkça Ulusal Kurtuluş Cephesine (FLN) katıldı. Tunus'a giderek Manouba Kliniğinde ve Nöropsikiyatri Merkezinde çalıştı; *Moudjahid* adlı radikal bir dergi çıkartmaya başladı. Kısa süre sonra Cezayir devriminin öncü ideologlarından biri olarak tanınmıştı. Fransızlardan ve onların sempatizanlarından pek çok ölüm tehdidi alıyordu – kararlılığını pekiştirmekten başka bir etkisi olmadı bunun. Artık kendini bir Cezayirli olarak görüyordu Fanon. Bütün Afrika'yı dolaşarak FLN lehine konuşmalar yaptı; hatta geçici Cezayir hükümeti adına Gana'da

elçilik görevinde bulundu.

Fanon Cezayir'in tam bağımsız olduğunu görecektir kadar yaşayamadı. Gana'dayken lösemi teşhisi konuldu kendisine. Tedavi için önce Sovyetler Birliği'ne, daha sonra da Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. 6 Aralık 1961'de Washington'da öldü.

1960'lar ve 1970'ler boyunca devrimci bir yazar, bir Üçüncü Dünya ve antkolonyalist hareket kahramanı olarak yüceltilmiştir Fanon. En çok etki yaratan eseri *Yeryüzünün Lanetlileri*'ni ölümünden hemen önce yazmıştı. 1961'de Sartre'in önsözüyle yayımlanan bu kitap, radikal öğrenciler için anahtar bir metin halini aldı ve ABD'deki Black Power hareketinin esin kaynağı oldu. Şiddete onay vermesi bakımından tartışma konusu olsa da, *Yeryüzünün Lanetlileri* sömürgeciliğin sosyal psikolojisine ilişkin en nüfuz edici analizlerden birini sunmaktadır. Ne var ki, Fanon'un ünü Berlin Duvarının yıkılışı kadar hızlı bir şekilde gerileyecekti. Hatta kendini ait saydığı Cezayir'de bile unutuldu. Muhafazakar yazarlar şiddet yanlısı görüşlerine karşı çıkarken, solcu yazarlar da devrimci görüşlerini eskimiş ve naif bularak bir kenara bırakmıştı. Ama 1990'larda sömürgecilik-sonrası araştırmaların gelişmesi, Fanon'a yönelik yeni bir ilginin başlamasına yol açmıştır. Bugün değişim arzusuyla –yani Fanon'u Martinik'ten yelken açmaya sevk eden aynı duyguyla– yapıp tutuşan yeni bir kuşak, Fanon'u yeniden keşfetmekte.

2. Bu kitabın mimari yapısı zamansallıktır

Fanon *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'i yazdığı anda 27 yaşındaydı. 1952'de yayınlanan eser onun ilk ve belki de en uzun kalıcı kitabı olmuştur. Ama göz ardı edilmiş bir metindir bu aslında. Önemi ancak yazarın ölümünden sonra, özellikle de İngilizce çevirisinin on beş yıllık bir gecikmeyle 1967'de çıkmasının ardından fark edilmiştir. Savaş karşıtı gösterilerin doruk yaptığı, New York'taki Columbia Üniversitesinde başlayıp kontrol edilemeyen bir yangın gibi ABD

ve Avrupada yayılan öğrenci boykotları ve protestolarıyla dolu bir yıld 1967. Yurttaşlık hakları hareketinin önderi Martin Luther King izleyen yıl öldürülecekti. Siyah gücü//hareketinin sözcüleri, siyahları asimile etme ve soğurma girişimlerini eleştirmekteydi. Fanon'un kitabı siyah bilinci fikrini savunan ve destekleyen herkesin hayal gücünü ateşliyordu. Üçüncü Dünyanın sömürülmesine hiddetle karşı çıkan Paris ve Londra'daki radikal öğrencileri İncil'i haline gelmişti.

Siyah Deri Beyaz Maskeler kolonyalizmin psikolojisini inceleyen ilk kitaptır. Kolonyalizmin sömürgeleştirilenler tarafından nasıl içselleştirildiğini, aşağılık kompleksinin nasıl aşılandığını ve ırkçılık mekanizması üzerinden siyahların nasıl sonunda zulmedicilerini taklit eder hale geldiğini ele alır. Ashis Nandy Fanon'un duyarlılığı sayesinde artık "başta Afrika olmak üzere kolonyal durumu oluşturmuş bulunan kişilerarası örüntüler hakkında bazı şeyler bilmeye"² başladığımızı belirtmiştir. Fanon'un başlattığı psikanalitik dekonstrüksiyon *The Intimate Enemy*'de Nandy ve daha sonra *Decolonising the Mind*'de Ngũgĩ wa Thiong tarafından geliştirildi. Kolonyal öznellik üzerine çalışan diğer kuramcılar da onların izinden ilerledi.

Fanon sömürgeleştirilmiş bir öznenin bakış açısından yazar. Irkçılığa doğrudan maruz kalan, ona karşı doğal ve yoğun nefret geliştirmiş bir öznedir bu. Deneyim söz konusu olduğunda da, sıradan bir özne değildi. Zaten yazarın kendisi de Karayipler ve Fransa'daki direnişlere katılmış, İsviçre sınırı yakınlarında yaralanmış ve bir cesaret takdirnamesi almıştır. Psikanalize mesleki ilgi duyan biridir ve pek fark gözetmeden Sigmund Freud'dan da, Alfred Adler'den de, Carl Gustav Jung'dan da söz ediyor olabilir. Bize *siyah sorununun psikanalitik bir yorumunu sunacağını söyler*. Ama biliriz ki bir terapi seansı olmayacaktır bu. Fanon bir masa başı filozofu ya da kuramcı bir akademisyen değildir. Daha acil ve zorlayıcı bir mesele vardır aklında: özgürleşme.

Aciliyet, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'in sayfalarından fırlar adeta. Metin atlamalarla, üslup farklarıyla doludur; türler birbirine

karışmıştır; analizden manifestolara doğru dramatik bir hareket ve nesnel bilimsel tartışmadan derin bir öznelliğe doğru kaymalar mevcuttur; teoriden gazeteciliğe geçişler olur; geniş çaplı metaforların karmaşık bir kullanımı görülür ve özellikle, bir dizi bariz çelişkiyle karşılaşırız. Hakiki ve deyim yerindeyse “eski tarz” bir çok yönlü, çok bilgili bilim adamı olarak Fanon, elindeki her türlü araç ve yöntemi kullanmaktan çekinmez: Marksizm, psikanaliz, edebiyat eleştirisi, tıbbi inceleme ve bildik aforizmalar. Ve bütün bunları devirip bozmaktan da geri durmaz — hem de kimilerinin çelişki sayacağı bir şiddetle. Ama hepsinden önemlisi, metnin bizi çeken ve sarsan bir doğrudanlığa sahip oluşudur. Çalkantılı bir ruhu hisseder, doğruca bize hitap eden bir ses duyar, betimlemeler aracılığıyla gözlerimizin önünde yaşanan haksızlıkları bizzat görebiliriz. Bunun en belirgin olduğu kısım, “Siyahlık Olgusu” başlıklı bölümdür. Burada Fanon her türlü uzlaşığı bir kenara bırakarak bilinç akışını kağıda boşaltmaktadır. *Beyazlık, beni yakan beyazlık... Ateşin yanında oturuyor ve derimi inceliyorum, postumu. Daha önce hiç dikkatimi çekmemiş sanki, ne kadar da çirkinmiş meğer. Ama bir an duraksıyorum: Kim söyleyebilir bana güzelin ne olduğunu? ?* Bu doğrudanlık, bu kaynayan öfke rahatsız eder bizi, çünkü medeni toplum rahatsız edici hakikatlerden ve çıplak dürüstlükten hoşlanmaz. Ama işte *Siyah Deri Beyaz Maskeler*’i Batı medeniyetine yönelik böylesine güçlü ve kalıcı bir itham haline getiren tam da budur.

Sanırım Fanon’u seksizmle ve cinsiyet önyargılarına sahip olmakla suçlamak pek isabetli olmayacaktır. Gerçi Bart Moore-Gilbert’in *Siyah Deri Beyaz Maskeler* hakkında söyledikleri doğrudur: “Kadınların ve erkeklerin deri rengi deneyimlerini bilerek ayrıştırıyor.”³ Ama 1950’lerde cinsiyet farkından arındırılmış bir dil kullanan kim vardı ki? Ve evet, Fanon’un Avrupa hümanizmine hem saldırmak hem de onu savunmak için kullanılacağı doğrudur. Çünkü Avrupa hümanizmi totaliter eğilimlerin yanı sıra birkaç telafi edici özelliğe de sahiptir. Fanon Avrupa evrenselciliğini eleştirir, ama yine de

psikanaliz söylemini ortaya çıkan komplekslere yol açan duygusal *anormallikleri açığa vurmak için kullanır*, çünkü evrenselciliğin belli bazı çeşitlemelerinden uzak durup bazı başka evrensel düşünce ve değerlere yakınlaşmak mümkündür. Bağlamı dikkate alan bir düşünürdür Fanon, kendi ikilemleri bağlamında en anlamlı olan neyse, onu benimser.

Siyah Deri Beyaz Maskeler'i okurken, yazıldığı dönemi ve koşulları kesinlikle göz önünde bulundurmalıyız. Yoğun ve çoğu zaman kanlı bir kurtuluş hareketinin ortasında yazılmış dinamik bir metindir bu kitap. Hem bireysel hem de toplumsal olan yoğun ve çoğu zaman kanlı bir ölüm kalım mücadelesinin alevleri arasından çıkmıştır. Bedenin olduğu kadar ruhun da ayakta kalmasıyla ilgilidir bu mücadele. Sömürgecilikten kurtulmak kadar Avrupa'nın boğucu kucaklayışından ve Avrupa medeniyetinin tüm insanlığın evrensel kaderi olma iddialarından kurtulmakla da ilgilidir. Yazar dönüşümler ve değişimler geçirdikçe, boğulur gibi oldukça, nefesi tıkanıkça, sarsıldıkça, mücadele ettikçe ve *insanı salt bir mekanizmadan ibaret kılmaya kalkanların aşağılamasına* sırtını döndükçe, metin de değişir ve gelişir. Fanon için mücadele bir hayatta kalma, özgürlük havasını soluma meselesinden daha azı değildir.

Bağlama bakmalıyız. Ama aynı zamanda algılarımızı açarak kitabın küresel mesajını da görebilmeliyiz. Çünkü Fanon'un istediğini hepimiz arzuluyoruz.

3. Siyah adam ne istiyor?

İlk bakışta Fanon "siyah adama" karşı hayli sert bir tavır içinde görünür. "Siyah adamın" *iyi bir zenci* olması beklenir, düşüşünü gerçek bir *cehennem halinde tamamlayabilme avantajından bile yoksundur o*. Ama Fanon'un öfkesi "siyah adama" değil, onunla ilgili bir önermeye yöneliktir: sadece siyah olması değil, *beyaz adamla ilişkisi bakımından siyah olması gerektiği* önermesine. Fanon'u asıl

ilgilendiren, bu daha aşağı olma hususunun içselleştirilmesi ya da kendi tabiriyle *derinin içine işlemesidir* [epidermalization]. Siyah adam beyaz dünyayla temas ettiğinde, bir duyarlılaşma yaşar. Egosu çöker. Özguveni darmadağın olur. Kendini güdülendiremeyen bir kişi halini alır. Davranışlarının bütün amacı beyaz adamı taklit etmek, ona benzemektir; böylece insan olarak kabul görmeyi ummaktadır. Fanon'un ilgilendiği ve sonunda ortadan kaldırmak istediği şey, aşağı olma halinin dinamiğidir. Araştırmasının açıklanmış hedefi budur: *isabetli örneklerden çıkararak, Siyah adamın ırkdaşlarını yabancılaştırıp toplumdan soyutlaması mümkün psikolojik unsurları derinliğine kavramasına yardımcı olmak.*

Fanon'a göre, beyaz olma bir aralık sembolüne, *Adalet, Doğruluk, Bakirelik* sembolüne dönüştüğünü ileri sürmüştür. Uygar, modern ve insan olmayı tanımlamaktadır. İşte bu nedenle, *Özgürlük ve Adalet için kavga vermesi gerektiğinde, Zenci özgürlüğün bedeli hakkında hiçbir şey bilmez ... bunlar hep beyaz özgürlük ve beyaz adalet olmuştur, yani efendileri tarafından ortaya konmuş değerler.* Siyah olma ise bunun tam karşıtıdır: kolektif bilinç dışında *çirkinlik, günah, karanlık, ahlaksızlık* demektir. Sözlüklerde bile beyaz sözcüğünün tanımı olarak temiz ve saf karşılıkları geçer. *Roget's Thesaurus*'ta beyazlığın eşanlamlısı olarak 134 sözcük yer almaktadır ve çoğu olumlu çağrışımlara sahiptir. Buna karşılık aynı sözlükten siyahın kirli, yasaklanmış ve kasvetli anlamlarına geldiğini öğreniriz. Siyah ve siyahlığın eşanlamlıları olarak belirtilen 120 sözcükten hiçbiri olumlu çağrışım yapmamaktadır. Bu yüzden beyaz yalanlar hoşgörülebilir, siyah yalanlar ise daima aşağılık ve kötüdür. Evrim bile siyahtan beyaza doğru ilerler. Hatta gür sakalı ve ısl ısl pembe yanaklarıyla Bağışlayıcı Tanrı da beyazdır. Sonuç: *Beyaz olmak zengin olmak, güzel olmak ve zeki olmak demektir.* Ve netice: Kim ahlaksızsa, Zenci odur. Bu evren şemasına göre ahlaklı olabilmek için, diyor Fanon bize, Zenci olmayı bırakmak, tarihe ve kendine karşı dürüst olmayı bırakmak şarttır.

Ama Fanon'un öfkesi *ırkını değiştirip beyaz olmak isteyen siyah adama* dönük değildir basitçe. Zenciye hayranlık duyan birini de aynı derecede aşağılık bulur: *Kendisinden nefret eden kadar "hastadır"* o da. İdealleştirilmiş Zenci de yine beyaz adamın bir konstrüksiyonudur. Aydınlanmanın diğer yüzünü temsil eder: gerçek tarihe sahip gerçek bir kişi değil, bir imge olarak kurulmuştur. Avrupa hümanizminin kendi ahlaki arafından kurtulma, kendini Güney Amerika ile Karayiplerin yerli halkına aktarıp, onların yerine geçme ihtiyacından doğmuştur bu Zenci. Dolayısıyla, Fanon'un Zencileri sevenlere iyi gözle bakmamasına şaşmamak gerek.

Özgürleşme, bu konstrüksiyonların gerçek yüzünü kavramakla başlar. Bu farkındalıkla birlikte oluşan ilk itki, kendinden nefret etme yönündedir: *Zenciye bir günah ve kötülük sembolü olarak görür gibi olduğum zaman, zenciden nefret etmeye başlıyorum.* Fanon burada genel bir duyguyu ifade etmektedir. Eğer temsil ettiğiniz her şey – tarihini, kültürünüz, bizzat kendiniz– çirkin, budalaca ve aşağılık olmaktan başka bir şey değilse, kendinize hoş gözle bakmamanız da şaşırtıcı olmayacaktır. Ama bu nevrotik durum, kurtuluşa giden yol değildir. Tek bir çözüm vardır sadece: *başkalarına benim üstümde bir rol veren bu anlamsız dramı aşmak ve ikisi de kabul edilemez olan Siyah ve Beyaz deyimlerini lügatçemden çıkartıp, insan kavramını, sadece insan kavramını yücelterek evrenselliğe yönelmek.*

Fanon siyah adamın ilk yaptığı şeyin tepki vermek olmasını anlaşılır bulmakla birlikte, bunun ötesine geçmek gerektiğini vurgular. Ne var ki, bir sonraki adım bizi bir ikilemle karşı karşıya getirmektedir. Siyah adam kendini beyaz adama tepki içinde tanımlayıp böylece onu her şeyin ölçütü mü yapmalıdır? Yoksa *durmaksızın somut ve yepyeni bir insan anlayışı aramayı sürdürmek mi gerekir?* Direnmenin doğru şekli nerede bulunur? Siyah adam kendi adına nasıl konuşmalıdır?

4. ... Konuşmak demek, bir kültürü özümlemek, bir uygarlığın yükünü dilinin ucunda taşıyabilmek demektir her şeyden önce.

Siyah adam bir Avrupa diliyle konuşur. *Fransız diline ne kadar hâkimse, tam o oranda daha beyaz hale gelir* – ya da aslında herhangi bir Batı diline, günümüzde İngilizceye. Yani neredeyse daha ilk andan itibaren siyah adam bir problemle karşılaşmaktadır: Siyahlığın en iyi ihtimalle bir mevcut olmama şekli sayıldığı ya da daha kötüsü tam bir olumsuzluk ifade ettiği bir dil ve söylemde “siyah kendilik” nasıl konumlandırılabilir? Ama sorun sadece dilin kullanımıyla sınırlı da değildir. Bir siyah Fransa’ya geldiğinde, dilden başka şeyler de vardır onu değiştiren. Değişmiştir, çünkü *Fransa’dan sadece Montesquieu’yü, Rousseau’yü, Voltaire’i öğrendiği için değil, hekimlerini, kısım şeflerini, uzatmalı çavuştan tutun da, mahalle polisine kadar on ikinci dereceden görevine sadakatle bağlı ne kadar memuru varsa hepsini seri üretim halinde Fransa’dan aldığı için de kimlik değiştirmektedir*. Yani mesele beyaz adamın sadece dili değil, bütün medeniyetidir. Fanon “beyaz” sözcüğü ile *Avrupa medeniyetini ve onun temsilcilerini* kastetmektedir.

Buna karşılık “siyah” ise, genel olarak Batı-olmayan demektir. Öyleyse şu soru çıkıyor ortaya: Batı-olmayan kendi tanımını Batı medeniyetinin araç gereciyle geliştirebilir mi? Fanon beşeri bilimlerde bir problem saptamıştır: bunların kendi dramlarının olması. Belli bir kültürel ortamdan çıkmışlardır ve o kültür ve o dünya görüşünün endişelerini, önyargılarını yansıtır. Eğer Batı medeniyeti ve kültürü sömürgeci ırkçılığın sorumlusu ise ve Avrupa’nın kendisi ırkçı bir yapıya sahip ise, bu medeniyetten çıkma bilgi söylemlerinin aynı ırkçılığın yansıtması ve aynı yapısal tahakkümü sürdürmeye yaraması bizi şaşırtmamalıdır. Batı-olmayanı aşağı sayan anlayışın tohumları daha en baştan atılmıştır: *Başkaları beni tarihin derinliklerinden çekip çıkardıkları zaman, çıktığım damarı sık sık hatırlayayım diye, yamyamlık devrinin kalıntılarını göz önünde bıraktılar*. Ama Batı tarihi sadece yamyamlığı Batı-olmayanın kromo-

zomlarında görmekle kalmaz, Batı-olmayanın tarihini de siler aynı zamanda. Tarih, hem Batı'nın Tarihi hem de Batı'nın algıladığı haliyle Tarih, diğer tüm Öteki tarihlerin küçük ve önemsiz kollar olarak akıp karıştığı muazzam bir ırmağa dönüştürülmüştür. Fanon'un beşerti bilimlere ilişkin saptaması aynı derecede sosyal bilimler için de geçerlidir. Antropoloji özel olarak siyah insanları betimlemek, yönetmek ve zaptetmek için geliştirilmiştir. Politik bilim beyaz adamı en tepeye yerleştirir ve derinlemesine Avrupa-merkezlidir. Bilim ve İmparatorluk hep el ele yürümüştür: Sonuçta ortaya çıkan ırk esasına dayalı bilim ekonomisi açıkça öncelikle zengin ve gelişmiş ülkelerin yararına olmuş, olumsuz sonuçlar ise ağırlıkla gelişmekte olan ülkelerin payına düşmüştür. Fanon'un 1950'lerdeki kahramanların beyaz, kötülerin ise hep siyah olduğu çizgi romanlara ilişkin *Beyaz adamın küçük Beyaz adamlar için ürettiği yayınlara* ifadesi, aynı derecede bilimlerin öğretilme tarzı, söylemlerin öne çıkarılması ve bilginin ilerleyişi için de geçerlidir. Bütün bu alanlarda *birey nüfuz eden ve onda ait olduğu kolektif birimin dünya görüşünü biçimlendiren bir veriler, önermeler ve enformasyonlar kütlesiyle karşı karşıyadır*. Tüm bu disiplin ve söylemler, kendini hiyerarşik olarak medeniyet merdiveni- nin en tepesinde gören bir kültürün ürünüdür. Dünyada ne varsa, ne üretilmişse ve üretiliyorsa, hep beyaz adam tarafından yapıldığını ve beyaz adam için olduğunu varsayarlar. Bu yüzden de, beyaz adamın yazgısı gereği dünyanın efendisi olduğu a priori bir veri olarak alınır.

Oysa Batı kültürünün hegemonyası ve bu hegemonya sayesinde küreselleşmiş olması, evrensellikle karıştırılmamalıdır. Bir disiplin veya söylemin bütün dünyada kabul görüyor veya uygulanıyor olması onun evrensel geçerliliği olduğu ve her toplumda uygulanabileceği anlamına gelmez. Başka bir yerde de belirttiğim gibi,⁴ mesela hamburger ve kola her tarafta yenilip içilmektedir ama onları evrensel düzeyde benimsenmiş sağlıklı ve kabul gören besinler olarak sınıflandırmak zordur. Dünyanın küçük büyük her şehrinde bulunuyor olmaları evrenselliklerini değil, onları üreten kültürün egemenliğini gösterir

ancak. Aynı mantık bilimsel disiplinlere ve söylemlere de uygulanabilir. Fanon evrensellikten bahsederken kastettiği şey, Avrupa tarihinin bir ürünü, Batı söylemlerinden çıkma ya da Aydınlanmanın liberal hümanistlerinin bir armağanı olan Batı hegemonyasının sözde evrensellliği değildir. Başka şeyler vardır aklında.

Öyleyse, kendi etnik perspektiflerini ve yatkınlıklarını dönüştürmek, antikolonyalist mücadelesini evrensel insani değerler adına yürütmek isteyen Fanon nasıl bir şey düşünmektedir? Ya bu evrensellliği bazen kendisinin açıkça kınıyor olmasına ne demeli? Sömürgecilik sonrası dönemde bazı kuramcılar bu noktada iki farklı Fanon görmüştür. Örneğin Nicolas Harrison “Fanon’un bazen evrenselcilik karşıtı, bazen de evrenselci (ve sözde-evrenselcilik karşıtı) olan yazılarındaki bu iki farklı yönelimi” bağdaştırmanın yolu olarak “metinleri kişisel gelişim ve deneyimlerin getirdiği fikir değişiklikleri açısından ele alıp göreceli/tarihsel olarak görmeyi” önermiştir. Şöyle devam eder: “Başka bir yol da, onun çeşitli iddialarını yazarın retorik ve/veya stratejik tavırları olarak değerlendirmek ve bunların fikrî hareketlilik yaratma, dayanışma oluşturma vb. bakımından etkililiklerini dikkate almaktır.”⁵ Ne var ki Fanon aslında evrenselcilik karşıtı değildir, sadece belli bir tür evrenselciliğe karşı çıkar: üstünlük fikrine dayanan ve bu üstünlüğü evrensel bir söylem olarak sunan evrenselciliğe. Evrenselciliği (Batı türü) ne amaçla incelediğini açıkça belirtmiştir: *Onu analiz ederek parçalamayı umuyorum*. Çelişkili iki tavır yok bunda, sadece tek ve bütün bir duruş var. Ayrıca, postmodern belirsizlik de hiç ilgilendirmez Fanon’u; sömürgecilerin yıkıcı hegemonyası onun için ilk elden deneyimlediği çok bariz bir şeydir. Sömürgeci ile sömürülen arasındaki ilişkinin ayrıntılarını da önemsemez, çünkü sömürgeci kulakları zaten sömürülenin politik koşullarına aldırılmaz ve söyleyeceklerine kulak vermez.

Fanon’un evrensellik fikri onur, eşitlik ve hakkaniyet kavramlarına dayanır: *somut ve tamamen yeni bir insan anlayışına*. Şimdiye kadar var olmamış bir evrenselciliktir bu, egemen söylemden çıkamaz

ve belli bir kültür ile onun temsilcilerini ayrıcalıklı kılan bir büyük anlatı olarak görülemez. Uğruna mücadele etmemiz ve kurmamız gereken evrenselliştir. İşte bu yüzden, Fanon sadece bilgi ve eleştiriyle yetinmez. İnsanın *eylemlili* olmasını ister (ve sözünü ettiği insan, evrensel insandır). Düşündüysek, harekete geçmeye hazır olmalıyız. Fanon'a göre insanlar olarak birincil görevimiz, tüm ilişkilerimizde *insani bir dünyayı oluşturan temel değerlere saygıyı korumaktır*. Dünya insani değildir. *Akla seslenmekle veya insan onuruna saygı çağrısıyla gerçekliğin değişebileceğini sanmamalıyız*. Eğer farklı bir gerçeklik, farklı bir dünya istiyorsan, mevcut olanı değiştireceksin.

5. Dünyayı bilmek değil, dünyayı değiştirmek! Mesele bu!

Fanon postmodern bir kuramcı değildi. Sömürgecilik deneyiminin zorlu şartları altında gelişen fikirleri pratiğe dökülmeli, antikolonyalist mücadeleye destek vermek için kullanılmalıydı. Zaten *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'i yazmadan önce Karayipler'deki Fransız direnişinde ve Fransa'da da Almanlara karşı savaşmıştı. Irkçı bir toplumda yaşamak zorundaydı ve onun karanlık yüzünü derinden hissetti. Yani söylediği şeyler bilgi ve deneyime dayanıyordu. Bu bakımdan, çoğu sömürgecilik sonrası teorisyenden farklıdır. Peki postkolonyal araştırmaların entelektüel atası sayabilir miyiz Fanon'u? Jenny Sharpe'in belirttiği gibi, Fanon ve diğer sömürgecilik karşıtı yazarlar, örneğin C.L.R. James, Aimé Césaire, Amilcar Cabral, Ngugi wa Thiong ve Albert Memmi "coğrafi ve tarihsel olarak sömürgecilik sonrası araştırmaların kurumsal gelişiminden uzaktı. 1960'lar ve 70'lerde Üçüncü Dünya'da gelişen ulusal kurtuluş hareketleriyle bağlantılı olan dekolonizasyon literatüründen farklı bir şekilde, postkolonyal araştırmalar öncelikle Birinci Dünya'nın 1980'ler ve 90'lardaki akademik söylemine dâhildi."⁶ Fanon'un kuram için kuram yapma gibi bir lüksü yoktu. Nitekim pek çok postkolonyal metnin tersine *Siyah Deri Beyaz Maskeler* ezoterik —ama işe yaramaz— bir anlatımla süslü teknik bir

teori el kitabı değildir. Tutku, argüman, analiz ve anekdotlarla dolu bir metindir. Fanon eylemin doğruca anlama veya kuramlaştırmadan çıkamayacağını göstermeye çalışmıştır. Şevk ve arzu gerektirir eylem. Fanon'un iletmek istediği, güçlendirmeye çalıştığı da budur işte.

Fanon'un zamanından beri çok şey değişti. Ama altta yatan baskı ve haksızlık yapıları aynı kaldı. Britanya, Fransa, İspanya, Portekiz ve Hollanda'nın şimdiki ulusal kimliğini İmparatorluk biçimlendirdi. Afrika ve Asya'nın psikolojik, politik ve kültürel görünümü üzerinde de belirleyici etkiye sahip. Eski Avrupa imparatorluklarının yerini dünyayı yönetmek ve kendi imgesine göre şekillendirmek isteyen yeni bir İmparatorluk, yeni bir süper güç almış bulunuyor. "Terörle savaş" adı altında her türlü uluslararası yasayı ve insan hakları anlayışını çiğneme hakkı buluyor kendinde. Avrupa Kalesinin temelinde hem en yaygaracı hem de en rüşeym halindeki çeşitleriyle ırkçılık var – Almanyada, Hollandada, Fransada, Belçikada ve İskandinavya'da aşırı sağın yeniden öne çıkması ve sığınmacılara, göçmenlere, politik ilticacılara ve Avrupa'nın Müslüman nüfusuna ilişkin söylemler açıkça gösteriyor bunu. Doğrudan sömürgeci yönetim ortadan kalkmış olabilir; ama kültürel, ekonomik, politik ve bilgiye dayalı baskı olarak çeşitli kılıklarıyla kolonyalizm hâlâ hayatta.

Öyleyse Fanon'un seslenişi, 1950'lerde ve 1960'larda olduğu kadar bugün de önemli ve geçerlidir. Hatta birçok bakımdan daha da çok. Fanon için baskının tarzı ve nasıl işlediği fark etmez. *Bir tür insanlık dışı davranışla bir diğeri arasında nasıl farklar olduğunu araştırmak ütopyacı bir çabadır.* Bu yılın gaddarlığı önceki yılın gaddarlığından farklı değildir, çünkü tüm sömürü kaynakları *birbirine benzer; bunların hepsi de aynı "nesneye" uygulanır: insana.* Fanon bu gerçekliğin farkında olmaktan çok daha fazla şey yapmamız gerektiğini vurgular: O gerçekliği dönüştürmek ve aşmak için sürekli eylem halinde olmalıyız.

Bir Batı eleştirisi olarak *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'in pek az eşdeğeri bulunur. Ama kitabın asıl kıymetli yanı gönül rahatlığına yüksek sesle karşı çıkmasıdır. Fanon, durmak bilmeden uyarır bizi: *en utanç*

verici arzuların uykuda beklediği Avrupa bilinçdışı karşısında; hayatın tadı kalmamış, havanın kirlenmiş, fikirlerin ve insanların yozlaşmış olduğu ve ölüm kokan modern toplum karşısında; ve herkesin beyazlığa ve ışığa doğru tırmandığı, insan olmanın anlamı hakkında tek ve monolitik bir kavramın girdabına kapıldığı ilerleme düşüncesi karşısında tetikte olmamız için. Ve en önemlisi, nefretin sürekli şekil değiştiriyor olması karşısında gözümüzü açık tutmamız için: *Nefret yaratılıştan getirilen bir şey değildir. Az çok farkında olunan bir suçluluk kompleksiyle çatışma içindeki ruhta daima beslenip büyütülmesi, varlık düzleminde ortaya konması gereken bir duygudur, nefret. Nefret eden kişinin, bunu uygun tavır ve davranışlarıyla göstermesi, hatta deyim yerindeyse, tüm varlığıyla bizzat nefret kesilmesi gerekir.*

Bu mesaj, günümüzde de yazıldığı zamanki tazeliğini koruyor. Fanon zamanının çok, çok ötesindeydi. Bazılarının onu sevmemesi de bu yüzden. Tam da bu yüzden onu tanımamız, söylediklerine kulak vermemiz lazım. Ve bence sözlerinde kendimizi bulabilirsek, onun gibi biz de *ileriye doğru bir adım atmış oluruz.*

NOTLAR

1. Malek Bennabi, *Islam in History and Society* (Islamabad, Islamic Research Institute, 1987), s. 53.
2. Ashis Nandy, *The Intimate Enemy* (Delhi, Oxford University Press, 1983), s. 30.
3. Bart Moore-Gilbert, *Postcolonial Theory* (London, Verso, 1997), s. 145.
4. Detaylı bir analiz için benim *Islam, Postmodernism and Other Futures: A Ziauddin Sardar Reader* içinde "Beyond development: an Islamic perspective," adlı metnime bakınız. Ed. Sohail Inayatullah ve Gail Boxwell (Londra, Pluto Press, 2003); ve Vinay Lal, *Empire of Knowledge* (London, Pluto Press, 2002).
5. Nicolas Harrison, *Postcolonial Criticism* (Oxford, Polity, 2003), s. 158.
6. Jenny Sharpe, "US Multiculturalism," *Postcolonial Studies* içinde, ed. Henry Schwarz ve Sangeeta Ray (Oxford, Blackwell, 2000), s. 114.

GİRİŞ

*Ruhlarına sinsice korku ve dehşet salınmış, aşağılık kompleksi,
kaygı, kölelik, umutsuzluk ve eziklik duyguları
yerleştirilmiş milyonlarca insandan söz ediyorum.”*
— Aimé Césaire, *Discours sur le Colonialisme*

Duygusal patlamanın zamanı değil bugün. Bunun için vakit çok erken ya da çok geç.

Kesin hakikatlerle gelmiyorum.

Bilincimin mucizevi ışımlarla aydınlandığını söyleyemem.

Yine de, tam bir huzur içinde düşünüyor ve diyorum ki bazı gerçekleri dile getirmek iyi olacak.

Ama bunları söylerken haykırmayacağım. Çünkü haykırmak, uzun zamandan beri hayatımdan çözülp gitti.

Evet, o kadar uzak ki bana...

Öyleyse, niçin yazıyorum bu kitabı? Kimse bunu sormadı bana.

Hele bu kitabın seslenmek istediği kimseler, hiç sormadı.

Peki, sonra? Sonrası, tam bir iç rahatlığıyla söyleyeyim o halde: Bu koca dünya bönlerle, ahmaklarla dolu. Ve tabii sözü biz söyleyince, ispatı da bize düşüyor; bunu çok iyi biliyorum.

Yepyeni bir hümanizme doğru...

İnsanlar arasında anlayış...

Kara derili kardeşlerimiz...

Ey insanlık, inanıyorum sana...

Irksal önyargılar...

Anlamak ve sevmek...

Onlarca, yüzlerce sayfa her yandan üzerime geliyor ve telkinler taşıyor bana. Oysa bir tek satır yeterdi. Bir tek cevap yeterdi, siyah insan probleminde düğümün çözülmesi için:

İnsan neyin peşinde?

Siyah adam ne istiyor?

Siyah derili kardeşlerimin gazabını üzerime çekeceğimi bilsem de söyleyeceğim: Siyah insan, insan değildir.

Bir “var olmama” kuşağı var; son derece kısır, son derece kıraç ve yavan bir bölge burası; siyah adam bir insan değil burada, insanlık anlam verebilmek için yaşama, etiyile kemiğiyle savaşıyor. Çoğu hallerde Siyah insan, bu cehennem yokuşunu aşabilme fırsatından ve belki de cesaretinden yoksundur.

İnsan, sadece bir “neyse o olma” olanağı olmadığı gibi sadece bir inkâr ve red olanağı da değildir. Bilincin, aşkınlığın faaliyeti olduğu eğer doğruysa, bu aşkınlığın çoğu zaman sevgi ve anlayış/kavrayış temalarıyla derinden ilgili olduğunu bilmemiz gerekir. İnsan, kozmik uyum için titreşip duran bir EVET’tir. Kökünden koparılan, kovalanan, yokuşa sürülen ve kendi varoluş sorunsalı içinde bulup çıkardığı gerçeklerin birbiri ardından yok olup gittiğini görmeye mahkûm edilen insanın, dünyanın karşısına, kendisiyle birlikte var olan bir zıtlık, bir çelişki çıkarmaktan vazgeçmesi beklenir.

Siyahî, derisi siyah olan insana denir. Bu, onun, bir dizi duygusal sapıştan yararlanarak, çıkarılması/sürgün edilmesi gereken bir evrene/dünyaya yerleşmiş olması demektir.

Son derece önemli bir problemle karşı karşıyayız. Derisinin rengi beyaz olmayan insanın bizzat kendisinden kurtarılması türünden bir şey önermiyorum. Acele etmemeli, temkini elden bırakmamalıyız; beyaz ve siyah, karşımızda iki kamp var çünkü.

Yılmadan her iki kampı, her iki metafizik heyulayı açıklığa kavuşturacak ve çoğu zaman her ikisinin de son derece akıcı, akışkan ve değişken olduğunu göreceğiz.

Eski fatihlere, yöneticilere ve eski misyonerlere acımayacağız.

Zenciye hayranlık duyan kimsenin de en az ondan tiksinen insan kadar “hasta” olduğunu akıldan çıkarmayacağız.

Beyazlara kin öğütleyen kimse ne kadar zavallıysa, ırkını beyazlaştırmayı düşleyen Kara adam da o kadar zavallıdır.

Bir Çek'ten, kesinlikle daha sevimli değildir Siyah insan. Ve gerçekten yapılması gereken şey de insanı özgürleştirmektir.

Bu kitap üç yıl önce yazılmalıydı. Fakat bu gerçekler o gün korku gibi yakıyordu beni. Onları ancak bugün tutuşup yanmadan dile getirebiliyorum. İnsanların yüzlerine savrulacak türden değil bu hakikatler. Dile getirilmeleri coşkuyu ateşlemek için değil. Coşkulara güvenmiyorum çünkü.

Ne zaman bir yerde infilak etse ateş, açlık ve ıstırap getirmiştir insanlığa... Ayrıca horgörü ve aşağılanma.

Coşku acizlerin seçtiği silahtır.

Demire çarçabuk biçim vermek için onu ateşe sokan insanların silahıdır coşku. İnsanın adalelerini ısıtmayı ve sonra onu serbest bırakmayı tercih ederim ben. Ateşi ve coşkuyu kendi iç-huzuru, sükûneti içinde saklamasını bilen bir insanlık... Bütün bu söylenenlerden çıkarabileceğimiz sonuç bu.

Önüne başkalarının koyduğu engellerden uzak, gün yüzüne çıkarılıp yükseltilecek bir anlam, bir gerçeklik bulmak için sabanını kendi etine sokmasını bilen bir insanlık...

Bu kitabı okuyanlardan çok azı, onu gözden geçirirken içeriğinde bizim bulduğumuz problemleri fark edecektir.

İnkâr meşrepli şüphenin tüm dünyada kök salıp kol gezdiği bir çağda, bir namus yoksunu, onur yoksunu insanlar güruhunun sözlerindeki saçmalığın, anlamsızlığın künhüne erişmenin artık mümkün olmadığı bir çağda, anlamlının ve anlamsızın birer düşünsel kategori olarak henüz ayrıştırılmadığı o sisli ufuklara ulaşmak, nüfuz etmek hayli zor olacaktır.

Siyah insan Beyaz olmak istiyor. Beyaz insansa, bir insanlık durumu gerçekleştirmenin peşinde.

Bu deneme boyunca, Siyah-Beyaz ilişkisini anlamaya yönelmiş bir çabanın gelişimini izleyeceğiz.

Beyaz adam Beyazlığına kilitlenmiş.

Siyah insan da Siyahlığına.

Bu çift başlı narsisizmin değişik biçimler ve görüntüler altında kaydettiği yönsemeleri ve onu esinleyen etmenleri sorgulamaya çalışacağız.

Görüşlerimi açıklamaya başlarken, okuyucunun kitapta çıkarılmış bulduğu sonuçları inceden inceye işlemeye, ayrıntıya girmeye pek yer ve zaman olmayacaktır.

Bu inceleme boyunca herhangi bir kısır döngü içine düşmemek kaygısı, çabalarımın biricik yol göstericisi oldu.

Bir gerçek var ortada: Beyazlar kendilerini Siyahlardan üstün görüyorlar.

Bir başka gerçek de şur: Siyahlar, ne pahasına olursa olsun düşünce zenginliklerini göstermek istiyorlar Beyazlara; akıl ve zekâca onlardan geri kalmadıklarını...

Peki, bu çıkmazdan kurtulmanın yolu ne?

Yukarıda kendine hayranlıktan, narsisizmden söz ettim. Doğruyu söylemek gerekirse, Siyah adamın dünyasında gözlenen karmaşık yapıya yol açan etki çarpıklıklarının ancak Siyah adamın problemine yönelmiş psikanalitik bir yorumla ortaya konabileceğine inanıyorum. Bu çarpık yapıyı, bu hastalıklı bünyeyi çözümlerken onu bütünüyle kazıyıp yok etmeye kalkışmış olacağım belki. Bireyin, insan yaratılışının bir gereği, insanlık durumunun da bir belirtisi olarak evrenselliği benimsemeye yatkın olması gerektiğine inanıyorum. Ve bunu söylerken de, taraf tutmaksızın, Gobineau gibi adamlarla Mayotte Capécia gibi kadınları düşünüyorum. Ama böyle bir kavrayışa varmak için çocukluktan arta kalan bütün bir kusurlar ve eksiklikler kümesinin bertaraf edilmesi gerekmektedir.

İnsanın trajedisi, bir zamanlar çocuk olmasıdır, diyor Nietzsche. Bununla beraber biz yine de, Charles Odier'in gösterdiği gibi, nevrotik

insanın kaderinin kendi elinde olduğunu akıldan çıkarmamalıyız.

Kabul edilmesi benim için son derece acı veren bir gerçek olsa da, ifade etmek zorundayım ki, Siyah insan için bir tek alınıyazısı var: Beyaz olmak.

Konuya girmeden önce belirtmem gereken hususlardan biri de şu: Giriştiğim analiz psikolojik bir analiz. Ancak buna rağmen bana öyle geliyor ki, Siyah insanın kendi benliğine dönüp kendini tanıması, sosyal ve ekonomik gerçekleri açık ve dolaysız bir biçimde tanıyıp kabul etmesine bağlıdır. Eğer bir aşağılık kompleksi söz konusu ise, bu kompleks başlıca iki sürecin ürünüdür;

— öncelikle ekonomik sürecin;

— ikinci dereceden de, bu aşağılık duygusunun içselleştirilmesi sürecinin yahut daha iyi bir deyimle, tenselleştirilmesi, ten rengiyle özdeşleştirilmesi sürecinin ürünü.

Freud, on dokuzuncu yüzyıl sonlarının kurumsal eğilimlerine karşı çıkarak bireysel faktörün, yani insan tekini yoğuran özgül psikolojik unsurun çözümlenebileceğini ileri sürdü; filogenetik teori yerine ontogenetik bir perspektif ortaya koydu. İncelememiz sırasında görülecektir ki, Siyah insanın yabancılaşma sorunu bireysel bir sorun değildir. Filojeni ve ontojeni yanında bir de sosyojeni iş görmektedir. Bir anlamda, Leconte ve Damey'in¹ görüşünü doğrulayarak bunun bir sosyo-diagnostik sorunu olduğunu pekâlâ söyleyebiliriz.

Peki, hastalığın seyri ve geleceği (prognosis) hakkında ne söyleyebiliriz?

Burada biraz durup, toplumun, biyoşimik süreçlerden farklı olarak, insan unsurunun etkisinden bağımsız olamayacağını hatırlayalım. İnsan, topluma varlık ve biçim kazandıran asli unsurdur şüphesiz. Prognosis de, o halde, yapının çürümüş köklerinden kurtulmayı kafasına koymuş olanların elindedir.

Siyah insan kavgasını, her iki düzlemde birden sürdürmek

¹ M. Leconte ve A. Damey, *Essai critique des nosographies psychiatriques actuelles*.

zorundadır. Her iki süreç tarihsel olarak sürekli bir etkileşim içinde olduğuna göre, herhangi birinin tek yanlı olarak kurtarılması yarım bir iyileşme olarak kalmaya mahkûmdur. Hele bu durumda iki sürecin birbiriyle mekanik bir bağımlılık içinde olduklarına inanmak, yapılabilecek hataların en ciddisidir. Böyle bir düşünce tarzı herşeyden önce eşyanın doğasına aykırıdır. Bu husus, açık bir biçimde kanıtlanacaktır.

Gerçeklik, her şeyden önce, bütünsel bir kavrayış ister bizden. Varılması beklenen çözüm, öznel düzeyde olduğu kadar nesnel düzeyde de mevcut sorunsala denk düşmelidir. O halde, “Bütün suç benimdi” derken gösterilen teslimiyet tavrı içinde, kalkıp önemli olanın ruhun kurtuluşu olduğu yönünde indirgeyici bir iddiaya sığınmanın pek çabaya değer bir yanı yoktur.

Kelimenin en katıksız materyalistik anlamıyla, ancak nesnelerin yerli yerine konduğu ölçüde yabancılaşmanın ortadan kalkmasından, bir öze dönüşten söz edilebilir.

Psikolojiyle az çok ilgili bir çalışmayı, çalışmanın metodolojik bakış açısını veren bir açıklamayla sunmak iyi olurdu. Ama ben bu konuda biraz rahat ve belki de biraz eski kafalıcı davranarak tüm metotları ve metot düşüncesini botanikçilere ve matematikçilere bırakacağım. Çünkü metodun da düşüncenin önünde ayak bağı olduğu bir nokta vardır. İşte bu noktadan yola çıkmak istiyorum ben.

Bu incelemede Zencinin Beyaz damgalı uygarlıkla teması sırasında benimsediği tutum ve davranış biçimlerini keşfe çalışacağım. Dolayısıyla cangılda yaşayan ve itibari olarak ilkelliğine, vahşiliğine hükmedilen Zenci değil incelememizin konusu. Çünkü bizim ele alacağımız birçok faktörün cangılda yaşayan yerlinin hayatında henüz ne yeri ne de önemi vardır.

Beyaz ve Siyah ırkların yan yana yaşamaları olgusunun kütleli, ayrıştırılamaz bir psiko-egzistansiyel kompleks yarattığına inanıyorum. Onu analiz ederek parçalamayı umuyorum.

Çoğu Zenci aşağıda anlatılanların içinde bulmayacaktır kendini.

Bu durum birçok Beyaz için de doğrudur.

Fakat insanın bir şizofrenler ve cinsel kötürümler dünyasında kendisini yabancı olarak hissetmesi, böyle bir dünyanın gerçekliğini örtmeye yetmez.

Tanımlamaya çalıştığım tutum ve davranış biçimlerinin çıplak gerçekle bağdaştığı kanısındayım. Bunun sayısız örneğiyle karşılaştım çünkü.

Öğrenciler ve işçiler arasında, Pigal'in ya da Marsilya'nın o kara maskeli (siyah yüzlü diyemeyeceğim) kadın simsarları arasında gözleyip yakaladığım, hep aynı saldırganlık ve pısırlıklık çizgisi oldu.

Bu kitabın klinik bir araştırma olduğunu söyleyebiliriz. Onun satırlarında kendini bulanların ileriye doğru bir adım atmış olmalarına inanıyorum. İster Siyah, ister Beyaz olsun, benzer kaygıları taşıyan insan kardeşlerimi, yüzyıllarca süren kavrayışsızlığın yüzlerinde katmerlendirdiği o utanç verici maskeyi olanca kuvvetleriyle yırtıp atmaya ikna edebileceğime de ciddi olarak inanıyorum.

Bu çalışmanın mimarisi zamana bağımlı bir temel üstünde yükselmektedir. Her türden insan problemi, zaman unsuruna göre belirlenmiş görece bir noktadan bakılarak değerlendirilmelidir. Düşünsel düzlemde, şimdiki zaman, geleceğin inşasına ister istemez katkıda bulunacaktır.

Gelecekse kozmosun geleceği değil, öncelikle benim çağımın, benim ülkemin, benim varoluş sorunsalımın geleceğidir. Benden sonra görüntüye girecek dünyayı biçimlendirmeye kalkmamalıyım asla. İndirgenmez biçimde kendi zamanıma aidim. Ve bunun içindir ki kendi zamanım için yaşamalıyım. Gelecek, gelecekte yaşayacak olanların yükseltecekleri bir yapı olmalıdır. Bu yapı ancak benim şimdiki zamanı, aşılmış, geride bırakılmış bir durum olarak değerlendirdiğim ölçüde şimdiki zamanla ilgilidir.

İlk üç bölüm modern Zenci çevresinde dönüyor. Bu bölümlerde özellikle yaşayan Siyah insanı ele alarak, onun Beyazların dünyasındaki tutum ve davranış biçimlerini değerlendirmeye çalıştım.

Son iki bölüm, bir varoluş tarzı olarak Zenci olmanın psiko-patolojik ve felsefi bir yorumu olarak karşımıza çıkıyor.

Ortaya konan analiz daha çok geriye doğru işleyen bir süreç sergiliyor.

Dördüncü ve beşinci bölümler bütünüyle farklı temeller üzerinde yükseliyor.

Dördüncü bölümde, ana fikri bakımından oldukça tehlikeli bulduğum bir eseri² irdelemeye çalıştım. O. Mannoni, bu çalışmasında kendi durumunun belirsizliğinin de farkında üstelik. Tanıklığının değeri de biraz buradan geliyor belki. Belli bir durumun muhasebesini yapmaya çalışıyor. Bunun bizi pek tatmin etmediğini söylemek herhalde hakkımızdır. Yazardan nasıl ayrı düşündüğümüzü göstermeyi görev sayıyoruz.

“Siyahların Gerçeği” başlığı altında verdiğim beşinci bölümün birçok bakımdan önemli olduğunu sanıyorum. Zencinin kendi ırkıyla yüz yüze portresini vermeye çalıştım bu bölümde. Görülecektir ki, bu bölümde verilmeye çalışılan Siyah insanla, Beyaz kadınla yatmak hevesiyle malul Siyah erkek arasında hemen hiçbir bağlantı yoktur. Sonrakinde açık bir Beyaz olmak tutkusu vardır. Ve her durumda kin ve intikam tutkusu... İşte tam da bu noktada, sözü geçen tutkularla tam bir karşıtlık halinde, Siyah kimliğinin anlamını aramaya yönelmiş Siyah insanın umutsuz çabalarını gözlemliyoruz. Beyaz damgalı uygarlıkla Avrupa kültürü bir varoluşsal sapmaya sürüklemiştir Zenciyi. Bir başka yerde göstereceğiz ki, çok zaman Zenci ruhu diye adlandırdığımız şey, aslında Beyaz adamın eseridir.

Eğitim görmüş Zenci, kozmik ve spontane Zenci mitinin bu budala figürü, belli bir noktadan sonra ırkının artık onu anlayamadığı hissine kapılır.

Belki de bu durumdaki Zencinin bizzat kendisidir ırkını artık anlayamayan.

² [Dominique] O. Mannoni, *Psychologie de la Colonisation* (Paris, Editions du Seuil, 1950).

Sonra dönüp, böyle olduğu için adeta kendini kutlar; aradaki aykırılığı, kopukluğu, kavramak noksanlığını ve uyumsuzluğu daha da ileri noktalara vardırıarak, bütün bunlarda kendi gerçek insanlığının özüne vardığı kuruntusuna kapılır. Ya da çok ender olarak kendi halkına ait olmak ve kendini halkına adanmak ister. Bu durumda da ağzındaki öfke köpüğüyle yüreğindeki fırtınalara kapılarak Siyah uçuşunun koskoyu karanlıklarına gömer kendini. Göreceğiz ki böylesine gözü kara, böylesine soyut bir tutum, mistik bir geçmiş uğruna şimdiki zamanın ve geleceğin feda edilmesinden başka bir şey değildir.

Antiller’de doğduğuma göre, izlenimlerim, tanıklıklarım ve bunlardan kalkarak vardığım sonuçlar –en azından kendi yurdumda yaşayan Siyah insana ilişkin olanlar– doğal olarak yalnızca Antiller için geçerlidir. Antiller’de yaşayan Zenciyle Afrika Zencisi arasındaki farkları ele alan bir çalışma ilginç olabilirdi. İlerde böyle bir çalışma yapabilirim belki. Belki de buna artık gerek kalmaz. Böyle bir durumdan ötürü de bize sadece kendimizi kutlamak düşer herhalde.

ZENCİ VE DİL

Dil fenomeninin temel bir önem taşıdığı kanısındayım. İncelememize bu konuyla başlamayı gerekli görmemizin sebebi de bu. Bu bizi, yüzünün rengi siyah olan insanın *öteki*'ne bakışını ve onu algılayış tarzını belirleyen önemli unsurlardan biriyle yüz yüze getirecektir. Çünkü konuşmanın, dolaysız bir biçimde öteki için ve öteki'ne göre var olmak olduğu hususu her türlü kuşkunun dışındadır.

Siyah insanın iki boyutu vardır. Biri ırkdaşlarına ilişkin olanı, diğeri de Beyaz insana ilişkin olanı. Beyaz insana karşı davranışıyla başka bir Zenciye karşı davranışı farklıdır Zencinin. Bu *benlik* bölünmesinin doğrudan doğruya sömürgeci baskının bir sonucu olduğunu ayrıca belirtmeye gerek yok. Kimse kalkıp da, Zenciyle öteki arasında işleyen bu çift yöllü dolaşımın büyük ölçüde Zencinin, maymundan insana doğru ilerlediği iddia edilen şu tembel, ağır aksak evrimin bir halkası olduğunu ispata çalışan, teorinin kanıyla beslendiğinden şüphe etmek gafletine düşmez herhalde. Gerçekliği yansıtan nesnel ipucu da zaten burada gizli.

İnsan bu ipucunu bir kez yakaladıktan, duruma bu açıdan bakmaya başladıktan sonra işin gerisi kendiliğinden aydınlanıyor. Tarihin derinliklerinden yükselen sese nasıl kulaklarını kapalı tutabilir insan: "Dünyayı bilmek değil, dünyayı değiştirmek! Mesele bu!"

Bütün dehşetiyle çağımızın meselesi burada yatıyor.

Konuşmak demek, belli bir sentaksı kullanabilecek şu ya da bu dilin morfolojisini kavrayabilecek durumda olmak demektir. Doğru, fakat konuşmak demek, bir kültürü özümlemek, bir uygarlığın yükünü dilinin ucunda taşıyabilmek demektir her şeyden önce. Söz

konusu durum, öyle görüldüğü gibi tek boyutlu olmadığına göre, onun ifade edilmesi de değişik açılardan gerçeği, olgunun kendisini yansıtmalıdır. Burada okuyucudan, başlangıçta kabul edilmez gibi görünseler de, izdüşümleri olgular dünyasında arandığında hemen kendi gerçeklik tartılarını bulacak olan bazı hususları peşinen kabul etmesi beklenir.

Bu bölümde karşı karşıya olduğumuz mesele şu: Antilli Zenci, Fransız dilini kullanmadaki becerisiyle doğru orantılı olarak, giderek Beyazlaşacak, yani gerçek, sahici bir insan olma evresine giderek daha bir yaklaşacak mı? Böyle bir duyguyla motive olmuş bir tutumun, varlık sorunsalıyla yüz yüze kalmış insanın temel tutumlarından biri olup olmadığını pek bilmiyorum. Bildiğim şu: Bir dile hâkim olan, sonuç olarak, o dille ifade ve ima edilen dünyaya da hâkim olur. Varmak istediğimiz yer belli oluyor artık: Dil hâkimiyeti, dil ustalığı yabana atılmayacak bir güç, bir iktidar getiriyor sahibine. Paul Valéry bunun derinden farkında olacak ki dili, “ete saplanmış tanrı” olarak nitelendiriyor.¹

Hazırlık aşamasında bulunan bir başka çalışmada² bu fenomeni sorgulamayı düşünüyorum. Şimdilik burada, hangi kimliği taşırsa taşırsın, Antilli Zencinin neden daima bir dil problemiyle yüz yüze olduğunu göstermek istiyorum. Ayrıca, dil konusundaki bu tanımlamanın sınırını Antilli Zenciden yola çıkarak her boydan sömürge insanını içine alacak bir genişlikte tutacağımı şimdiden belirtiyim.

Her sömürge halkı, başka bir deyimle, kendi yerel ve orijinal kültür kaynakları söndürülmek ya da toprağa gömülmek suretiyle ruhunda onulmaz bir aşağılık karmaşası yaratılmış her halk, neredeyse bir varoluş koşulu olarak, başka ve yeni bir uygarlığın yayıcısı durumundaki ulusun diliyle, yani metropol kültürüyle göğüs göğüse bir hesaplaşma içinde bulur kendini. Sömürge insanı artık ana-ülkenin, metropolün kültürel standartlarını benimseyebildiği

¹ Paul Valéry, *Charmes* (Paris, Gallimard, 1952), s. 20.

² *Le langage et l'agressivité*.

oranda cangıla özgü o ilkel, yabanıl statüsünün üstüne yükselecektir. Yüzünün ve dünyasının Siyahlığından, cangılın loş kültüründen sıyrılabilirdiği oranda Beyazlaşacak ve adamdan sayılacaktır. Fransız sömürge ordusunda, özellikle Senegal alaylarında, Siyah subaylar görevlerini her şeyden çok tercüman olarak yerine getirirler. Bunlar efendilerinin talimatlarını kendi adamlarına aktarırken herkesten çok Siyah askerlerin gözünde itibar kazanmaktadırlar.

Elbette, çünkü insanların gözünde şehrin yeri ayrıdır, köyün yeri ayrı. Keza, büyük şehir başka çağrışımlar uyandırır zihinde, taşra başka çağrışımlar. Dış görünüşüyle ana-ülkede de durum pek farklı değildir. Lyon'lu bir öğrenciyi düşünelim: Böyle biri Paris'te memleketinin asudeliğini, Rhone rıhtımlarının mest edici güzelliğini, çınar ağaçlarının ihtişamını ve bilmeyen birini büyüleyebilecek daha nice güzelliği öve öve bitiremez size. Ama aynı kişiye Paris dönüşü rastlasanız ve siz de özellikle Paris'i bilmeyen biriyseniz, bu sefer de Paris hakkındaki övgülerinin önünü alamayacağınızdan emin olabilirsiniz: Paris, ı ışık deryasında yüzen şehir... Seine nehri, kıyıda küçük bahçeli lokantalar, ah ah, Paris'i gör, sonra öl...

Martinik'in insanı için de durum aynıdır. Her yerden çok da Martinikli insanın kendi adasında; Basse-Pointe'da, Marigot'ta, Gros-Morne'da ve karşı kıyıda, muhteşem Fort-de-France'ta. Öyleyse adalı insan için, adanın bizzat kendisinden daha önemli bir olgudur bu. Ana-ülkeyi gören Zenci kendi ülkesinde bir yarı tanrıdır. Bu hususta benim kendi yurttaşlarımla dikkatini çekmesi gereken bir olgudan söz edeyim. Onlardan birçoğu, metropoliten Fransa'sında bir vakit kaldıktan sonra tanrılaştırılmak üzere yurtlarına dönerler. Orada karışık duyguların en dokunaklısıyla, en yüceltici olanıyla karşılar onları yerli, yani, bu, hayatında-köyünden-dışarı-adım-atmamış *bitaco*. Tabii, Fransa'da bir süre kaldıktan sonra yurduna dönen Siyah adamın tepeden turnağa değişmiş olduğunu ayrıca belirtmeye gerek yok. Bu değişikliği genetik terimlerle ifade edecek olursak, yurduna dönen bu siyah adamın fenotipinin tam ve mutlak bir mutasyona

uğradığını söyleyebiliriz.³ Daha yurduna ayak basmadan önce bile onu, yerden neredeyse bir karış yukarıda, o kibirli azametli tavırlarıyla gören biri, onda yeni ve olağanüstü birtakım güçlerin harekete geçtiğini rahatlıkla söyleyebilir. Bir arkadaş ya da eski bir tanıdığa rastladığı zaman selamı, eskisi gibi açık kollarla verilmiş sıcak bir selam değildir artık; ihtiyatla yapılmış hafif bir baş hareketi ve soylu, ince bir iç-titreşimi ima etmek üzere iyi talim edilmiş, at sineklerinin vızıltısını andıran boğuk bir ses, o kadar. Çünkü metropol görmüş Zenci bilmektedir ki orada, Fransa'da Le Havre ya da Marsilya'da, rıhtımda dikilip gözlerini ondan ayırmayan sanal bir gözetleyici, bir stereotip var: "Martinik'ten geliyorum, bu benim Fransa'ya ilk gelişim." Ve yine Zenci bilmektedir ki, şairlerin *tanrısal çağiltı* dedikleri şey, olsa olsa, zenci bozması bir lehçeyle Fransızca arası bir şey olabilir ancak (Bunu teslim etmek için Kreol dinlemeli). Antiller'de orta-sınıf hizmetçileri dışında kimseyle Kreol konuşmaz. Martinikli çocuklar okulda önce kendi lehçelerini hor görmeyi öğrenirler. Kreol kazınıp atılacak bir şeydir orada. Bazı ailelerde Kreol konuşmak tamamen kontrol altındadır. Çocukların Kreol konuşması anneler için eğlence konusudur olsa olsa.

Aklımdan çıkarmamamı istiyor, annem
Tarih dersimi iyi bilmezsem eğer
Giyip de bayramlıklarımı
Gidemeyecekmişim pazar ayinine.
Bu çocuk ailenin yüzkarası olacak
Lanetimiz olacak bu çocuk
Kapa çeneni diyorum sana,
Konuşacaksan Fransızca konuş bari,
Fransa Fransızcası!

³ Doğdukları ortama geri dönen Zencilerin bir çevrimi tamamladıkları kendilerinde eksik olan bir şeyi kazandıkları izlenimini verirler. Tam anlamıyla kendilerini tamamlamış olarak dönerler.

Fransız Fransızcası

Fransızca gibi Fransızcası.⁴

Evet, ne yapıp etmeli, dilimi düzeltmenin bir yolunu bulmalıyım, çünkü şöyle veya böyle, hakkımda ona göre hüküm verecekler ve büyük bir horgörüyle dudaklarını büküp, “Fransızca nasıl konuşulur, onu bile bilmiyor daha,” diyecekler benim için.

Antilli gençler arasında, kendini iyi ifade etmesini, Fransızca’yı iyi konuşmasını becerebilen biri, kendisinden adamakıllı çekinilen biridir. Ona şöyle tartarak bir bakın, hemen hemen bir Beyaz olduğunu rahatlıkla söyleyebilirsiniz. “Kitap gibi konuşuyor,” derler Fransa’da; Martinik’te de “Beyaz adam gibi konuşuyor,” derler böyleleri için.

Fransa’ya ayak basan Zencinin ilk işi, R’leri yutarak konuşan Martinikli adam mitine tepki koymak olur. Önce bu tipin farkına varır, sonra bizzat kendi benliğinde bu tiple amansız bir savaşa girer. R’leri yuvarlamakla yetinmez, süsleyip nakışlayarak vermeyi talim eder. Başkalarının en ufak tepkilerini alttan alta izleyip, başkalarından çok kendi konuşmasının seyrine, kendi sesinin titreşimine kulak kesilip de sonunda kendi diline, şu Allah’ın belası tembel organa karşı güveni sarsılan Zenci, odasına kapanır ve *diksiyon* sorununu temelden halletmek üzere verilmiş umutsuz bir kararın uygulaması yolunda yüksek sesle saatlerce kitap okur.

Bu acıklı tutkunun mizah yanını veren veciz bir hikâye anlatmışlardı bana. Le Havre’da ilk gününü yaşayan Martinikli bir Zenci, bardan içeri girer ve eksiksiz bir özgüvenle seslenir: “Garrerson! Bana biy biya getir.” Gerçek bir tutku, sahici bir kendini verişle karşı karşıyayız burada. R’leri yutarak söyleyen taşralı Zenci tipiyle karıştırılmamak azmiyle adam kursağında demet demet R toplamıştı ama, ne yazık ki, kurguyu çok kötü yapmıştı.

⁴ Leon-G. Damas, şairin *Pigments* isimli şiir kitabındaki “Hıçkırık” isimli şiirinden; Leopold S. Senghor’un derlediği *Anthologie de La Nouvelle Poésie Nègre et Malgache* (Paris, Press Universitaires de France, 1948), s. 15-17.

Sınırların kaldırıldığı oranda dünyanın genişleyeceği inancında kendini gösteren psikolojik bir fenomenle yüz yüzeyiz: Kendi adasında mahsur bırakılan, dışarıya en küçük bir gedik bırakmamacasına kapalı bir atmosferde tıkanıp kalan Zenci, Avrupa'nın süsünde ve parlıtısında açık havanın işaretini vehmetmektedir. Bu bakımdan, itiraf etmemiz gerekir ki, *Cahier d'un Retour au Pays Natal*⁵ isimli kitabında Aimé Césaire son derece net ve çarpıcı tablolar sergiliyor. Adı geçen kitapta betimlenen Fort-de-France'ın bu küçük şehri, yolu izi olmayan, kumlarla kaplı, kupkuru bir yerdir. "Orada, güneşin altında kupkuru ve çıplak, kumların üzerine serili, kendi metruk ve ilkel yaşama duyusunun üzerine kapanıp kalmış, tükenmez dertlerin ve sorunların yükü altında beli bükülmüş, soluğu kesilmiş, kendi alınyazısına karşı hırçın, her yönden görünmeyen duvarlarla çevrili, kendi toprağının sütüyle karnını doyurmaktan âciz, önü ne yana dönse kapalı, yolları kesik, sınırları dikenli, hayvansal ve bitkisel nimetlerden yoksun bir şehir hayaleti."

Césaire'in tasvirini, şiirsel üslubunun ötesine geçilerek yorumlamalı. O zaman, Fransa'ya gideceği haberini alan Siyah adamın (hayata yeniden başlayacağı haberini almışçasına) girdiği sevinç nöbetini de, değişmek yolunda gösterdiği çabayı da anlamak daha kolay olacaktır. Önünde değişmenin yönünü ve biçimini gösteren bir model olmasa da, Zenci bu yolda herhangi bir düşünce süreci yaşamadan değişecektir artık. Burada, konuyla doğrudan ilgili olmasa da, ABD'de yapılan bir araştırmadan söz etmek yararlı olacaktır. Pearce ve Williamson'ın yönettiği Peckham Araştırma Merkezi'nde yeni evli çiftler üzerinde yapılan bir dizi test, evlendikten sonra eşlerin biyokimyasal yapılarında önemli değişikliklerin meydana geldiğini ortaya koymuştur. Bu araştırma, sözgelimi kadının hamilelik döneminde, sadece kadında değil, kocasında da belli birtakım yeni salgıların ortaya çıktığını göstermiştir. Şimdi, insan ister istemez düşünüyor, tam bir duygusal ve ruhsal açlıkla Fransa'ya ayak

⁵ *Cahiers* (Paris, Présence Africaine, 1956), s. 30.

basan Zencinin bedensel salgılarında, kim bilir, ne ilginç değişiklikler meydana gelmektedir? Bunu tespit etmek için, Zencinin fiziki kondisyonunu, bir yurdundan ayrılmadan önce, bir de Fransa'da bir ay kaldıktan sonra test etmek yetecektir herhalde.

Herkesin tartışmasız beşeri bilimler olarak adlandırdığı disiplinlerin de kendilerine mahsus dramları var. İnsan realitesi için belli bir tip öngörüp de, sonra bu tipin fiziksel modalitesini sadece ele alınan tipte gözlenen sapmalara göre mi belirlemek gerekir; yoksa, tam tersine, somut ve sürekli yeni bir insan anlayışını yakalamak için yılmadan çaba sarf etmenin faydasız olduğuna mı inanacağız?

Yirmi dokuz yaşından sonra insanın aşk yeteneğini ve benzer türden bir duyguyu yaşayabilmesi için kırk dokuz yaşına kadar beklemesi gerektiğini okuduğu zaman, bastığı toprağın ayaklarının altında kaydığını hisseder insan. Bu durumda insanın bozulan dengesini yeniden kazanması için önünde bir tek yol vardır: problemi bütün ağırlığıyla göğüslemeyi göze almak. Çünkü yukarıda sözü geçen türden bütün araştırmalar ve varılan bütün bulgular, insanı umutsuzluk labirentine götüren bir tek yönü gösteriyor: onu, bir hiç olduğuna, mutlak manada bir hiç olduğuna inandırmak; kendisinin diğer "hayvan"lardan farklı olduğunu tasavvur etmesine yarayan narsisizmden vazgeçmesinin gerekliliğine inandırmak.

İnsana bukağı geçirmekten başka bir şey değildir bu.

Böyle olduğunu düşündükçe de kendi narsisizmime iki elimle birden sarılıyorum ve insanı yalnızca mekanik bir düzenek olarak görenlerin bu aşağılamalarına sırtımı dönüyorum. Eğer insan realitesinin temel yoksunlukları, temel yetersizlikleri felsefi düzeyde tartışma götürmüyorsa, o zaman herhangi bir makinedeki arıza ve aksaklıklardan söz eder gibi, onları basit "arızalar" olarak psikanalitik düzlemde sorgulamak isterim.

Fransa'ya giden Zenci değişmektedir, çünkü bu ülke, bir kutsal belde, bir tapınma yeri imajı vermektedir Zenciye. Fransa'dan sadece Montesquieu'yü, Rousseau'yu, Voltaire'i öğrendiği için değil;

hekimlerini, kısım şeflerini, uzatmalı çavuştan tutun da, mahalle polisine kadar on ikinci dereceden görevine sadakatle bağlı ne kadar memuru varsa hepsini seri üretim halinde Fransa'dan aldığı için de kimlik değiştirmektedir. Uzaklığın, insanı yüksek statülere yay gibi sıçratan büyümlü bir etkisi vardır. Gelecek hafta Fransa'ya gideceği bilinen kimsenin çevresinde, üzerinde Paris, Marsilya, Sorbon, Pigalle gibi tanrısal isimlerin yıldızlar gibi yanıp söndüğü büyümlü bir hale dolaşır. Ayrılık günü gelip de rıhtıma inildiğinde, onu götürecek gemi kıyıya yaklaştıkça, varlığına arız olan sıradan, eksik ve ölümlü ne varsa, orada gözler önünde bir gölge gibi süzülüp terk eder onu. İşte tam bu anlarda yolcu, geçirmekte olduğu kutsal başkalaşımı ve kendisine dolan sınırsız gücü, onu uğurlamaya gelen yakınlarının gözlerinde artık kolayca izleyebilir. "Elveda sırtlan derisinden yapılmış kısa pantolon, elveda hasır şapka..."

Onu cennetine götürecek gemiye bindirdik, şimdi bırakalım yol alsın; ileride yine karşılaşacağız onunla.

Şimdi, evine dönen bir başka Zenci'yi karşılamaya gidelim isterseniz. Bu "yeni-gelen", yeni bir insan olduğunu göstermek için hiç vakit kaybetmiyor; sorulara yalnız Fransızcayla cevap veriyor, çünkü, nasılsa, Kreol'ü anlamıyor artık. Bu trajikomik durumu veciz bir biçimde yansıtan güzel bir halk hikâyesi vardır. Bir süre Fransa'da kaldıktan sonra ailesinin yanına dönen bir köylü çocuğu, çiftlikte dolaşırken gözüne çarpan bir aleti işaret ederek küçümseyici bir edayla babasına sorar: "Bu nedir böyle, ne işe yarar?" Baba, bu gün görmüş çiftçi, otlağa salınan danaların ayağına fazla uzağa gitmesinler diye bağlanan demir zincirli gülleyi eline alarak hiçbir şey söylemeden oğlunun ayağına bırakır. Canı fena halde yanan oğul hemen oracıkta sıyrılır kendini kaptırdığı o yapmacık hafıza kaybından. İlginç bir tedavi yöntemi, doğrusu.

Evet, tam bir başkalaşım içinde yurduna dönen garip bir tipler karşı karşıyayız. Yurdunda konuşulan lehçeyi artık anlamayan, olsa olsa kıyısından bucağından haberdar olduğu baleden, operadan bahis

açan ve her şeyden önemlisi de kendi memleketinin insanlarına, hemşerilerine karşı yukarıdan tavırlar takınan bir tipte. En sudan, en önemsiz meselelerde bile bir bilgin, bir kâhin edasıyla çıkmaktadır hemşerilerinin karşısına. Görmüş geçirmiş adamdır o. Bir allamedir sözün kisası. Ama, ne yazık ki, çoğu zaman daha konuşmaya başlarken kendini ele vermekte; başını kibirle dikip, beyaz maskeyi yüzünde tutmaya çalışarak “Ben Payis'teyken...” diye söze başlarken ağzından isi kurumu iyi kazınmamış sözler dökülmektedir.

Fort-de-France'ta, gençlerin boş vakitlerini geçirdikleri Savannah'da manzara hep şudur: Hemen herkes, büyük bir merakla, yurda dönen birinin konuşmasını bekler. Okul günleri biter bitmez hemen bütün gençler Savannah'a giderler. Kendine özgü şiirselliği, dokunaklı insan manzaraları, bir kuşağın sığ ve iğreti arayışlarını açığa vuran acıklı çağrışımları olan bir yerdir Savannah. Uzunluğu 200 metre, genişliği 40 metre olan bir meydan düşünün, yaşlı demirhindi ağaçlarıyla çevrili bir meydan; bir ucunda, ulusun yeni kuşaklara armağan ettiği büyük savaş anıtı, diğerinde de Central Hotel; çakır-çukur kaldırım taşları, perişan kaldırımlar ve insanın ayağının altında kayıp yuvarlanan, Allah'ın belası çakıl taşları. Bütün bunların ortasında volta atan, birbirini selamlayan, gruplaşmadan, asla bir grup sıcaklığı, iç içeliği oluşturmada dolaşıp duran üç yüz, dört yüz kadar genç adam.

—Nasıl gidiyor?

—İyi. Ya sen?

—Eh, iyi.

Ve bu böyle kırk yıl sürüp gider. Evet, bu şehrin insanı kendini böyle tüketir. Şehrin hayatı da her çizgisiyle bu tükenişe bir dekor olarak katılır.

Savannah'da gençler rastlaşır konuşurlar. Yurduna dönen adam, döner dönmez soluğu Savannah meydanında alıyorsa, bu, orada acilen beklediği içindir. Peki, niçin bekliyorlar onu Savannah'da? Görgüsünü, bilgisini ölçmek için. En ufak bir falsonun, en ufak

bir sapmanın kırk sekiz saate varmadan bütün Fort-de-France'ta duyulacağından kuşkusu olmamalıdır Savannah'a gelen adamın. Üstünlük taslayıp da beklenen standardın altında performans gösterenlere karşı acıma yoktur orada. Tabi tutulduğu sınamalardan, sinsice hazırlanmış şaşırtmacalardan birinde takılmaya görsün, o anda işi bitmiştir. Böyle biri için yapılacak tek şey var: "Paris görmüş" adam tavırlarından süratle sıyrılmak ya da imalı, alaycı bakışlar altında ezilip yok olmak. Bağışlanma yoktur çünkü. Evlendiği zaman, karısı olacak kadın, adı şarlatana çıkmış birinin karısı olduğunun ezikliğini ruhunda taşıyacak, çocuklarıysa, kendilerini ve öteki insanları, göğüs gerilip unutturulmaya çalışılması gereken kötü bir hikâyenin yükü altında tanıyacaklardır.

Bu kişilik değişmesinin kaynağı nedir? Nedir bu türedi varolma biçiminin özü? Damourette ve Pichon, her dilin ayrı bir düşünce tarzı olduğunu söylüyorlar. O halde, yurduna dönen Zencinin, içlerinde doğup büyüdüğü insanlardan farklı bir dili benimsemesi açıkça bir kopuşun, bir köksüzleşmenin belirtisidir. *Afrika'nın Bugünü* isimli eserinde Westermann, Zenciye özgü aşağılık duygusunun, özellikle, bu duyguyla hiç bitmeyen bir mücadele içinde bulunan, ileri düzeyde eğitilmiş Siyahîlerde yoğun olduğunu belirtiyor. Yazar, Siyah insanın geçirdiği değişimi çoğu zaman çocukça davranışlarla ortaya koyduğunu söyleyerek şöyle devam ediyor: "İster elden düşme, ister son moda olsun, Avrupalı giysiler giymek; Avrupalı mobilyalar kullanmak, sosyal ilişkilerini Avrupalı usullere göre düzenlemek, yerli dili Avrupalı deyimlerle süslemek; yabancı dilde yazarken ve konuşurken parlak ve abartılı ifadeler kullanmak, bütün bunlar Zencinin kendini Avrupalılarla eşit düzeyde hissetmesine hizmet eden şeylerdir."

Bu konuda başka araştırmalara ve kendi gözlemlerime dayanarak, Zencinin Avrupalı dillere karşı bir tutku biçiminde ortaya koyduğu bu tutumu niçin benimsediğini göstermeye çalışacağım. Sömürgeciliğin hışmına uğramış her ırkta ve her toplumda benzer davranışlara

rastlanacağını bilmekle beraber, burada varacağım sonuçların özellikle Fransız Antilleri için geçerli olduğunu bir kere daha vurgulamak isterim.

Dahomey ya da Kongo doğumlu olduğu halde Antil Adaları'ndan olduğunu söyleyen çok insana rastladım ve ne yazık ki, hâlâ da rastlıyorum böylelerine. Senegalli olduğundan şüphe edildiği için hor görülen Antilli Siyahîlerde de rastladığım oldu. Bunun sebebi şüphesiz Antilli Siyah insanın, Afrikalı Siyahîden daha “uygar”, yani Beyaz adama daha yakın olmasıdır. Bu ayrıcalık sadece arka sokaklarda, bulvarlarda değil, kamu kurumlarında ve orduda da geçerlidir. Askerlik görevini bir Senegal piyade alayında yerine getiren her Antilli Siyah adam yaşamıştır bu gergin havayı. İster kendi ülkesinden olsun, ister Fransa'dan, bir yanda Avrupalı tanıdıkları vardır Antilli Siyah insanın, bir yanda da Senegalli tanıdıkları. Bir gün, hatırlıyorum, harp zamanı cepheleyiz, düşman tarafında bir makineli tüfek mevziini imha etmemiz gerekiyor. Senegallilere saldırı için üç kez emir verildi, üçünde de geri püskürtüldüler. Bu arada Senegallilerden biri, biz “Toubab”ların* neden saldırıya katılmadığımızı sitemle sordu. Tabii, o koşullarda, kimse, kimin “Toubab”, kimin “yerli” olduğunu bilebilecek durumda değildi. Ama yine de Antilliler, kendilerinin Avrupalılarla özdeşleştirilmesinde şaşılacak bir yan görmek şöyle dursun, bunu gayet doğal karşılıyorlardı. Antilliler olarak o günler eksikliğini duyduğumuz tek şey, Avrupalı değil de Zenci sayılmaktı herhalde. Avrupalılar hor görüyordu Senegallileri ve Antilli Zenci karşı konmaz bir efendi olarak hüküm sürüyordu bu siyahlar alayında.

Peşinen aşırı bir örnek olduğunu bilerek, en azından eğlenceli olabilecek küçük bir hikâye anlatayım. Geçenlerde Martinikli biriyle konuşuyordum; bu adam bana, gizlemeyi beceremediği bir hınçla, birtakım Guadeloupe'lu Zencilerin bir yerde kendilerini nasıl

* Toubab: Avrupalı. (ç. n.)

Martiniklilermiş gibi “yutturmaya” çalıştıklarını anlattı uzun uzun. Ve sözlerini şöyle bağladı: “Ama, bereket versin, yalanları çabuk ortaya çıktı; çünkü bizden daha vahşi oldukları aşikârdı.” (Bununla, onların Beyaz adama bizden daha uzak oldukları gerçeğini vurgulamak istediğinden şüphe yok.)

Zencinin bağırıp çağırarak konuşmayı sevdiği söylenir. Bunu düşündüğüm zaman, doğrusunu ifade etmem gerekirse, benim aklıma hep sırf gürültü koparmış olmak için bağırıp çağırarak alay şen şakrak çocuk geliyor. Kendini oyuna kaptırmış bir alay çocuk. Ve oyunun pekâlâ hayata bir giriş, bir başlangıç olarak ele alınabileceğini de hatırlıyorum o zaman. Zenci bağırıp çağırarak konuşmayı sever, evet. Böyle bir varsayımdan yola çıktığımızda, şu yepyeni önermeye varmak için pek uzun bir mesafe kalmıyor önümüzde: O halde, Zenci henüz bir çocuktur. “Oral dönem” teorisi de henüz tazeliğini korurken, bu, psikanalistler için güzel bir çıkış noktası olurdu.

Ama bizim burada takılmamamız gerekiyor. Dil sorunu, bütün derinliğiyle bizim burada ortaya koymayı umamayacağımız kadar temel bir sorun. Piaget’in değerli çalışmaları bize dil becerisinin değişik evrelerini ayırt etmeyi öğretti. Gelb ile Goldstein ise dilin işlevinin belli dönemlerle adım adım ortaya çıktığını gösterdi. Burada bizim üzerinde durmak istediğimiz şey daha çok Siyah insanın Fransız dili karşısındaki durumu. Antilli Zencinin Fransızca konuşmaya niçin bu kadar meraklı olduğunu anlamaya çalışıyoruz.

Anthologie de la nouvelle poesie nègre et malgache isimli derlemeye yazdığı önsözde Jean-Paul Sartre, Zenci şiirinin giderek Fransızcaya sırt çevireceğini söylüyor. Ama bence bunun Antilliler için söylenmesi doğru olmaz. Bu konuda ben Michel Leiris’in görüşüne katılıyorum. Kreol’ü tartıştığı bir yazısında Michel Leiris şöyle diyor:

Herkesin az çok bildiği bir dil olmasına rağmen, Kreol’ü sadece Fransızcadan yoksun, okuma-yazma bilmeyen kimseler kullanır.

Bu durumda Kreol fiilen ölü bir dil olmaya mahkûm görünüyor. Çünkü mevcut okulların ve eğitim gereçlerinin yetersizliği, halkın yararlanabileceği nitelikteki okuma materyalinin kıtlığı yüzünden, her ne kadar yavaş ilerlese de, hâkim sömürge eğitimi halkın kendi kültür mirasından kopmuş kesimlerinde geri dönülmeyecek bir biçimde yaygınlaşmış durumda.

Ve sonra ekliyor:

“Burada özellikle ele almak istediğimiz şairlerin konumuna gelince, onların, özgün nitelikleri ne olursa olsun, dış parlaklığını ve canlılığını bütünüyle kaybetmiş bir dili kullanmak yoluyla, bilinçli olarak, pitoresk taşra modeli birer “Antilli” olmak gibi bir tutkuları yoktur sanırım. Onları daha çok ırksal peşin hükümlerin en kötüsüyle dolu

Beyaz adama (kibir ve kurumunun ne kadar mesnetsiz olduğu gün geçtikçe daha açık bir biçimde ortaya konan Beyaz adama) tepki olarak kendi kişiliklerinin bütünlüğünü ispat etmek çabası gibi görünüyor bana.”⁶

Eğer yerli dille yazan, sözgelimi, Gilbert Gratiant hakkında ille de bir şey söylememiz gerekiyorsa, onun bir istisna olduğunu söyleyebiliriz. Bunun dışında, sırf yerli dili kullanmak için ortaya konan ürünlerin şiirsel yeterliğinin son derece şüphe götürür olduğunu kabul etmek gerekir. Ama bunun yanında Senegal’in Peul ve Wolof lehçelerinden tercüme edilmiş sahici sanat ürünleri var ki, bunların değerini görmezlikten gelmek mümkün değildir. Bu cümleden olmak üzere, Sheik Anta Diop’un dilbilimsel çalışmalarını son derece heyecan verici bulduğumu itiraf etmeliyim.

Antiller’de, yukarıda adı geçen ürünler türünden bir şeyler bulmak mümkün değildir. Konuşulan resmi dil Fransızcadır ve

⁶ “Martinik-Guadelup-Haiti”, *Les Temps Modernes*, Şubat, 1950, s. 1347.

bu yetmiyormuş gibi bir de “Aman Kreol konuşmasınlar!” diye öğretmenlerin gözleri sürekli çocukların üzerindedir. Burada derinlemesine analiz gerektiren sebepleri sessiz geçiyoruz; yüzeyden bakıldığında, problem, yanıltıcı yanıyla şöyle görünebilir: Antiller’de de, tıpkı Bretonya’da olduğu gibi, iki dil vardır: yerel dil ve Fransızca. Ancak, bunun bütünüyle yanıltıcı bir yargı olduğu ortada, çünkü, bir kere Bretonlar hiç bir şekilde kendilerini Fransızlardan aşağı görmezler. Ve daha da önemlisi, Bretonlar şu “uygarlık” denen nesneyi hiç de Beyaz adamın aracılığıyla tanımış değillerdir.

Örnekleri çoğaltarak konuyu dağıtmak istemiyoruz; çünkü burada Siyah adama ulaştırmak istediğimiz asıl mesaj, Beyaz adamdan ve onun uygarlığından soyutlanma tavrının tek başına kimseyi kurtarmayacağıdır. Gerçi, pençelerini boğazıma sarıp beni boğmaya çalışan saldırgandan yakayı kurtarmam gerektiği doğrudur, çünkü aksi taktirde nefes almam gerçekten mümkün değil; ama yine de meselenin özünü öncelikle ve aslen psikolojik arkaplanda aramak gerekiyor. Problemin mekanik düzeyde çözümü uğruna psikolojik unsuru kurban etmek, ciğerlerin körük gibi çalışmasını temin edip, kanı temizleme işlevini göz ardı etmek kadar yararsız olur.

O halde söylenmesi gereken nedir? Sadece ve sadece şu: Felsefe bölümünden mezun Antilli bir genç, sırf derisinin renginden ötürü öğretmenlik sertifikasına başvurmayı reddettiği zaman, ona derim ki, felsefe kimseyi kurtarmamıştır şimdiye kadar. Biri kalkıp da bana Siyah adamın en az Beyaz adam kadar zeki olduğunu kanıtlamaya çalıştığı zaman, ona derim ki, zekâ kimseyi kurtarmamıştır şimdiye kadar. Evet, böyle derim, çünkü zekâyâ ve felsefeye insanların eşitliğini kanıtlamak için başvurulacaksa eğer, onlara insanların imhasını meşrulaştırıcı silahlar olarak da sık sık başvurulduğu unutulmamalıdır asla.

Fazla uzağa gitmeden söylemem gereken şeyler var. Bir yandan yabancılaşmış (aldatılmış, kafese konmuş) Siyahlardan söz ediyorum burada, bir yandan da hiç mi hiç yabancılaşmamış, hayır,

daha doğru bir deyimle, iki kere yabancılaşmış (kafese koymuş ve kafese konulmuş) Beyazlardan söz ediyorum. İnsan, bir Sartre'dan, bir Cardinal Verdier'den, renk sorunu çevresindeki yüz kızartıcı olgunun çok eski zamanlardan sürüp geldiğini işittiği zaman, onların bu yargısına hak vermeden edemiyor. Gerçekten de insan isterse, renk konusundaki önyargının tam bir bönlük ve adaletsizlik olduğunu ve böyle olduğu için de terk edilmesi gerektiğini kanıtlamaya yarayan bir alay kaynak, bir alay belge bulabilir. Sartre, *Orphée Noir* başlıklı yazısına şöyle başlıyor: "Siyah ağızları susturan tıkacı çıkardığınız zaman, ne söylemelerini bekliyorsunuz onlardan? Size övgü okumalarını mı? Dedelerimizin, enselerine basarak önlerinde secdeye vardırıldığı bu insanlar başlarını yerden kaldırdıkları zaman, onların gözlerinde ne bulacağınızı sanıyorsunuz? Hayranlık parıltısı mı?"⁷ Bunun cevabını ben de bilmiyorum, bildiğim şu: Benim, gözlerime ebedi bir sorudan, sükûn bulmayan bir sorgulamadan başka bir şey bulmak için bakanlar düş kırıklığı içinde bakışlarını başka yere çevirmek zorunda kalacaklardır. Ne olumlama, ne de nefret. Eğer haykırıracaksam, bu bir Siyahın haykırışı olmayacaktır. İşte buradan, tam bu noktadan dünyaya bir kere daha bakıyor ve görüyorum ki, renk problemi, Siyah adam problemi yoktur, hayır! Yahut, en azından, eğer böyle bir problem varsa, bu, Beyaz adamı ancak arızı olarak ilgilendirir. Bu, derinlerde, karanlıkta olup biten bir hikâye. Ve içimde bir güneş taşıyorsam eğer, bu güneş, içimde kıyı bucak gün görmemiş ne varsa, önce beni aydınlatmalıdır.

Nairobi'de Mathari Akıl Hastanesi'nde görevli Dr. H. L. Gordon, *African Medical Journal*'da (1943) çıkan bir makalesinde şunları söylüyor: "100 adet sağlıklı Yerlinin beyrinde çıplak gözle ve mikroskopa yapılan, teknik olarak son derece ileri ve hassas bir dizi araştırma sonucu, Yerli beyninin niceliksel geriliğini gösteren ciddi kanıtlar elde edilmiştir. Bu geriliğin normal insan beynine göre

⁷ Jean-Paul Sartre, "Orphée Noir", *Anthologie de la nouvelle poésie nègre et malgache*, içinde, s. ix.

yüzde 14.8 olduğu saptanmıştır.”⁸

Böylece Zencinin, maymunla insan arasında (yani maymunla Beyaz adam arasında) bir yerde olduğu söylenmiş oluyor. Öte yandan Sir Alan Burns, *Colour Prejudice* isimli kitabında sayfalar dolusu pek yüksek görüşlerini sergiledikten sonra, ancak 108’inci sayfada lütfedip şu sonuca varıyor: “Siyah adamın yapı olarak Beyaz adamdan daha aşağı bir evreyi temsil ettiğini ya da büsbütün başka bir türden geldiğini öne süren kuramı kabul etmek bilimsel olarak pek mümkün görünmüyor.” Burada şu tarz açıklamaların saçmalığını ispatlamanın kolay olacağını eklememe izin veriniz: “Beyaz ve Siyah ırklar arasındaki ayrılığın, tıpkı bu dünyada olduğu gibi öteki dünyada da devam edeceğini bildiriyor Kutsal Kitap. Göklerin Melekûtuna kabul edilen Siyahlar, Yeni Ahit’te belirtildiği gibi, Babamızın onlar için var ettiği ayrı köşklerde iskân edilmiş bulacaklardır kendilerini.” Ve dahası var: “Seçilmiş ırk biziz, derimizin rengi bunu gösteriyor. Ötekilere gelince, onların rengi siyah ya da sarı: Elbette günahlarından ötürü böyle...”

Ah, evet, hemen fark ediyorsunuz, bütün bunları okuyan safdil birinin, kolları sıvaması ve insan vicdanını ayaklandırıp, onura, sevgiye ve gerçeğe duyulan inanca dayanarak, Siyah adamın Beyaz adamdan farkı olmadığını, olamayacağını kanıtlaması çok kolay olurdu herhalde. Ama, ne yazık ki, ben bu kadar safdil olmayaçağım. Ve zaten amacım da Âdem’in ya da İsa’nın bir Zenci olduğunu kanıtlamak değil. Benim amacım, Siyah adamın sömürge koşullarının örüp katmerlendirdiği kompleksler ağından kurtulmasına yardımcı olmak.

Lyon’da Parc Lisesi’nde öğretmenlik yapan Bay Achille bir konuşmasında kişisel bir anısını anlatmıştı bana. Bu, benzerlerini herkesin işittiği tipik bir hikâyedir aslında. Bay Achille, ayrıca, olayı hayalhanesinde üretmeyecek kadar dürüst, Fransa’da yaşayan ender

⁸ Alıntılanmış yer, Sir Alan Burns, *Colour Prejudice*, (Londra, Allen ve Unwin, 1948), s. 101

Siyahîlerden biridir. Öğrencilik yıllarında, genç bir Katolik olarak, öğrenciler için tertiplenen bir hac kafilesine katılmış Achille. Kafileye çobanlık eden papaz, sürüsünün içinde bu Siyah yüzlü kuzuyu görünce, bakın ne demiş: “Sen, koçum, ta Savana’dan kaçıp da aramıza ne halt karıştırmaya geldin baki’im?” Achille, serinkanlılığını yitirmeden, kibarca söylenmesi gerekeni söylemiş. Ve tabii orada kötü duruma düşen, Savana kaçkını genç değil de, ak kuzuların yanında kara kuzunun varlığını hazmedemeyen papaz bozuntusu olmuş. Herkes bu işe gülmüş ve kafile yoluna devam etmiş. Hikâye bu kadar. Burada biraz durup, bu Zenci-bozması ağızla konuşup kendini maskara eden papazın hikâyesinden çıkaracağımız dersleri sıralayalım:

1. “Ben bilirim Zencileri. Onlarla yumuşak konuşmalı; memleketlerinden bahsetmeli onlara. Bütün mesele onlarla konuşmasını bilmekte. Ne bileyim ben, mesela, kuzum diye, koçum diye hitap etmeli, okşamalı önce....” Durumu abartıyorum, mizah yapıyorum sanılmasın. Zenciye hitap eden Beyaz adam, tıpkı bir büyüğün bir çocuğa davrandığı gibi davranır: babacan bir tavırla sırtarak, pohpohlayıcı, yapmacık bir yumuşaklıkla fısıldayarak. Bir tek Beyazda değil, yüzlercesinde gördüm bu tavrı. Gözlemlerim bir tek sınıfla sınırlı değil; nesnel bir dikkatle yöneldiğim zaman her sınıf insanda gördüm aynı davranış tarzını: hekimlerde, polis memurlarında, küçük ve büyük işverenlerde. Şimdi, burada neyin peşinde olduğumu kestirdiklerini sanan kimseler, dikkatimi biraz da başkalarına, yukarıdaki tasvire uymayan Beyazlara yöneltmemi isteyecekler benden.

Bu itirazlara karşı derim ki, bizim burada konumuz, kafese-koyan ve kafese-konulan, yani her iki durumda da kendine yabancılaşan insandır; yoksa, Zencilerle karşılaştığı zaman doğal ve yapmacıksız davranmasını bilen Beyazlarla işimiz yok bizim. Böyleleri kendiliğinden araştırmamızın dışında kalıyor zaten. Ama eğer hastanın karaciğeri

iyi çalışıyorsa, bu onun böbreklerinin de sağlam olduğunu göstermez. Hastanın karaciğeri sağlıklıysa, güzel, karaciğerini kendi haline bırakırım, ama bu sefer böbreklerine yöneltirim dikkatimi. Madem ki bir hastalıkla karşı karşıyayız, bu pekâlâ böbreklerle ilgili olabilir. Bu, şu anlama gelir: İnsan psikolojisiyle uyum içinde doğal davranan normal insanlar var diye, aramızda çarpık psikolojilerden beslenmiş patolojik davranışlar ortaya koyan anormal insanların varlığını görmezlikten gelemeyiz. Ve zaten burada bütün çabamız, bu ikinci kategoriye giren insanların insan ilişkilerinde yol açtığı belli birtakım sağlıksız belirtilerin ayıklanmasına katkıda bulunmaktır.

Şimdi biraz başa dönelim. Biliyoruz, Zenciyle bir çocukla konuşur gibi konuşmak ona bulunduğu düzeyi hatırlatmaya yarıyor, onu rahatlatıyor. Böyle yapmakla bizi anlamasını sağlamaya, ona güven ve cesaret vermeye çalışıyoruz... İyi değil mi?

Halk sağlığı hizmetlerinde çalışan hekimler şunu çok iyi bilirler: Birbiri ardından on beş yirmi Avrupalı hasta girer içeri ve hepsi de: “Oturun lütfen... Benimle görüşmeyi niçin istediniz? Şikâyetleriniz neler?” türünden *ütülü*, *kolalı* sözlerle karşılanırlar. Sonra bir Zenciye ya da Arap’a gelir sıra: “Uzan şuraya ahbap... Söyle bakalım derdin ne? Neren ağrıyor, hıh?”

2. Zenciyle argo konuşmak onu öfkeliendirir, çünkü Zencinin kendisi zaten bozuk dille konuşan biridir. Zenciyle böyle konuşurken, kimsenin onu kızdırmak gibi bir niyeti olmadığı söylenecek şimdi. Bunu ben de biliyorum, evet, ama zaten bu niyet ve istek eksikliği, bu ilgi noksanlığı, bu kayıtsızlık değil midir Zenciye öfkeliendiren? Bu sınıf belirleyici, bu soyutlayıcı, bu ilkelik yakıştıran, barbarlık ima eden otomatik tavır değil midir çarpık olan?

Bir Zenciyle ya da bir Arap’la argo konuşan insan bunda bir kötülük, bir hata görmüyorsa, bu, konuştuğu kimseye karşı zihinsel bir hazırlığa, tavırlarında da belli bir çekidüzene gerek duymadığı içindir. Bazen kendimde de bunun farkına varmışımdır; belli

hastalarla konuşurken kendimi tam bir koyverme anında yakaladığım olmuştur. Bir keresinde yetmiş üç yaşında bir köylü kadını muayene ediyordum. Kadının önceden de pek güçlü olmayan zihnî durumu, artık bunama evresine girmişti. Onu muayene ederken her nasılsa birden aramızda iletişimi sağlayan *antenin* ta dibinden kopuk olduğunu fark ettim. Çünkü, kadınla konuşurken, farkında olmadan ben de bunama sendromuna uyan sarsak bir jargon tutturmuştum nedense. Geri zekâlılara özgü bir jargon. Demek ki, yetmiş üç yaşındaki bu zavallı kadını farkında olmadan hor görüyör ve onu muayene ederken onun seviyesine inmek için ayrı bir gayret sarf etmeyi gerekli bulacak kadar da kendimi büyük görüyordum. İşte buydu başkalarıyla aramdaki iletişim hattını tıkayan arıza.

“Aman ne hassasiyet, ne hassasiyet!” diyecek birçoğları. Hiç de öyle değil; bu hassasiyet başkalarını cüruf olarak görmemenin asgari şartıdır bence. Herkesin *bicot** dediği o insanlarla açık, kibar bir Fransızcayla konuşmaya her zaman ayrı bir özen gösterdim ve hep onlar tarafından anlaşıldım. Beni ellerinden geldiğince, güçleri yettiğince cevapladılar da, ama ben kendimi babacan “anlayışı” olan biri haline sokmayacağım.

“Mer’ba, ahbap. Neren ağrıyo? Hıı? Dur bak’im, oğlum, böğrün mü ağrıyo? Nee? Kalbin mi?”

Bu küçültücü tarzı halk kliniklerindeki doktorlar çok iyi becerirler.

Hele hastanın da bu tarza uyumlu karşılıklar vermesi onları büsbütün rahatlatır. “Gördünüz mü? Eğlence olsun diye yapmıyorum bunu. Onların anladığı dil bu.”

Oysa bunun tersi olsa, insan hemen ayak değiştirip, adam gibi davranmak zorunda kalacak, çarpık yapı temelinden çökecektir. “Neren ağrıyo, oğlum?” diye hitap ettiğiniz Zencinin kaldırıp size: “Ben sizin oğlunuz filan değilim, bayım” dediğini düşünün. Bu hiç beklemediğiniz bir şey olurdu herhalde.

* Fransızların argoda Araplar için kullandığı sözcük. (ç. n.)

Daha aşağı muhitlere inelim. Rouen'da ya da Strasburg'da bir bardasınız ve talihsizlik bu ya, yanınıza çakırkeyif bir Beyaz takılıyor. Selamsız sabahsız kuruluyor masanıza. "Siz – Afrika, haa? Dakar, Rufisque... Genelevler, çikolata tenli yosmalar, kahve, mango, muzlar... Hu? Hu?.." Kalkıp terk ediyorsunuz orayı ve arkanızdan ağız dolusu pislik: "Seni pis Zenci, seni! Burasını orman mı sandın ulan! Yürrüüü... Yürrüüü..."

Mannoni, 'Prospero kompleksi' dediği şeyi iyi tasvir etmiştir. Sömürgecilik psikolojisini daha iyi anlamamızı sağlayabilecek bu bulgulara ileride yine döneceğiz. Ama burada, Zenciyle Zenci-ağız konuşmanın ona şu sinyali vermek anlamına geldiğini şimdiden söyleyebiliriz: "Sakin ola ki kendi yerini unutmayasın!"

Fransızca'yı kötü konuşan Ruslarla, Almanlarla karşılaştığım çok olur. Onlara istedikleri malumatı gerektiğinde el kol hareketleriyle vermeye çalışırım, ama bu arada onların kendilerine özgü bir dillerinin, bir memleketlerinin olduğunu ve orada mühendis ya da avukat, her neyse, belli bir meslek ve kimlik sahibi olduklarını hiç aklımdan çıkarmam. Bana ve benim grubuma yabancı olabilirler, ama bu onların daha alt bir statüye indirgenmelerini gerekli kılmaz.

Ama iş Zencilere geldi mi, durum hiç de böyle değildir. Bir kere onun bir kültürü, bir uygarlığı ve uzun tarihsel bir geçmişi yoktur.

Günümüzde Zencinin başlıca çilesi budur işte: Beyazların dünyasına, ne pahasına olursa olsun, bir siyah uygarlığın varlığını kanıtlamak.

Zenci, ister istesin, ister istemesin, Beyaz adamın kendisi için biçtiği üniformayı giymek zorundadır. Bunu anlamak için resimli çocuk dergilerine bir göz atmak yeter. Bu dergilerin sayfalarında, açılan her Zenci ağzından şu bildik "Peki, patron.. Ta'am, patron.." sözcükleri dökülmektedir. Bu durum sinema ve televizyonda daha da barizdir. Çoğu Amerikan filminin Fransızca dublajında Zenci tipi "Uslu ol, evlat!" aşağılamasıyla, elden geldiğince abartılarak verilir.

Bu filmlerden, *Requins d'acier* (Zırhlı Balina) ismiyle vizyona giren biri vardı ki, onda bir denizaltı tayfası olarak verilen Zenci

tipi görülmeye değerdı. Çarpık çurpuk yürüyen ve basit bir suba-
yın en ufak bir öfkesi karşısında sarsılıp paniğe kapılan ödleğ bir-
riydi bu. Her haliyle zaten su katılmamış bir Zenci olduğunu bağı-
ran bu zavallı, yetmiyormuş gibi bir de düşünölebilecek en eski, en
yontulmamış Zenci argosuyla konuşturulmuştu Fransızca dublajda.
Oriğinal diyalogda bu tür abartmalara başvurulduğunu hiç sanmı-
yorum. Hem başvurulmuş olsa bile, derisi Beyaz olmayan altmış
milyon sömürge nüfusu olan demokratik bir Fransa'da, okyanusun
ötesinde işlenen her aptallığı tekrarlayanın sebep ve hikmeti ne-
dir, anlaşılır gibi değil. Bunda olsa olsa, Zenciyi hep belli bir tipo-
loji içinde vermek ve nihayet Zenciye her fırsatta yerini hatırlatmak
kaygısı rol oynuyor olabilir. Sans Pitié [Acımasız] isimli filmdeki
Zenciden tutun da Duel in the Sun [Güneşte Düello] isimli film-
deki hizmetçi kıza kadar hep aynı imgeyi, aynı stereotipi akıllarda
tutmak kaygısı; kendisine hep, "benim için sıkı çalış, bana asla ya-
lan söyleme, asla malımı çalma!" edasıyla hitap edilen stereotipi...

Evet, Siyah adamdan akıllı uslu olması beklenmektedir. Bir kere
bu sağlandıktan sonra gerisi gelecektir. Onu bozuk, devrik bir dille
konuşturmak, onu düpedüz kendisi için öngörölen imgeye, kendi
prototipine sıkı sıkıya bağlamak demektir bu. Zihinlerde yer et-
mesinde kendi katkısının bulunmadığı bir kavramın, ilkel bir gö-
rünüşün bu ebedi mahkûmunu, o kavram ve o görünüşle kuşatıp
kısırtmak ve onu yargılamaya hazır tutmak demektir bu, aynı za-
manda. Bir Yahudi'nin hesapsız para harcaması nasıl şüphe ve şaş-
kınlık uyandıran bir şeyse, Zencinin kalkıp Montesquieu'den bah-
setmesi, ondan daha da beklenmedik bir şeydir. Zencinin böyle bir
şeye kalkışması, hazır olunmayan bir şeyleri başlatması anlamına
gelir de ondan. Burada, sözgelimi Siyah öğrencinin de arkadaşları
ve öğretmenlerinin yanındaki yeri budur demek istemiyorum. Ama
üniversite çevresindeki durum ölçü değil ki; bir ahmaklar güruhu
var dışarıda. Öyleyse önemli olan Zenciyi eğitmek değil, ona ken-
disi için biçilmiş bu sanal arketipin tutsağı olmamayı öğretmek.

Bu bönler, ahmaklar güruhunun belli bir psiko-ekonomik sistemin ürünü olduklarını kabule hazırım; ancak bu yine de her şeyi açıklamaya yetmiyor.

Bir Zenci tutup Marx'tan söz edecek olsa, ilk tepki her zaman şu yolda olur: "Biz sizi kendi seviyemize çıkaralım, sonra siz kal-kın velinimetinizin aleyhine işler karıştırın ha! Sizi nankörler sizi! Sizin gibilerden ne beklenir ki zaten." Elbette bu noktadan sonra Beyaz velinimetlerimizin Afrikalı plantasyon sahiplerinin o eli so-palı, zorba argümanlarına katılmamaları için pek sebep kalmıyor ortada: "Bize asıl düşmanlığı öğretmen yaptı."

"Ne zamandan beri Fransa'dasınız? Fransızcanız çok iyi." Zencinin bundan daha sinirine dokunan bir soru yoktur. Çünkü bu, Avrupalının kafasındaki değişmez Zenci kavramını açığa vurur. İşte benim altını çizmek istediğim de zaten Avrupalının böyle bir soru sorarken kafasında yaşattığı bu Zenci kavramı.

Şimdi, burada iddia edilebilir ki, Avrupalının bu soruyu sormaya hakkı vardır, çünkü Zencilerin çoğunun kırık dökük bir dille konuştuğu çok bilinen bir gerçektir. Öyle mi, buyurun o halde, bunu test etmesi kolay. Trendesiniz ve yolculardan birine soruyorsunuz: "Affınızı dilerim, bayım, yemekli vagon nerede, söyler misiniz bana?" "Elbette, ahbap. Kapıdan çık, bu çıktığın koridor, bildin, di' mi? Sağa çark et, burnunun doğrusuna yürrü. Birinci vagonu geçtin, tamam, ikinci vagon, onu da geçtin, kaldı üçüncü vagon, onu da geçtin mi işin tamam!"

Hayır, hayır, kim ne derse desin, Zenciyle Zenci-ağzı konuşmak onu kurtulması güç bir kıskaç içine sokmaktadır. Beyaz adamın, ona ait olmayan son derece tehlikeli unsurlarla birlikte, Zenciyi sürüklediği tezat ve çıkmazın sonsuza kadar uzatılmak istenmesi demektir bu. Siyah adamın kendini açık ve düzgün bir dille ifade etmesi her şeyden çok şaşırtıyor Beyaz adamı. Çünkü bu, kendi dünyasına yapılmış bir tecavüz gibi geliyor ona. Yabancı uyruklu pek çok öğrenciyle konuştuğum oldu Fransa'da. Bunların çoğu Fransızcayı

kötü konuşan gençlerdi. Ama Beyaz adam, bizim küçük Crusoe ya da namı diğer Prospero gayet iyiydi onlarla. Onlara bıkıp usanmadan yorumlar, açıklamalar yapıyor, çalışmalarında adeta huşu içinde yardım ediyordu. Ama sıra Zenciye geldi mi, hemen ve bütünüyle karışıyordu devre; çünkü, ona göre eğitilmiş Zenci tam bir bilgiç edasıyla çıkıyordu insanın karşısına. Aynı oyunu onunla oynamak mümkün değildi; Beyaz adamın ikinci nüshasıydı çünkü o. Bu durumda oyunu sürdürmenin bir anlamı kalmıyordu.⁹

Bütün bu söylenenlerden sonra, Zencinin, kendisini belli bir tanımlama içine sokmaya kalkışanlara karşı ilk tepkisinin neden hayır olduğu daha iyi anlaşılacaktır sanırım. Kendi yurttaşlarının gözünde, Beyaz adamla özdeşleşebildiği, onun gibi olabildiği oranda itibar kazandığına göre, yurduna dönen Zencinin kendini neden özellikle Fransızca konuşarak ifade ettiği de pek anlaşılabilir bir şey değildir artık. Fransızca konuşur, çünkü, yurttaşlarına göre katettiği mesafeyi, onlara attığı farkı bilhassa belirtmek hevesindedir; ailesinin ve arkadaşlarının arasına yepyeni bir insan tipi olarak girmek hevesindedir. Bunun içindir, cicili bicili giysilerine üfleyerek baba evine, bu viraneye, paçavralar içinde sürdürülen bu ilkel hayata, incelikten kırılacak bir aksanla yergiler düzdürürken annesinin artık anlayamaması bu yitik oğlunu.

Dünyanın her yerinde yabancının önüne koyduğu büyümlü merdiveni hızla tırmanmak isteyen insanlar vardır, “kim olduğunu

⁹ “Tıp okulunda bir kısım Zenci öğrenci tanıdım ki, bunlarla yakınlaşma çabalarının, kelimenin tam anlamıyla hayal kırıklığıyla sonuçlandığını söyleyebilirim. Derilerinin rengi cömertlik, yardımseverlik ya da en azından bilimsel alanda hamilik fırsatını bize bırakmaları gerektiğini hatırlatıyor olmalıydı onlara. Ama onlar bizim bu görev aşkımıza, bu iyi niyet gösterme çabamıza her zaman kayıtsız kaldılar. Bizim bütün o göz yaşartıcı cömertlik gösterilerimiz, bütün o hesaplı kitaplı coşkularımız, şarlatanların çarşıda sattığı o her derde deva sahte ilaçlardan başka bir şey değildi onların gözünde. Tenezzül buyuracağımız Zenciler değildi bunlar. Kin beslemeye elveren bir yanları da yoktu. Günlük hayatın küçük meseleleri, küçük şeyleri çevresinde ve o ölçüdeydi gerçekte bu insanların yanımızdaki değeri.” Michel Salamon, “D’un Juif à des nègres”, *Présence Africaine*, No. 5, s. 776.

bir düş sersemliği içinde unutmaya hevesli insanlar.” Ama bunun tersine, “nereden geldiğini aklından çıkarmayan insanlar” da vardır. Fransadan evine dönen ve hiçbir şeyin değişmediğini göstermek isteyen Antilli Zenci fütür göstermeden anadiliyle ifade eder kendini: Bu her iki karakterdeki insanı, ailenin ve akranların beklediği rıhtımda izlemek mümkündür. Orada onu bekleyenler sadece fiziksel dönüşünü değil, bir karşı atak şansı olarak, kafa ve ruh olarak dönüşünü de beklemektedirler. Kesin bir teşhise varmak için sadece birkaç dakika yeter onlara. Ve yolcu konuşur: “Aranıza dönmekle çok mutluyum. Tanrım, ne kadar da sıcakmış burası! Burada, bu sığa uzun süre dayanamayacağım muhakkak.” Yurduna dönen adamın ağzından dökülen ilk sözler bunlarsa eğer, orada bekleyenler hemen anlar ki, gemiden inen yolcu, yitirilmiş bir ruhtur, bir Avrupalı bozuntusu...

Paris’te, nispeten küçük bir grupta bir araya gelen Antilli öğrencilerin önünde iki seçenek vardır:

— bunlar ya Beyazların dünyasını (yani gerçek dünyayı) benimseyip, belli bazı problemleri göğüsleyebilmek için Fransızca konuşmayı yeğleyecek ve böylece vardıkları sonuçlar bakımından belli bir ölçüde evrensel bir eğilim kazanacaklar;

—ya da Avrupa’ya ve Avrupalıya sırt çevirip, birbirlerine kenetlenerek kendi dillerini konuşmayı tercih edecek ve böylece Siyahlar arası kapalı bir çevrenin rahatlığına sığınacaklardır. Kapalı bir çevrenin rahatlığı derken, biraz da olumsuz bir vurguyla şunu demek istiyorum: Paris’te ya da başka bir üniversite şehrinde Antilli bir öğrenci, ilgili olduğu konuda ciddi bir gayret ortaya koymak istediği zaman arkadaşları tarafından hemen kendini beğenmişlikle suçlanır. Böyle birini üzerine eğildiği çalışmadan koparmanın en kestirme yolu, tutuculuğa varan bir anadil tutkusu sergileyerek ona Antiller’i ve Antillileri hatırlatmak olur. Avrupada geçirilen ilk birkaç aydan sonra çoğu arkadaşlığın bozulmasına yol açan başlıca sebeplerden biri budur.

Ele aldığımız konu Siyah insanın yabancılaşmadan kurtulması olduğuna göre, Siyah adama şiddetle hatırlatmak isterim ki, Beyaz adamın önünde kendi yurttaşları ya da ırkdaşları arasında her ne zaman bir anlayış eksikliği ortaya çıksa, bu tek başına bir anlayış eksikliği değildir, idrak ve muhakeme geriliğinin de belirtisidir.

Senegalli bir Zenci, kendini Antilli bir yerliymiş gibi göstermek için Kreol öğrenir. Buna yabancılaşma diyorum ben.

İşin aslını bilen Antilli Zenciler Senegalli bu biçareyle alay etmekten asla çekinmezler. Buna da anlayış ve muhakeme geriliği diyorum ben.

Buraya kadar söylediklerimiz açıkça gösteriyor ki, Antilli Zencinin dili üzerinde –bu dil ister anadili olsun, ister kişilik değiştirme tavrı içinde benimsediği ikinci bir dil olsun– yapılacak eleştirel bir inceleme, onun dünyasının belli başlı bazı karakteristikleri hakkında da çok şey söyleyecektir bize. Başlangıçta da söylediğim gibi, dil ile grup arasında, temel niteliğinde bir ilişki vardır.

Bir dili konuşmak bir dünyayı, bir kültürü kuşanmak demektir. Beyaz olmak, beyazlaşmak isteyen Antilli Zenci, evrensel anlamda kültürel bir araç ve donanım olarak, dile hâkim olabildiği oranda beyazlaşacaktır. Bir yıl kadar önce Lyon'da verdiğim bir konferansta Zenci şiiriyle Avrupa şiiri arasındaki koşutluklar üzerinde durmuştum; konferanstan sonra oldukça heyecanlanmış görünen bir Fransız dostum bana, “Derinlere bakınca sizdeki Beyaz adamı görmemek mümkün değil,” dedi. Bunu bir iltifat olarak mı aldım, bilmiyorum, fakat böylesine ilginç bir mesele üzerinde, Beyaz adamın dilini kullanarak tutarlı ve kayda değer bir şeyler ortaya koyabilmiş olmam bana gizli bir kıvanç ve onursal bir Avrupalılık duygusu tattırması olmalı herhalde.

Tarihsel olarak kabul etmek gerekir ki, Zenci Fransızca konuşmak istiyorsa, bunun sebebi, bu dili kendisine daha elli yıl öncesine kadar kapalı tutulan bir takım kapıları açacak bir anahtar olarak görmesidir. Bu incelemenin odağı durumundaki Antilli Zencide,

kültürel yeterliliğini ortaya koymasına yarayan bütün öteki unsurlar yanında, dilin zarafet ve inceliklerine karşı özel bir merak görüyoruz.¹⁰ Antilli hatiplerin bazen bir Avrupalının soluğunu kesecek kadar ileri düzeyde belagat sergiledikleri söylenir. Bu hususta hatırladığım örnek şu: 1945 seçimlerinde milletvekilliği için adaylığını koyan Aimé Césaire, Fort-de-France'ta bir okulda büyük bir dinleyici kitlesine hitap ederken, konuşmanın bir yerinde dinleyiciler arasında bulunan bir kadın bayılmış. Ertesi gün bir dostum olayı bana anlatırken şöyle bir yorum yapmadan edemedi: "*Français a été tellement chaud que la femme là tombée malcadi.*"¹¹ Buyurun size, dilin gücü!

Burada bir hususa işaret etmeden geçemeyeceğim; Charles-André Julien, Aimé Césaire'i takdim ederken şöyle diyor: "Université diplomalı Zenci Şair!" Ya da yine bir alt statüyü işaret edercesine, "Büyük Zenci Şair!" İnsan, mantıken inkârı mümkün olmayan bazı gerçekleri dile getiriyormuş gibi görünen – çünkü gerçekten de kimsenin kalkıp Aimé Césaire'ın bir Zenci ve bir şair olduğuna itiraz edecek hali yok herhalde– bu tür hazıryapım ifadelerin altında yatan statü belirleyici imayı, aşağılayıcı vurguyu görmeden edemiyor. Bu kasıtlı tavrı kendi tavrımla karşılaştırıyorum ve görüyorum ki, mesela bir Jean Paulhan hakkında, onun ilginç kitaplar yazan biri olduğu hususunun dışında bir şey bilmiyorum ve öğrenmek ihtiyacı da duymuyorum. Yine sözgelimi Roger Caillois'nın kaç yaşında olduğunu bilmiyorum, ama yazdıklarının benim ufkumda kalıcı bir parlaklık yarattığını biliyorum ve bu bilgi, fazlasıyla yetiyor bana. Kimse beni duygusal alerjiler sahibi biri olmakla suçlamasın; bir

¹⁰ Örneğin herhangi bir adayın seçilmesiyle ortaya çıkan neredeyse inanılmaz miktardaki anekdotlara bakalım. *Canard Déchainé* adlı aşağılık bir gazete sayfalarını Mösyö B.'nin korkunç Kreol beyanlarıyla doldurmadan edemez. Antillilerin lanetidir bu: *Derdini Fransızca anlatamaz.*

¹¹ "*Le Français (l'élégance de la form) était tellement chaud que la femme est tombée en transes.*" [Fransızcası (tarzının zarıflığı) öylesine coşku verici ki, kadın dayanamayıp kendinden geçti].

André Breton'un kalkıp Aimé Césaire için, "İşte size Fransız dilini hiçbir Beyazın kullanamayacağı kadar ustalıkla kullanan bir Siyah adam!"¹² demesini gerektirecek herhangi bir sebep göremiyorum ortada. Söylemek istediğim bu. Burada, André Breton görünüşte bir gerçeği dile getiriyor olsa bile, bu gerçeğin öyle altı çizilmesi gereken paradoksal bir gerçek olduğu kanısında değilim ben. Çünkü, evet, Bay Aimé Césaire bir Martinik Zencisidir ve üniversite mezunudur; bunlar, onun babasının bir köpek gezdiricisi, annesinin de bir şizofren olması gibi basit ve başkaları için hiç de önemli olmayan gerçeklerdir. Aynı şeye Michel Leiris'nin satırlarında da rastlıyoruz.

Antilli yazarlarda formel eğitimle koşut edebi biçimlerden uzaklaşmak gibi bir eğilim varsa bile, daha açık ve parlak bir gelecek özlemiyle beslenen böyle bir eğilim, folklorik bir çizgide karar kılamazdı. Her şeyden çok, edebiyat alanında bütünüyle kendilerine özgü olabilecek vasıfta bir mesajı oluşturabilmenin ve en azından bazıları için, gücü ve yetenekleri henüz keşfedilmemiş asil bir ırkın sözcüsü olabilmenin yollarını arayan bu yazarların gözünde formel biçimlerin tepeden bakılacak şeyler olmasında şaşılacak bir yan yoktur. Onların entelektüel gelişimi de zaten münhasıran Fransız dilinin çerçevesinde gerçekleşmiştir. Nitekim onların, akılda tutulan kuru bir bilgi olmanın dışında fiilen hemen hiç kullanmadıkları bir konuşma biçimine başvurmaları olsa olsa sadece bir oyun, bir gösteri olurdu.¹³

Şimdi Siyah kardeşlerim beni kınayacaklar, André Breton gibi bir Beyaz adamın bir Siyah adam hakkında böyle göğüs kabartıcı şeyler yazmasından onur duymalıyız diye.

Biz yolumuza devam edelim.

¹² *Cahier d'un retour au pays natal*, önsöz, s. 14.

¹³ Michel Leiris, op. cit

SİYAH KADIN – BEYAZ ERKEK

İnsan dünyaya yönelmiş bir devinimdir, türdeşlerine yönelmiş bir devinim. Hem tutsaklığa ya da fethetmeye götüren bir ayaklanma, bir meydan okuma, bir saldırı hareketi, hem de bir sevgi eylemi, bir benlik tavrı, bir kendi-olmak yetisi, yani şu ahlaki yöneliş denen sürecin en ileri evresi. “Ötekiler”le birlikte düşünüldüğünde, her bilinç eşzamanlı olarak ya da nöbetleşe, hep şu iki ögeyi, yönelme eyleminin şu iki boyutunu yansıtmaya yetisine sahip görünmektedir: Sevdiğim kişi benim “erkeklik” tavrımı tanıyıp onaylayarak beni güçlendirirken, başkalarının sevgi ve hayranlığını kazanma ihtiyacı da topyekûn dünya görüşüm üzerinde değer yaratıcı bir yapı yükseltecektir.

Bu tür bir olgu üzerinde sağlam, tutarlı bir anlayışa varmak için uzman çözümleyicilere ve fenomenolojistlere zorlu bir görev düşüyor, sanırım. Özellikle sahtekârlığın ve onursuzluğun bir analizi olarak ortaya koyduğu *Varlık ve Hiçlik* adlı kitabında bir Sartre eğer kalkıp da sevginin neredeyse bir düş kırıklığı olduğunu söylüyorsa, o zaman, gerçek ve sahici sevginin – yani kendimiz için öngördüğümüzü, bu öngörü insan realitesinin kalıcı değerlerini bir arada tuttuğu sürece, başkaları için de istemek duygusu olarak sevginin – köken bakımından, bilinçsiz iç çatışmalardan kurtulmuş güdülerin tam bir seferberliğini gerektirdiğini kabul etmek zorundayız.

“Ötekiler”e karşı girişilen amansız kavganın son evresi de geçti, o uyurgezer iyileşme döneminin sisleri dağılıp gitti. Sevginin mümkün olduğuna inanıyorum bugün; onun hamlığını, eksikliğini ve

çarpıklığını fark edip anlamaya çalışmamın nedeni bu.

Siyah kadınla Avrupalı arasındaki ilişkinin çözülmesine ayrılan bu bölümde asıl problemimiz, insanın, aşağılık kompleksinden ya da Adlerci kibirden, siyah insanın dünya görüşünün (Weltanschauung) bir belirtisi, bir göstergesi olarak boy gösteren şu aşırı denklik, aşırı eşitlik arama hırsından kendini arındırmadığı sürece sahici sevginin nasıl ve nereye kadar ulaşılmaz kaldığını soruşturmak olacak.

Je suis Martiniquaise isimli kitapta şu satırları okurken insan ister istemez rahatsız oluyor: “Evlenmeyi istemesine istiyordum, ama bir Beyaz adamla olmalıydı bu. Ama bir yandan da, bir Siyah kadının, bir Beyaz erkeğin gözünde hiçbir zaman bütün bütüne saygıya ve bağlanmaya değer olamayacağını düşünüyordum. Beyaz erkek onu sevse bile değişen bir şey olmazdı; bunu çok iyi biliyordum.”¹⁴ Kupkuru bir kuruntunun, bir hezeyanın ürünü gibi görünen bu satırlar insanın adamakıllı zihnini kurcalıyor. Düşünün bir kere, günün birinde Mayotte Capécia isimli bir kadın çıkıyor ve kaynağının ne olduğu oldukça meçhul bir güdüye uyarak oturup çalakalem hayat hikâyesini yazıyor. En gülünç türden bir sürü saçmalığın rasgele karalandığı 200 küsur sayfalık bir hayat hikâyesi bu. Ve işe bakın ki, bu kitap belli bir çevrede hararetle karşılanıyor, umulmadık bir hüsnükabul görüyor. Hal böyle olunca, bu kitabı, sırf gördüğü aşırı ilgi nedeniyle çözümlemeden geçemeyeceğimizi itiraf etmek düşüyor bize de. Burada sözü evirip çevirmenin bir anlamı yok; bizim gözümüzde bu kitap işporta işi ticari bir metadan, kokuşmuşluğu takdis için pazara çıkarılmış yavan bir vazadan başka bir şey değil.

Her konuda önünde yerlere kadar eğildiği beyaz bir adamı sevmektedir Mayotte. Onun efendisi, tanrısıdır bu Beyaz adam. Hayatta biraz olsun “Beyazlık”tan başka bir isteği, bir beklentisi de yoktur Mayotte’un zaten. O kadar ki, adamın güzel mi, çirkin mi

¹⁴ Mayotte Capécia, *Je suis Martiniquaise* (Paris, Correa, 1948), s. 202.

olduğuna karar vermeye çalışırken şöyle yazar: “Bütün bildiğim, onun mavi gözlü, sarı saçlı ve açık tenli olduğu ve benim de onu sevdiğimdi.” Bütün bu özellikleri uygun bir hiyerarşi içinde yeniden bir sıraya koyarsak, şu ilginç önermeyi elde etmemiz hiç de zor olmayacak: “Onu seviyorum, çünkü onun mavi gözleri, sarı saçları ve beyaz bir teni var.” Biz Antillilerin çok iyi bildiğimiz bir şey vardır, o da, mavi gözlü insanların tekin olmadığıdır.

Giriş bölümünde, aşağılık kompleksinin tarihsel olarak, her şeyden çok ekonomik düzlemde hissedildiğini söylerken hiç de yanılmıyormuşum demek. *Je suis Martiniquaise*’i okuyoruz şimdi:

Onun, sosyal ilişkilerini sürdürmek amacıyla beni yalnız bırakmak zorunda kaldığı mutsuz akşamlar oluyordu. Böyle akşamlar o, Didier’ye, Fort-de-France’in bu gözde semtine giderdi. Belki ırk olarak saf olmayan ama genellikle çok zengin “Martinikli Beyazlar”ın (buradan, belli bir finans seviyesinin üstündeki herkesin pekâlâ Beyaz olarak kabul edildiği çıkarılabilir) ve çoğunluğunu hükümet görevlilerinin ve subayların oluşturduğu “Fransız Beyazları”nın oturduğu semtti burası. André’nin arkadaşları arasında onun gibi savaştan sonra Antiller’de kalmış ve sonradan karısını da buraya aldırılmış olanlar vardı. André’nin kendini bu insanlardan sürekli uzak tutamayacağını biliyordum. Bir Siyah kadın olduğum için, bu sosyetenin bana kapalı olduğunu da kabul ediyordum; ama kıskanmamak da elimde değildi. Onun tutup bana özel hayatının sadece kendine ait olduğunu, sosyal hayatının ve resmi görevinin kendi kontrolünün dışında ayrı bir şey olduğunu uzun uzun anlatması hiç hoş olmuyordu tabii. Ama yine de o kadar çok sızlanmış olmalıyım ki, bir gün beni alıp Didier’ye götürdü. O akşamı, çocukluğumdan beri hayran olduğum o küçük villalardan birinde, iki subay ve onların eşleriyle geçirdik. O iki kadın bütün bir gece dayanılması güç bir küçümsemeye süzüp durdular beni. Makyajımı abartılı,

kıyafetimi fazla sönük buluyor, André'ye güvenmemekle de hata ettiğimi düşünüyordum. Oysa bütün bunlar sadece derimin rengiyle ilgiliydi belki de. Kısacası benim için öyle sıkıntılı, öyle boğucu bir gece oldu ki, André'den bir daha beni de beraber götürmesini asla istememeye karar verdim.¹

Didier, bu Martinikli zenginler semti, kızın tüm özlemlerinin odağı durumundaydı. Saplantısı şuydu kızın: Belli bir finans seviyesinin üstüne çıkmasını becerebilen herkesin kendini Beyaz saymaya hakkı vardır. Adı geçen semtteki hayat öteden beri gözlerini kamaştırmaktaydı leydimizin. Yine de bu noktada Mayotte Capécia durumu biraz abartıyor gibi geliyor bana: Bir yandan bize yetişkinlik çağına, on sekiz yaşına kadar Fort-de-France'a hiç gitmediğini söylerken, öte yandan Didier'nin, kendisini çocukluğundan beri cezbedip durduğunu yazmaktadır. Apaçık bir tutarsızlıkla karşı karşıyayız. İnsan bu tutarsızlığı ancak işin arkaplanını kavrayınca çözümleyebiliyor. Şöyle ki: Bir sabah uyanınca aynada kendini Beyaz görmek hayali alışılmış bir duygudur Martinik'te. Didier'de bir eviniz olması ve orada, şehre hâkim o yüksek tepede yerleşik yüksek sosyete de kabul görmeniz demek, bu rüyanın gerçekleşmesi demektir hemen hemen. Hegel'in öznel doyum dediği şeydir bu. Bu duygusal ve kurgusal örgü içinde "olmak ve sahip-olmak"² diyalektiğinin yerini görmek de zor değil artık. Yine de bütün bu yaklaşımların Mayotte'un durumuyla her noktada çakıştığı pek söylenemez. Bu durumda işler bilinen seyrine döner... Siyah bir kadın olduğu içindir ki, Mayotte yüksek sosyete de kabul görmez. Duyduğu hınç kendi taklitçiliğini, yapmacık tutur ve davranışlarını beslemeye yarar sadece. Hangi ırktan olurlarsa olsunlar, gerçek sevginin niçin Mayotte Capécia'ların ulaşabildikleri çizginin hep ötesinde kaldığını ilerde göreceğiz. Çünkü sevilen kişi, benim çocukluk fantezilerimi gerçekleştirme hevesime katılmamalı,

¹ Ag.y., s. 150.

² Gabriel Marcel, *Être et Avoir* (Paris, Aubier, 1935)

buna izin vermemelidir; tersine, onları aşmama yardımcı olmalıdır. Mayotte Capécia'nın çocukluğu, onun yetişkinen izlediği çizgiyi açığa vuran belli birtakım karakteristikler göstermektedir. Mayotte Capécia'nın hayatındaki her hamle, her beşeri temas, çocukluğundan getirdiği amaç ve saplantılarla doğrudan bağlantı içinde ortaya konacaktır artık. Nitekim, Beyaz ve Siyah onun için dünyanın, sürekli çatışma halindeki iki kutbunu temsil etmektedir âdetâ. Kelimenin tam anlamıyla, bir Manici dünya kavramıyla karşı karşıyayız burada. Daha önce de sözünü etmiştik bunun, hatırlayalım: iki kamp, iki dünya; Siyah ve Beyaz, bütün mesele bu.

Bir Beyazım ben; güzellik ve erdemle donanmışım, yani bir Siyahın asla sahip olmadığı bir güzellik ve erdemle. Rengim gün ışığının rengi...

Bir Siyahım ben; bütün renklerin bir bileşimi, bütün öğeleriyle topyekûn evrenin tecessümüyüm ben; yeryüzünün bilinçdışıyım, yeryüzünün sezgisel zekâsı, kozmosun ta yüreğinde bir kendinden geçiş haliyim ben, bir ben feragatı... Ne kadar zeki olursa olsun, hiç bir Beyaz anlayamaz Louis Armstrong'u ve Kongo ezgisini. Bir lanetlenme sonucu değil, derimin kara olması. Kozmik tözü emip içime alabileyim diye derimin rengi böyle. Toprağa nüfuz eden bir ışığım ben, yerin emdiği gün ışığı...

Şimdi, bu söylem içinde herkes, gövdeye karşı gövdeyle çıkar; birinin siyahlığına karşı, öteki, beyazlığıyla, ötekinin beyazlığına karşı beriki, siyahlığıyla; tam bir narsistik haykırıyla, her biri kendi biricikliği içine hapsolarak...

Ta başından beri Mayotte'ta da problem, aynı gerilim içinde açığa vurur kendini. Daha beş yaşındayken bunu kitabın üçüncü sayfasında okuyoruz: "Sıranın üstünden mürekkep şişesini kaptığım gibi oğlanın başından aşağı boşalttım." Bu onun Beyazları Siyaha çevirmek için başvurduğu bir yöntemdi. Ama bu yöntemin boşunalığını fark etmekte gecikmedi; ona Siyah bir kadın için hayatın hiç de sanıldığı kadar kolay olmadığını anlatan Lou Louise teyzesi ve annesi

vardı. Bu sayede o da artık dünyayı siyaha boyamayı, Zencileştirmeyi bırakıp, onu, bu düşlerine sığacak kadar küçük dünyayı, kendi bedeninde ve kafasının içinde beyazlaştırmaya, elden geldiğince ağartmaya girişti. Bu yolda başlangıç olarak bir çamaşırcı kız olmak hiç de fena fikir sayılmazdı. “İşimi herkesten daha pahalıya yapıyordum, ama herkesten daha iyi çamaşır yıkıyordum; öyle ki, Fort-de-France’ta çamaşırlarının atlas gibi tertemiz olmasını isteyen herkes bana geliyordu. Sonunda, çamaşırlarını Mayotte’a yıkatmış olmak çoğu kimse için bir övünç konusu olup çıktı.”³

Mayotte Capécia, ne yazık ki, bize düşlerinden hiç söz açmıyor. Bilinç dışında neler olup bittiğini anlamak daha kolay olurdu o zaman. Mayotte, Siyahlığını bilinç duruluğu içinde tartışmasız kabul edip onu aşmak yerine, onu kazara bulaştığı bir musibet olarak algılamak yolunu tutuyordu. Günün birinde büyükannesinin Beyaz olduğunu öğrenir:

Bu bilginin bana gurur verdiğini hissediyordum: Damarlarında Beyaz kanı taşıyan ilk Zenci ben değildim, fakat Beyaz bir büyükanne hiç de Beyaz bir büyükbaba kadar sık rastlanır bir şey değildi.⁴ Annem bir melez öyleyse. Teninin rengine

³ Capécia, a.g.y., s. 131.

⁴ Hem efendi hem de erkek olduğu için, Beyaz adam, gönül eğlendirmek kabilinden pek çok Siyah kadınla yatmakta kendisi için bir sakınca görmeyebilir. Her ülkede ve özellikle de sömürge ülkelerinde bu yadırganmayan bir şeydir. Ama bir Beyaz kadının bir Siyah adamla yakınlık kurmasında ister istemez romantik bir yan aranır. Çünkü bu durumda kadına bir hükmetme değil, bir kendini verme, feda etme hali yakıştırılır. Gerçekte, sömürgelerde Beyazlarla Siyahlar arası evliliğe ve fiilen kabul gören birlikte yaşama olgusuna çok az rastlansa bile, yine de melezlerin sayısı şaşılacak kadar çoktur. Bunun başlıca sebebi Beyaz efendilerin yerli hizmetçileri ile çoğu zaman zora başvurarak kurdukları ilişkiler olmalı. Bu durum yine de, Mannoni’nin aşağıdaki görüşleri için kanıt teşkil etmez.

“Bunun içindir ki, bir kısım iç tepilerimiz bizi, pek tabii olarak en yabancılaşmış tiplere doğru sürükler. Bu sadece kitabi bir yanılsama değildir; edebiyat sorunu yoktur işin içinde. Hatta Gallieni’nin askerleri genç bir ‘Ramatoa’yı kendilerine, eninde sonunda terk edecekleri, geçici bir eş olarak seçerken, bu yanılsama belki de çok önemsiz bir düzeydedir. Gerçekte bu ilk temasta hiçbir güçlükle karşılaşılmaz.

bakarak bunu tahmin etmeliydim şimdiye kadar. Bu andan sonra annemi artık eskisinden daha güzel, daha zeki ve daha kibar bulmaya başladım elbette. Bir Beyaz adamla evlenseydi, kim bilir, o zaman ben de büsbütün Beyaz olurum belki. Ve hayat da bu kadar zor olmazdı benim için. Bu hiç tanımadığım büyükanneyi düşünür dururdum hep. Martinikli bir Zenciye gönül veren ve onun uğrunda ölen bu büyükanneyi... Kanadalı bir kadın, Martinikli bir Zenciyi nasıl sevebilirdi? Bizim rahibi düşünmekten kendimi alamıyordum ve sonunda Beyaz bir adamdan, sarışın mavi gözlü bir adamdan, bir Fransız'dan başka kimseyi asla sevemeyeceğimi anladım.”⁵

Burada Mayotte'un istediği şeyin bir tür ten ağartma, renk açma tutkusu olduğu hemen dikkatimizi çekiyor. Çünkü istenen şey, tek kelimeyle, ırkın beyazlaştırılmasıdır; Martinikli her kadının bildiği, söyleyip durduğu bir şeydir bu. Irkı arındırmak, ırkı kurtarmak, ama insanın hemen düşünebileceği anlamda değil; yani, “bu insanların içinde doğup büyüdüğü bu dünya parçasını korumak” anlamında değil, onun renginin beyazlaştırılması anlamında... Belli davranış

Bu kısmen Madagaskarlıların komplekslerle yaralanmamış sağlıklı seks hayatlarının bir sonucudur. Fakat bu durum ırksal çatışmanın hemen ve kendiliğinden değil, olaylara bağlı olarak zaman içinde doğup derinleştiğini gösterir sadece." (*Prospero ve Caliban*, s. 112)

Durumu abartmayalım. Sömürge ordusundan bir asker, genç bir Madagaskarlı kızın yatağına girdiği zaman, bir başka kişilik olarak kızın varlığına karşı en ufak bir saygı eğilimi taşımadığına şüphe yoktur. Bu itibarla ırksal çatışma hiç de sonradan doğan bir şey değildir; ilişkiden önce başlayan ve ilişkiyle birlikte var olan bir şeydir. Cezayir sömürgecilerinin de, on dört yaşındaki yerli kızların ırzına geçerken sergiledikleri gerçek, Cezayir'de ırk ayrımının olmadığı gerçeği değildir herhalde. Hayır, problem sanıldığından çok daha karmaşıktır. Ve bu bakımdan Mayotte Capezia haklıdır: Beyaz bir kadının çocuğu olmak onur verici bir şeydir yerli kız için. Bu onun “çalıların arkasında” peydahlanmadığını gösterir en azından. (Bu deyim, Martinik'te münhasıran yüksek sınıftan gayrimeşru çocuklar için kullanılan bir deyimdir. Bu çocukların sayı itibarıyla bir hayli fazla olduğu ise bilinen bir şeydir.

⁵ Capécia, a.g.y., s. 59.

türlerini çözümlemeye karar verdiğim zaman, bana tiksinti veren bir fenomeni düşünmeden geçemem. Antiller’de kendisine bir yakınlık seçmek isteyenlere yön veren atasözlerinin, darbımesellerin ve kılı kırk yaran görgü kurallarının şaşırtıcı çokluğu bu. Bütün bunlarda ana fikir, insanın bu seçimi yaparken Zenciliğin gayyasına düşmekten sakınması gerektiği yönündedir hep. İster geçici bir flört ilişkisi için olsun, ister daha ciddi bir yakınlık kurma niyetiyle olsun, erkeklerin en az Siyah olanını seçmek kararındadır Antilli her kadın. Hatta bazen yapılmış yanlış bir seçimi katlanılabılır kılmak için “filanca kara, evet, ama bedbahtlık daha da kara” yollu teselli edici bir argümana başvurulmak zorunda kalındığı bile olur. Tam bir açıksözlülükle – Beyazlardan kapılmış bir fütursuzlukla– bana Siyahlarla evlenmeyi imkânsız gördüğünü söyleyen çok sayıda Martinikli kız öğrenciye rastladım Fransa’da. (Bırak al-lasen, bile bile geri dönmek mi, Siyaha? Mersi, sizin olsun!) Şunu eklemeyen de geçemiyorlardı elbette: “Siyahların bazı güzel niteliklere sahip olduğunu inkâr edemeyiz, evet, ama Beyaz olmanın daha iyi bir şey olduğunu siz de biliyorsunuz.” Daha geçenlerde konuştum böyle bir kadınla. Öfkeden burnundan soluyarak bana şöyle çıkışıyordu: “Eğer Aimé Césaire, ırkını hüsnükabulde bu kadar ileri gidiyorsa, bu onun aslında ırkının bir lanetleme olduğunu hissetmesindendir. Beyazlar kendi ırklarını bu kadar göklere çıkarıyorlar mı, hiç? Aslında hepimizde Beyaz olmak arzusu var, ama bazıları bunu bilmezlikten geliyor, bazıları da sadece tersine çeviriyor. Bana gelince, ben, dünyada evlenmek istemem bir Zenciyle.” Bu hiç de az rastlanan bir tutum değil; itiraf edeyim ki, kaygı duymamak elde değil, çünkü bu genç hanım birkaç yıl içinde okulunu bitirecek ve Antiller’de bir okulda öğretmenlik yapmak üzere yurduna dönecek. Eğiteceği genç zihinler bakımından sonucun hiç de iç açıcı olmayacağını tahmin etmek zor değil.

Bunun içindir ki, yaşadığı çevrede yaygın olan çeşitli önyargıları nesnel düzlemde dikkatli bir gözle sorgulamaya başlayan Antilli’yi

çok zorlu bir görev beklemektedir. Ben kendi adıma, tıbbi çalışmalarımı tamamlayıp da bu kitabı yazmaya başladığım zaman, onu bir tez olarak sunmayı düşünüyordum. Fakat diyalektik, belli görüşlerin tutarlı bir bütünlük içinde ortaya konmasını gerektiriyordu. Gerçi Siyah insanın psişik yabancılaşması üzerinde az çok yoğunlaşmıştım ama, temelde psikolojik de olsalar, yol açtıkları sonuçlar bakımından öteki bilimsel alanlarda da uzantıları olan belli bazı etmenleri hesaba katmadan edemezdim.

Her deneyim, özellikle sonrası için ürünsüz olmayan her deneyim, gerçekliğin bir parçası halini almak zorundadır ve bu anlamda deneyim gerçekliğin yeniden yapılandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bunun içindir ki, yapısını az çok bildiğimiz Batı toplumuna sıkı sıkıya bağlı ataerkil Avrupalı aile, çarpık ve kusurlu yapısıyla, yüzde otuz nevrotik ürün veren hatalı bir makine olarak işlemektedir. Bu durumda problemin çözüm yolu, psikanalizden, sosyolojiden ve politikadan alınan derslerin yardımıyla, kelimenin asosyal anlamıyla, zayıf oranını sifıra indiremese de, aşağı düşürecek yapıda yepyeni bir aile çevresinin oluşumuna önayak olmaktadır. Diğer bir deyişle, problemin çözümü, “temel kişiliğin” değişmez esaslar üzerinde mi, yoksa değişken esaslar üzerinde mi kurulu olduğu konusunda yapılan tespitin doğruluk derecesine bağlıdır.

Şimdi, kara derili bütün o çılgın kadınlar Beyaz erkek tutkusu içinde bekleyedursunlar, bu bekleyiş sürerken, yakında bir gün Siyahların dünyasına artık dönmek istemediklerini keşfedecekler şaşkınlıkla. Ve “harikulade bir gece, eşsiz bir sevgili, ay yüzlü bir Beyaz adam” düşüyle avunacaklar bir zaman. Ama çok muhtemeldir ki, günün birinde “Beyaz adamın Siyah yavuklusuyla hiç de evlenmek niyetinde olmadığını” fark edecekler. Elbette bu da onları dizginlemeye yetmeyebilir. Çünkü onlar böyle bir riske girmeye de razı görünüyorlar. Ne pahasına olursa olsun biraz Beyazlık! Onlara gereken bu. Peki, ama niçin? Hayır, dünyada bundan daha budalaca bir şey bulamazsınız. Şu hikâyeye espri olarak tam da onların

durumuna denk düşünüyor:

Aziz Petrus bir gün cennetin kapısında üç adam görür: bir Beyaz adam, bir Melez, bir de Zenci. Beyaz adama sorar:

“Dünyada en çok istediğin şey nedir?”

Beyaz adam cevap verir:

“Para.”

Sonra Meleze sorar:

“Ya senin?”

“Şöhret,” der, o da.

Sonra Zenciye döner; yüzünde geniş bir tebessümle⁶ Zenci:

“Efendim, ben sadece bu beylerin çantalarını taşıyorum.” diye cevaplar Aziz Petrus’un sorusunu.

Bir süre önce Etiemble, Siyah kadınlardan yana uğradığı düş kırıklığını şöyle ifade ediyordu: “Tanıdığım bir kızla konuşurken, sözün sırası geldi, söylemekte bir sakınca da görmediğim için, ‘Siz, bir Zenci kız olarak...’ diye söze başlayacak oldum, aman tanrım, kapıldığı öfkeyi görmeliydiniz: ‘Ne, ben mi Zenciyim? Bir Beyaz olduğumu görmüyor musun? Zencilere gelince, nefret ederim

⁶ Siyah adamın bu tebessümü, bu dişlerini göstererek gülümsemesi pek çok yazarın dikkatini çekmiş görünüyor. Bernard Wolfe, bakın, bu tebessüm için ne diyor: “Zenciyi, tüm dişlerini göstererek bize gülerken resmetmek hoşumuza gider. Ona bakarken –onu böyle resmederken– bu tebessüm hep bir armağan etkisi bırakır bizde...” Sonu gelmeyen armağanlar, her reklamda, her afişte her konserve kutusunun üzerinde... “Siyah adam, saf ipek çorapları için hanımlara esmer Kreol renklerinden yepyeni bir seri takdim eder. Vigny Sarayı’nın zarafetini... Zarif şişeler içinde parfüm. Rukan ayakkabılar, kar gibi beyaz çamaşırlar, alçak ve rahat karyolalar, kendi kendine yürüyen valizler; caz, caz eşliğinde çılgın danslar, caz argosu, nükteler ve Br’er Rabbit’ten, çocukların bayıldığı harika masallar.... Not: Servis daima tebessümle yapılır... *Amerikan Ruhu / Milli Karakter Üzerine Bir İnceleme* isimli çalışmasında antropolog Geoffrey Gorer, “Zenciler,” diyor, “aşırı şiddet ve ceza korkusunun yerleştirdiği aşırı itaat tavrını hâlâ sürdürmektedirler. Bunu Beyazlar da bilir, Zenciler de. Ama her şeye rağmen Beyazlar, onlarla ilişkilerinde yine de Siyahların hep mütebessim, kibar ve cana yakın olmalarını bekler... (‘l’once Remus et Son Lapin’, Bernard Wolfe, *Les Temps Modernes*, 1949, s. 888).

Zencilerden. Pis kokarlar çünkü. Pasaklı, miskin herifler. Bana sakın Zencilerden bahsetme bir daha.”⁷

Bir zamanlar Paris’te, “içinde-Zencilerle-karşılaşma-şansı-olmayan” dans salonlarının listesini saklayan Siyah bir kız tanımıştım.

Küçüklük duygusunun, Siyah adamın hayatını bir fobik kişiliğin davranışları gibi takıntılı hale getiren bu duygunun, Siyah adam için alt edilebilir olup olmadığını görmemiz gerekli. Tesir Zenciye şiddetlenerek ulaşır hep. Öfke doludur, çünkü kendini küçük hissetmektedir, kendini tüm insan ilişkileri içinde ham ve yetersiz bulmaktadır. Bütün bunlar da onu çekilmez bir dargörüşlülüğün tutsağı haline getirir.

Anna Freud, ego-çekilmesi olgusunu tanımlarken şöyle yazıyor:

Diğer ret ve vazgeçme formları gibi, bir ‘acı’yı önleme yöntemi olarak ego-kısıtlanması, nevroz psikolojisine değil, ego gelişimin olağan sürecine dahil edilir. Genç ve esnek egonun herhangi bir etkinlik alanından geri çekilmesi, bazen daha üstün bir alanda yoğunlaştığı başka bir etkinlikle dengelenmektedir. Ne var ki, böyle bir ego katılaştığı ya da acıya karşı belli bir tahammülsüzlük eşiğinde duraksadığı ve böylece saplantı halinde belli bir kaçış yöntemine sıkı sıkıya bağlandığı zaman, işte bu durumda, benimsediği bu çekilme, artık bozuk ve kusurlu bir gelişmenin belirtisidir. Bir tutumu, bir vaziyet alışması bir başkasıyla durmadan değiştirerek gittikçe sivrilir, yoksullaşır ve sonunda katı bir tek yanlılıkta karar kılar. Son derece daralmış ilgi alanı içinde başarabileceği çok az şey vardır artık.⁸

Siyah adamın kendi soyutlanmışlığından neden hoşnut olamayacağını şimdi daha iyi anlıyoruz. Bir tek yol var çünkü onun önünde

⁷ “Sur le Martinique de M. Michel Cournot”, *Les Temps Modernes*, Şubat 1950.

⁸ Anna Freud, *The Ego and the Mechanism of Defence* (New York, International Universities Press, 1946), s.111.

ve o da Beyazların dünyasına götürüyor Siyah adamı. Bıkıp usanmadan Beyaz adamın dikkatini çekmeye uğraşması, Beyaz adam gibi güçlü olmak için çırpınıp durması, savunmacı yöntem ve silahlar geliştirmek için gösterdiği kararlı, bilinçli çaba; kısacası, bir ego kompozisyonu içine giren, olmak ve sahip olmak boyutunda ne varsa hepsi, hepsi buradan geliyor. Daha önce de söylediğim gibi, Zencinin Beyazlar tapınağına kabul edilmenin peşinde olmasıyla ilgilidir bu. Bilinçli bir istekten doğar bu tutum.

Bunun içindir ki, başarılı bir savunma mekanizması olarak içe-kapanma, Zencinin işine yaramaz. Beyaz bir icazete ihtiyacı vardır onun.

Mayotte Capécia, mistik öfori ve performansının zirvesinde, rapsodik ezgilerle göklere yükselen “pespembe ve bembeyaz” bir melek olduğu duygusuna kaptırıyor kendini. Yine de, *Yeşil Çayırılar* filminde Tanrı’nın ve meleklerin Siyah olduğunu görmesi derin bir şok yaşıyor yazarımıza: “Tanrıyı Zenci çizgileriyle tasavvur etmek ha! Bu mümkün mü? Benim cennet tasavvurum asla bu değil. Ama, ne de olsa, tam bir Amerikan filmiyle karşı karşıyaydık.”⁹

Gerçekten de, kerem ve merhamet sahibi bir Tanrı, Siyah olmazdı; pembe parlak yanaklı bir Beyaz adam tasavvur edilmeli O’nun için. Evrim süreci Siyahtan Beyaza doğrudur çünkü. Beyaz olmak zengin olmak, güzel olmak ve zeki olmak demektir. Aynı prizmanın değişik yüzleri bunlar.

Bu arada André, beyaz mesajı, kromozom koridoru boyunca bisikletle yol alan o mavi gözlü harika günleri, başka gökler altında başka Mayotte’lara taşımak üzere oradan ayrılır. Ne var ki, az bulunur cinsten iyi yürekli bir Beyaz olarak, ayrılmadan önce göz yaşartıcı türden bazı talimatlar bırakmadan da edemez. Bakınız, Mayotte’a çocukları hakkında, bu küçük prens hakkında neler söylüyor: “Onu besleyip büyüteceksin, ona benden bahsedeceksin, ona diyeceksin ki, ‘Baban üstün bir kişiydi. Ona layık bir oğul olmak

⁹ Capécia, a.g.y., s. 65.

için çok çalışmalısın.”¹⁰

Peki, soyluluk nerede kaldı? Çocuğun ona ihtiyacı yok şimdilik. O, beyaz pigmentler halinde, çocuğun damar şebekesine enjekte edildi nasıl olsa, ta küçük pembe parmak uçlarına varıncaya kadar... Sökülüp alınamayacak, kazılamakla çıkarılamayacak Beyaz soyluluk, Beyaz damgalanma...

Peki, ya babadan ne haber? Onun hakkında Etiemble’ın söylediği şu: “Kendi türüne iyi bir örnektir o. Aileden, işten, milletten, bizim iyi Pétain’imizden,” iyi Tanrımızdan, kısacası, Siyah kadına forma uygun bir döl bırakmasını sağlayacak her şeyden bahseder ona. Tanrı bizi görevlendirdi, dermiş, damızlık domuz; damızlık Beyaz adam da bunu söyler, yakışıklı Beyaz subay da.”

Mayotte’u, kendisi için artık “ölmüş biri” durumunda olan Beyaz efendisinin hatırasıyla ve daha birçok ölüyle dolu kitabıyla baş başa bırakmadan önce incelememize Afrika yakasından çizgiler katmamız yararlı olacak.¹¹

Abdoulaye Sadji, “Nini”¹² adlı hikâyesinde Siyah insanların Avrupalılarla temas halinde nasıl davrandıklarını tasvir ediyor.

¹⁰ Capécia, a.g.y. s. 185.

¹¹ *Je suis Martiniquaise*’ten sonra Mayotte Capécia *La negresse blanche* adlı bir kitap daha yazdı. Daha önceki hatalarının farkına varmış olmalı ki bu kitapta Zenci konusunu yeniden değerlendirir. Ama Mayotte Capécia kendi bilinçdışını pek hesaba katmaz. Yazar kitabın kahramanlarına biraz özgürlük tanır tanımaz Zenciyi hemen küçümsemeye başlarlar. Onun tarif ettiği bütün Zenciler bir şekilde ya yarı-suçlu ya da aptal maymunlardır.

Bu noktadan kalkarak Mayotte Capécia’nın kendi ülkesine sırt çevirdiğini söylemek hiç de yanlış değildir. Her iki kitabında da kadın kahramanlar için tek bir seçenek bulunur: uzaklaşmak. Bu zenci memleketi kesinlikle lanetlidir. Aslında Mayotte Capécia’yı saran lanetli bir hale vardır. Ama kendisi santrifüjlüdür. Mayotte Capécia kendisinden yasaklanmıştır. ...

O aptallık yığınının pek bir şey yapamaz.

Yürü yavaş yavaş, seni çamur atan hikayeci. Ama bil ki şu 500 sayfalık kansız kitabının ötesinde kalbe giden onurlu bir yol her daim bulunur.

Üstelik sana rağmen.

¹² *Presence Africaine* içinde, 1-2-3.

Zencinin varlığından rahatsız olanlardan, Negrofoblardan söz etmiştim. Her şeye rağmen, böylelerini motive eden şeyin Zenci nefreti olduğu söylenemez; buna cesaretleri yoktur ya da bu cesareti çoktan kaybetmişlerdir! Nefret yaratılıştan getirilen bir şey değildir çünkü. Az çok farkında olunan bir suçluluk kompleksiyle çatışma içindeki ruhta daima beslenip büyütülmesi, varlık düzleminde ortaya konması gereken bir duygudur, nefret. Nefret eden kişinin, bunu uygun tavır ve davranışlarıyla göstermesi, hatta deyim yerindeyse, tüm varlığıyla bizzat nefret kesilmesi gerekir. Amerikalıların bir zamandan beri Zencileri linç etmek yerine gettolarda soyutlamaya çalışmaları da herhalde bununla açıklanabilir. Herkes kendi çöplüğüne. Hiç de fena çözüm sayılmaz hani. Bunun içindir ki, siyah Afrika'nın şehirlerinde (ki bunlara Fransız şehirleri demek daha doğru olurdu) Avrupalıların semtleri olması bizi pek şaşırtmıyor. Mournier'nin *Siyah Afrika'nın Uyanışı* adlı eserini oldukça ilgi çekici buldum, ama ben daha Afrikalı bir ses bekliyordum. Bu bakımdan Alioune Diop'un dergisi gerçekten anılmaya değer. Siyah insanı yönlendiren psikolojik motivasyonları zihnimde yerli yerine koyma imkânını onunla bulduğumu söyleyebilirim.

Şu satırlar, kelimenin en dinsel anlamıyla, keramet arz ediyor dense yeridir:

Bay Campian, Saint-Louis Kulübü'nün¹³ gediklileri içinde, belli bir sosyal itibarı olan tek Beyaz adam. Sosyal itibarı var, çünkü, köprü ve otoyol işletmesinde mühendis olduğu gibi, aynı zamanda Senegal'de Halkla İlişkiler müdür yardımcısı. Kendisinin en az Bay Roddin kadar, belki ondan daha fazla, bir Zenci-dostu olduğu söylenmektedir. Bu Bay Roddin, Faïdherbe Lisesi'nde öğretmen olan ve Saint-Louis Kulübü'nde ırkların eşitliği üzerine yaman bir konferans veren Bay Roddindir. Zaten bu kulüpte ciddi

¹³ Mahallenin gençlerinin sık sık gittiği kulüp. Çoğunlukla Avrupalıların gittiği Civil Club'ın karşısında bulunur.

sohbetlerin değişmeyen tek konusu, uzun mütalaalardan sonra bu iki adamdan birinin ya da ötekinin, çoğu zaman da ikisinin birden, ne kadar da iyi bir karakter sahibi olduğunun teslim edilmesi olmaktadır. Bay Campian kulübe sık sık uğramakta ve orada kendisine derin bir saygı duyan, onu seven ve onun, aralarında bulunmasından onur duyan son derece iyi terbiye görmüş yerlilerle ahbaplık yapmaktadır.¹⁴

Siyah Afrika'da öğretmenlik yapan yazarımız, ırkların eşitliği üzerine yaptığı konuşmadan ötürü Bay Roddin'e manen borçlu hissetmektedir kendini. Buna rezalet derim ben. İnsan, Mounier ile görüşmek onuruna eren genç yerlilerin ona, "Bize burada sizin gibi Avrupalılar lazım," diyerek sızlanmalarını daha iyi anlıyor şimdi. Anlayışlı bir Toubab'la karşılaşmanın Siyah adam için yeni bir uyum ve uzlaşma umudu anlamına geldiği her zaman bilinen bir şeydir.

Bay Abdoulaye Sadji'nin romanından birkaç pasajı analiz ederek, Siyah kadının Avrupalı karşısındaki aktüel tepkilerini anlamaya çalışalım. Bir kere, ilgi alanımız içinde, Zenci ve Melez, deyim yerindeyse, değişik tonlarda ayrı iki kadın olduğunu hatırdı tutalım. Birincinin tek seçeneği ve tek kaygısı var: Beyaz olmak ya da Beyazlaşmak. İkincisinin derdi ise sadece Beyazlaşmak değil, aynı zamanda, ırksal kurtuluşun tersine bir yol izleyip de siyah rengin cehennemine geri dönmek. Hal böyleyken, bir melezin tutup da bir Zenciyle evlenmesinden daha mantıksız bir şey düşünülebilir mi? Şüphesiz ki, hayır. Çünkü, her şeyden önce ırkın kurtarılmasıdır sorun.

Sadji'nin kahramanı Nini'nin de büyük sorunu budur işte: Bir Zenci ona evlenme teklif edecek kadar cüret gösterebilir, ha! Ona şunları yazacak kadar ileri gitsin:

Size açmak istediğim sevgi saf ve temiz, temiz olduğu kadar da sarsılmaz bir sevgi. Yalan ve aldatmacalarla avutma niyetine

¹⁴ Abdoulaye Sadji, *Présence Africaine*, No. 2, s. 280.

dayalı geçici bir yakınlık duygusu değil.. Sizi mutlu görmek isterdim, takdir etmesini becerebileceğime inandığım erdem ve cazibelerinizle çiçeklenmiş bir ortamda sizi bütünüyle mutlu görmek isterdim... Sizi evimde görmek, madden ve manen kendimi size adamak, benim için yüce bir onur, büyük bir bahtiyarlık olacaktır. Zarafet ve güzelliğiniz evimi aydınlatacak, ışığınız en izbe köşelere ulaşacaktır. Bütün bunlardan sonra, yegâne tasası sizi mutlu kılmak olan birinin bu içten sevgisini hoyratça geri çevirmeyecek kadar olgun ve incelik sahibi olduğunuza inandığımı belirtmeme izin verin.¹⁵

Bu son ifade bizi şaşırtmasın. Bir melezin, bu pek yüksekte atan Zenci'yi normalde acımadan reddetmesi beklenir. Ama o, olgun ve medeni bir kadın olduğuna göre, dikkatini berikinin sadece sadakat ve içtenliğine yöneltebilmesi için sevgi dolu adamın derisinin rengini görmekten kaçınacaktır. Mactar'ı anlatırken Abdoulaye Sadji şöyle yazıyor: "Sınırsız ilerlemenin ateşli bir savunucusu, bir idealist; insanların dürüstlüğüne, içtenliğine inancını henüz kaybetmemiş biri. Her alanda nihai zaferin yalnızca erdeme ait olduğunu savunan şu Siyah Donkişotlardan biri."¹⁶

Kimdir bu Mactar? Nehir işletmesinde lise mezunu bir muhasebeci. Hitap ettiği kız da, küçük, aptal bir daktilograf. Küçük ve aptal, ama yine de tartışma kabul etmeyen bir üstünlüğü var bu kızın: melezliği, açık tona öteki yerli kızlardan daha fazla yaklaşmış olması. Bu da, kendisine böyle bir mektubu yazma cüretini gösteren insanın aklını başına toplayıp özür dilemesini gerektirecek bir şeydir: "Ne küstahlık! Bir Zencinin böyle bir şeye kalkışması görülmüş şey değil..."¹⁷

Siyah bir kalpte doğan aşkı Beyaz bir kalbe sunmaya cesaret

¹⁵ A.g.y., s. 286.

¹⁶ A.g.y., s. 281-282.

¹⁷ A.g.y., s. 281.

ettiği için insanın özür dilemesi gerekir. René Maran'da da karşımıza çıkıyor bu: Bu korku, bu çekingenlik, Siyah adamın Beyaz kadınla ya da kendisinden daha beyaza yakın bir kadınla ilişkilerinde içine düştüğü bu kendine güvensizlik duygusu. Tıpkı Mayotte Capécia'nın Beyaz efendisinden gelen her türlü sıkıntıya katlanmaya hazır olması gibi, Mactar da Nini'nin, bu Melez kızın kölesi olmaya razıdır. Ruhunu satmaya bile. Ama ne yazık ki, bu yolda ne yaparsa yapsın, bu münasebetsiz duyguyu bekleyen tepki, yüz geri edilmekten başka bir şey değildir. Küçük Melez kendisine gönderilen bu mektubu, bir Beyaz olarak onuruna yöneltilmiş bir hakaret, bir aşağılama olarak değerlendirir. Bu ahmak, bu haydut, bu yontulmamış Zenci, böyle bir şeye kalkışmakla iyi bir dersi hak etmiştir, onun gözünde. Bu dersi ona verecek, ona daha kibar, daha ölçülü ve daha az cüretkâr olmasını öğretecektir. Beyaz tenlilerin hiç de "Bougnoul"lar¹⁸ için yaratılmadığını gösterecektir ona.

Durumu öğrenen melezler topluluğu da koro halinde katılacaktır Nini'nin öfkesine. Olayın mahkemeye intikal edeceği ve Zencinin ağır bir cezaya çarptırılacağı söylenmektedir artık. "Zencinin davranışına dikkatleri çekmek için ve yol açtığı ahlaki huzursuzluğa kefaretsun diye onun işten atılması istenecek ve bunun için Umumi İşler Servis Şefi'ne ve sömürge valisine mektuplar yazılacaktır."¹⁹

Törelere altüst ederek kamu vicdanına karşı işlenen bu ağır suçun cezası aslında iğdiş edilmek olmalıdır; ama, insafli davranılarak Mactar'ın azarlanması için sadece polise başvurulur. Şu şartla ki, "Bu aptalca davranışlarına devam edecek olursa, başka yolu yok, o zaman herkesin taşıyürekli-Beyaz-adam dediği polis müfettişi Bay Dru hakkından gelecektir Mactar'ın."²⁰

Böylece Siyah bir kızın kendi ırkından birinin ilanaşkı karşısında

¹⁸ Kuzey Afrika'da sömürgecilerin genellikle aşağı sınıftan yerliler için kullandıkları yerel bir deyim.

¹⁹ A.g.y., s. 288.

²⁰ A.g.y. s. 289.

nasıl bir tepki ortaya koyduğunu görmüş olduk. Şimdi böyle bir şey, bir Beyaz adamdan geldiği zaman ne olacak, bunu görelim. Bunun için yine Sadji'nin hikâyesine dönelim biz. Orada, bir Beyazla bir Melez kadının evliliğine karşı gösterilen tepkileri uzun uzun işleyen bir pasaj buluyoruz.

Bir süreden beridir tüm Saint-Louis'nin dilinde dolaşan bir tek söylenti var. Önceleri kulaktan kulağa ulaşıp yaşlı hanımcıkların kırışık yüzlerini hayretle gerip, sönük bakışlarına parlaklık getiren ufak bir fısıltıydı bu; sonra genç kızların, gözlelerinin beyazını büyültüp, kalın dudaklarını ovalleştirerek hayret çığlıklarıyla yaydıkları ciddi bir haber olup çıktı. Ne, ciddi olmazsın! Olacak şey mi bu? Bir mucize! Evet, mucize diye buna derim ben... Bir aydan beri Saint-Louis'yi dolaşan bu haberdan daha değişik, daha hoş bir haber duyan olmamıştı o güne kadar. Nini'lerin Nana'ların, Nanett'lerin, kısacası tüm Melez kızların kendi ülkelerinin sıradan gerçekleri üstünde, gönül hanelerinde kurup yaşatageldikleri o ihtişam, üstünlük ve soyluluk düşünüyü taçlandıran bir haberdı bu. Tüm kızların, en azından tüm Melez kızların rüyası, Avrupalı bir Beyazla evlenmek değil miydi? Denebilir ki, hemen hiç gerçekleşmeyen böyle bir rüyaya adanmıştı onların tüm çabaları. O yapmacık el kol hareketleri, o gülünç gösteriş düşkünlüğü, o tiksinti verecek kadar çok talim edilmiş teatral davranışlar hep aynı büyüklük tutkusunun belirtisiydi. Bu büyüklük tutkusu da, başka bir şeyle değil, ancak bir Beyaz adamla sükûn bulacaktı. Hemen hepsi, başlarına konma şansı bu hiç denecek kadar az olan talih kuşunu düşleyip dururlar hayatları boyunca. O kadar ki, yaşlılık, gelip çatınca, onları bu bekleyiş içinde bulur ve artık kibirli bir içe-kapanmaya dönüşen o bildik rüyanın sisleri için gömer onları. Ah, hoş haber diye buna derim ben... Demek, Bay Darrivey, bu Kamu Hizmeti görevlisi, bu Beyaz Avrupalı, Dédé'e, şu

Melez kıza düpedüz evlenme teklif etmiş, öyle mi? İnanılacak gibi değil!²¹

Beyaz adamın, aşkını Melez kıza açtığı günün olağanüstü bir gün olduğunu kabul etmek gerekir. bir Melez kız için, cennetin kapısının ardına kadar açılıp da, tanrıların ve tanrıçaların arasına kabul edildiğini görmek gibi bir şeydir bu. Psikolojik gerilik, bu küçüklük duygusu ve onun yol açtığı kompleksler, parlak ufuklara varmak yolunda bu aşılması olanaksız engeller bir anda bütünüyle yok olmuştu. Dün köleler içinden bir köleydi Melez kız, bugün efendilerin safına geçmişti...

Aşırı dengeleyici, aşırı özentili tavırlarıyla tanınan bir kızdı; Beyaz olmak hevesinde bir kız değildi, düpedüz bir Beyazdı şimdi o ve Beyazların dünyasına aitti artık.

Siyah Büyü adlı kitabında Paul Morand da aynı olguyu işliyor; ama doğru sonuçlar çıkarmak hususunda Paul Morand'a sonuna kadar güvenilemeyeceğini çok geçmeden anlıyor insan. Psikolojik bakış açısından aşağıdaki problemi vazetmek ilgi çekici olabilir. Eğitimli Melez kadın, hele öğrenciyse, genellikle çifte anlamlı bir davranış biçimi benimsiyor. "Zencilerden hoşlanmıyorum," diyor, "Yabani ve hoyrat oluyorlar çünkü... Yamyamlık anlamında değil elbette, ama kibarlık nedir, bildikleri yok." Soyut bir yargı bu. Birisi kalkıp da ona bazı Zencilerin bu bakımdan ondan pekâlâ üstün ve ileride olabileceğini gösterse, o zaman da onların çirkin olduklarını ileri sürer. Bu da zorlama bir yargı elbette. Siyah estetiğin gerçek örnekleriyle karşılaştığında da, bu sefer, "bunun güzelliği nerede?" diye bizzat güzelliğin kendisini anlamazlıktan gelir. Güzelliğin esaslarını anlatmayı denersiniz; o zaman da burun kıvrıp tıslayarak, "kocası olacak adamı seçmekte özgür olduğunu" söyler. Son çare öznelliğe sığınmak, demek ki. Bütün savunma yollarını kesince, Anna Freud'un dediği gibi, ego, çareyi kendi kabuğuna çekilmekte

²¹ "Nini", *Présence Africaine*, s. 489.

bulmaktadır: Egonun bilinçsiz etkinliklerini bilinç düzeyine yükselterek savunma düzeneklerini çalışmaz duruma sokmamız, sonuç olarak, onu daha da güçsüz bir hale getirmemiz ve patolojik süreçlere sığınmaya zorlamamız anlamına gelir.”²²

Ne var ki Dédé’nin durumunda, egonun benimsediği iddialar, genel kabul gören iddialar olduğuna göre, ego hiç de kendini savunmak zorunda değildir. Dédé bir Beyazla evlenmektedir çünkü. Ama her zaman madalyonun bir de öteki yüzü vardır: Bu evlilik tüm aileyi gülünç duruma düşürmüştür. Çünkü sadece birkaç Melez kız Melez erkeklerle arkadaşlık yapmaya razı olmaktadır artık. Öteki bütün Melez kızlarsa Beyaz arkadaşlara rağbet eder olmuştur. “Bu durum tüm ailelerin gözünde tam bir zillettir; hemen ve bütünüyle temizlenmesi gereken bir leke.”²³ Çünkü bu aileler en doğal, en meşru özlemlerinde düş kırıklığına uğratılmış, rencide edilmişlerdir. Melez kızlarının sürüklendiği bu değişim, bu başkalaşım onların da hayatlarını etkileyecek, varoluş ritimlerini bozacaktır...

Derin bir tutkunun esiri olarak değişmek, ‘ilerlemek’ istiyor Zenci kızlar. Bu hak onlara çok görülüyor. En azından su götürür bir hak olarak görülüyor.

Sorun böyle konulduktan sonra, ne söylenebilir ki? Martinikli Zenci kız Mayotte Capécia’da olsun, Saint-Louisli Melez Nini’de olsun, aynı psikolojik süreçle karşı karşıyayız. Köken olarak ulaşılmaz ve önü kapalı birtakım değerlere –içselleştirme ya da öznel doyum yoluyla– sahip çıkmak çabasından ibaret çift yanlı bir süreçtir bu. Biliyoruz ki, Zenci kadın aslında kendisini küçük gördüğü için bu kadar çok istemektedir Beyazların dünyasında kabul görmeyi. Bu çabasından Zenci kadın, bizim “duygusal coşkunluk” dediğimiz olgudan yardım umar.

Bu inceleme yedi yıllık deney ve gözlemlerin bir sonucu olarak

²² Anna Freud, a.g.y., s. 70.

²³ Sadji, s. 498.

ortaya çıktı. İncelediğimiz alana girsin ya da girmesin, gözlemlerimizin içinden en çok bir şey dikkatimizi çekti: Küçüklük duygusunun tutsağı Zenci ve büyüklük saplantısının tutsağı Beyaz, bu her iki insan da nevrotik bir yönelimin ritmine göre davranmaktadır. Bunun içindir ki, her iki insandaki yabancılaşmayı da psikanalizin tanımlamalarına başvurarak ele almak yoluna gitmiştik. Davranış tarzıyla Zenci, saplantı/takıntı sahibi nevrotik tipe yakın bir tablo göstermekte, başka bir deyişle, konum olarak tam da nevrozun gözlemlendiği yerde bulunmaktadır. Siyah insanda ise bir kendi bireyselliğinden kaçma, kendi benliğini yok sayma çabası var gibidir. Siyah insan bir karşı koyma tavrı ortaya koyduğu her zaman, aynı zamanda bir yabancılaşma da sergiliyor demektir. Ne zaman ki beğenmiyor, ne zaman ki yüzünü buruşturuyor, bunun kendi varlığına ilişkin hoşnutsuzluğuyla köklü bir ilgisi vardır. İlerde, 6. Bölüm'de göreceğiz ki, kendinden utandırılmış Zenci aşırı ölçülere varan kendini suçlama duygusu eliyle küçültücü bir kendine güvensizlikten başlayarak ümitsizliğe kadar itilir. Zencinin Beyaz karşısında ya da kendi ırkdaşları karşısındaki tutum ve davranışları çoğu zaman onu tam bir hezeyan bulutu içine sokar. Burada artık patolojik alana girdiğimiz açıktır.

Burada, ele aldığımız Zencilerde psikotik türden herhangi bir araz olmadığı yolunda itirazlar yapılabilir. Yine de biz burada son derece önemli iki vakayı zikretmeden geçmeyeceğiz. Birkaç yıl önce Zenci bir tıp öğrencisi tanıdım. Bu genç kemirici bir iç-çatışma hali yaşıyordu; bir üniversite öğrencisi olarak değil, özellikle bir insan olarak değerinin anlaşılmamasından şikâyetçiydi. Ne Beyaz arkadaşlarının gözünde bir meslektaş olarak, ne de Avrupalı hastaların gözünde bir doktor olarak kabul görebileceğine inanabiliyordu. Şiddetli bir saplantı halinde yaşadığı iç çatışma buydu. Psikoz için çok elverişli olan²⁴ bu hezeyana varan anlarında kendinden geçiyordu. Sonra, yardımcı hekim olarak orduya girmişti. İfade ettiğine

²⁴ Jacques Lacan.

göre, bir sömürge ülkesinde ya da bir sömürge servisinde çalışmayı bir türlü kabul edemiyordu. Emri altında Beyaz adamlar olsun istiyordu. Bir şefti o; öyleyse ondan çekinen ve ona saygı duyan insanlar bulunmalıydı çevresinde. Kendisine karşı Beyazlarda görmek istediği, aradığı tavır, Zencilerin bir Beyaz karşısında sergiledikleri o kendine güvensiz, tedirgin tavidir gerçekte. Kendisini sürekli huzursuz eden imago'nun, Beyaz efendisinin karşısında korkudan titreyen, küçülen Zenci görüntüsünün acısını işte böyle çıkarmak istiyordu bu genç Zenci hekim.

Bir Fransız limanında gümrük müfettişliği yapan bir arkadaş tanımıştım. Bu arkadaş turistlere ve transit yolcularına karşı son derece katı ve sert davranıyordu. “Çünkü,” diyordu açıklarken bu tavrını, “zebani gibi davranmazsan, adam yerine koymuyorlar seni. Bir de benim Zenci olduğumu düşünürsen, başka türlü davranmanın mümkün olmadığını kabul edersin herhalde...”

Connaissance de l'homme adlı kitabında Adler şöyle yazıyor:

Bir insanın dünyayı kavrayışı ya da dünyayı algılayış biçimi hakkında bir hükme varmak için, bu yolda yapılacak araştırmaları kişinin çocukluk izlenimlerinden başlayıp şimdiki fiili durumuna uzanan çizgiyi izleyerek yürütmek yerinde olacaktır. Çoğu hallerde, öznenin şimdiye kadar adımladığı yolu etkili ve işe yarar sonuçlar çıkaracak şekilde izlemek ancak bu yöntemle mümkün olmaktadır. Birey hayatının çocukluktan başlayarak ana hatlarıyla çizdiği belirlenen yönelim eğrisidir bu... Çünkü gerçekten de kişilik için asıl belirleyici öge, bireyin çocukluğundan beri dış görünüşü bakımından belli birtakım değişiklikler geçirmesine rağmen ana motifleriyle ve temel mahiyetiyle değişmeden varlığını sürdüren ve yetişkinlik döneminde, daha geniş toplumsal çevrede yine belli bir eğilim çizerek kendini açığa vuran hep bu enerji ve yönelim eğrisidir.²⁵

²⁵ A. Adler, *Connaissance de L'homme*, s. 57-58.

Böylece, Adler'in karakter psikolojisinin bize Siyah insanın dünyayı algılayış tarzını kavramakta yardımcı olabileceğini görüyoruz. Siyah adam geçmişinde köle olduğuna göre, Hegel'e de başvuracağız demektir ve son olarak Freud'un da incelememizin olgunlaşmasına katkısı olacaktır elbette.

Nini ve Mayotte Capécia: Bizi düşünceye sevkeden iki davranış modeli bunlar. Başka davranış modelleri saptanabilir mi?

Bunlar, olsa olsa, bizi pek ilgilendirmeyen yapay ve eğreti modeller olabilir. Bununla beraber ben derim ki, yapılan her eleştiri belli bir çözümü de beraberinde getirir, elbette insanın hemcinslerine, yani özgürleşmiş insana bir çözüm teklif etmesi mümkünse.

Bizim burada ortaya koymakta ısrar ettiğimiz şey, özgürlük duygusundan yana çekilen eksikliğin kesin olarak giderilmesi gerektiğidir.

SİYAH ERKEK — BEYAZ KADIN

Ruhumun, yüzüm kadar kara olan ruhumun en karanlık köşesinden, kara çizgilerle taranmış bilincimin karanlıkta kalan en arka bölgesinden bir arzu kopuyor, apansız Beyaz olmak arzusu.

Siyah olarak değil, hayır Beyaz olarak bilinmek, tanınmak istiyorum...

Şimdi, böyle bir varoluş hevesini – Hegel’in bile hiçbir yerde adından söz etmediği bir olumlamayla – kim olumlayabilir, eğer bir Beyaz kadın değilse bu olumlamayı yapacak olan? Beni severek, benim bir Beyazın sevgisine layık olduğumu kanıtlar Beyaz kadın. Beyaz bir erkek kadar seviliyorum.

O halde, ben bir Beyazım.

Beyaz kadının sevgisi önümde, en genel anlamıyla diriliğe, canlılığa götüren o parlak yolu açan sevgidir.

Beyaz kadınla evleneceğim, Beyaz kültürle, harikulade Beyazla, Beyazın beyazlığıyla evleneceğim.

Onun bembeyaz varlığında, ürkek ellerimle tutup okşadığım ve sahip olduğum Beyaz uygarlıktır, Beyaz onur, Beyaz öz-saygı...

Bundan otuz yıl kadar önce, kömür siyahı bir Zenci “bomba gibi” bir sarışınla yatarken, orgazm anında, “Yaşasın Schoelcher!” diye bağırılmış. Schoelcher’in, III. Cumhuriyet’i köleliğin ilgasını öngören belgeyi kabule razı eden kişi olduğunu bilenler, kaçık Zencinin bilinçdışından fışkıran bu sözcüğün ima ettiği kimlik krizini fark edecek ve Siyah erkekle Beyaz kadın arasında kurulması mümkün ilişkiler üzerinde ısrarla durmak gerektiğini anlayacaklardır.

Bu anekdotun sahici olmadığını ileri sürenler olabilir; ama

değil mi ki böyle bir hikâye her nasılsa doğmuş ve bu kadar zaman söylenegelmiştir, o halde özü bakımından hiç de düzmece değildir. Anekdotun dile getirdiği şey, açık ya da gizli, ama muhakkak reel bir olgudur. Hikâyenin sürekliliği, özündeki esprinin Siyahlarca anlaşılıp kabul gördüğüne işaret etmektedir. Başka bir deyişle, bir hikâye eğer folklora mal olmuşsa, bu onun şu ya da bu yolla grup ruhunun belli bir yanını yansıtıyor olduğunu gösterir.

Je suis Martiniquaise ve “Nini” üzerine yaptığımız çözümlemelerle, Zenci kadının Beyaz erkek karşısında nasıl davrandığını, ona nasıl bir gözle baktığını az çok gördük. René Maran’ın, yazarının otobiyografisi olduğu hissini veren bir romanıyla da Siyah erkeklerin Beyaz kadın karşısındaki durumunu anlamaya çalışacağız.

Adı geçen romanda sorun son derece parlak bir biçimde konuyor. Çünkü romandaki Jean Veneuse karakteri, Siyah adamın tutum ve davranış biçimini oldukça derinden kavramamızı mümkün kılıyor. Peki, nedir sorunun özü? Genç bir Zencidir, Jean Veneuse. Antil kökenlidir ve uzun bir süreden beri Bordeaux’da yaşamaktadır. O halde, artık bir Avrupalı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz onun. Avrupalı, ama Siyah; Siyah, yani Zenci. İşte işin dramatik yanı da bu. O, kendi ırkını tanımıyor, anlamıyor; Beyazlar da onu anlamıyorlar. Ve şöyle diyor: “Genellikle Avrupalılar, özellikle de Fransızlar sadece kendi sömürgelerinin insanını tanımazlıktan gelmekle kalmıyorlar, kendi kılıklarına soktukları insanı da tanımak istemiyorlar.”²⁶

Yazarın kişiliği kendini öyle istendiği kadar kolay ele vermiyor. Yatılı bir taşra lisesinde, tüm tatillerini öğrenci yurdunda geçirmeye mahkûm öksüz bir çocuk. Dostları ve arkadaşları en küçük fırsatta Fransa’nın her yanına dağılırken, o, kitapları kendisine dost edinip bu taşra okulunun soğuk yatakhaneğinde düşüncelere dalıyor. Belki biraz ileri giderek, yazarın önümüze koyduğu o uzun –çok uzun– “yolcular listesi”nde belli suçlayıcı bir karakterin, belli bir hincin,

²⁶ *Un homme pareil aux autres* (Paris, Editions Arcen-Ciel, 1947), s.11

dizginlenmesi zor bir saldırganlığın yer aldığını söylemem gerekecek. İleri gitmekten söz ettim, fakat eleştirel bir değerlendirme ortaya koyarken yapmamız gereken de budur zaten: ileri gitmek.

Bazı çarpıklıkları zihninde bir yere oturtamayan, çevresiyle bütünleşemeyen, insanlar içinde fark edilmeden yaşamayı da kendine yediremeyen kahramanımız, ölümlerle, ya da en azından hayaletlerle konuşma alışkanlığına kaptırır kendini. Ve bu konuşmalarda kendi hayatının daracık sınırlarını aşarak yüzyılların ve okyanusların ötesine uzanır. Marc Aurèle, Joinville, Pascal, Perez Galdos, Rabindranath Tagore... Yanlış, doğru, ne olursa olsun, Jean Veneuse için bir hafta bulmamız gerekirse, biz onun içine kapanık biri olduğunu söyleyeceğiz. Belki başkaları hassas, duygusal biri diyeceklerdir onun için; evet, belki duygusal biri, ama düşünce ve bilinç düzleminde kazanma şansını her zaman yedeğinde tutmasını bilen bir duygusallıktır onunki. Dost ve akranlarının ona büyük bir saygı duydukları bir gerçektir: “Ne iflah olmaz bir hayalci! Dostumuz Veneuse’ü bilmeyen mi var, herif tam tip! Burnunu ancak seyir defterini o akıl sır ermez şeylerle doldurmak için kitaplardan çıkarıyor.”¹

Bir duygusal ki, İspanyolca şarkı söylüyor ve soluk almadan onları İngilizceye tercüme ediyor. Mahcup, çekingen ve bir o kadar da huzursuz biri: “Uzaklaşırken, Divrande’in ona şöyle dediğini duydum: İyi bir çocuk bu Veneuse, belki biraz mahzun ve sessiz, ama her zaman yardıma hazır biri. Ona her konuda güvenebilirsiniz. Anlıyorsunuz değil mi? İyilikte pek çok Beyazı cebinden çıkaracak cinsten bir Zenci o.”²

Evet, muhakkak ki huzursuz bir tip bu Veneuse. Kendi bedeninden kurtulamayan bir tip. Elbette, bu arada, René Maran’ının André Gide’e derin bir sevgi beslediğini de biliyoruz. Nitekim, Maran’ının *Başkalarına Benzeyen Adam*’ında da Gide’in *Dar Kapı*’sındakine benzer bir final bulduğumuzu söylersek yanlış olmayız sanırım.

¹ R. Maran, a.g.y., s. 87.

² A.g.y., s. 18-19.

Maran'nın kitabında bulduğumuz ayrılık teması, o dokunaklı çileci ton, o ahlaki imkânsızlıklar iklimi, Jérôme ile Alissa'nın hikâyesinin bir yankısı gibi görünüyor.

Ama ortada atlamamamız gereken bir gerçek var: bizim kahramanımız bir Zenci; yalnızlıktan hoşlanan bir kutup ayısı yani. Bir düşünce kumkuması. Öyle ki, bir kadın onunla geçici türden bir ilişki kurmak istediği zaman, bu kadına şöyle diyecektir: “Bula bula benim gibi bir kutup ayısını mı buldunuz? Aman dikkat, küçük hanımefendi! Cesaret güzel şey, ama dikkatleri bu şekilde üzerinize çekmeye devam ederseniz, dile düşmeniz işten bile değil. Bir Zenci ha? Küçültücü olmanın da ötesinde bir şey bu, tek kelimeyle utanç verici! Bu aşağılık ırktan biriyle birlikte olmanız kendinizi düpedüz rezil etmeniz olacak, bunu hesap ediyor musunuz?”³

Her şeyden önce, bir insan olduğunu, onlardan biri, onların bir benzeri olduğunu kanıtlamak istemektedir o. Fakat yanlış anlamayalım, buna en başta Jean Veneuse'ün kendisinin inanması gerekmektedir. Bir Avrupalınıniki kadar nüfuz edilmesi güç, bir Avrupalınıniki kadar karmaşık ruhunun derinliklerinde deva bulmaz bir şüphe halinde yaşayan da budur zaten. Eğer kaba olmayacaksa, aslında tozu çıkarılacak adamdır şu Jean Veneuse, ya da kurbanlık kuzu. Bunu göstermeye çalışalım.

Stendhal'den ve “kristalleşme” fenomeninden söz ettikten sonra, şöyle devam ediyor:

Andrée'yi, ruhsal ve duygusal düzlemde Madam Coulange'la, fiziksel düzlemde de Clarisse'le özdeşleştirerek seviyorum. Çılgınlıktan başka bir şey değil bu. Fakat ancak bu yolla, ne Madam Coulange'i, ne de Clarisse'i gerçekte hiç düşünmeden, ikisini de ayrı ayrı sevmek imkânını bulabiliyorum. Gerçekte onlar benim için bana kendimi aldatma imkânını sağlayan birer

³ A.g.y., s. 45-46.

mazeretten başka bir şey değiller. Andrée'yi onların varlığında kavramaya çalışıyorum ve ona hazır bilgilerle yaklaşmayı öğreniyorum... Aslında öğrendiğim pek bir şey yok, bildiğim bir şey yok. Bilmek istediğim bir şey de yok. Yahut bir tek şey var, o da Zencinin de ötekiler gibi bir insan olduğu, onlardan biri olduğu ve ancak dar görüşlü, cahil insanlara basit ve yoksul görünen ruhunun pekâlâ en cins Avrupalılarınki kadar zengin ve karmaşık olabileceği...⁴

Çünkü Zencinin basitliği, aslında, basit ve sık gözlemcilerin bir uydurmasıdır. “Clarisse'i seviyorum, Madam Coulange'ı da seviyorum, ama onların kişiliğinde asıl sevdiğim Andrée Marielle. Başka kimseyi değil, sadece onu.”⁵

Kimdir bu Andrée Marielle? Bilinen biri, şair Louis Marielle'in kızı bu! Ama görmeden geçemeyeceğimiz bir gerçek var ortada: “Bu zihnini zekâsının ve tükenmez çabasının zoruyla Avrupa kültür ve düşüncesiyle yoğurmasını bilen”⁶ Zenci, kendi ırkından bir türlü kurtulamaz.

Beyaz bir kızdır Andrée Marielle; bu durumda, çözüm bütün bütün umutsuz görünüyor. Yine de, Payot'yla, Gide'le, Moréas'yla, Voltaire'le içli dışlı olmak, bu aşılmaz engeli kimi zaman yerle bir eder gibi görünmüyor değil hani. Çünkü Jean Veneuse yürekten inanmaktadır bu kültüre. “Ve keşfedip kendi varlığına kattığı bu yeni dünyayı sevmeye adanmıştır kendini. Ne vahim bir hata! Oysa birkaç yaş daha ileri varıp, Fransa'nın, bu ikinci vatanın hizmetinde atalarının topraklarına gitmesi, zihnini kuşatan bu büyümlü dünyanın onun için gerçekte bir tuzak olup olmadığını sormaya başlamasına yetecek ve o, Beyazların kendilerinden saymadığı, Siyahlarınsa fiilen

⁴ A.g.y., s. 83.

⁵ A.g.y., s. 83.

⁶ A.g.y., s. 36.

yadırgadıkları bir insan olduğunu görmekte geç kalmayacaktır.”⁷

Aşksız var olamayacağını hisseden Jean Veneuse, aşkı düşle-
rinde yaşatmaya kadar vardırır işi. Sevgiyi düşlerinde ve mısrala-
rıyla ayakta tutmaya çalışır:

Sevdiğin zaman sus, konuşma sakın!

Yüreğinin sesini işitmesin kulağın!

Onu sevdiğini yazar Andrée Marielle mektubunda. Ama Jean Veneuse dışardan bir onay beklemektedir sanki. Bir Beyazın ona tutup, “Al benim kardeşimi” demesi gerekir neredeyse. Jean Veneuse dostu Coulange’ı soru yağmuruna tutar. Ele aldığımız konuya açıklayıcı çizgiler katacağı için hemen tamamını aldığımız cevabı şöyledir Coulange’in:

Old boy,

Bana yeniden senin hakkında düşündüklerimi soruyorsun. Son bir kez daha ve kesin olarak neler düşündüğümü söyleyeyim sana. Baştan alalım bir kere, bana anlattığın kadarıyla durumun son derece açık ve ortada. Ama yine de izin verirsen aradaki mesafeyi kaldırayım. Bu senin yararına olacaktır.

Fransa’ya gelmek üzere yurdundan ayrıldığın zaman kaç yaşındaydın? Üç ya da dört yaşındaydın, sanıyorum. O günden sonra yurdu bir daha görmedin ve görmek için de en ufak bir arzu duymadın, değil mi? Bordeaux’da yaşadın hep; bir sömürge memuru olduktan sonra da yine Bordeaux’da kaldın ve tatillerinin büyük kısmını orada geçirdin. Kısacası, bütünüyle bizden birisin sen. Belki de bu gerçeğin farkında bile değilsin henüz. Öyleyse, şunu bil ki, sen Bordeaux’lu bir Fransızsın, bundan şüphen olmasın. O kalın kafana bunu iyice sok. Antilli yurttaşların hakkında da bildiğin bir şey yok. Onlarla anlaşabileceğini de

⁷ A.g.y., s. 36.

hiç mi hiç sanmıyorum. Benim tanıdığım Antillilerle aranda, görebildiğim kadarıyla en ufak bir benzerlik yok.

Gerçek şu ki, sen de bizim gibisin, bizden birisin. Düşüncelerin bizim düşüncelerimize benziyor; bizim gibi düşünüyor, bizim gibi davranıyorsun. O halde, bir Zenci olduğunu nereden çıkarıyorsun? Ne büyük yanlış! Başka her konuda bir Avrupalı gibi düşünüyor, bir Avrupalı gibi davranıyorsan, sırf dış görünüşün öyle diye kim Zenci olduğunu söyleyebilir senin? Gelelim sevgi sorununa: Avrupalı erkekler ancak Avrupalı kadınlardan hoşlanırlar; o halde, sen de ancak Avrupalı bir kadınla evlenebilirsin, çocukluğunu ve gençliğini yaşadığın bu topraklarda, senin gerçek ve biricik vatanın Fransa'da yetişmiş bir kadınla... Bunu böylece belirttikten sonra, senin son mektubunda değindiğin konuya geçelim. Şimdi diyelim ki, sen yoksun da, bir yanda sana ikiz kardeş gibi benzeyen Jean Veneuse diye biri, bir yanda da Matmazel Andrée Marielle var. Andrée Marielle Beyaz bir kızdır ve Jean Veneuse'ü sevmektedir; Jean Veneuse ise Andrée'ye deli gibi âşıktır, ama biraz fazla esmer biridir. Hepsi bu. Şimdi bu haliyle tablo, seni ne yapmak gerekir diye sormaktan alıkoacak kadar karanlık mı görünüyor sana? Seni koca budala seni!

Fransa'ya döner dönmez doğru kızın babasına, ruhen zaten sana yakınlık duyan babasına koşar ve yumruğunu aşkla kalbinin üstüne koyup şöyle haykırırsın ona: "Seviyorum onu. O da beni seviyor. Birbirimizi seviyoruz. Kızınızla evlenmeliyim. Yoksa burada, sizin önünüzde kıyabilirim canıma."⁸

Böyle bir mizansenle gidince, Beyaz adam en azından kafaca ve ruhça Avrupalı olduğunu fazlasıyla kanıtlamış olan bu ateşli Zenciye kız kardeşini vermeye razı olur; razı olur ama bir şartla: "Artık gerçek Zencilerle hiçbir şekilde görüşmeyeceksin. Çünkü sen Zenci değilsin, sadece biraz fazla 'esmer' birisin, o kadar."

⁸ A.g.y., s. 152-54.

Bu durum, Fransa'da okuyan Siyah öğrencilerin çok iyi bildiği bir durumdur. Öğrencilere genellikle Zenci gözüyle bakılmaz. Çünkü Zenci demek vahşi, yabancı demektir. Öğrencilerse kültürlü, medeni insanlardır. Sen bizden birisin diyor Bay Coulange, sana Zenci diyorlarsa, bu bir yanılgıdan başka bir şey değil; çünkü sen sadece görünüş olarak benziyorsun onlara. Ne var ki, Jean Veneuse bu yoruma muhtaç "Beyazlığı" istemez; razı olamaz buna, gerçeği bilmektedir çünkü.

Bilmektedir ki, "bu aşağılayıcı soyutlama karşısında çileden çıkan Melez ve Zencilerin, Avrupa'ya ayak bastıkları andan itibaren kafalarını meşgul eden bir tek şey vardır: Beyaz kadına karşı duydukları arzuyu tatmin etmek."

Kendi memleketini, kendi anasını inkâr edecek kadar ileri giden nispeten açık tenli olanlar da dahil, onların çoğu, Avrupalı kadınla, sevdikleri için değil, daha çok onun efendisi olmak için evlenmek istemektedirler. Burada sevgiden çok Avrupalı karşısında duyulan mukabil gururun rolü vardır.

Buradan kalkarak, kendi durumumun da bundan farklı olup olmadığını soruyorum kendime. Seninle, bir Avrupalıyla evlenirken, hem kendi ırkından kadınlara yukarıdan bakan, hem de dünyaya Beyaz adam hükmetmeye başlayalı beri biz Siyahlara dokunulması yasaklanan Beyaz tenin cazibesine kapılan ve böylece Beyaz adamın ırkıma yüzyıllarca çektirdiklerinin acısını üstü örtülü bir biçimde, bir Avrupalı kadın olarak senden çıkarmaya çalışan biri olup olmadığımı düşünüyorum ciddi ciddi.⁹

Mahiyeti az çok anlaşılan bu iç çatışmalardan kurtulmak için nasıl kırk yaran bir çaba gösterdiği ortada Jean Veneuse'ün. Bir Beyazım ben, Avrupa'da doğdum, dostlarımın hepsi Beyaz. Oturduğum şehirde, hepsini toplasan sekiz Zenci var yok. Fransızca düşünürüm,

⁹ A.g.y., s. 185.

Fransa dinimdir benim. Avrupalıyım ben, anlıyor musunuz beni? Zenci değilim; bunu size ispat etmek için, sivil bir görevli olarak göstereceğim onlara, şu sahici Zencilere, onlarla benim aramdaki farkları. Öyleyse, dikkatli bir gözle bir daha okuyun şu kitabı, ikna olacağınızdan eminim:

- Kapıyı vuran kim? Ah, sahi!
- Sen misin, Soua?
- Evet, komutanım.
- Ne istiyorsun?
- Tekmil, komutanım. Dışarıda beş gardiyan ve on yedi mahkûm var; mevcut tamam.
- Başka? Kuryeden bir haber var mı?
- Yok, komutanım.¹⁰

Bay Veneuse'ün yerli habercileri vardır. Ve evinde genç bir Zenci kız. Oradan ayrılırken mahzun olan Zencilere ancak şunları söyleyebileceğini düşünür: “Gidin lütfen, yalnız bırakın beni! Sizden ayrıldığım için ne kadar üzgünüm, görüyorsunuz. Şimdi gidin lütfen. Sizleri hiç unutmayacağım. Sizden ayrılıyorum, evet, çünkü bu ülke benim ülkem değil. Burada çok yalnız hissediyorum kendimi, boş ve yoksul hissediyorum; sizin henüz tanımadığınız, şükür ki tanımadığınız ama benim için artık vazgeçilmez olan birtakım rahatlıklardan, kolaylıklardan yoksun hissediyorum kendimi burada.”¹¹

Bu satırları okurken bir başka Zenci yazarı, su katılmamış bir Zenci yazarı, benzer şartlarda görevini bambaşka bir tarzda yorumlayan Félix Eboué'yi hatırlamadan edemiyoruz. Jean Veneuse bir Zenci değildir ve olmak da istememektedir, ama yine de farkında olmadan bir boşluğun içine düşüyor. Tanımlanması zor ama kâfi bir boşluğun içine, tam da Harold Rosenberg'in “içeride olan”

¹⁰ A.g.y., s. 162.

¹¹ A.g.y., s. 213.

diye adlandırdığı türden bir boşluğun!¹²

1949 yılında yapılan Irklararası Konferans'ta verdiği tebliğde Louis T. Achille şöyle diyor:

Söz konusu olan tam bir ırklararası evlilikse, böyle bir evliliğin bilhassa Siyah tenli eşin gözünde ne ölçüde öznel bir adanma olmadığı, öteden beri sıkıntısını çektiği ırksal önyargının giderilmesi yönünde bir adanma olmadığı pekâlâ sorulabilir. Bunun mevcut bir takım örneklerden kalkılarak incelenmesi ve belki bu karmaşık motivasyon ağı içinde, dış görünüşü bakımından mutlu bir aile tablosu görüntüsüyle gerçekleştirilen çoğu ırklararası evlilikteki gerçek güdünün araştırılması bir hayli ilginç sonuçlar verebilirdi. Pek çok erkeğin ve pek çok kadının, kendi ırklarından olsalar evlenmeye asla yanaşmayacağı kadar nite-lik ve kültür olarak kendilerinden aşağı düzeyde başka ırklar-dan kimselerle evlendikleri ve bunu da çoğu zaman sırf “vatan değiştirmek” ya da daha nahoş bir deyimle “ırk değiştirmek” için yaptıkları bir gerçektir. Bazı siyah tenli insanlar için, Beyaz ırktan biriyle evlenmek öteki her türlü kaygıyı aşan bir şeydir. Böyle bir evlilik onlar için dünyanın efendisi, Siyah insanların yöneticisi durumundaki parlak bir ırkla denk sayılmak anlamına gelmektedir.¹³

Tarihsel olarak biliyoruz ki, Beyaz bir kadınla yatan bir Zenci iğ-diş edilir. Beyaz bir kadına sahip olan Zenci kendi ırkdaşları tara-fından tabu yerine konur. Cinsel tasanın bu dramatik tezahürünü çözümlemek hiç de zor değil. Bu hemen Remus Amca arketipini akla getiriyor, şu ünlü Tavşan kardeş tipini, Siyah adamı simgeleyen tavşan kardeşi. Tavşan kardeş Bay Meadows'un iki kızıyla yattı mı,

¹² “Du jeu au Jeu, Esquisse d'une Géographie de l'action”, *Les Temps Modernes*, 1948.

¹³ *Rythmes du Monde*, 1949, s. 113.

yatmadı mı? Hikâye bu. Yukarıdakiler ve aşağıdakiler vardır; bütün bunları güler yüzlü, iyi huylu, yumuşak başlı bir Zenci anlatıyor, hizmet ederken yüzünden tebessümü eksik etmeyen bir Zenci...

Ergenlik çağına girip de yavaş yavaş cinsler arasında olup bitenlerin sırrına erdiğim günlerdeydi. Parisli bir kıızı koluna takarak metropolden dönen bir arkadaşımın bizde uyandırdığı o derin ve çözümlemesi güç hayranlığı hatırlıyorum şimdi. İleride özel bir bölümde çözümlemeye çalışacağız bunu.

Geçenlerde bazı Antillilerle konuşurken gördüm ki, Fransa'ya ayak basan Antillilerin değişmeyen tek kaygısı bir Beyaz kadınla yatmak, Havre limanına varır varmaz yaptıkları ilk iş o mahut evlerin yolunu aramaktır. Sahici bir erkek olmak yolunda atılması gereken bu ritüel adım da atıldıktan sonradır ki, Antilli gençler Paris trenine binmektedirler.

Tabii burada asıl giriştiğimiz iş Jean Veneuse'ü incelemektir. Bu amaçla büyük ölçüde Germaine Guex'ün *La névrose d'Abandon* (Terkedilme Nevrozu) adlı eserine başvuracağız.

Yazar, ortodoks Freudcuların tanımladığı gerçek post-oidipal çatışmalara karşı pre-oidipal tabiatlı içe-kapanma nevrozunu koyarak, ilkinde aşağı yukarı bizim kahramanımız Jean Veneuse'ün durumunu yansıttığına tanık olduğumuz iki tip sergilemektedir: "İçe-kapanma nevrozunun tüm semptomolojisi genellikle şu üç ayaklı temel üzerinde yükselir: içe-kapanmanın yol açtığı bunalım, yine içe kapanmanın sürüklediği *saldırganlık* ve kaçınılmaz bir sonuç olarak *kişilikteki değer kaybı*."¹⁴

Daha önce Jean Veneuse'ün içine kapalı bir tip olduğunu görmüştük. Karakter biliminden yahut daha iyisi, fenomenolojiden çıkarak hayalci düşüncenin içe-kapanmanın ilk evresi olarak ele alınabileceğini biliyoruz.¹⁵

¹⁴ G. Guex, *La Névrose d'Abandon*, (Paris, Presses Universitaires de France, 1950), s. 13.

¹⁵ E. Minkowski, *La Schizophrénie* (Paris, Payot, 1927).

Negatif-agresif belirtiler gösteren tipte geçmişe ilişkin saplantı, yol açtığı engellemeler, kopukluklar ve başarısızlıklarla bu tipin yaşama coşkısını felce uğratar. Genellikle pozitif sevecen tipten daha içine dönük olan bu tip, kemirici düşünce ve hınc-lardan örülmüş, bir tür hayalciliğe varan, az çok gizli ve mahrem bir iç-bölge oluşturarak geçmişte ve şimdideki düş kırıklıklarının çevresinde dönüp durma eğilimindedir. Ama gerçek bir hayalin tersine, içine kapalı tip, kendi eliyle kurup her türlü dış müdahaleye kapalı tuttuğu bu mahrem bölgenin bilincindedir. İkinci tip nevrozludan (pozitif-sevecen tip) daha benmerkezci olan içine kapalı tip, her şeyi kendi görüş alanına sokma eğilimindedir. Özveri yetisi oldukça düşüktür; saldırgan mizacı ve bastırılmayan öç alma güdüsü yaşama atılımından alıkoymaktadır onu. Kendi varlığı üzerine kapanma eğilimi onu acı ve başarısızlıklarla dolu geçmişinden kurtaracak olumlu bir edim ortaya koymasına izin vermemektedir. Kendine değer biçmekte gösterdiği yetersizlik ve buna paralel olarak içine düştüğü fiili güven eksikliği had safhadadır. Ve bunun bir sonucu olarak da hayat ve insanlar karşısında son derece baskın bir güçsüzlük duygusu ve nihayet sorumluluk duygusunu bütününüyle dışta bırakan kaskatı bir kaçış ve kayıtsızlık tavrı sergiler. Başkaları hep ihanet ve muhalefet içindedir ona karşı, ama ufkunu karartan karanlık bulutların dağıtılmasını yine de başkalarından bekler durur.¹⁶

Jean Veneuse'un kişiliğiyle harfiyen çakışan parlak bir betimleme b. Çünkü bakın, şöyle diyor Jean Veneuse: "Birkaç yıl ileri gidip Fransa'nın, bu ikinci vatanın hizmetinde atalarımın topraklarına dönmem, zihnimi kuşatan bu büyümlü dünyanın benim için gerçekte bir tuzak olup olmadığını¹⁷ sormaya başlamama yetecek ve ben,

¹⁶ G. Guez, *La Nevrose d'Abandon*, s. 27-28.

¹⁷ İtlikler benim—Frantz Fanon.

beyazların kendilerinden saymadığı, Siyahlarınsa fiilen yadırgadıkları bir insan olduğumu görmekte geç kalmayacağım. Benim gerçek durumum bu işte."¹⁸

Özgeçmişine karşı suçlayıcı tavır, kendi kişiliğine değer biçmede gösterdiği yetersizlik, istediği gibi anlaşılmamak saplantısı: Jean Veneuse'de bulduklarımız bunlar. Onu dinleyelim şimdi:

Kim anlatabilir, ebeveynlerinin kendi toprağından söküp de gerçek birer Fransız olsunlar diye ağaç fidesi gibi küçük yaşta Fransız toprağına dikmeye kalktıkları bu küçük memleket çocuklarının umutsuzluğunu! Kim anlatabilir, bu göz açıp kapayıncaya kadar kendilerini, gözyaşları içinde ebeveynlerin dediklerine bakılırsa "tamamen kendi iyilikleri için" kapatıldıkları yatılı okulların soğuk yatakhanelerinde bulan hayat dolu çocukların içine itildikleri yabancılaşmayı...

Köklerinden koparılmış bu öksüz çocuklardan biri idim ben de ve onlardan biri olmanın acısını hayatım boyunca çekeceğim. Yedi yaşındaydım, öğrenim yıllarım taşranın derinlerinde kurulmuş büyük bir lisenin kasvetli sınıflarına emanet edildiğinde. Çocukluk ve delikanlılık çağının hiçbir oyunu bana çocukluğumun acılarını unutturamaz. Kişiliğimdiki o derin melankoli, en küçük hamle ve atılımlarımın bile önünü alan beşerî ilişkilerdeki o çekingenlik, o müzmin korku, varlığını hep o günlere borçludur...¹⁹

Yine de çevresinde insanlar olsun ister, onlarla kuşatılmış, sarılmış görmek isterdi kendini. Terk edilmiş olmak ürkütüyordu onu. Tatil zamanı herkes ayrıldığında, bomboş okulda, o ezici kocaman betkap yapının altında tek başına, kelimenin en ürkütücü çağrışımlarıyla tek başına kalmak...

¹⁸ P. Marat, s. 36.

¹⁹ A.g.y., s. 227.

Ah, o avutacak kimsesi olmayan çocuğun gözyaşları... Yalnızlıkla o kadar erken yaşta karşı karşıya bırakıldığını hiç unutmayacak... İçinde derin düşünmeyi ve hayal kurmayı çok erken yaşlarda öğrendiği manastır şartlarına mahkûm edilmiş, soyutlanmış, kendi beni içinde tutsak edilmiş birinin varoluş biçimi... Hiç denecek kadar küçük darbelerle bile derinden sarsılan münzevi bir hayat... Bu hayat kendi içimde aşırı duygusal, ama sevinç ve acılarını dışavuramayan pısırik biri yaptı beni. O kadar ki, sevdiğim her şeyi tepiyor, beni cezbeden her şeye kendi duygularıma rağmen sırt çeviriyorum.²⁰

Peki bunda rol oynayan nedir? İki süreç: Sevilmek istemiyorum. Ama niçin? Çünkü çok önceleri, bir nesne ilişkisi denedim ve *terk edildim*. Annemi bu yüzden hiç affetmedim. Terk edilmiş biri olarak, bu acıyı başkalarına da tattıracağım ve birilerini terk etmek benim öç alma ihtiyacımın dolaysız ifadesi olacak. Bunun içindir ki Afrika'ya gideceğim; sevgi nesnesinden böylece kaçmış olacağım, sevilmek istemiyorum çünkü. Böyle bir ruh durumunu “bir şeyin kanıtlanması için kendini sınava koşmak” olarak nitelendiriyor, Germaine Guex. Sevilmek istemiyorum ve hemen bir savunma tavrı benimsiyorum. Eğer sevgi nesnesi ısrar edecek olursa, ona “sevilmek istemiyorum” diye haykıracağım.

Peki ya kişinin kendine değer biçmekten aciz kalması, kendini değersiz bulması? Şüphesiz ele aldığımız kişiliğin ana çizgilerinden biri de bu. “Sevilmeye değer biri olarak kişinin kendini değersiz bulması ciddi sonuçları olan bir olgudur. Böyle bir değersizlik duygusu, her şeyden önce bireyi derin bir iç güvensizlik içinde tutar ve bunun bir sonucu olarak da bireyin başkalarıyla ilişkilerini engeller ya da bozar. Bu, bireyin sevgi ve sempati uyandıran gerçek bir kişi olarak kendinden şüpheye düşme durumudur. Duygusal öz-değer eksikliği olarak tanımladığımız bu hal, erken çocukluk

²⁰ A.g.y., s. 228.

dönemlerinde sevgi ve anlayış eksikliği çekmiş kimselerde bulunur genellikle.”²¹

Jean Veneuse başkaları gibi biri olmak ister, ama bu durumun sahteliğini de bilir. Bir dilencidir o. Beyaz adamın gözünde kendisinden yana huzur ve hoşgörü arar hep. “Öteki”dir çünkü o.

Duygusal öz-değer inkarı içe kapanık nevrotik kişiyi değişmez biçimde hep o kemirici ve yapışkan soyutlanmışlık duygusuna iter, hiçbir yerde kendine özgü bir yeri olmadığı ya da daha yerinde bir ifadeyle, her yerde bir fazlalık olduğu duygusuna... Bu “öteki olmak” deyimi, içine kapalı tiplerin dilinden hemen hiç düşmeyen bir deyimdir. “Öteki olmak” duygusu, kişinin kendini her an yüzgeri edilmeye, soyutlanmaya hazır tutması, her an kendini tetikte, bıçak sırtı bir konumda hissetmesi durumudur. O kadar ki gerçek felaketin, insanlar tarafından dışlanma ve hor görülme felaketinin başa gelmesi için ne lazımsa elinde olmaksızın onu yapan, çoğu zaman yine bu duygunun tutsağı durumundaki içine kapalı tipin bizzat kendisi olmaktadır.

Elbette bu terk edilme durumuyla birlikte tüm şiddetiyle ortaya çıkan ve köken itibarıyla çocukluktaki sevgi ve ilgi noksanlıklarına dayanan iç çatışmaların verdiği acının şiddet ve boyutlarını kestirmek oldukça zordur.²²

İçe kapanık tip kanıt peşindedir. Sınırlı doğrulamalarla yetinmez o. Güven duymakta güçlük çeker, hatta güvenemez. Nesnel bir ilişki kurmadan önce, muhatabından katmerli kanıtlar ortaya koymasını bekler. Bu davranışının anlamı, “terk edilmiş duruma düşmekten kaçınmak için sevmemek” olarak ifade edilebilir. İçe kapanık kişi tatmin olması zor, belki de imkânsız bir tiptir. Gönlü alınmak ve kendine karşı güven tazelemek hakkını hep elinde tutmak ister. Her

²¹ Guex, s. 31-32.

²² A.g.y., s. 35-36.

yanıyla bütün olarak sevilmek ister, mutlak ve ebedi olarak sevilmek... Okumaya devam edelim:

Benim sevgili Jean'ım,

Son Temmuz mektubunu ancak bugün aldım. Akıl almaz bir şey bu. Bana niçin böyle işkence ediyorsun? Görülmemiş ölçüde kaba olduğunun farkında mısın? Bana verdiğin mutluluk, acıyla, tasayla dolu. Senin sayende hem dünyanın en mutlu kadınıyım, hem de en bahtsız. Seni sevdiğimi, sana ait olduğumu, seni beklediğimi daha kaç kez tekrarlamam gerekecek sana? Gel artık!²³

İçe kapalı nevrotik, sonunda terk eden kişi olur, görüldüğü üzere. Geri dönmesi istenir ondan. Onsuz olunamayacağı dile getirilir. Sevildiği söylenir tekrar tekrar. İşe bakın ki kahramanımız hâlâ sorup durmaktadır kendi kendine: Gerçekten beni seviyor mu? Tarafsız, nesnel bir gözle bakıyor mu bana?

Bir gün bir adam geldi buraya, Ned Baba'nın büyük dostu, böylesi hiç görülmemiştir. Bordeaux'dan geliyormuş. Fakat, Tanrını! Ne kadar da pasaklı biri, babamın büyük dostu olacak bu bay, ne kadar da sevimsiz! Kapkara, hoyrat bir yüz, adam sanki aylarca yıkamamış bu yüzü.²⁴

Sindirella kompleksi olarak tanımlanabilecek ruhsal boğuntusunu dış faktörlerle açıklamanın yollarını arayan Jean Veneuse, tüm ırksal stereotipik donanımını üç-dört yaşındaki bir çocuğun sırtına yüklemeye kalkmaktadır. Şöyle diyecektir: "Söyle bana, sevgili Andrée... karım olmanı istersem, derimin rengine rağmen buna

²³ R. Maran. s. 203-204.

²⁴ A.g.y., s. 84-85.

razı olur musun?”²⁵

Korkunç denecek ölçüde kendinden şüphe içindedir. Böyle bir ruh durumu için G. Guex şöyle diyor:

Bu tipin en başta gelen karakteristiği, olduğu gibi görünmekten yana korku duymasıdır. Bu nitelikteki korkunun alanı alabildiğine genişleyebilmektedir: başkalarını düş kırıklığına uğratma, hoşnutsuz kılma korkusu, başkalarına sıkıntı olma, başkalarını sıkma, usandırma korkusu... Doğal olarak bu korkular onun başkalarıyla bir sempati bağı kurmasını önlemekte, var olan bağları koruma imkânını da elinden almaktadır. İç kapalı kişi olduğu gibi sevilerebileceğine inanamaz, çünkü daha küçük bir çocukken, dolayısıyla küçük ruhunun hilesiz hesapsız istekliliğiyle başkalarının sevgi ve şefkatine yöneldiği zaman, terk edilmiş olmanın acı tecrübesini yaşamıştır.²⁶

Yine de teselliden yoksun bir hayatı yoktur Jean Veneuse'un. Şiirle, sanatla ilgilenmektedir. Oldukça nitelikli bir okuma hayatı vardır; Suares üzerine yaptığı çalışma son derece parlaktır. İç kapalı tipin bu yanı için G. Guex şunları söylüyor: Kendi içine kapanan, kendi kabuğuna çekilen negatif agresif karakter, sürekli kaybettiği ya da pasif mizacının ona kaybettirdiği şeylerden yana kapıldığı küçüklük duygusunu beslemek, devam ettirmek ister. *Entelektüel hayatı ve mesleki uğraşlar*²⁷ gibi istisnai alanlar bir kenara bırakılacak olursa o, bu müzmin küçüklük ve değersizlik duygusundan hiçbir zaman bütünüyle kurtulamaz.²⁸

Bu analizle ne amaçlanıyor? Jean Veneuse gibi insanlara, kendilerinin başkalarından farklı kimseler olduklarını göstermek değil herhalde.

²⁵ A.g.y., s. 247-248.

²⁶ Guex, s. 39.

²⁷ İtalikler benim—Frantz Fanon.

²⁸ Guex, s. 44.

Çünkü bu, Jean-Paul Sartre'in insanları kendi varlıklarından utandırmak dediği şey olurdu. Öyleyse ne? Bu insanları içlerinde gem altında tuttukları olanaklardan haberdar etmek mi? Evet, içlerinde uyuyan gücün farkında kılmak, gerekirse bu gücü bir kıymık gibi dünyanın kalbine sokmak, gerekirse dünyanın atan kalbinin ritmini bozmak, gerekirse dünyaya egemen kumanda sistemini altüst etmek, ama bütün bunları mutlaka "dünyanın gözü önünde" yapmak.

Jean Veneuse içsel hayatın, derinlerdeki hayatın fatihidir, ya da haçlısı. Andrée'ye yeniden kavuştuğu, bu aylardır arzuladığı kadınla yüz yüze geldiği zaman, hemen sessizliğe gömülür. Bu sessizlik, sözlerin ve jestlerin yapmacıklığının farkında olan insanların sessizliğidir.

Bir nevrotiktir Jean Veneuse ve derisinin rengi sadece mazerettir, psişik yapısını açıklamaya yarayan bir mazeret... Eğer derisinin rengi, bu nesnel farklılığı, olmasa, Jean Veneuse onu hiçten yaratırdı.

Jean Veneuse sadece ve sadece soyut düzlemde, idealar düzleminde yer almak isteyen entelektüeller soyundandır. Hemcinsleriyle somut ilişkiler kurma yeteneğinden yoksundur. Kendisine karşı kibâr, ölçülü ve saygılı davranmıyor mu insanlar? Davranıyorlar, ama onların bir oda hizmetçisinin bilebileceği türden küçük ve kirli sırlarını bildiği için. "Onları tanıyor" ve gardını alıyor onlara karşı. "Uyanıklığımı, deyim yerindeyse, bir barikat hükmündedir. Bana doğru atılan adımları nezaket ve saflıkla karşılıyorum. Bana yapılan ufak ikramları kabul ediyor ve onlara karşılık veriyorum, rıhtımda düzenlenen küçük sosyete oyunlarına katılmaktan geri durmuyorum, ama bu sözde iyi niyet gösterilerinde kapıp koyvermiyorum kendimi; bu aşırı yakınlıktan kuşkulananmadan edemiyorum çünkü. Beni daha önce içinde boğmaya, soyutlamaya çalıştıkları husumetin, nedense, öyle çarçabuk yerini alan bu aşırı samimiyetten kuşkulananmadan edemiyorum."²⁹

Küçük ikramları kabul ediyor, ama mukabele etmekte de geç

²⁹ P. Maran, s. 103.

kalmıyor. Kimseye borçlu kalmak istemiyor. Çünkü eğer mukabele etmese, bütün ötekiler gibi nankör bir Zenci durumuna düşecektir.

Kötü biri midir? Sadece Zenci olduğu için. Ondan tiksинmemek elde değildir çünkü. Öyleyse şöyle diyelim: Jean Veneuse, namı diğer René Maran, ne fazla ne eksik, içe kapalı, soyutlanmış bir Zencidir. Ve insanlar onu tam da olması gereken yere koymaktadırlar, tam kendi gözüyle tayin ettiği yere. Öncelikle çocukluk fantezilerinden kurtarılması gereken nevrozlu biridir Jean Veneuse. Bu durumda onun Siyah-Beyaz ilişkilerine verilebilecek bir örneği değil de, hasbelkader Zenci doğmuş belli bir tip nevrozluyu temsil ettiğini söylememiz daha doğru olacaktır. O halde bizim bu incelemede güttüğümüz amacı, kelimesi kelimesine şöyle ifade edebiliriz: isabetli örneklerden çıkarak, Siyah adamın ırkdaşlarını yabancılaştırıp toplumdan soyutlaması mümkün psikolojik unsurları derinliğine kavramasına yardımcı olmak... Bu tema üzerinde, fenomenolojik tanımlamaya ayrılan ilerideki bölümlerden birinde daha etraflıca duracağız; burada bir yanıyla amacımızın Siyah insanla Beyaz insan arasında sağlıklı bir yüz yüze gelme olgusunu mümkün kılmaya çalışmak olduğunu bir kere daha hatırlatalım.

Jean Veneuse çirkindir, çünkü Siyahtır. Geriye ne kalıyor? G. Guex'in gözlemleri bir kez daha dikkatle okunursa, *Un Homme Pareil Aux Autres*'un (Başkalarına Benzeyen Adam) yapay bir tablo, bir taklitten başka bir şey olmadığı ve iki ırk arasındaki teması bedensel bir uyuşmazlığa, bedensel bir sakatlığa bağlama gayretinden öteye gitmediği anlaşılabacaktır. Felsefi düzlemde olduğu gibi, psikanalitik düzlemde de kabul etmek gerekir ki, beden, onu aşanlar için bir mittten başka bir şey değildir. Ama sırf bilimsel bulguların selameti için bedensel varlığın bütünüyle inkâr edilmesi gerekirse, o zaman da bireylerin kendilerini önceden kabul edilmiş kategorilere sokmak için fazladan bir çaba içine girmeleri karşısında yapabileceğimiz pek bir şey yoktur. Ya da çok az şey vardır, eğer varsa.

Biraz geride Jacques Lacandın söz etmiştik, tesadüf değildi bu.

1932 yılında yayınladığı tezinde, beden fikrini şiddetle eleştiriyordu Jacques Lacan. Onun vardığı sonuçlara katılmadığım hemen fark edilmekle birlikte, aramızdaki görüş ayrılığı, ancak benim Fransız ekolünün kullandığı anlamdaki beden fikri yerine yapı fikrini tercih ettiğim hatırlandığı zaman daha iyi anlaşılacaktır. Burada yapı derken, G. Guex'ün, "kısmen bilebildiğimiz kadarıyla bilinçdışı psişik hayatı, özellikle de her psişik bireyselliğe özgü ruhsal organizasyona aktif olarak katıldıkları ölçüde belli bastırma ve tepme biçimleri içinde kendini gösteren tüm psişik unsurları kuşatan"³⁰ yapıyı kastediyoruz.

Jean Veneuse'ün negatif-agresif tipte içe-kapalı, soyutlanmış bir yapı örneği ortaya koyduğunu görmüştük. Biri çıkıp bu durumu birey-çevre etkileşimi çevresinde tepkici bir yaklaşımla açıklama yoluna giderek, sözgelimi, bir çevre değişimi, bir "hava değişimi" önerebilir. Ama bu durumda da yapının hiç değişmediği hemen fark edilecektir. Nitekim Jean Veneuse'ün kendisi için öngördüğü "hava değişimi" kendisini insan olarak bir yere koymak, bir insan olarak kendi değerini berraklaştırmak ve nihayet sağlıklı bir kişilik formuna, sağlıklı bir dünya görüşüne varmak amacına yönelik değildir. Psiko-sosyal dengenin karakteristiği durumundaki böyle bir etkinlikte gözü yoktur onun. Bütün yaptığı dışavuran nevrozunu doğrulamaktan ibarettir.

Bu durumda bireyin nevrotik yapısı sadece kısmen çevreden, kısmen de bireyin çeşitli etkilere karşı tepkisini ortaya koyarken izlediği bütünüyle kişisel üsluptan ileri gelen çatışmalar örgüsünün "ben" içinde inceden inceye işlenmesinden, belli bir formasyon kazanıp dışarı vurmasından ibaret olacaktır.

Tıpkı Nini ve Mayotte Capécia'nın tutum ve davranış tarzlarından kalkarak Siyah kadının Beyaz erkek karşısındaki davranış tarzına ilişkin genel bir kural çıkarmak tavrında göze çarpan indirgeyici eğilimde olduğu gibi, J. Veneuse'ün tutumunu onun du-

³⁰ G. Guex, *La névrose d'abandon*, s. 54.

rumunda olan tüm siyah tenli insanlar için genelleştirmekte de, şüphe yok ki, nesnellikten uzak bir yaklaşımın etkisini görüyoruz. Bunu söylerken Jean Veneuse'ün başarısızlıklarını derisine renk veren maddenin az ya da çok yoğun olmasına bağlayan görüşün tümüyle önünü aldığımızı ümit ediyoruz.

Yabancılaşmış zihinlerde beyaz ten tutkusu olarak varlığını sürdüren bu cinsel mitin aktif düşünme ve kavrama yetisini dumura uğratmaması gerekir.

Derimin rengi hiçbir şekilde bir eksiklik, bir kusur olarak görülmemelidir. Avrupalının dayattığı Zenci-Beyaz ayrımını kabul ettiği andan itibaren, Zenci için artık rahat nefes alma olanağı yoktur. “Bu andan itibaren artık onun bir Beyaz olmak için, sanki bu mümkünmüş gibi, çırpınıp durması, bir tür hiyerarşi içinde gördüğü renk sıralamasının en üst basamağına varmak için mantık dışı çabalara girişmesi anlaşılmayacak bir şey değildir.”³¹

İleride bir başka çözümün mümkün olduğunu göreceğiz. Bu çözüm aynı zamanda dünyanın yeniden biçimlendirilmesi fikrini de içinde taşıyor.

³¹ Claude Nordey, *L'homme de couleur* (Paris, Collection “Présences” Plon, 1939.

SÖMÜRGELEŞTİRİLMİŞ HALKLARIN SÖZDE BAĞIMLILIK KOMPLEKSİ ÜZERİNE

*Yeryüzünde linç edilen bir yoksul, işkence altında
canından bezdirilen bir mazlum yoktur ki,
onunla beraber canına kıyılan ve aşağılanan ben olmayayım.
Aimé Césaire, Et les Chiens Se Taisaient*

Bu incelemeye başladığımız günlerde Bay Mannoni'nin sadece *Psyche* adlı dergide çıkan birkaç denemesi vardı elimizde. Araştırmalarının götürdüğü sonuçlardan bizi haberdar etmesini rica etmek üzere yazara mektup yazmayı düşünüyorduk. Daha sonra yazarın görüşlerini bir kitapta topladığını ve bu kitabın *Prospero et Caliban: Psychologie de la Colonisation* adı altında yayınlandığını öğrendik.

Ayrıntıya girmeden önce Bay Mannoni'nin analitik düşünce yöntemi itibarıyla oldukça isabetli bir yol tuttuğunu belirtelim. Sömürge çevresinde her iki uçta da yaşamış biri olarak Bay Mannoni, yerli-sömürgeci ilişkisini belirleyen psikolojik fenomen hakkında, ne yazık ki, fazla kılı kırk yaran, fazla ayrıntıda kalan bir yordam, bir ele alış biçimi benimsemiş. Aktüel psikolojik araştırmanın temel karakteristiği, belli türden bir takım ayrıntıların sıralanmasıyla sınırlı tutulmuş neredeyse. Oysa realitenin gözden kaçırılmaması gerekirdi.

Biz burada, sömürge olgusu üzerine 225 sayfa gibi hiç de küçümsenemeyecek hacimde bir kitap yazmış olmasına rağmen, Bay Mannoni'nin, ele aldığı olgunun gerçek boyutlarını kavramadığını göstermeye çalışacağız.

Tam bir mütekabiliyet içinde iki ayrı insan grubunu anlamayı

sağlayacak olanakların saptanması ve dökümü gibi önemli bir meseleyi üstlenen birinin iki katlı bir dikkat sarf etmesi gerekirdi.

Yine de kitabında, önemini kimsenin inkâr edemeyeceği iki öğeyi, yerlinin ve sömürgecinin psikolojisini ele aldığı için, Bay Mannoni'nin çabasının övgüye değer olduğunu belirtmeden geçemeyeceğiz.

Belki biraz aceleci bir analiz olduğu için Mannoni, inceleme-sinde içine düştüğü özneliliğin farkına varmamış görünüyor. Ama teslim etmek gerekir ki, Bay Mannoni'nin araştırması her haliyle dürüst ve samimi bir çabanın ürünüdür, çünkü Mannoni'nin eseri, içinde bulunduğu durumu ve şartları kabul ya da ret olanağını bilmeden, insanın anlaşılıp açıklanamayacağını göstermeyi amaçlamaktadır. Sömürgecilik problemi sadece nesnel ve tarihsel koşullar altında karşılıklı ilişki ve etkileşim olgusunu değil, bu koşullar içinde ve bu koşullara karşı insanın bizzat kendi tutum ve konum alışlarını da kucaklar.

Bu cümleden yola çıkarak, Beyaz sömürgeciideki iç çatışmanın patolojisini, Beyaz sömürgeciyi yönlendiren tek motivasyonun, tutsağı olduğu bir tür tatminsizlik duygusunu alt etme arzusu olduğunu göstermeye çalışarak, Adlerci aşırı-doygunluk düzleminde ele alma eğilimi taşıyan yanıyla, Bay Mannoni'nin görüşlerini olumlamamak elde değil.

Bununla birlikte, şu satırları okurken ona katılamayacağımızı görüyoruz: “Yabancı bir ortamda izole edilmiş yetişkin bir Madagaskarlının kendini klasik tipteki aşağılık duygusuna kolayca kaptırabilmesi, neredeyse şüpheye yer bırakmayacak bir biçimde onun bu duygunun tohumunu çocukluğundan beri içinde taşıdığını gösterir.”¹

Bu satırları okurken düşünce dizgesinin birden alabora olduğunu hissediyor insan. Öyle ki, yazarın buradaki aşırı “tarafsızlık” tutkusunun, okuyucuyu yanlış bir yola sokması iştten bile değil.

¹ O. Mannoni, *Psychologie de la colonisation* (Paris, Ed. du Seuil, 1950), s. 32.

Yine de kitabın izlediği temel doğrultuyu ve ana temayı şevkle yakalamaya çalışmaktan geri durmadığımızı belirtelim. Temel düşünce aşağı yukarı şu satırlarda ifadesini buluyor sanırım: “‘Uygar’ insanlarla ‘ilkellerin’ karşı karşıya ve bir araya gelmesinden, yerini ve mahiyetini ancak psikolojik çözümlemelerin tanımlayabileceği bir yanılısamar ve yanılış konum almalar örgüsü olarak kendini gösteren özel bir durum, bir sömürge olgusu *ortaya çıkar*”²

Peki, Bay Mannoni’nin çıkış noktası madem buydu, o halde aşağılık kompleksinin varlığını neden sömürgecilik öncesi psikolojik arkaplanda arıyor? Bu noktada hemen psikiyatrideki şu açıklama formunu hatırlıyoruz: Öyle gizli psikoz türleri vardır ki, bunlar ancak bir yaralanma ya da şok sonrası dönemde gün yüzüne çıkarlar. Keza cerrahide de bu yolda pek çok temel önerme vardır. Sözelimi, hastada varisin ortaya çıkması hiçbir zaman yalnızca onun on saat ayakta durmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak yorumlanamaz; bu olsa olsa hastanın damar cidarlarındaki yapısal zayıflığın bir sonucu olarak açıklanmalıdır. Öyle ki, böyle bir vakada işçinin mağduriyetini tazmin için rapor veren bir sigorta görevlisi vakada işverenin sorumluluğunu asgari düzeyde değerlendirmek durumundadır.

Bay Mannoni’nin görüşlerini ayrıntılarıyla ele almadan önce, kendi bakış açımına ilişkin kısa bir açıklama yapmam yerinde olacaktır. Bir kere, bir toplum, ya ırkçıdır ya da değildir, bu ikisinin ortası olamaz; buna bir kural gözüyle bakıyorum ben. Konuya bu netlikte yaklaşılmadıkça pek çok sorunun, çözülmeden bir kenara atılmak zorunda kalacağını söyleyebilirim. Sözelimi, Kuzey Fransa’nın Güney Fransa’dan daha ırkçı temayüller gösterdiğini ya da ırkçılığın toplumun aşağı katmanlarına özgü bir olgu olduğunu ve dolayısıyla seçkinler sınıfını pek bağlamadığını söylemek, hatta Fransa’nın ırkçılığa yüz vermeyen ülkelerin başında geldiğini iddia etmek, doğru düşünme yetisi sınırlı insanların harcıdır bence.

² İtalikler benim—Frantz Fanon.

İrkçiliğin ekonomik yapıyla ya da ekonomik ilişkilerle pek bağlantılı olmadığını kanıtlamak için Bay Mannoni bize, “Güney Afrika’da Beyaz işçilerin Beyaz yöneticiler ve işverenler kadar, hatta bazen onlardan daha fazla ırkçı eğilimler gösterdiğini” hatırlatıyor.³

Burada af dileyerek hatırlatmak isterim ki, sömürgecilik gibi karmaşık bir olguyu çözümlemeye girişen birinin aklından çıkarmaması gereken bir şey vardır: Bir tür insanlık dışı davranışla bir diğeri arasında nasıl farklar olduğunu araştırmak ütopyacı bir çabadır.. Problemimizin çerçevesini genişletmek istememekle beraber, Bay Mannoni’ye bir Yahudi için Maurras’nın anti-semitizmiyle Goebbels’in anti-semitizmi arasındaki farkın hiç de önemli olmadığını hatırlatmak pek yersiz olmayacaktır sanırım.

Saygılı Yosma adlı oyununu izledikten sonra bir general, Sartre’a şöyle demiş: “Oyununuzun bir kere de Siyah Afrika’da sahneye konması ne iyi olurdu. Böylece herkes Fransız toprağında yaşayan Zencinin, Amerikalı ırktaşlarından ne kadar rahat ve mutlu olduğunu görmüş olurdu.”

Öznel bir yaşantının da başkaları tarafından pekâlâ anlaşılabilirliğine samimiyetle inanıyorum. Bu yüzden de, Zenci probleminin sadece ve sadece benim problemim olduğunu ve dolayısıyla çözümünün de bana düştüğünü söylemek hiç de hoşuma giden bir şey değil. Fakat bana öyle geliyor ki Bay Mannoni, Zencinin Beyaz karşısında kapıldığı umutsuzluğu ta derinden hissetmeye çalışmamış hiç. Bense bu kitapta Siyah adamın yarasına, en zayıf yanına dokunmaya azmetmiş görüyorum kendimi. Neşterle ve belki biraz acıtarak, ama duygusal yakınlığı elden bırakmadan. Bunu yaparken nesnel olmak gibi bir endişe beslediğimi iddia edemem. Böyle bir iddianın pek inandırıcı olmayacağını biliyorum; nesnel olmak benim için mümkün de değildi zaten.

Şu ya da bu tür bir ırkçılıkla bir başkası arasında fark var mıdır gerçekte? İnsan için hepsinde de aynı düşüş, aynı yozlaşma söz

³ A.g.y., s. 11

konusu değil midir?

Bay Mannoni, Güney Afrikalı yoksul insanların Zencilere karşı duydukları nefretin tüm ekonomik süreç ve ilişkilerden bağımsız, mutlak bir nefret olduğuna hükmediyor. Aşağı sınıftan insanlarda görülen Zenci nefretini Sartre'ın anti-semit zihniyet için söylediklerinden çıkararak anlamamız daha kolay olacaktır: “Bana kalırsa, anti-semitizmin yoksul insanların züppeliği olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çünkü zenginler bu tür duygulara kendilerini kaptırmaktan çok, onları çıkarlarının elverdiği yönde *kullanmayı*⁴ tercih ederler. Bunu iyi becerir onlar. Dolayısıyla anti-semitik zihniyet, doğal olarak, orta sınıf insanların arasında yaygınlık gösterir. Bunun böyle olmasının asıl sebebi de, pek tabii, bu insanların kendilerini daha ihtiyatlı tercihlere zorlayacak ne topraklarının, ne şatolarının ne de evlerinin olmayışdır. Eğer ben orta sınıftan biriysen, Yahudi'yi aşağılık ve muzır bir yaratık olarak görmekle hiç olmazsa kendi seçkinliğimi kanıtlamış olurum.”⁵ Bu kadarla da yetinmeyerek, Beyaz proletaryanın saldırgan duygularının Siyah proletarya üzerinde toplanmasının Güney Afrika'daki ekonomik yapının dolaysız bir sonucu olduğunu kolayca kanıtlayabiliriz.

Nedir Güney Afrika? 2.530.300 Beyazın 13.000.000 Siyahı sopa zoruyla tıktığı bir kazan. Güney Afrika'da eğer yoksul Beyazlar Zencilerden nefret ediyorsa, bunun nedeni hiç de Bay Mannoni'nin bizi inandırmaya çalıştığı gibi “ırkçılığın, çok çalışıp çırpındıkları halde fazla başarı kaydedemeyen küçük tüccar ve memurların ürünü olması”⁶ değildir. Tersine, bunun nedeni Güney Afrika'nın düpedüz ırkçı bir yapılanma içinde olmasıdır...

Zenciseverlikle insanseverlik birbiriyle bağdaşmayan şeylerdir

⁴ İtalikler benim—Frantz Fanon.

⁵ Jean-Paul Sartre, *Reflexions sur la question juive* (Paris, Morihien, 1946), s. 32 (Türkçesi, *Yahudi Sorunu*, çev. Serap Yeşiltuna, İleri, 2005).

⁶ Mannoni, a.g.y., s. 24.

Güney Afrikada... O kadar ki, yerlilerin Beyazlardan ayrı bir bölgeye yerleştirilmeleri, ekonomik ve politik olarak soyutlanmaları ve ırklararası temasın en alt düzeyde tutulması koşuluyla, onlara Beyaz otoritenin direktif ve gözetimi altında kendi uygarlıklarını kurma izninin verilmesi önerilmektedir. Bununla, elbette, Zencinin ana yurdunun bir toplama kampına çevrilmesi ve baskın çoğunluğu oluşturan yerli nüfusun kolay hâkim olunabilir bölgelerde gözetim altında tutulması amacı güdülmektedir...

Böylece ekonomik rekabet dizginlenmiş ve Avrupalı nüfusun %50'sini oluşturan *“yoksul Beyaz” sınıfın ıslah ve kalkındırılmasının* yolu açılmış olacaktır...

Hemen her Güney Afrikalı Beyazın, bir yerli ya da derisi renkli insan tarafından ortaya konan, kendi seviyesine eş, kendi yaptığına benzer her şeye karşı nerdeyse fiziksel bir tiksinti duyduğunu söylemek hiç de abartma olmayacaktır.⁷

Mannoni'nin teziyle ilgili değerlendirmemizi bir sonuca bağlamak için hatırlatalım ki, “Ekonomik bariyer, öteki etmenlerin yanında, rekabet korkusunun ve Avrupalı nüfusun yarısını oluşturan yoksul Beyaz sınıfı koruyup kollama çabasının ve nihayet bu sınıfın yerli proletarya karşısında zayıf düşmesini önleme çabasının bir sonucudur.”

Mannoni şöyle devam ediyor: “Nasıl ki işgalci sömürgecilik başka türden sömürgeciliklere benzemiyorsa, sömürgeci ırkçılık da başka ırkçılıklara benzemez...”⁸ Yazar sık sık fenomenolojiden, psikanalizden, insanların beraberliğinden, kardeşliğinden söz ediyor, ama insan bu kavramların daha somut çizgilerle ortaya konmasını

⁷ R. P. Oswin, “Magrath du Couvent Dominicain de Saint Nicolas, Stellenbosch, Afrique, Australe, Anglaise”, *L'homme de couleur*, s. 140. İtalikler benim—Frantz Fanon.

⁸ Mannoni, a.g.y., s. 19.

bekliyor hep. Sömürgeciliğin her çeşidi ikiz kardeşler gibi birbirine benzer, bize kalırsa. Aynı kutsal kitabın değişik yorumları gibi, her biri insan hayatını belki birbirinden az çok farklı cehennemler içine sokar, ama sonuç olarak cehennem cehennemdir. Hepsini birbirine benzer, çünkü hepsi aynı “kurban” için, hepsi insan için kurulmuş tuzaklardır. Şu ya da bu yapıdaki sömürgeciliği belli bir soyutlama içinde ele almak eğilimi, çoğu zaman, asıl problemi, insanı layık olduğu yere koymak hükmündeki temel problemi, gözden ırak tutmak amacını taşımaktadır.

Sömürge ırkçılığı, ırkçılığın tüm öteki türlerinden farklı değildir.

Anti-semitizm de, ırkçı tavır almanın öteki türleri de kanıma dokunuyor benim, öfkem beynime sıcıyor, dizginlenmez bir isyanla sarsılıyorum, bana insan olma şansı, insan olma hakkı tanımıyorlar çünkü. Ben kardeşlerime, benzerlerime çizilen kaderden soyutlayamam kendimi. Benim her hareketim, her davranışım insan yanımın, karakterimin bir göstergesidir. Duraksamam, geri durmam ve korkaklığım mayamın, seciyemin göstergesidir.⁹ Aimé Césaire’in

⁹ Bunu yazarken, Jaspers’in metafizik suçluluk kavramını düşünmeden edemiyorum:

İnsanlar arasında, sırf insan olmalarından doğan ya da insan olmalarının gerektirdiği öyle bir gönül bağı vardır ki, o bağ marifetiyle herkes kendini dünyada işlenen tüm haksızlıklardan ve kötülüklerden yana sorumlu hisseder. Zulmün bizim gözlerimizin önünde ve bizim bilgimiz dahilinde işlenmesi bu sorumluluk duygusunu daha da şiddetlendiren bir şeydir. Başka insanlara karşı işlenen zulmü durdurmak için eğer kılımı kıpırdatmamış, hayatımı tehlikeye sokmaktan kaçınmış ve sessiz kalmışsam, kendimi hiçbir adalet kurumunun, hiçbir politika ve ahlak disiplininin tam olarak çözümleyemeyeceği koskoyu bir suçluluk duygusuna mahkûm etmişim demektir... Bütün bunlardan sonra hâlâ yaşıyorsam, yaşamak, kefareti mümkün olmayan ağır bir suçluluk duygusu altında ezilmekten başka bir şey değildir benim için. “İnsan ilişkilerinin kaynağında, insan vicdanının derinlerinde sesi hiç bastırılamayan evrensel bir yürek çarpıyor, kulağı sağır olmayanlar için: Mücrimin saldırısı, küstahlığı karşısında ya da fiziksel varoluşu

sesi kulaklarımda çınılıyor sanki:

Radyomun düğmesini çevirince, Amerika'da Zencilerin linç edildiğini işitiyorum ve diyorum ki kendime, bize yalan söylemişler: Hitler ölmemiş; radyomun düğmesini çeviriyorum ve öğreniyorum ki, Yahudiler hâlâ aşağılanıyor, hor görülüyor ve yurtlarından kovuluyorlar. O zaman diyorum ki kendime, bak bize yalan söylemişler, Hitler ölmemiş; radyomun düğmesini çeviriyorum ve öğreniyorum ki, Afrika'da çalışma kampları kurumlaştırılıyor, yasallaştırılıyor, o zaman diyorum ki kendime, bak bize yalan söylemişler: Hitler yaşıyor..¹⁰

tehdit eden yaşama şartlarında ya mazlumla birlikte yaşamayı kabul edersin ya da onunla birlikte ölmeyi." (Karl Jaspers, *La Culpabilité Allemande*, s. 66-61).

Jaspers bu buyurucu sesin Tanrı'nın sesi olduğunu söylüyor. İnsanın hemcinslerinden yana kendini sorumlu hissetmesinin insan gerçekliğinin, insan olmanın asgari şartı olduğunu haykırmaya cesaretimiz olmadığı sürece, bu sesin Tanrı'nın mı, insan vicdanının mı sesi olduğunu tartışmak hiç de önemli değil, bana kalırsa. Sorumluluk duygusunu, en küçük hareketimin bütün bir insanlığı şu ya da bu düzeyde ilgilendirdiğini, şu ya da bu biçimde etkilediğini hissetmek anlamında anlıyorum ben. Her eylem ya bir soru ya da bir yanıt bence. Yahut her ikisi birden. Kendi varlığımın şu ya da bu yolla kendini aştığını söylerken, ortaya koyduğum eylemin başkaları için ifade ettiği değeri dile getirmiş oluyorum. Ters tarafından bakıldığında, tarihin bunalımlı çağlarında insan davranışlarında izlenen tepkisizliği ve kayıtsızlığı, insanın, yukarıda sözü edilen o anonim sese sağırlaşması olarak açıklayabiliriz ancak. *Aspects du Drame Contemporain* adlı eserinde Jung, bir Asyalının, bir Hindu'nun gözünde, Nazilerin işlediği cinayetlerden bütün bir Avrupa'nın sorumlu olduğunu yazıyor. *L'Anneau de Polycrate* adlı eserinde bir başka yazar, Madame Maryse Choisy, işgalin ve işgal sırasında işlenen cinayetlerin vebalinin işgale karşı tarafsız ve kayıtsız kalan insanlara ait olduğunu söylüyor. Bu insanlar karmaşık bir duygu, bir boğuntu olarak yaşamış olmalılar bütün o kısımlardan, kasaplıklardan ötürü kapıldıkları suçluluk ve sorumluluk duygusunu.

¹⁰ Aktarıldığı yer, "1945 Seçimleri Kampanya Konuşmaları", Fort-de-France.

Evet, hiç kuşku yok, Avrupa uygarlığı ve onun en ileri temsilcileri sorumludur sömürge ırkçılığın. Ama Mannoni'ye kalırsa, kelimesi kelimesine bunun tersine hükmetmemiz gerekir.¹¹ Bu noktada bir kere daha Aimé Césaire'a dönüyoruz:

Ve derken, günün birinde sersemletici bir şokla yeniden uyanırılıyor burjuvazi: Gestapo yeniden iş başında, hapishaneler ağzına kadar dolu, yeni işkence yöntemleri geliştiriliyor, iğneli fiçilerin etrafında bedenin acılarından çıkarılacak zevkler tartışılıyor. Halk şaşkın, halk öfkeli. “Meğer ne belaymış bu Nazizm!” diyorlar, “acep bir sonu yok mu bunun?” Ve susup bekliyorlar, umutla bekliyorlar; gerçeği kendilerinden bile gizleyerek elbette; bunun bir barbarlık, zirvede bir barbarlık, bütün gündelik barbarlıkların özü, mayası olduğu gerçeğini gizleyerek kendilerinden. Evet, bu aynı Nazizm değil miydi, bizzat kurbanı olmadan önce suç ortağı oldukları zulüm makinesi, Avrupalı olmayanlara uygulandığı zaman hoşgördükleri, göz yumdukları ve yasallaştırdıkları bela? Bu aynı Nazizm değil miydi sulayıp gübreledikleri, boy atıp dal budak salmasından sorumlu oldukları zehir zıkkım tohum? Ve aynı kirli kan değil miydi, onların dehşetle kan çanağına dönmüş gözleri önünde bütün bir Batı ve Hristiyan uygarlığını kendi irinli sularında boğmadan önce, bu uygarlığın kılcalarından sızan, kendine yol bulan ve fişkıran tufan?¹²

Ne zaman o uzun, eski püskü, kaderin eliyle giydirilmişçesine kendilerine özgü giysileri içinde kuşkulu, korkak ve kaçamak bakışlı Arapları görsem, “Bay Mannoni yanılıyor” diyorum kendime.

¹¹ “Sömürge ırkçılığının sorumlusu Avrupa uygarlığı ve onun önde gelen temsilcileri değildir; çok çalışıp az kazanan küçük memurların, küçük tüccar ve kolonyalistlerin eseridir sömürge ırkçılığı.” (Mannoni, s. 16).

¹² Aimé Césaire, *Discours sur le Colonialisme*, s. 14-15.

“Sömürge ırkçılığının sorumlusu Avrupa uygarlığı ve onun önde gelen temsilcileri değildir.” derken kötü yanılıyor Bay Mannoni. Bir Araba benzetildiğim için güpegündüz yolun ortasında bir polis müfettişi tarafından durdurulup sorgulandığım çok olmuştur. Arap olmadığınızı öğrendikleri zaman bu adamların yaptıkları şey hemen özür dilemek ve “Bir Martiniklinin bir Arap’tan farklı olduğunu takdir ederiz biz.” demek olur. Bu görüşlerine şiddetle karşı çıkarsınız; o zaman da, “onların ne mal olduklarını bizim kadar bilmezsiniz,” diye kestirip atarlar. O halde, hayır, Bay Mannoni, hayır, kötü yanılıyorsunuz, soralım kendimize, ne anlama geliyor bu “sömürge ırkçılığının sorumlusu, Avrupa uygarlığı ve onun önde gelen temsilcileri değildir” sözü. Eğer sömürgeciliğin, muhteris maceracıların ve politikacıların, yani buhran ve kargaşalıklardan yakasını ucuz kurtarabilmiş bu “en tuzu kuru temsilcilerin” eseri olduğu gerçeğini maskeleyemeye yaramıyorsa, nedir bu sözün anlamı? Hayır, biz Bay Mannoni’de değil, Francis Jeanson’un satırlarında bulur gibi oluyoruz aradığımız cevabı. Jeanson, bir toplumun, bir ulusun adına ortaya konan eylemin sonuçlarından o toplum ya da ulusun tüm bireylerinin sorumlu olduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyor:

Sistem her geçen gün biraz daha daraltır çevrenizde ördüğü şer ve nifak ağını; sizin sadece makul ve gerçek çıkarlarınıza değil, en temel ihtiyaçlarınıza da ters düşen bir politikayı Fransa adına uygulamaya koyan sistemin elebaşları, her geçen gün biraz daha derinleştirirler ihanetlerini... Gerçekliğin bu çirkin dokusundan kendinizi uzak tuttuğunuz için başınızı dik tutar, sorumsuz addedersiniz kendinizi; ve böylece solunamayacak kadar kirlenen havanın, bizzat kendi solumalarıyla kirlettikleri için bağışık olduklarına hükmettiğiniz diğerleri tarafından doldurulmasına göz yummakta bir sakınca görmezsiniz. Görünüş olarak belki pisliğin size bulaşmamasını sağlayabilirsiniz, ama başkalarının o pislikte boğulmasına rıza göstererek

yapabilirsiniz bunu. Sizin yerinize kurban olacak adamlarınız var, ama gerçek suçlu sizsiniz: Çünkü siz olmadan, siz ve sizin o kör kayıtsızlığınız olmadan zulüm düzenini işleten güçlerin, en az kurbanlarınız kadar sizi de kirleten oyunlarını sahneye koymaları düşünülemez.¹³

Güney Afrika'nın ırkçı bir yapısı olduğunu söylemiştik. Biraz daha ileri gidiyor ve diyoruz ki, Avrupa'nın da ırkçı bir yapısı vardır. Ama Bay Mannoni, "Fransa dünyada ırkçılığın en az hissedildiği ülkedir"¹⁴ diye kestirip attığına göre, işin hiç farkında değil. Fransız Zencisi olduğunuza, hatta niçin olmasın, Fransız olduğunuza sevinin, kıvanç duyun, benim sevgili Zenci dostlarım, Amerikalı ırkdaşlarınızın sizden çok daha perişan olduğunu görmüyor musunuz?.. Hayır, Fransa su katılmamış ırkçı bir ülkedir, çünkü aşağılık-Zenci, pasaklı-Zenci motifi orada da toplumun kolektif bilinçdışının bir parçasıdır. Bunun böyle olduğunu ileride göstereceğiz. (Bkz. 6. Bölüm)

Mannoni'yi okumaya devam ediyoruz: "Derinin renginden ileri gelen aşağılık duygusu, Beyazların içinde azınlık durumunda kalan bireylerde görülmektedir sadece; sosyal yapının henüz nispeten sağlamlar ve tutarlı olduğu Madagaskar gibi yeterince homojen toplumalarda, istisnaların dışında, aşağılık duygusuna rastlanmamaktadır."¹⁵

Üzülerek bir kere daha belirtelim ki, daha dikkatli, daha ihtiyatlı olmasını beklerdik yazarın. Öyle ya, durumu tersinden alarak, sömürgeci azınlık grubuna mensup bir Beyazın da şu ya da bu bakımdan aşağılık duygusu taşıdığını kim kalkıp ileri sürebilir? Hiç kimse. Nitekim kendi teziyle çelişkiye düşmek pahasına da olsa, Bay Mannoni de bu gerçeği teslim ediyor: "İster tanrılaştırılsın ister yerlerde süründürülsün, Beyaz adam, sömürge ülkesinde

¹³ Francis Jeanson, "Cette Algrie Conquise et Pacifiée..." (*Esprit*, Mart 1950, s. 624).

¹⁴ Mannoni, s. 108.

¹⁵ A.g.y., s. 39.

azınlık grubuna mensup olmasına rağmen hiçbir şekilde aşağılık duygusuna kapılmaz.” Martinik’te 300.000 Siyah derili insan üzerinde sadece 200 kadar Beyaz adamdır üstünlük taslayan. Güney Afrika’da ise 13.000.000 yerliye karşılık sadece 2.000.000 Beyaz yaşamaktadır ve bu azınlığa karşı üstünlük duymak gibi bir şeyi aklının ucundan bile geçiremez herhangi bir yerli.

Adler’in ve ondan daha az ilginç olmayan Kuenkel’in nevrotik vakaların belli bazı türlerini açıklamaya yarayan buluşlarına bakarak, bunlardan son derece karmaşık problemlerin çözümü için genel yasalar çıkarmaya kalkışmamalı. Sömürgeleştirilmiş insanın aşağılık duygusu sadece ve sadece Avrupalının yükseklik duygusuna tekabül eder Şunu dosdoğru söyleyelim: *Kendinden altta olanı yaratan yine ırkçının kendisidir.*

Bu saptamayı yapmakla Sartre’a dönmüş oluyoruz: “Yahudi, başkalarının ‘Yahudi’ olarak gördüğü kimsedir. Sorunu çözümlerken akılda tutulması gereken basit gerçek bu işte... Yahudi tipini *türeten*, anti-semitin bizzat kendisidir.”¹⁶

Bay Mannoni’nin bize istisna olduğunu söylediği durumlar nelerdir peki? Sadece ve sadece, eğitilmiş Zencinin günün birinde, çoktan içinde yok olduğu uygarlık tarafından dışlandığını fark ettiği durumlardır bunlar. Yazarımıza göre bu haller şöyle ortaya çıkıyor: Gerçek Madagaskarlı tip – ki bu yazarın ele aldığı tiptir – “bağımlı tutum ve davranışlar”ını sürdürdüğü sürece, pek mesele çıkmaz, her şey iyi gitmektedir, ama ne zaman ki bu tip kendi yerini unuttur ve Avrupalıyla boy ölçüşmeye kalkar, işte o zaman Avrupalı denen üstün yaratılışlı varlık çileden çıkar ve bu çizmeyi aşan Zenciye karşı veto hakkını kullanır. İşte bu istisnai durumdur ki, bağımlılığa karşı tavrının bir bedeli olarak, boyundan büyük işlere kalkışan Zenci, aşağılık duygusuna sürüklenir.

Yine de Bay Mannoni’nin iddialarında yer aldığını gördüğümüz tehlike derecesi en düşük yanılğı bu. Ama bu kadarı bile

¹⁶ Sartre, *Reflexions Sur la Question Juive*, s. 88-89.

Madagaskarlı yerliyi köşeye sıkıştırmaya yetiyor; iki seçenek karşısında bırakıyor onu: ya aşağılık duygusu ya da bağımlılık. Bu iki çözümün dışında başka kurtuluş yolu yok sanki. “Madagaskarlı yerli, efendileriyle düzgün (bağımlı) ilişkiler kurabildiği zaman, bir alt statüye mensup olması onu pek rahatsız etmez, her şey yolundadır bu durumda. Ama niteliği belli böyle bir ilişkiyi kurmakta ve sürdürmekte başarısızlığa uğradığı ve güvenlikten yoksun durumu bu dengeleyici ilişkiler içinde maskelenemediği zaman, işte o zaman sürüklenir bunalıma.”¹⁷

Bay Mannoni’nin en başta gelen tasası ilkel toplumları inceleyen muhtelif etnografların kullandığı yöntemleri eleştirmek olmuştur. Fakat görüyoruz ki, aynı eleştiriyi onun eserine de yöneltmek için hiçbir sebep yoktur.

Mannoni, Madagaskarlı yerliyi önce kendi âdet ve geleneklerinin mahkûmu bir tip olarak çiziyor; Madagaskarlının dünya görüşünün tek yanlı bir çözümlemesini yapıyor; onun kapalı bir çevre içinde, atalarından devraldığı değerlere ve kabilesel unsurlara sıkı sıkıya bağlı bir karakter taşıdığını söylüyor; sonra da nesnel olmanın asgari koşulunu bile hiçe sayarak, vardığı sonuçları iki karakterli –aynı zamanda hem yerel değerlerine hem de sömürgecinin dayattığı değerlere bağımlı– bir topluma uygulamaya kalkıyor. Bunu yaparken Bay Mannoni, besbelli, General Gallieni’den bu yana Madagaskarlı denebilecek kendine özgü karakter bütünlüğü olan bir tipin artık var olmadığını bilmezlikten geliyor.

Bay Mannoni’den tek istediğimiz, bize sömürge olgusunu ve bu olguyu yaşayan yerlinin kişilik yapısını açıklaması. Ama öyle görünüyor ki, yazarın tek unuttuğu şey de bu işte. Kişiliğin oluşmasında önceden var olan hiçbir şey yok olmaz, tohum ve yeti olarak var olmayan hiçbir şey de sonradan var edilemez, bu konuda mutabıkız! Hegel’i izleyen Georges Balandier, Kardiner ve Linton’a

¹⁷ Mannoni, a.g.y., s. 61.

adadığı incelemesinde¹⁸ kişiliğin dinamikleri konusunda şunu söylüyor: “Kişilik, sonraki dönemleri bakımından, daha önceki dönemlerinin bir sonucudur ve temel eğilim olarak üzerinde bu önceki dönemlerin damgasını taşır.” Pek inandırıcı gibi görünmüyor ama çoğu araştırmacıyı yönlendiren temel ilke bu. Bu açıdan bakılınca, Avrupalının Madagaskar’a gelişinden sonra yerlinin davranışlarında ortaya çıkan tepki ve konum alımlar önceden mevcut kişilik örgüsü üzerine yeni çizgiler olarak eklenmemiştir demek ki. Erken psişik kütlenin yeni ilavelerle büyüyüp genişlemesinden söz edemiyoruz. Sözgelimi, diyelim ki, Merihliler Dünyalıları kolonize etmek, onları Merih kültürüne kazanmak değil de, düpedüz sömürgeleştirmek istiyorlar. Bu durumda Dünyalı diyebileceğimiz kişilik formunun devamından şüpheye düşerdik herhalde. Kardiner, aşağıya aldığımız satırlarıyla bu konu çevresindeki alışılmış görüşleri oldukça zorluyor: “Alor adası yerlilerine Hristiyanlığı öğretmeye kalkmak, Don Kişotça bir girişim olmaktan öteye geçemez... Kişilik örgüsü, Hristiyan doktriniyle hiçbir şekilde uyum göstermeyen unsurlardan örülmüş olarak kaldığı sürece, böyle bir çabanın hiçbir anlamı yoktur: İşe kötü bir noktadan başlamak demektir bu.”¹⁹ Elbette Zenciler Hristiyan öğretisine karşı duyarsız kalıyorlarsa, bu, onların öğretiyi içlerine sindirmede gösterdikleri aczden ileri gelmiyor. Yeni bir şeyi kavramak için önce o şeye karşı belli bir eğilimimizin, belli bir hazırlığımızın olması gerekir; kavrayıştaki yenilik biçimdeki yeniliği de beraberinde getirir. Şimdi, Zencilerden ve Araplardan, karınlarını bile zor doyuran bu insanlardan, kalkıp Hristiyanlığın fare kapanını andıran soyut mu soyut ilmi hal bilgisine itibar etmelerini beklemek, kendi yalın ve külfetsiz Weltanschauung’larını Hristiyanlığın dolambaçlı doktrinleriyle bulandırmalarını istemek, düpedüz havanda su dövmek olur. Yukarı Nijeryalı bir Zenciye iskarpin giydirmeye çalışmak, sonra da tutup

¹⁸ “Où l’ethnologie retrouve l’unité de l’homme,” *Esprit* içinde, Nisan, 1950.

¹⁹ Georges Balandier tarafından alıntılandı, a.g.y., s.610.

onun asla bir Schubert olamayacağına hükmetmek, en az Rhone havzasında çalışan bir maden işçisinin gecelerini neden Hint edebiyatında lirizm temasını inceleyerek değerlendirmedigine şaşmak ve onun asla bir Einstein olamayacağına hükmetmek kadar akıldışıdır.

Aslında, başarılması doğru ve güzel olan şeyleri başarması için hiçbir halkın önünde, mutlak manada kendi bünyesinden, kendi yapısından ileri gelen engeller yoktur, yeter ki, halk bunun için gerekli fırsatlardan yoksun bırakılmasın.

Halk şikâyet etmez, şikâyet etmesini bilmez! Aimé Césaire'in satırlarında buluyoruz bunun kanıtını:

Sabahın köründe, annemin, babamın ötesinde, kırbaç altında sarsılan bir günahkâr gibi rüzgârda çatıdayıp sallanan o küçük kulübe; yarık ve çatlakları gaz tenekeleriyle kapatılmaya çalışılan eskiyip gitmiş çatı; sapları, yaprakları bir arada tutan o pis kokulu çürük bataklık çamuru... Rüzgâr esince bütün bu bir-birine eklemeli, yamalı şeyler, önce kızgın tavada cızırdayan yağ gibi garip sesler çıkarır, meşum bir olayı birbirine fısıldayan kaçık ruhları akla getirerek... Sonra, sonra yağmur yağınca öfkeli buharlar fışkırtarak alevli dallarıyla suya gömülen bir ağaç gövdesinin çıkardığına benzer lanetli, iç paralayıcı sesler duyulur. Ve benim soyumun, genç yaşlı bütün üyeleriyle üzerinde doğup büyüdüğü, alçak kerosin tenekeleri üzerine kurulu yer yatağına yayılan keçi postları, kurumuş muz yaprakları ve bir sürü çul çaputla fil hastalığına yakalanmışçasına gittikçe büyüyüp azmanlaşan yer yatağı... Yatağın üzerinde, alevi küçük, şişko bir şalgamı andıran petrol lambası ve lambanın yağ haznesinin üzerine yaldızla yazılmış bir sözcük: MERCI.²⁰

Ne yazık ki,

²⁰ Aimé Césaire, *Cahier d'un Retour au pays natal* (Paris, Présence Africaine, 1956), s. 56.

Bu tutum, bu davranış biçimi, utanç ve kıyımın öksesine yakalanmış bu çalkantılı hayat, kendisine de başkalarına da başkaldırmakta, kendisinden de başkalarından da nefret etmektedir. Ve kendisine, “Peki, bu nefretle nereye varabilirsin?” diye sorulduğunda, hoyratça:

“En azından, başlayabilirim” diye karşılık verir.

“Neye başlayabilirsin?”

“Hayatta başlamaya değer biricik şeye:

şu kahrolası dünyayı yakmaya!”²¹

Tekrar söyleyelim, Bay Mannoni’nin unuttuğu şey, Madagaskarlı yerlinin artık var olmadığı, Madagaskarlı yerlinin Avrupalının varlığına bir varoluş şartı olarak bağımlı bulunduğu. Madagaskar’a ayak basan, Madagaskar’a el koyan Beyaz adam, Madagaskarlının psikolojisini biçimlendiren yerli öğeleri ve mekanizmaları altüst etmiştir çünkü. Herkesin bildiği bir şeydir bu, Siyah insan için kişilik eksenini Siyah adamın kendisi değildir artık, Beyaz adamdır. Uygarlığın taşıyıcıları tarafından el çabukluğuyla neredeyse bir gecede işgal edilen Madagaskar adası, o günden bu yana kendine özgü sosyal ve kültürel yapısını temelden sarsan büyük bir yıkıma maruz kalmıştır. Uygarlığın Beyaz hizmetçileri yüzlerine bulabildikleri en şirin, en insancıl maskeyi de taksalar, gerçeği zerre kadar değiştirmiyor bu. Kaldı ki Mannoni’nin kendisi bile şöyle diyor: “Sömürgeleştirme döneminin başlarında her kabile reisi, bir Beyaz adamının, bir Beyaz dostunun olmasını isterdi.”²² Bu durum büyüsel-totemistik işleyişlerle açıklanıp, yine de bağımlılık olgusunun işareti sayılabilecek bir biçimde, kötülük tanrısıyla güvenlik teması kurma ihtiyacına bağlansa bile, bu, adanın köklü bir değişiklik geçirdiği gerçeğini örtmeye yetmiyor. Bu gerçeği hesaba katmadan yapılacak her analizin sahte, anlamsız ve köhne bir analiz olmaktan öteye geçmeyeceğini

²¹ A.g.y., s. 56.

²² Mannoni, a.g.y., s. 81.

ayrıca belirtmeye gerek yok. İşin içine yeni bir unsur girince, ilişkileri de artık yeni ilişkiler olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Madagaskar'a ayak basan Beyaz adam, bu adanın kültür ve yaşama biçiminde kapanması imkânsız bir yara açmıştır. Bu Avrupai dayatma ve saldırının yol açtığı yıkım, bilinç ve sosyal bağlam arasındaki derin bağlantı, herkesçe bilindiğine göre, sadece psikolojik düzlemde kalmamıştır.

Peki, bu sömürgeci çıkarmanın ekonomik sonuçları için ne diyeceğiz? Sırf bunun için bile sömürgeciliğin sanık sandalyesine oturulması gerekmeyecek mi?

Mannoni'yi okumaya devam edelim.

Soyut anlamda, diyelim ki, Madagaskarlı yerli beyaz adama benzemeden, onunla özdeşleşmeden yaşamaya güç yetirebilir; ama onu asıl zorlayan durum şudur: O önce bir insan olduğunu ama hemen arkasından insan denen bu bütünün Beyazlar ve Siyahlar olarak iki kategoriye ayrıldığını keşfetmektedir. Bu durumda, “soyutlanmış” yahut “ihanet edilmiş” Madagaskarlının kendi kimliğine bağlılık göstermesi, onu sürdürmesi demek, hemen bir intikamcı kesilmesi, daha önce hiç ihtiyaç duymadığı bir biçimde “eşitlik” tutkusuyla yanıp tutuşması demektir. Bu eşitlik duygusu bir tutkuya dönüşmeden, bir iddia olarak ortaya konulmadan önce Madagaskarlının işine yarayabilirdi, ama değil mi ki bir tutku, dinmeyen bir susuzluk haline gelmiştir, o halde onun derdine deva olmaktan çıkmıştır artık. Çünkü giderilmesi mümkün farklılıkların aşılmasıyla varılan eşitlikler, kapatılması mümkün olmayan farkların katlanılamayacak ölçüde gözde büyütülmesine ve netice olarak içinden çıkılması imkânsız boğuntulara dönüşmesine yol açar. Madagaskarlıyı başlangıçta nispeten yalın çizgilerden mürekkep bağımlılık duygusuyla yoğurup sonunda son derece karmaşık küçüklük ve mağduriyet

psikolojisine sokan mekanizma da budur zaten.²³

Burada, aynı yanılgıyla karşı karşıyayız yine. Bir kere, Madagaskarlı'nın kendi başına bırakıldığı sürece, beyazlaşmadan, Beyaz adamla özdeşleşmeden varlığını sürdürmeye tam olarak güç yetirebileceği, her türlü şüpheden uzaktır. Madagaskarlı Madagaskarlıdır. Yahut daha doğru bir deyimle, Madagaskarlı Madagaskarlı değildir, ama yaşadığı yere ve kültüre nispetle “Madagaskarlılığı” sürdürmeye mutlak manada muktedirdir. Bununla şunu demek istiyoruz: Madagaskarlı için “Madagaskarlı olmak” diye bir sorun varsa, bu sorun Beyaz adamın adada arziendam etmesiyle birlikte ortaya çıkmış bir sorundur. Ve Madagaskarlı tarihinin bir döneminde insan olup olmadığı sorusuyla karşı karşıya bırakılmışsa, insan olma onuru ona şu anda çok görüldüğü içindir. Başka bir deyişle, Beyaz adamın bir ırk ve değer ayrımı dayatan üstün insan örneği olarak karşımıza çıktığı, beni sömürgeleştirilen bir tipe dönüştürdüğü, tüm özgün değerlerimi, tüm zenginliklerimi talan ettiği, benim bu dünyada bir parazitten başka bir şey olmadığımı ve bu yüzden kendimi süratle Beyazların dünyasına adamam, Beyazların dünyasına uyarlamam gerektiğini haykırdığı, “benim vahşi bir hayvan olduğumu, benim ve halkımın iyi cins pamuk ve şeker kamışı tarlalarını bereketlendiren uyurgezer gübre yığınları olduğumuzu ve dünyada bundan başka da yapacak bir şeyimizin olmadığını”²⁴ söylediği günden beri bir Beyaz olmamanın acısını çekiyorum. O halde Beyazlaşmaya çalışmamdan, beyaz adamı benim insanlığımı kabule zorlamamdan daha doğal ne olabilir? Ama Bay Mannoni, bunu yapamayacağımızı, çünkü ruhumuzun derinliklerinde söküp atamayacağımız bir bağımlılık duygusunun var olduğunu söyleyecek.

“Her halk değil, yalnız buna derinden yatkınlık taşıyan ve ihtiyaç duyan halklar sömürgeleştirilebilirler,” diyor Bay Mannoni. Ve biraz

²³ A.g.y. s. 85.

²⁴ Aimé Césaire; *Cahier d'un Retour*.

daha ileride, “Avrupalıların ele aldığımız türden koloniler kurduğu her yerde, denebilir ki, geleceğin sömürge halkı bilinçdışı bir arzu ve hevesle böyle bir şeyi beklemektedir zaten. Denizden gelen ve beraberinde güzel şeyler, armağanlar getiren yabancı, halk efsanelerinin yaygın figürlerinden biridir.”²⁵ Görüldüğü gibi Beyaz adam bir liderlik ve otorite duygusuna, Madagaskarlı yerli de aşağılık duygusuna tutsaklık etmektedir. Durumdan herkes hoşnuttur böylece.

Ama Avrupalının, bu yabancının niçin *vazaha* diye, “onurlu yabancı” diye adlandırıldığı sorusuna sıra gelince, bu kıyıya vuran kazazedenin niçin açık kollarla karşılandığı sorusuna sıra gelince, bu yabancının niçin hiçbir zaman bir düşman olarak görülmediği sorusuna sıra gelince, konunun çok bilmiş uzmanları, yerli kişiliğin insani sıcaklık ve yakınlık, iyi niyet ve kibarlık erdemleriyle, Aimé Césaire’in “kadim konukseverlik kültürü” dediği şeyle bağdaşan bir açıklama getirmek yerine, bütün bunların, yerlinin sırrını yine ancak Beyaz etnograf efendilerin çözebileceği bilinçdışı (bu bilinçdışı terimi üzerinde özellikle durmalı) “kader hiyeroglifi”nde yazılı olduğunu söylerler bize. Bilinçdışı, evet, bunu biliyoruz ama her kapıyı açan bir anahtar gibi kullanmaya kalkmamalı onu. Sözelimi bir Zenci bana şöyle bir rüyasını anlattığı zaman: “Uzun bir süre koşmuş, yorulmuştum; varacağım yerde beni önemli bir şeyin beklediğini düşünüyordum; birçok engel ve duvarı aştıktan sonra, boş bir salona vardım; bir kapının önündeydim. İçeriden gürültüler geliyordu. Önce bir süre girmekte tereddüt ettim, sonunda girmeye karar verdim ve girdim. Girdiğim bu ikinci odada Beyaz adamlar vardı ve işin tuhafı, ben de Beyazdım.” Ben de bunu anlayıp çözümlenmeye niyet ettiğim zaman, dostumun birtakım kariyer problemleri olduğunu da bildiğim için, bu rüyanın bilinçdışı bir istekle bağlantılı olduğuna hükmedebilirim. Ama çıkardığım sonuçları psikanaliz laboratuvarımın sınırlarını aşarak tüm dünya için genelleştirmem söz konusu olduğu zaman şunları söylemem gerekecektir:

²⁵ Mannoni, a.g.y., s. 87-88.

1 — Hasta, aşağılık kompleksiyle yaralıdır. Psikolojik yapısı bütünlüğünü yitirme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yapılacak tedavi onu bu tehlikeye karşı korumak ve adım adım bu bilinçdışı tutkuyu gidermektir.

2 — Hasta kendini Beyaz olma tutkusuna tamamen kaptırma noktasında ise, bu onun aşağılık kompleksi veren ve bu kompleksin varlığını pekiştiren bir toplumda, belli bir ırkın üstünlüğünü dayatan bir toplumda yaşadığını gösterir. Böyle bir toplumun hastanın karşısına çıkardığı güçlüklerle eşdeğer bir ölçüde, hasta nevroitik alana sürüklenmiş bulacaktır kendini.

Buradan çıkarılacak sonuç, herhangi bir edim ya da eylemin ancak “birey ile grup” ilişkisi içinde çözümlenmesi gerektiğidir. Bir psikanalist olarak bana düşen görev, hastamın bilinçsiz dürtülerinin farkında olmasına, Beyazlaşma yanılmasından kurtulmasına, kendi derisinin renginde değil, ama sosyal yapı ve ilişkilerde iyiye doğru bir değişme sağlayacak yönde davranmasına yardımcı olmaktır.

Bütün bunları daha da genelleştirerek ifade edecek olursak, bir kişilik boğuntusu içinde bulunan Siyah adama yapılması gereken yardım, ona şu çıkmazdan kurtulmanın yolunu göstermektir: Beyazlaşmak, yahut silinip gitmek. Ona bu iki akıldışı alternatifin dışında da bir varolma olanağının bulunduğunu fark etmek zorunda olduğunu göstermek. Başka bir deyişle, eğer toplum derisinin renginden ötürü onun önüne birtakım engeller koyuyor ve ben de onun rüyalarında renk değiştirme yönünde bilinçdışı bir tutkunun izini yakalıyorsam, benim görevim onu bu tutkudan vazgeçirip bu tür duygulardan uzak durmayı önermekle bitmiyor, tam tersine, benim görevim, aradığım güdülerini bir kere bulduktan sonra onları kısırlaştırmak değil, onları iç çatışmaların asıl kaynağına, toplumsal ilişkiler ağına karşı bilinçli tepkilere, bilinçli eylemlere dönüştürmektir.

Sorunu bütün açılardan ele almış olmak kaygısıyla Bay Mannoni, Madagaskarlıının bilinçdışını kurcalamaktan da geri kalmıyor. Bunun

için yedi adet rüyayı analiz ederek bilinçdışımın kapılarını açmayı deniyor önümüzde. Bu yedi rüyanın altısında baskın temanın şiddet olduğunu görüyoruz. Altı çocuk ve bir yetişkin, hepsi de anlattıkları rüyalarda korku, karabasan ve kaçma telaşı içinde çıkıyorlar karşımıza.

Aşçının rüyası:

Kızgın *siyah*²⁶ bir boğa kovalıyor beni. Dehşet içinde bir ağaca tırmanıp, tehlike geçinceye kadar orada bekliyorum. Sonra korka korka aşağı iniyorum...

On üç yaşında bir oğlan çocuğunun, Rahevi'nin rüyası:

Koruda gezinirken iki *siyah*²⁷ adama rastlıyorum. Ah, diyorum kendi kendime, kayboldum! Kaçmak istiyorum, ama yapamıyorum bunu. Çepeçevre kuşatıyorlar beni ve aralarında garip bir dille bir şeyler konuşuyorlar. 'Sana ölümün ne demek olduğunu gösterelim de gör,' gibi bir şeyler çıkarıyorum söylediklerinden. Korkudan tir tir titriyorum ve onlara: 'Bırakın beni baylar, bırakın, ne olur, çok korkuyorum!' diye yalvarıyorum. İçlerinden biri Fransızca biliyor, ama buna rağmen, 'seni bizim şefe götürmemiz lazım,' diyorlar bana. Hep beraber yola koyuluyoruz; tüfeklerini bana doğru tutup, beni önlerinde yürütüyorlar. Böylece korkum iki katına çıkıyor. Ama kamplarına varmadan önce bir ırmaktan geçmemiz gerekiyor. Hemen suya atlayıp dibe dalıyor ve orada bir kayanın kovuğunda saklanıyorum. Neden sonra o iki adam beklemekten usanıp oradan uzaklaşıyorlar. Bende saklandığım yerden çıkıp eve dönüyorum.

²⁶ İtalikler benim—Frantz Fanon.

²⁷ İtalikler benim—Frantz Fanon.

Josette'in rüyası:

Rüyayı anlatan bir genç kızdır. Bu kız her neredeyse, kaybolur ve yere yıkılmış bir ağaç gövdesinin üzerine oturur. Üzerine beyaz elbiseler giymiş bir kadın yaklaşıp haydutların kol gezdiği bir bölgede bulunduğunu söyler ona. Rüyasını anlatan kız şöyle devam ediyor: "Beyaz giysili kadına bir öğrenci olduğumu ve okuldan eve dönerken yolumu kaybettiğimi söyledim. O da bana, 'şu yolu izle, evine varacaksın,' dedi..."

On üç, on dört yaşlarında bir oğlan çocuğu olan Rafazi'nin rüyası:

Bu çocuk da kendisini askerler tarafından kovalanırken görür. Senegalli olan bu askerler dörtnala koşan atlar gibi ses çıkarmakta, silahlarını da önlerinde tutmaktadır. Çocuk, her nasılsa, büyüsel bir yolla görünmez hale gelerek onların elinden kurtulur. Daha önce hiç görmediği bir merdivenden çıkarak evine varır.

On üç, on dört yaşında bir kız çocuğunun, Elphine'in rüyası:

Beni kovalayan *siyah*²⁸ bir boğa gördüm. Çok güçlü ve iri bir şeydi bu. Hemen hemen tamamı beyaz beneklerle kaplı olan başında uzun ve sivri boynuzları vardı. "Ah! Ne felaket!" diyordum kendi kendime. Üzerinde bulunduğumuz patika da gittikçe daralıyordu, ne yapabiliirdim. Sığınmak için bir mango ağacına doğru atıldım, ama heyhat, geç kalmıştım. Boğa yetişip beni yere devirdi. Boynuzlarıyla karnımı deşerek bağırsaklarımı dışarı çıkardı ve yemeye başladı onları...

²⁸ İtalikler benim—Frantz Fanon.

Raza'nın rüyası:

Raza rüyasında okulda Senegallilerin geldiğini işitir. “Onları görmek için okulun avlusuna çıktım.” Gerçekten de Senegalliler gelmektedir. Çocuk koşarak evin yolunu tutar, “Ama bir de ne göreyim, evimizi yerle bir etmişler..”

On dört yaşında bir çocuğun, Si'nin rüyası:

Bahçede dolaşıyordum, birden arkamda bir gölgenin olduğunu hissettim. Altından geçtiğim ağacın dalları sallanıyor, yapraklar dökülüyordu; sanki ağacın dalları arasında bir haydut saklanmış da beni yakalamak istiyormuş gibiydi. Patika boyunca ben git-tikçe gölge de arkamdan geliyordu. Artık iyice korkmaya baş-lamıştım. Koşmaya başladım, ama gölge de adımlarını açmıştı, bununla da kalmamış, kocaman elini beni yakalamak için ileri doğru uzatmıştı. Bir an gömleğimden yakaladığını ve gömle-ğimin arkadan yırtıldığını hissettim. Bağırıyordum; sesimi du-yan babam yatağından sıçrayıp yanıma geldi. Ama o kocaman *gölge*²⁹ kaybolmuştu şimdi, korkum da geçmişti.³⁰

Bundan on yıl kadar önce Kuzey Afrika'da, yerlilerin derisi renkli insanlardan nefret ettiğini öğrendiğim zaman adamakıllı şaşır-mış-tım. Orada gerçekten zordu benim için yerlilerle doğrudan temas kurmak. Bu düşmanca duygunun nereden kaynaklandığını anla-madan Fransa'ya dönmem gerekmişti. Yine de düşündürücü bazı olaylar, bazı ipuçları vardı ortada. Fransızlar Yahudilerden hoşlanmı-yordu, Yahudiler Araplardan, Araplar da Zencilerden... “Fakirsenez Yahudiler kanınızı emiyor, sizi soyuyor da onun için,” deniyordu Araplara; Yahudilere, “Sizi Araplarla aynı kefeye koymak hata olur,

²⁹ İtalikler benim—Frantz Fanon.

³⁰ Mannoni, a.g.y., s. 87-88.

Beyaz ırktansınız çünkü siz ve sizin Bergson gibi, Einstein gibi dâhileriniz var üstelik”; Zencilere de, “En iyi askerlerisiniz siz Fransa İmparatorluğu’nun. Araplar sizden üstün olduklarını söyleyip dursunlar, bu onların kuruntuları,” deniyordu. Aslına bakılırsa, Zencilere kimsenin bir şey dediği de yoktu ya. Kimsenin onlara bir şey demesine gerek de yoktu zaten. Senegallinin olup olacağı bir süvari askeri, bir jandarma olmalı; komutanının emrinden dışarı çıkmayan, emre itaatten başka bir şey bilmeyen iyi asker, cesur asker, kuş uçurtmayan jandarma.

—Yaklaşma!

—Ama niçin?

—Ben bilmem. Yaklaşma!

Bütün davacılarla teker teker yüz yüze gelmeye vakti ve takati olmayan Beyaz adam, sorumluluğunu başkalarına devretme yolunu seçer. Suçun ırklara dağıtılması taktiği diyorum ben buna.

Yukarıda düşündürücü bazı ipuçlarının, bazı olayların varlığından söz etmiştim, bunlardan en kolay anlaşılabilir olanı şu: Her nerede ve ne zaman bir ayaklanma yahut direniş hareketi ortaya çıksa, askeri otorite hemen siyah askerleri sürer ön saflara. Böylece, yine “derisi renkli insanlar” olur, başka “derisi renkli insanlar”ın özgürlük mücadelesini bozguna uğratan. Bu da mazlum halkların gözünde mücadele sürecinin pek öyle evrensel temalara dayanmadığını kanıtlamaya yarar. Çünkü, değil mi ki Araplar, bu işe yaramaz adamlar, heves etmiştir başkaldırma gibi bir maceraya, o halde bu, onların herkesin kabul edebileceği bir ilkeyi ihya etmek için değil, olsa olsa kafalarındaki hezeyanları, bilinçdışı “bicot”ları yatıştırmak için kalkıştıkları bir harekettir.

“Şiddetle karşı çıkıyorum, Senegalli askerlerin Madagaskar’a gönderilmesine!” diye haykırıyor Siyah derili bir öğrenci, XXV. Katolik Öğrenciler Kongresi’nde, Madagaskar üzerine yapılan bir tartışmada.

“Ve yine şiddetle kınıyorum orada onların emperyalizmin cinayetlerine alet edilmesini!” Senegallilerin, Tananarive’de işlenen cinayetlerde Fransız polisinin yanında yardımcı rolü oynadıkları, herkesin bildiği bir gerçektir. Bütün bunları bildikten ve bu bildiklerimize Senegalli tipinin bir Madagaskarlı için nasıl bir karabasan imgesi uyandırdığını da ekledikten sonra, artık Freud’un ortaya attığı parlak bulguların pek de işe yaramadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Mannoni’nin aktardığı rüyalar, bu rüyalardeki korku ve karabasan tohumunun ekildiği, seksen bin yerlinin katledildiği, böylece nüfusun beşte birinin yok edildiği zamana geri götürülmeli. Ve yine bu rüyalar, aralarında gerçek, insanca bir dayanışmanın doğup gelişmesine izin verilmeyen, içinde ayrılık ve nifakın kol gezdiği, yalnızca yalanın ve demagojinin egemen olduğu, dört milyon insanın yaşadığı bir adaya izafe edilmeli.³¹ Bazı durumlarda toplumun bireyden önce

³¹ Bunu, Tananarive’de görülen bir davada, metnini aşağıya aldığımız tanık ifadelerinden çıkarıyoruz.

(9 Ağustos celsesi; Rakotovao anlatıyor):

“Madem, tam benim dediğim gibi ifade vermeyi kabul etmiyorsun,” dedi Bay Baron, “Çare yok, ben de seni ‘düşünce’ odasına göndereceğim.” Bitişik odaya götürdüler beni. Döşemesi sularla kaplı bir odaydı burası; ayrıca, bir köşede pis su dolu bir bidon vardı, bu kadarı bile yetiyordu nasıl bir yer olduğunu anlamak için, bu ‘düşünce odası’ dedikleri yerin. “İşte burası,” dedi Bay Baron, “burası sana öğretecek, benim istediğim gibi ifade vermen gerektiğini.” Ötekilere ne yapıldıysa bana da aynısını yapması için emir verdi bir Senegalliye. Senegalli beni dizüstü çöktürüp iki elimi ağaç bir cendereyle iyice sıkıştırdı. Sonra ayağıyla enseme basıp başımı pis suyla dolu bidonun içine daldırdı. Nefesim bitip de tam bayılacak gibi olduğum an ayağını kaldırıyor, biraz nefes alıp da toparlandığım zaman ayağıyla tekrar enseme basıp başımı pis suyun içine sokuyordu. Bütünüyle kendimden geçinceye kadar devam etti bu. “Tamam,” dedi Bay Baron, “Şimdi kırbaç faslı.” Bir sığır kuyruğu getirdi Senegalli. Bay Baron kendi eliyle gördü bu işi. Bu kırbaç faslı, sanırım, on beş dakika sürdü. Sonunda, artık dayanamayacağımı söyledim onlara. İnsanın ne kadar genç olursa olsun dayanabileceği bir şey değildi bu çünkü. O zaman, “Dediklerimi olduğu gibi kabul ediyorsun, öyleyse!” dedi, M. Baron.

“Hayır,” dedim, “Bay komiser, söylediklerinizin hiçbirisi doğru değil.” Bunun üzerine beni yeniden işkence odasına aldılar. Bay Baron bu sefer bir başka Senegalli asker daha çağırdı. Yapılacak iş iki kişinin yapabileceği bir işti çünkü. Onlara, ayaklarını havaya kaldırıp, beni göğsüme kadar bidonun içine sokmalarını emretti. Senegalli askerler bu işi defalarca tekrarladılar, öyle ki, sonunda dayanamayıp, “Yeter, bırakın beni, Bay Baron’la konuşacağım,” dedim. Ve Bay Baron’a, “Bana

geldiğini görmek zorundayız. Bu noktada P. Naville'in yazdıklarını hatırlamadan geçemiyorum:

Toplumun rüyalarından bireyin rüyalarından söz eder gibi söz etmek, toplumun iktidar tutkusundan bireyin cinsel dürtülerinden söz eder gibi söz etmek eşyanın doğal düzenini altüst etmek olur; çünkü gerçekte, bireysel cinselliğin kendini gösterdiği reel şartları belirleyip yönlendiren, sınıflar arası çatışmanın ekonomik ve sosyal şartlarıdır. Ve yine bireye ait rüyaların muhtevası, son tahlilde, bireyin içinde yaşadığı kültür ve uygarlığın genel

Fransa'ya yakışacak muameleyi yapın hiç olmazsa!" dedim. O da bana, "Fransa'ya yakışacak muamele bu işte!" diye karşılık verdi.

"O zaman, bana verdirtmek istediğiniz ifadenin ancak ilk bölümünü kabul edebilirim." demekten başka çarem kalmamıştı. "Yo, yo," dedi Bay Baron. "Sadece ilk bölümü değil, hepsini istiyorum." — "Bana yalan mı söyletmek istiyorsunuz?" "Yalan ya da doğru, söylediğimi olduğu gibi kabul etmek zorundasın..."

(Tanık devam ediyor): Söylediklerini kabul etmeyince, başka bir yöntem uygulamalarını emretti, Bay Baron. Beni bu kez başka bir odaya götürdüler. Küçük, beton bir merdiven vardı burada. İki Senegalli ellerimi arkamdan bağlayıp ayaklarımı havaya kaldırdı ve bu vaziyette sürükleyerek merdivenden çıkarıp indirmeye başladılar beni. Dayanılır gibi değildi bu. Pes etmek zorunda kaldım. Senegallilere, "Şefinize söyleyin, istediğinizi yapacağım," dedim.

(2 Ağustos'taki celse. Sanık Robert anlatıyor):

Jandarma yakamdan tutup sırtıma tekme, yüzüme de yumruk savurmaya başladı. Sonra beni diz çöktürdü. Bu andan itibaren Bay Baron da vurmaya başladı.

Bir ara, elbette niçin olduğunu bilemezdim, arkama geçti, bir an kızgın, sivri bir şeyin ensemi dağladığını hissettim; ensemi ellerimle korumaya çalıştım ama sivri, yakıcı nesne bu sefer de ellerimi dağlamaya başlamıştı...

Üçüncü bir seferden sonra artık kendimden geçerek yere yıkıldım. Bundan sonra ne olduğunu hatırlamıyorum. Uyandığım zaman Bay Baron yazılı bir kâğıt uzatarak, onu imzalamamı istedi. "Hayır!" dedim. Bunun üzerine Bay Baron Senegalli'yi çağırdı. Senegalli de beni alıp başka bir işkence odasına götürdü. "Şefin dediğini yap da kurtul," dedi Senegalli, "yoksa hiç uğruna ölüp gideceksin." Şefse "Yazık olacak ona," dedi, "artık başlayabilirsin operasyona, Jean." Ellerimi arkadan bağlayıp diz çöktürdüler ve başımı su dolu bir fıçıya soktular. Soluğum kesilir gibi olunca çıkarıyor, sonra tekrar daldırıyorlardı suya. Takatım bütünüyle keşilinceye kadar devam etti bu işkence...

Kimsenin davanın sonucunu bilmemek gibi bir mazereti olmasın diye hatırlatalım ki, tanık Rakotvao bu dava sonunda ölüme mahkûm edilmiştir. Bütün bunları okuyunca, Bay Mannoni'nin adeta gerçeğe gözlerini kapatarak analiz ettiği fenomeni sadece bir yanıyla ele aldığını görüyor insan. Aktardığı rüyalarındaki siyah boğa ve siyah insanların Senegalli işkenceci jandarmalar olduğunu görmemesi için insanın gerçeğe gözlerini kapaması gerekir çünkü.

koşullarına bağlıdır.³²

Şu halde, Madagaskarlı gençlerin rüyalarına giren o siyah ve kızgın boğa imgesinin, Freudcü yorumlara elverişli bir fallus, bir erkeklik organı simgesi olmadığı gün gibi ortada. Ve yine aktarılan rüyalardan birinde gördüğümüz o iki Siyah haydutun da, yine Freudcü yorumlarda içdiş edilme korkusunun kaynağı olarak gösterilen, biri reel, öteki de ırksal bilinçdışı kazılmış iki baba simgesi olmadı da ortada. Daha derin ve etraflı bir analizin, Bay Mannoni'nin "Ölülerin ve Ailenin Kültürü" başlıklı paragrafta vardığı sonuçlar üzerine ortaya koyabileceği şeyler işte bunlardır.

Evet, rüyalardaki Senegalli jandarmanın tüfeği, erkeklik organının simgesel görüntüsü değil, 1916 model Lebel marka gerçek bir tüfeğin düpedüz kendisidir. Siyah boğa ve haydut, bunlar da biçim değiştirmiş bilinçdışı öğeler, gençlerin cinsellik dünyasına musallat atalar, *lololar* değil, güncel hayatın boğuntulu yollarından sızarak gençlerin uykularına musallat olan reel fantezilerdir. Gençleri kurulu düzenin rahat ve bildik yollarına dönmeleri yönünde ikaz ve sıkboğaz eden bir öcü değilse eğer, neyi temsil etmektedir rüyaların bu merkezi teması, bu değişmeyen stereotip? Nedir, bu bazen Siyah jandarmalar, bazen başı beyaz benekli siyah boğalar ve bazen de nereden çıktığı belli olmayan tatlı, iyi yürekli bir Beyaz kadın olarak karşımıza çıkan musallat figür? Bütün bu rüyalarda şu merkezi temanın dışında başka ne buluyoruz: "Ana yoldan, kurulu düzenin rahat ve bildik yolundan sapmak, insanın içinde kaybolacağı karanlık bir ormana dalması demektir ki, orada karşınıza çıkıp sizi kan ter içinde evin yoluna, herkesin yürüdüğü o emin ve alışılmış yola sokacak bir boğa bulunur her zaman."³³

Haddinizi bilin, Madagaskarlılar; yani, oturun oturduğunuz yerde!

³² Pierre Naville, *Psychologie, Marxisme, Matérialisme*, 2. baskı. (Paris, Marcel Riviere, 1948), s. 151.

³³ Mannoni, a.g.y., s. 71.

Madagaskarlıının psikolojisini böylece resmettikten sonra, sömürgeciliğin varoluş sebebini açıklamaya girişiyor Bay Mannoni. Ve bunu yaparken de, psikolojik öncüller kataloğuna yeni bir kompleks türü armağan ediyor: “Prospero kompleksi.” Aynı zamanda hem “sömürgeci ataerkil tip”i, hem de “kızının, aşağı ırktan ırz düşmanı kimselerin bakışlarında hayali saldırıların hedefi olduğu saplantısı içinde yaşayan onulmaz ırkçının portresi”ni çizmeye elverişli olan bu kompleks, bilinçdışı nevroitik eğilimler örgüsü olarak tanımlıyor Bay Mannoni.³⁴

Bilindiği gibi, Shakespeare’in *Fırtına* adlı oyununun baş kişisidir Prospero. Oyunda, kızı Miranda’yı ve Caliban’ı karşısında buluruz Prospero’nun. Prospero, bugün Güney Amerikalıların yakından tanıdığı bir duygu ve tavır içindedir Caliban’a karşı. Güney Amerikalıların yakından tanıdığı diyoruz, çünkü onlar da Zencilerin Beyaz kadınların ırzına geçmek için fırsat kolladıklarına inanır. Mannoni’nin incelemesinin bu bölümünde, her halükârda, bizim için ilginç olan, onun sömürgeci karakterin temelinde yer aldığı görülen yanlış yönlendirilmiş iç çatışmaları olabildiğince yoğun bir biçimde sergilemesidir. Nitekim şöyle yazıyor:

Prospero’da olduğu gibi, sömürgeci tipte de eksikliği hissedilen şey, onun, başkalarının dünyasından, başkalarının da saygıya değer olduğu bir dünyadan habersiz olmasıdır. İnsanları oldukları gibi kabul edemediği için sömürgecinin kaçtığı bir dünyadır burası. Sosyal adaptasyonun disipline edemediği, çocukluk döneminden uzanan bir iktidar ve egemenlik ihtiyacıyla bağlantılıdır bu kaçış. Sömürgecinin bu kaçış için bizzat ileri sürdüğü sebep ne olursa olsun, ister sadece bir seyahat tutkusu, bir beşikten kaçma, isterse sadece daha geniş, daha özgür bir hayat yaşama arzusu olsun, bu hiç de o kadar önemli değil; önemli olan, bu kaçışın her zaman insansız bir dünyaya ulaşma isteğiyle birlikte gerçekleştirilmesidir.³⁵

³⁴ A.g.y., s. 108.

³⁵ A.g.y., s. 106.

Bütün bunlara bir de çoğu Avrupalının sömürge topraklarına kolay yoldan ve çabuk zengin olmak için gittiği ve ender istisnalar dışında sömürgeci Beyazın orada genellikle tüccarlık, daha yerinde bir deyimle, madrabazlık yaptığı da eklenirse, yerli insanda “aşâğılık duygusu” uyandıran Beyaz insanın karanlık psikolojisi daha iyi anlaşılır. Madagaskarlıının “bağımlılık kompleksi”ne gelince, bu kompleksin geçmişi, en azından ulaşabildiğimiz ve çözümleyebildiğimiz kadarıyla, sömürgeci Beyazların adaya ayak bastığı günlerden öteye geçmez. Tüm sömürgecilik öncesi dönemlerde Madagaskarlıının zihniyetini karakterize eden dipteki temel ve orijinal kompleks hakkında, yerlinin bugünkü durumu, problemleri ve imkânlarıyla bağlantılı işe yarar çıkarsamalarda bulunabileceğimiz en ufak bir ipucu vermemektedir Bay Mannoni.

SIYAH OLMA GERÇEĞİ

Dünyaya nesnelerin dilinden anlamak, onların özünde yatan anlamları çözmek kaygısıyla ve hayatın gizine ulaşmak arzusuyla dopdolu bir özne olarak geldim ve talihsizliğe bakın ki keşfede ede, sadece öteki nesneler arasında bir nesne olduğumu keşfettim sonunda. Bu ezici şeyleşmenin ortasında kısıtılmış olan ben, yalvaran bakışlarla başkalarında arıyorum kurtuluşumu. Onların kurtarıcı bakışları ansızın un ufak olan, hiçliğe dönüşen gövdemi yalayarak yittiğini sandığım bir canlılık, bir hafiflik veriyor bana. Kaybolduğum dünyadan alıp yeniden var olduğum dünyaya yerleştiriyorlar beni. Ama orada, öteki yakada daha ayaklarımın üzerine doğrulur doğrulmaz, jestleriyle, bakışlarıyla ve tavırlarıyla beni hemen durduruyor ötekiler, boyanmak için duvara yaslanan bir korkuluk gibi. Öfkeyle doluyor ve bir açıklama istiyorum onlardan. Çabam boşuna, hiçbir karşılık yok. Ve öfkeden paramparça oluyorum orada. Vaktiyle ‘öteki’ler tarafından yerleri belirlenen ve bir araya getirilen öğelerim, parçalarım, yeniden bir araya gelmek, var olmak için yine başkalarımı bekliyorlar şimdi.

Kendi başına kaldığı sürece, küçük iç çatışmaların dışında, başkaları eliyle ve başkaları için varolma duygusunu taşıması gerekmecektir Siyah adamın. Hegel’in sözünü ettiği türden bir “başkaları için varolma” ânı, onun için de vardır şüphesiz, ama sömürgeleştirilmiş, uygarlık bahşedilmiş bir toplumda bir de *ontolojik* sorgulama mı, hayır, buna yer yoktur işte. Evet, bu konu, sömürge sorunu üstüne ciltlerce kitap yazan kimselerin pek dikkatini çekmiş benzemiyor. Sömürgeleştirilmiş insanın *Weltanschauung*’unda tüm

ontolojik açıklamaları boşa çıkaran ham ve eksik bir taraf var da o yüzdendir belki bu. Bu durumun her birey için geçerli olduğu söylenerek itiraz edilebilir, ama temel bir sorunu maskeleyen başka bir amaca hizmet etmez bu itiraz. Ontolojinin varoluş olgusunu bir kenara bırakması bir kere kabul edildikten sonra, onun artık Siyah insanın varoluş sorunsalının anlaşılmasına katkıda bulunabileceği düşünülemez. Çünkü Siyah insan artık tek başına Siyah insan olarak değil, Beyaz insanla yüz yüze bir varlık olarak çıkmaktadır karşımıza. Bazıları kalkıp, madalyonun bir de öteki yüzü olduğunu hatırlatmayı iş edinebilirler kendilerine. Biz de bunun sahteliğini haykırırız hemen. Siyah insanın ontolojik bir mukavemeti, bir diretmesi yoktur Beyaz insanın gözünde. Zenciler, sömürgeci Beyazın ülkelerine ayak bastığı gün, daha o gün kendi konumlarını belirlemek ve saptamak zorunda bırakıldıkları iki ayrı referans sistemiyle karşı karşıya kalmışlardır.

Metafizik örüntüleri, daha alçakgönüllü bir deyimle, içinde yoğruldukları âdet ve gelenekleri silip süpürücü bir fırtınaya, bilmedikleri, tanımadıkları ama önünde eğilmek zorunda kaldıkları bir uygarlığın istilasına maruz kalmıştır.

Yirminci yüzyılda, kendi kabuğu içinde yaşayan Siyah adamın aşağılık duygusunun başkaları tarafından kendisine ne zaman bulaştırıldığından haberi yoktur. Problemi kıyısından bucağından tartıştığımız dostlar ve oldukça seyrek olmak üzere Amerikalı Siyahlar olmadı değil, hiç şüphesiz. Bunlarla ortak protesto sesleri yükselttik, insanların eşitliğini savunduk birlikte. Daha Antiller'deyken Beyazlar, Melezler ve Zenciler arasında küçük çatlakların, küçük farklılıkların bulunduğunu hissediyordum. Ama bu ayrılıkları entelektüel düzlemde kavrayabilmiş olmaktan memnundum. Gerçekte, fazla dramatik bir şey değildi bu. Sonra...

Sonra doğrudan Beyaz adamın bakışlarıyla karşılaşacağım gün gelip çattı. Alışmadığım bir yük, alışmadığım bir ağırlık abandı üstüme. Bu gerçek dünyada insan olarak haklarımın tartışma konusu

olduğunu gördüm ilk defa. Derisi renkli insan Beyazların dünyasında bedensel şemasının gelişimine bağlı olarak artan zorluklarla karşılaşılıyor. Bedenin, bedensel yapının farkında olmak geriletici, negatif bir etkinliği getiriyor beraberinde. Üçüncü tekil şahıs kipinde bir bilinç durumudur bu. Mutlak bir belirsizlik havası hüküm sürmektedir tüm bedenlerin çevresinde. Şöyle ifade etmeye çalışalım bunu: Sözelimi, eğer sigara içmek istiyorsam, biliyorum ki kolumu uzatmam ve masanın öteki ucunda bulunan sigara paketini almam gerekir. Kibrit sağdaki çekmece, onu oradan almam için çekmeceyi hafifçe çekmek zorundayım. Bütün bu jestler alışkanlıkla değil, fakat zımnın bilerek, isteyerek yaptığım hareketlerdir. Benliğimin hacimler ve cisimler dünyasının ortasında bedensel bir varlık olarak tedricen biçimlenmesi, onun sadece şematik gelişmesine delalet eder. Bu şematik biçimlenme benliğimin bağımsız bütünü değil, benimle dünya arasındaki tanımlayıcı sınırlar çizgisini, sınır yapılanmasını temsil eder. Tanımlayıcı bir yapılanmadır bu, çünkü bedensel varlığım ile dünya arasında gerçek ve fiili bir diyalektik ilişkiler örgüsü olarak yer alır.

Birkaç yıldan beri, derinin siyahlığını giderecek bir serum bulmak ya da terkip etmekle uğraşıyor kimi laboratuvarlar. Ve bu laboratuvarların insansever uzmanları, kemâli ciddiyetle deney tüplerini temizleyip, hassas terazilerini ayarlayıp başladılar, zavallı Zencilerin beyazlaşmasını sağlayacak, onları lanetli bedenlerinin o kapkara yükünden kurtaracak araştırmalarına. Bense bedensel şemanın, bedensel taslağın altında, deyim yerindeyse, ırksal-tarihsel bir başka şema aramaktaydım. Ama böyle bir şemayı oluşturmak için kullandığım öğeler, tortu halindeki duyulardan, beden dokusal, işitsel, devinimsel ve görsel algılama sistemlerinden¹ çıkarılmış öğeler değildi; başka bir kaynaktan, beni binlerce ayrıntıdan, binlerce anekdottan, binlerce hikâyeden dokuyup resmeden Beyaz adamın

¹ Jean Lhermitte, *L'image de notre corps*, Edition de la Nouvelle Revue Critique, s. 17.

hayal gücünden ödünç alınmış öğelerdi bunlar. O halde, bu borcu toptan ve faiziyle ödemeli, kendime formel psikolojinin standartlarına uygun bir benlik kurmalı, kapladığım hacmi doldurmalı ve heyecanlarımı yerli yerine koymalıydım.

“Aa, zenciye bak!” Öyle geçerken kulağımı tırmalayan dışsal bir uyarıcıdan geliyor bu ünleme. Buna gülüyorum sadece.

“Zenciye bak!” Evet, bu doğru. Hem de eğlenceli.

“Aaa, Zenci!” Çember giderek daralıyor. Güldüğümü saklamıyorum artık.

“Anne, anne zenciye bak, korkuyorum!” Korku, evet korku! Beni kaygılandıran da bu işte. Katıla katıla gülmek istiyordum, ama buna imkân kalmadı artık.

Artık gülemem, çünkü efsanelerin, hikâyelerin, tarihin varlığından ve özellikle de hakkında Jaspers’ten çok şey öğrendiğim tarihselcililiğin varlığından haberim var. Bu noktada artık hayati birçok noktadan vurulan bedensel şema yıkılıyor ve ırksal epidermik şemaya bırakıyor yerini. Trendeyiz ve yüzümün rengi kara. Bu durumda bedensel varlığıma üçüncü tekil şahıs zamirinin bağlanması mümkün değil, çünkü o, üç başlı, üç gövdeli bir varlık artık. En sıkışık kompartımda bile bana bir değil, iki hatta üç kişilik yer ayırmalarından belli bu. Huzur diye bir şey kalmamıştı bende elbette. Dünyanın sinir uçlarına dokunmamdan değildi bu. Üçlü bir beden olarak yer kaplıyordum uzayda: ben ve sağımda ve solumda görünmeyen öteki bedenlerim için boş bırakılan hacimler... Birine doğru yaşayacak oluyorum, hemen çözülüp kayboluyor. Düşmanca, ama yalıtkan değil, saydam ve plastik; hem var hem yok. Can sıkıntısı...

Aynı zamanda hem kendi bedenimden, hem ırkımdan, hem de ırksal arketipleriyle bende yaşayan atalarımın sorumluydum. Nesnel bir bakışla kendimi gözden geçiriyor ve Siyahlığımı, etnik

çizgilerimi keşfediyordum; derinden gelen tamtam sesleriyle sarsılıp çöküyordum. Yamyamlıkla, zekâ geriliğiyle, fetişizmle, ırksal kurlarla, kürek mahkûmlarının uğultusuyla ve her şeyden çok da, ırzına geçilmiş körpe Zenci kızların yürek paralayıcı çığlıklarıyla...

O gün, yönümü ve insan olarak bulunmam gereken yeri kaybettiğim, beni acımasızca yokluğa mahkûm eden ötekiyle, Beyaz adamla bir arada dışarıda bulunma yetenek ve cesaretimi kaybettiğim o gün, bir varlık olarak kendi benliğimden uzakta, çok uzakta bir nesne olduğumu hissettim, yahut bir nesne olarak tasavvur ettim kendimi. Bir kendinden kopma, bir kökünden sökölme, tüm bedenimde simsiyah pıhtılar halinde katmerleşen önü alınmaz bir kanama değilse, başka nedir bu benim için? Ama yine de istediğim bu değildi. Bu, bir kendini yeniden gözden geçirme, kaynak ve kök arayışı değildi. İstediyim, öteki insanlar arasında bir insan olmaktı hepsi hepsi. İstediyim, bizim olan ve kurulmasında hepimizin payı bulunan bir dünyaya genç ve pürüzsüz, boğuntusuz gelmiş olmaktı.

Ama duygusal bağıkslıkların tümünü reddediyordum. İnsan olmak istiyordum çünkü, sadece insan olmak... Bazıları, esir pazarlarında satılan, linç edilen atalarımınla özdeşleştiriyordu beni. Bunu doğrulamaya karar verdim. Evrensel çizgide, entelektüel düzlemde değerlendiriyordum bu içsel akrabalığı. Başkan Lebrun, ne kadar torunuysa o vergi ödemekten, çalışıp çırpınmaktan başka özelliği olmayan cahil çiftçilerin, ben de o kadar torunuydum köle atalarımın. Panik, böylece, çabuk geçti.

Amerika'da tecrit altındadır Zenciler. Cadde ortasında kırbaçlar Güney Amerika'da Zencileri. Ve mitralyözle taranır orada grevci Zenciler. Batı Afrika'da Zenci düpedüz hayvan yerine konur. Ve orada insanın, Cezayir'de doğup büyüyen ve fakültede yanında oturan sıra arkadaşından şu sözleri işitmesi gayet doğaldır: "Arapları da bizim gibi insan yerine koyduğumuz sürece hiçbir yere varamayız."

— Bak, arkadaşım, renk önyargısı benim hiç anlam veremediğim

bir şey... Ah, tabii, buyurun bayım, aramızda renk saplantısı olan kimse yok. Zenci de bizim gibi bir insan nihayet... Onun bizden daha az zeki olması derisinin renginden ileri gelmiyor... Ordudayken Senegalli bir arkadaşım vardı, herifin ne kadar zeki olduğunu, ah, bir görecektiniz!

Nereye koyayım şimdi kendimi ben? Ya da siz karar verin, nereye tıkacaksınız beni?

— Bir Martinikli, şu bizim eski koloniden biri.

Nereye saklanayım şimdi?

— Zenciye bak, anne, zenciye! Hiişt, şimdi kızacak! Ah, kusura bakmayın bayım, sizin de bizim gibi uygar bir insan olduğunuzu bilmiyor...

Vücudum yayından boşalmış gibi gevşer, dağılır, renkten renge girer ve bu beyaz kış gününün ortasında bir yas anıtı gibi donup kalırım orada. Bir hayvan türüdür Zenci; aşağılık, alçak bir yaratıktır o. Bir Zenciden daha çirkini düşünülemez. Zenciye bak, zenciye! Hava soğuk, Zenci titriyor, Zenci titriyor, çünkü hava soğuk. Küçük oğlan titriyor, çünkü korkuyor Zenciden. Zenci titriyor soğuktan, soğuk kemiklerinize işliyor. Siz titriyorsunuz. Küçük şirin çocuk titriyor korkudan. Çünkü sanıyor ki, Zenci titriyor öfkeden ve soluyor burnundan ve annesinin kollarına atılıyor küçük Beyaz oğlan. Beni yiyecek, anne, kara adam yiyecek beni.

Her yandan Beyaz adamla çevriliyim, yukarıda gök yarılıyor orta yerinden, ayaklarımın altında yer sarsılıyor ve bir yerlerde beyaz bir şarkı, her yerde beyaz bir şarkı çalınıyor. Beyazlık, beni yakan beyazlık...

Ateşin yanında oturuyor ve derimi inceliyorum, postumu. Daha önce hiç dikkatimi çekmemiş sanki, ne kadar da çirkinmiş meğer. Ama bir an duraksıyorum: Kim söyleyebilir bana güzelin ne olduğunu?

Nereye sığınacağım bundan böyle? Beynime kan hücum ediyor, vücudumun her yanında varlığı açıkça hissedilebilir kabarmalar

oluyor. Öfkeden patlayacağım şimdi. Nicedir ateşi sönmüştü, şimdi yeniden titriyor Zenci.

Zenciye bak, nasıl da yakışıklı!

Zenci kadar taş düşün başınıza, bayan!

Birden utanç kaplamıştı kadının yüzünü. Böylece öfke nöbetinden çıkmış, rahatlamıştı. Bu arada iki şeyi birden başarmıştı: Hem hasmını tanımış hem de rezil etmişti onu. Büyük final benimdi. Tam bir yürek ferahlığıyla kahkahayı basabilirdim şimdi.

Savaş alanı belli olmuştu, bütün hıncımla girebilirdim kavgaya.

Ama nasıl? Unuttuğum, affettiğim ve sevmekten başka, insan sevgisinden başka her şeye boş verdiğim zaman, mesajım bir tokat gibi patlıyordu kendi suratımda. Beyazların dünyası, tek onurlu dünya, kapılarını kapamıştı bana. Bu onuru paylaşmaya yanaşmıyordu benimle. İnsandan insan gibi davranması isteniyordu. Benden istenense, bir Siyah adam gibi davranmamdı yahut en azından bir Zenci gibi davranmam. Ben dünyaya seslenmek, dünyayla bütünleşmek istiyordum, ama şevkimi kırıyor, hevesimi kursağında koyuyordu dünya.

Olduğum yerde kalmam, haddimi bilmem isteniyordu benden.

Göreceklerdi öyleyse! Yine de onları uyarmıştım ben. Kölelik mi? Bundan bahsedilmiyordu artık, kötü bir anıydı bu, o kadar. Benim ikinci sınıf bir yaratık olduğum kuruntusu mu? Bu da gülünecek bir şeydi sadece. Bütün bunları unutmuştum yahut unutmaya hazırdım, yeter ki bana karşı gardını yüzünde tutmasındı dünya. Keskin dişlerim vardı hasımlarımın etine geçirebileceğim. Ve onların tutup koparıcı gücünü hissediyordum çenemde. Ayrıca...

Peki, ama nasıl oluyor bu? Tiksirmek, nefret etmek hakkı bütünleriyle bendeyken, nasıl yüz çeviren onlar oluyordu? Kendisinden özür dilenmesi, yalvarılması gereken kişi ben olduğum halde, nasıl oluyordu da, kendisine karşı en ufak bir nedamet, en ufak bir suç

ikrarı arz edilmeyen kişi, yine ben oluyorum?

Madem ki doğuştan kompleksliydim ve madem ki bu komplekssten kurtulmam mümkün değildi, o halde ben de bir Siyah olarak kendimi göstermenin yolunu bulmalıyım. Madem ki, başkaları bir insan olarak beni tanımakta tereddüt gösteriyordu, başka yolu yoktu, onlara bizzat ben tanıtmalıyım kendimi.

Yahudi Sorunu Üzerine Düşünceler adlı denemesinde Jean-Paul Sartre şöyle yazıyor: “Başkalarının belirlediği bir ‘Yahudi’ imgesinin tutsağı olmaya razı olmuşlardır. Yahudiler davranışlarıyla bu imgeyi doğrulamak korkusu içinde yaşarlar hep. Bu bakımdan diyebiliriz ki, davranışlarıyla sürekli olarak yoğun biçimde içeriden yönlenmektedir Yahudi.” (s. 123)

Yine de bir Yahudi’nin Yahudiliğinin farkında olunmayabilir. Bütünüyle neyse o değildir Yahudi. Bir insanın Yahudi olduğu ilk bakışta kestirilip atılamaz, zan ya da tahmin edilir. Bu bakımdan, Yahudi’nin tavır ve davranışlarıdır belirleyici olan. Ne de olsa bir Beyazdır o, tartışma götürür birkaç çizginin dışında, bir Yahudi olarak gözden kaçması her zaman mümkündür. En azından görünüş bakımından adı yamyama çıkmamış bir ırktan gelmektedir o. Düşünmek bile dehşet veriyor, kendi babasını yemesi insanın! Bu yeter insanın Zenci olmaması için. Tamam, Yahudilerin kovulduklarını biliyoruz, yurtlarından çıkarıldıklarını, fırınlarda yakıldıklarını biliyoruz, ama bütün bunların aile içi küçük geçimsizlikler olduğunu söyleyebiliriz pekâlâ. Bir Yahudi, izi sürülmeye başlandığı andan itibaren bir nefret nesnesi olur. Benim içinse, bir Zenci içinse karanlık bakışlar, hor gören bakışlar her zaman hazır ve nazırdır. Hiçbir şans tanınmaz bana. Şaşmaz bir biçimde dışardan fiziki varlığıma, derimin rengine bakılarak karara bağlanmıştır benim ne idüğüm. Ben, başkalarının benim için yarattıkları imgenin değil, kendi görünüşümün tutsağıyım.

Korka çekine geldim bu dünyaya, gözden ırak durmaya alışık. Sürünerek ilerliyorum. Ama Beyaz insanın, gerçek insanın bakışları

beni teşrih etmekte hiç de gecikmedi. Ne mal olduğum ortaya çıktı. Beyaz Adam neşterini ustaca kullanarak uygun parçalara ayırdı gerçekliğimi. Gizlim saklım kalmadı. Böylece büyüm bozuldu. Bunun içindir ki şimdi Beyaz adamın bakışlarında yeni bir insan olarak değil, yeni bir tür, bir hilkat garibesi olarak görüyorum kendimi. Bir Zenci, olup olacağı!

Kıyı bucak emekliyorum şimdi, uzun antenlerimle, şeylerin yüzeyine dağılmış apaçık gerçekleri toplayarak, “Zencinin çamaşırları Zenci kokar” – “Bembeyazdır dişleri Zencinin” – “Kocamandır Zencinin ayakları!” – “Göğsü de geniştir” – Kıyı bucak kaçıyorum, göze batmadan; soluğumu tutarak; bulunduğum yerin rengini almaya, fark edilmemeye çalışıyorum. Her şeye razıyım, yeter ki fark etmesinler beni!

— Gel de, Siyah arkadaşımı tanıştırayım sana...

Aimé Césaire, Zenci şair, üniversite mezunu... Marian Anderson, Zenci müzisyen, siyah şarkıcıların en büyüğü... Dr. Cobb, beyaz kının mucidi, bir Zenci... Gel de merhaba de Martinikli arkadaşşıma (dikkatli ol, fazla alıngandır kendisi...)

Utanç. Utanç ve kendime dönük nefret. Bunaltı! Sevdikleri zaman, rengeime rağmen sevdiklerini söylüyorlar. Nefret ettikleri zaman da bunun rengimle ilgisi olmadığını eklemeyi unutmuyorlar... Sevgi ya da nefret, her iki durumda da cehennem benzeri bir çember içinde buluyorum kendimi.

Yüz çeviriyorum bu tufan öncesi kıyı gözcülerinden ve kendi kardeşlerimin boynuna atıyorum, benim gibi siyah derili olanların boynuna. Ama asıl trajedi onlarla kopuyor, beni reddediyorlar. Beyazlardan farkı yokmuş onların da. Beyaz olmalarına az bir şey kalmış zaten; Beyaz kadınlarla evlenecek, sütü kahverengi çocuklar çıkaracaklarmış... Ve derken, günün birinde, kim bilir...

Düş görüyordum.

— Bilmenizi isterim, Bayım, Lyon'un en ateşli Zenci dostlarından biriyim ben.

Alt edilmez gerçek ortada. Siyahlığımı, Zenciliğim ortada, koskoyu ve su götürmez. Eziyor, yaralıyor beni, peşimden geliyor; bunaltıyor ve öfkeyle dolduruyor içimi.

Yabani insanlardır Zenciler, kaba ve cahil insanlardır. Ama bunun, en azından ben ve benim gibi Zenciler için hiç de geçerli olmadığını biliyorum. Bunun, Siyah insanın ruhunu karanlıkta tutmak için uydurulmuş bir efsane, bir mit olduğu belli. Ne pahasına olursa olsun yıkılması gereken bir efsane, bu. Zencinin kabile büyüçüsü önünde kendinden geçtiği günler çoktan geçti. Bugün artık doktorlarımız var, profesörlerimiz, diplomatlarımız var... Evet, ama yine de biraz alışılmadık bir şey gibi geliyor bu herkese: "Senegalli bir tarih öğretmenimiz var, bir Zenci ancak bu kadar zeki olabilir... Doktorumuz Zenci, ama çok kibar."

Zenci öğretmen, Zenci doktor dediler mi, rikkatime dokunur, korkarım, alarm durumuna geçer duyargalarını. Çünkü bilirim ki, sözgelimi, bu doktor bir hata yapacak olsa, işi bitmiştir; bu onun da, onun gibi derisinin rengi siyah olan öteki doktorların da sonu demektir. Bir Zenciden, bir Zenci doktordan ne beklenir ki zaten! İşler yolunda gittiği sürece öve öve göklere çıkarırlar onu, ama dikkat, aptallık yok, özür kabul edilmez! Siyah derili bir doktor asla kestiremez gözden düşme sınırına ne kadar yakın olduğunu. Dört yanımdan duvarlarla çevrili olduğumu söylemiştim; böyle netameli durumlarda ne kibar tavırlarım kurtardı beni, ne edebi kariyerim ne de kuantum teorisi hakkındaki derin kavrayışım.

Bu bölnlüğün, bu tekbiçimli tutumun nedenini soruşturdum, açıklama istedim. Bir çocukla konuşur gibi tatlı, yumuşak bir tonlamayla bana, bazılarının benimsediği belli bir görüşün, belli bir yanılığının varlığından söz ettiler ve beni, "ama umulur ki bu yanılığın çok sürmez, insanların zihninden silinir gider," diyerek teselli etmeyi de ihmal etmediler. Peki, neymiş bu yanılığın? Renk önyargısı mı?

Bir ırkın başka bir ırka karşı duyduğu akıldışı nefretten başka

bir şey değildir renk önyargısı; bir ırkın kendinden aşağı gördüğü bir ırka karşı takındığı horgörü tavrı ve nihayet, boyunduruk altında tutulan, sürekli aşağılanan ırkın iliklerine kadar işleyen kin ve öfke. Bir ırkın görünebilir en dış özelliği derisinin rengi olduğuna göre, bunun insanların kafa ve ruh derinliklerine bakılmaksızın ne olduklarına karar vermede başvuru-
lan ilk kıstas olmasına şaşmamak gerekir mi? Açık tenli ırklar hor göre gelmişlerdir koyu tenli ırkları; berikiler de kendilerine reva görülen aşağılayıcı konuma artık minnetle rıza göstermeye yanaşmamaktadırlar nice zamandır.²

Irklararası nefret üstüne çok şey okumuştum. Sınır çizgilerini dikenli tellerle çizen ögenin nefret olduğunu görüyordum. Nefret ediliyor, aşağılanıyor, küçük görülüyordum. Karşımdaki bu asik suratlı hasım, karşı yakadaki komşu ya da anne tarafından kuzenim değil, bütün bir ırktı. Ele avuca gelmez, akıldışı bir düşmanla kavgaya tutuşmuştum. Küçük çocuklar için rasyonel olanla karşılaşmaktan daha yaralayıcı, daha zorlayıcı bir şey olmadığını söylüyor psikanalistler. Bense, kişisel deneyimlerime dayanarak, akıldan başka silahı olmayan kişi için akıldışı olanla karşılaşmaktan daha nevrotik bir şey olamayacağını söylüyorum.

Beni içeriden yaralayan bıçağın durmadan yüreğime girip çıktığını hissediyordum. Günü gelince, bu içeriden işleyen düşmana karşı kendimi savunmaya karar verdim. İyi bir taktisyen olarak dünyayı aklileştirmek, Beyaz adama yanılığ içinde olduğunu göstermek istiyordum.

Yahudinin zihinsel tavrında “tutku sınırına varan bir tür akıl sömürüsünün varlığından söz edebiliriz.” diyor Jean-Paul Sartre, “Çünkü o, muhatabını sadece kendisinin haklı olduğuna ve gerçekleri dile getirdiğine değil, aynı zamanda rasyonalizmin, akla bağlı düşüncenin mutlak ve koşulsuz bir değeri olduğuna da

² Sir Alan Burns, *Le préjugé de race et de couleur*, (Paris, Payot, 1947), s. 14.

inandırmak ister. Bu bakımdan evrensel bir misyoner olarak görür kendini; dışlandığı Katolik dininin evrenselliği karşısına, hakikate götüren biricik yol ve insanlar arasında kurulması mümkün biricik bağlantı olarak aklın 'Katolisizmi'ni koymak niyetindedir Yahudi.”³

Sezgiyi, felsefeleri için temel kategori olarak ele alan Yahudiler olsa bile, bu düşünürlerde sezgi, Pascalcı düşüncedeki derinlik ve incelik fikrine hiçbir bakımdan benzemez. Çünkü Pascalcı düşüncede Yahudi'nin asıl muhalif olduğu öge, kavranılmaz düzeyde derin ve kaygan algı biçimleriyle örülü, esin de diyebileceğimiz bu incelik ve derinlik fikrinin bizzat kendisidir zaten. Bergson'a gelince, onun felsefesi düşünülebilecek en rasyonel, en eleştirel zekâyı kullanarak ilginç bir antientelektüalist doktrin koymaktadır karşımıza. Saf ve mutlak sürenin, felsefi sezginin varlığını aklı süreçleri izleyerek, tartışarak kanıtlar Bergson. Yine rasyonel öğelerden örülü aynı sezgidir Bergson'da süreyi ya da hayatı keşfeden yeti; herkesin kullanabileceği bir algı yetisi olduğuna göre, evrenseldir bu sezgi; ayrıca yöneldiği nesneler isimlendirilebilir ve kavranabilir olduğuna göre de, evrensel olana yöneltmektedir bizi.⁴

Coşkuylla çevremi gözden geçirmeye, olgularla tanımların dökümünü çıkarmaya koyuldum. Aradaki uyumsuzluğu görmeye başlamıştım artık. Zaman içinde, Katolik dininin köleliği ve ırk ayrımını önce olumladığını, sonra da mahkûm ettiğini fark ediyordu insan. Ama her şeyi insan onuru fikrine indirgediğiniz zaman ırksal önyargının da hesabını görüp, ipliğini pazara çıkarmış oluyordunuz zaten. Uzun kararsızlıklardan sonra, Zencinin de insan olduğunu, insan türünden olduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardı bilimsanları; *in vivo* ve *in vitro*, hayatta ve deney şartlarında Zencinin

³ Jean-Paul Sartre, *Reflexions sur la question juive*, s. 146-147.

⁴ A.g.y., s. 149-50.

Beyaz adamın bir benzeri olduğu görülmüştü, hem morfolojiyle, hem de histolojisiyle... Akıl, her alanda zaferinden emindi. Evet, bütün bunları dağarcığımda topladım, onlardan alınacak dersi aldım, ama bütün bunlardan apayrı bir hava tutturmam gerektiğini fark etmekte de gecikmedim.

Zafer, kedilerle fareler arasındaki oyunun bir mizanseniydi, bana rol yoktu bu oyunda. Birinin dediği gibi, ben olduğum zaman o yoktu orada, o olduğu zamansa ben gitmiş oluyordum artık. Düşünce düzleminde Zenci de bir insandı, tamam. Yani, diye hemen açıklama getiriyordu bu fikre gönülsüz katılanlar, yani Zenci de bizim gibi göğsünde bir yürek taşıyor. Ve böylece, belli bazı noktalarda yine yanına yaklaşılmaz olarak kalıyordu Beyaz adam. Ne pahasına olursa olsun, ırklararası bir içli dışlılığa yanaşamazdı o; çünkü “farklı ırkların birbirine karışmasının fiziksel ve zihinsel bir düzey kaybına yol açacağı” bilinen bir gerçektir. “İrklararası karışımın bizi nereye götüreceğinden tam olarak emin olmadıkça, böyle bir şeyden dikkatle kaçınmamız bizim için kuşkusuz iyi olacaktır.”⁵

Bana gelince, nasıl bir tepki ortaya koyacağımı biliyordum kuşkusuz. Ve kendimi tanımlamam gerekse, bir anlamda, bekleyen biri olduğumu söylerdim; bulunduğum çevreyi kolaçan ediyor, yakaladığım ipuçlarından yola çıkarak olup biteni yorumluyorum; duygulu, hassas biri olmam bundandır.

Başkaları beni tarihin derinliklerinden çekip çıkardıkları zaman, çıktığım damarı sık sık hatırlayayım diye, yamyamlık devrinin kalıntılarını göz önünde bıraktılar. Bununla da kalmadılar, üzerinde yamyamlığı simgeleyen az çok bastırılmış genlerin de yer aldığı ayrı bir kromozom şeması çıkardılar benim için. Biliminsanları türsel kökenimin yanında ırksal kökenimi de keşfetmişlerdi şimdi. Ne tür bir bilimse bu!

Ama bu “psikolojik işleyişi” çok iyi kavırıyorum şimdi. Bu işleyişin sadece “psikolojik” olduğunu herkes biliyor çünkü. İki yüzyıl

⁵ J. A. Moein, II. Uluslararası Öjenizm Kongresi; aktaran Alan Burns.

önce insanlık için bir kayıptım, onulmaz bir köleydim. Sonra bu durumun fazla uzun sürdüğünü, artık yettiğini söyleyen adamlar çıkıp geldi. Sonrasını kendi dayanıklılığım borçluydum herhalde. Uygarlaştırıcı tufandan fiziksel varlığımı kurtarmıştım hiç olmazsa. Bu arada ilerlemiştim de...

Artık çok geç. Her şey keşfedildi, ölçüldü, biçildi, tanımlandı. Titrek ellerimle tutabileceğim hiçbir şey yok, tüm maden yatakları kurumuş. Artık çok geç! Ama bir kere daha anlamak istiyorum.

İnsan, dünyaya geç gelmiş olduğunu ve her şeyin söylenip bittiğini düşünüyor ve bundan esef duyuyorsa, bu onun geçmişe özlem duyduğunu gösterir. Otto Rank'ın sözünü ettiği şu "kaybolan gerçek cennet" fikrini andırıyor bu. Nice insan dünyanın rahmine sokulup da Delphoi kehanetlerinin hakikatini bulmak yahut Odysseus'un geçtiği yolları keşfetmek uğruna hayatını tehlikeye atmıştır. Hayvanların da bir ruhu olduğunu ispata kalkışan panspiritüalistler, sahibinin mezarı başında çöküp bekleyen ve aklıktan ölen köpeği gösterirler kanıt olarak. Söz konusu köpeğin insanlar gibi bir geçmiş muhakemesine, bir geçmiş duygusuna sahip olmadığını kanıtlamak için Janet'yi beklememiz gerekmiştir. "Eski Yunan'ın büyüklüğünden söz edilir," diyor ve eklemeyen geçmiyor Artaud, "Eğer bugün Eshilos'un Khoepkori'lerinin ne anlama geldiği artık bilinmiyorsa, Eshilos'un suçudur bu." Yahudi düşmanlarının kendi "bakış açısını" haklı göstermek için başvurduğu kaynaktır gelenek bugün. O uzun tarihsel geçmiş adına, Pascal ve Descartes arasındaki ortak kan bağı adına, Yahudiye karşı sesini yükseltip 'toplumda senin yerin yok,' diyebilmektir gelenek. Daha geçenlerde, bir yolculuk sırasında trende, şu su katılmamış Fransızlardan biri şöyle diyordu: "Gerçek Fransız karakteri yaşamalıdır ki ırk safiyesini koruyabilsin. Her zamankinden daha çok ihtiyacımız var bugün ulusal birliğe. Bitsin artık şu iç çekişmeler! (Sözün burasında göz ucuyla bana bakarak) Kim oldukları hiç önemli değil, asıl yabancılarla karşı birlik olmalı."

Pervasızlığına bakılacak olursa, adamın sarhoş olduğu rahatlıkla söylenebilirdi; elinden gelseydi, damarlarımda dolaşan azatlı köle kanının, Villon'un veya Taine'in adlarını duyduğumda bile fokurdamayacağını söylerdi.

Yazıklar olsun!

Yahudi ve ben: Bir ırka bağlı olarak düşünölmeklen hoşlanmadığımdan, kaderin hoş bir cilvesiyle insanlaştım. Aynı sefaleti paylaştım kardeşim Yahudiyle.

Yazıklar olsun!

Yahudi düşmanının, tutum ve davranış olarak, Zenci düşmanından hiçbir farkı olmadığı ilk bakışta şaşırtıcı görünebilir. Bu gerçeğı bana ilk defa hatırlatan, Antil kökenli felsefe öğretmenim olmuştu: "Yahudi'nin aleyhine konuşulduğunu işittiğin zaman, bil ki gerçekte senin aleyhine konuşuluyor." Bugün Yahudi, yarın hor görölen bir başkası... Kaderine ipotek konulan, onuruyla oynanan herkesten ruhen ve bedenlen sorumlu olduğum sonucunu çıkarmış ve bu sözün evrensel bir gerçeğı dile getirdiğini anlamıştım. O net bir şekilde, Yahudi düşmanının kaçınılmaz olarak zenci düşmanı da olacağını söylemişti aslında.

Geç geldiniz dünyaya, geç geldiniz. Sizinle bizim aramızda her zaman bir dünya olacak, beyazların dünyası... Beyaz adamdan başkası için geçmiş i haline yoluna koyup da aradaki farkı kapatmak imkânsız, mutlak anlamda imkânsız artık. Beyaz adamın bu hastalıklı eylemsizliğı, yaklaşmaktaki hevensizliğı, inatçı rehaveti karşısında çığlığı basmam, hem de dünyayı ayağı kaldırarak bir Zenci çığlığı basmam, tuhaf kaçmazdı herhalde. Ama ben, aradaki farkı kapatmak için bir amibin yumuşak, yalancı ayaklarını kullanarak yavaş yavaş yol aldım ve geldiğim yola bir sürüngenler ırkı salgıladım. Ve ağır ama vazgeçilmez bir yük altında sendeleye sendeleye yürüdü bu ırk. Neydi bu yük peki? "*Ritim*"di, ritim!

Senghor'un sözlerine kulak verin şimdi, şarkıcımız Senghor'un:

Olabildiğince duygularla ilgili, olabildiğince dokunaklı ama olabildiğince madde dışı, madde üstü bir şeydir bu. Son derece yaşamsal bir öge. Sanatın ilk koşulu, alametifarıkası; yaşam için solumak neyse, sanat için de ritim öyledir. Solumak, evet, ister koşar adım olsun, ister aheste, ister düzenli olsun, ister çalkantılı, her zaman varoluşun gerilimine ayarlı, duygusal içeriğin tartısına ve niteliğine bağlı... İlk doğuş saflığındaki ritim neyse o; Zenci sanatının, özellikle, Zenci heykel sanatının şaheserlerindeki o ilkel, yalın ritim neyse, o. Tıpkı dişili erkekli heykel çiftlerinde olduğu gibi, tıpkı nefes almak ve vermek eyleminde olduğu gibi, kardeşi bir zıtlık formu içinde biçimlenen ve tekrarlına tekrarlına derinleşen ritim. Monotoniye varan bir simetri değil, özgürlüğü ve yaşamı salgılayan bir titreşim... Bizi nesnenin özüne, nesnenin görünen yüzünün ötesine çekip götürmek için, en az entelektüel olan yanımız üzerinde bile en derin etkiyi yaratan budur işte, bu katıksız ritim. Ve bize has o içine kapalı tavrın, o kabuğuna çekilmiş karakterin kendisidir asıl ritmik olan.⁶

Doğru okudum mu acaba? Çift katlı bir dikkatle yeniden okudum bunları. Beyaz dünyanın ta öte ucundan bana el sallıyor, selam veriyordu büyümlü Zenci kültürü. Zenci heykeli, Zenci heykel sanatı! Göğsüm kabarmaya başlamıştı kıvançtan. Kurtuluş bu muydu yoksa?

Ben dünyayı aklıleştirmiş, onun psikolojik saldırısına karşı mantığın zırhına bürünmüştüm; dünya ise beni renksel önyargısıyla geri püskürtmüştü. Madem ki anlamak akıl düzleminde bile mümkün değildi, o zaman benim için yapılacak bir tek şey kalıyordu: gerisin geri yeniden akıldışına gömülmek. Benden daha akıldışı mıntıklarda dolaşıyordu Beyaz adam, dolayısıyla bunun vebali onun üzerindeydi. Kavga koşullarının bir gereği olarak geri çekilme taktiğini benimsemiştim, ama yine de bunun benim için tuhaf, alışılmadık

⁶ "Ce que l'homme noir apporte", *L'Homme de couleur*, s. 309-310.

bir silah olduğu ortadaydı. Burada evimdeydim, akıldışından kurulmuş bir benliktim artık, onun içinde yüzüyordum. Boğazıma kadar batmıştım akıldışına. Ve titreyerek çıkıyordu sesim, şimdi:

Ne barutu onlar buldu,
 Ne pusulayı.
 Ne buhara baş eğdiren onlardı,
 Ne de elektriğe...
 Kâşifi de onlar olmadı
 Göklerin ve denizlerin.
 Ama tanımadıkları yer kalmadı yine de
 Kahnn ve acının kol gezdiği ülkede.
 Köklerinden söküp savuran
 Uygur ve kamçılı fırtınalar olmadıkça,
 Gezip dolaşmayı bilmeyen kimseler bunlar,
 Başēğdirilip diz çöktürülen kimseler bunlar,
 Evcilleştirilen, Hristiyanlaştırılan,
 Soysuzlaştırılan, tanınmaz kılınan kimseler bunlar...

Evet, benim kardeşlerim, onlar. Hoyrat, kekre bir kardeşlik duygusu bizi bağlıyor birbirimize. Bu küçük tezi böylece dile getirdikten sonra, başka bir çığırışla sesleniyorum geminin ucundan.

Aynk otları, aynk otları toprağın!
 Toprak ki, onlarsız toprak olamaz
 Çile dolu, kavruk toprak
 Kırac mı kırac
 Ama bereketli, acı çeken bir ruh kadar.
 O ruh ki, kirli bir çıkın gibi
 Saklar, saklar da dertleri
 Olgun yemişler halinde sunar
 Toprağın özünü,

Sızılarını, yeryüzünün.
 Taş değil, kaya değil benim Zenci yüreğim,
 Sağır değil benim Zenciliğim.
 Ölü belki, ama sağırılığı
 Uğultusuna meydan okuyor zamanın.
 Zenciliğim, ölü bir gözyaşı damlası
 Gözünde dünyanın!
 Kara deham benim, Zenciliğim,
 Ne bir kule yükseltti
 Ne de katedral.
 Güneşin kızıl etine gömülü yüreğim
 Göğün sızılarla tutuşan etine
 Koskoyu ve devasa ehramına sabın
 Gömülü benim Zenci yüreğim!⁷

Hey, hey! Kozmik mesajı dile getiriyor tamtamlar. Yalnız Zenci ruhu işitebilir, dilini çözebilir ve aktarabilir onu. Bir süvariyim dünyanın sırtında, sivri mahmuzlarla dürtüyorum dünyanın böğrünü ve tırmanıyorum gözümü dikerek yukarılara, kurbanının göz akına gözünü diktiği gibi celladın.

Ama onlar, adadılar mı her şeyin özüne adıyorlar kendilerini, kendinden geçmiş ve tutkulu; yüzeyde olandan habersiz, derinlerdeki titreşimlere tutkun.

baş eğdirmekte, hükmetmekte gözleri yok,
 ama oyuna, dünyayla oynamaya düşkün
 dünyanın büyük oğulları, gerçek oğulları...
 her esintiye açık bağır,
 rüzgârların birbirine kavuştuğu
 kucaklaştığı menzil,

⁷ A. Césaire, *Cahier d'un retour au natal*, (Paris, Présence Africaine, 1956), s. 77-78.

derelerin ırmakların ulaştığı deniz
 dünyaya bağışlanmış kutsal ateş,
 esin kıvılcımı
 dünyanın dönerken verdiği titreşim
 yaşayan kaslardaki seçirme.⁸

Kan! Kan! Doğmak, var olmak! Varolmanın verdiği baş dönmesi! Günün dağdağasına gömülerek geçirilen saatler; kana boyanmış olarak görüyorum kendimi. Dünyanın atardamarları, içi dışına geçmiş damarları, yerinden, kökünden sökülmüş damarları bana doğru çevrilmişler, beni beslemek ve beni döllemek için.

Kan! Kan!.. Güneşin erkek yüreği
 pompalıyor kanımızı bizim.⁹

Kurban ayini, yaratılışla benim aramda bir yerde yapıldı – bir kaynaklar, kökenler çokluğuna değil, tek bir kaynağa, tek bir kökene yöneliyordum şimdi. Yine de ritmin kalıcılığına güvenmemeliydi insan, toprak ananın sevgisine, şefkatine, grupla kozmos arasındaki bu mistik ve tensel birleşmenin dış görünüşüne güvenmemeliydi.

Zengin gözlemlerine dayanarak hazırladığı *La Vie Sexuelle en Afrique Noire* (Siyah Afrika'da Cinsel Hayat) adlı eserinde De Pedrals, gözümüzü hangi alana çevirirsek çevirelim, Afrika'da daima belli bir büyüsel-toplumsal yapıyla karşılaşacağımızı ortaya koyuyor. “Bütün bu büyüsel-toplumsal unsurlar, daha geniş ve yoğun bir biçimde gizli topluluklar çevresinde hâlâ karşılaşılacak unsurlardır. Daha da önemlisi, ergenlik çağlarında sünnet edilen kız ve oğlanların, bu törensel uygulamada yaşadıkları deneyimleri henüz bu çağa erişmemiş olanlara ölüm pahasına da olsa ifşa etmemek mecburiyetinde olmaları ve öte yandan gizli bir topluluğa girmenin müptediye hemen her

⁸ A.g.y., s. 78.

⁹ A.g.y., s. 79.

zaman kutsal aşk fikri doğrultusunda bir duyarlığa yöneltiliyor olma¹⁰, bütün bu törensel deneyimlerin küçük çapta gizli bir topluluğa giriş eylemi olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.”¹⁰

Beyazların çivileri üzerinde yürüyorum. Seller ve çağlayanlar¹¹ tehdit ediliyor ateşli ruhum. Bu ayinsel karşılaşmalar için iki katına çıkarıyorum dikkatimi. Kara büyü! Orjiler, büyücü âlemleri, putpere¹² ayinleri, muskalar, tılsımlar. Tanrıları klana, obaya çağırma ayinid¹³ çiftleşme. Kutsal, mahrem bir eylemdir bu; görünmeyen güçleri işi¹⁴ içine sokan kutsal, saf ve aşkın bir eylem... Bütün bu dışavurmala¹⁵, bütün bu uyum ve başlangıçlar, bütün bu ayinler ve törensel coşku¹⁶ lar hakkında başka ne düşünebilir ki insan? Dört bir yandan ritim¹⁷ lerin, dansların ve sözcüklerin gizemli karanlığı saldırıyor üstüme.

Hemen yakınımda bir şarkının terennümünü işitiyorum:

Önce tutkuyla yanıyordu kalplerimiz
Şimdi buz gibi soğuk.
Tek tutkumuz köye dönmek
Obamıza kavuşmak
Yok başka tasamız.
Orada kocaman bir fallus
Karşılacak bizi,
Ne yapacağız o zaman aşkı!
Neye yarar ki aşk,
Tutkulanımız yatışacak nasıl olsa,
Ruhlarımız arınacak
Lekesiz gök gibi
Sağanaktan sonra¹¹

Toprak, daha biraz öncesine kadar dizginlenmiş bir küheylan¹⁸ gibi sessiz ve alımlı duran toprak, cümbüşe koyulup fokurduyor.

¹⁰ De Pedrals, *La vie sexuelle en Afrique Noire*, Payot, s. 83

¹¹ A. Vergiat, *Les rites Secrets des Primitifs de l'Oubangui* (Paris, Payot, 1951), s. 113.

Nemfomanyak mı bu bakireler? Kara büyü, ilkel zihniyet, animizm, hayvansal erotizm, hepsi, hepsi bana doğru akıyor, beni gösteriyor. İnsan soyunun geçirdiği evrimi izleyemeyen bir halkı niteliyor bütün bunlar. İnsanlığın en alt seviyesindeki halk da diyebiliriz onlara. İş bu noktaya vardırınca kendimi de işin içine katmakta uzun süre tereddüt gösterdiğimi itiraf edeyim. Bir seçim yapmak zorundaydım. Nedir söylemek istediğim? Seçmek, karar vermek zorundaydım.

Evet, biz Zenciler geri, basit ve dışavurumlarımızda öz-denetimden yoksun insanlarız. Bizim beden dediğimiz şey, sizin ruh dediğiniz şeye ters düşmüyor, çatışmıyor onunla. Dünyada yaşıyoruz biz. Öyleyse, yaşasın İnsan-Toprak çifti! Bunu seçiyorum ben. Bu konuda sizi ikna etmek için bana okumuş yazmış adamlarımız da yardım ediyor üstelik. Yükte hafif pahada ağır şeyleri, ince duyguları ve duyarlılığı göz ardı ediyor sizin Beyaz uygarlığınız. Dinleyin:

Duygusal hassasiyet. *Yunanlı için akıl neyse, Zenci için de duygu odur.*¹² Her esintiyle yüzeyi kırışan sudur Zencide duygu. Rüzgârda çırpınan çırılçıplak ruh, meyvesini, olmadan, olgunlaşmadan her dem bırakan ağaç. Evet, bir anlamda *Zencinin edinilmiş değerlerden çok, Tanrı vergisi değerler bakımından*¹³ zengin olduğu doğrudur. Ağaç da derinlere sürer köklerini. Altın zerrelerini taşıyan ırmak da derin yataklardan akar. Afro-Amerikan şair Langston Hughes de bunu söylüyor işte:

İrmaklar bilirim
Derin ve kara
Bilinmeyen geçmişten
Benim ruhum da,
Derin yataklar buldu kendine
Derin ırmaklar.

¹² İtalikler benim—Frantz Fanon.

¹³ İtalikler benim—Frantz Fanon.

Zencinin, böylesine belirgin bir şiddetle algıladığı nesne karşısındaki karakteristik tutumunu da yine Zenci duyarlılığının ve duygusallığının doğası açıklar bize. Bastırılmaz bir feragat ve özveri tutumudur bu; yöneldiği nesne eylem ve kişilik olarak fazla güçlü olmasa da, düşünce ya da duygu beraberliği yönünde Zencinin sergilediği tavır çoğu zaman aktif bir katılma tavrı, gerçek bir bütünleşme ve özdeşleşme eğilimi olmaktadır. Akılda kalacak bir deyimle ifâde edecek olursak, ritmik tutum dememiz gerekir buna.¹⁴

Ve işte karşınızda topluma kazandırılmış Zenci! Kürsüde dimdik ayakta duran ve sezgisel dehasıyla dünyaya hükmeden Zenci! Yeniden keşfedilmiş, derlenip toparlanmış, haklar ve yetkilerle onurlandırılmış Siyah adam, Siyah insan! Bir Zenci o, hayır hayır, bir Zenci, yani herhangi bir zenci değil, başında “the” olan ve büyük harflerle yazılan bir “Zenci” o. Dünyanın hassas duyargalarını karıncalandıran, dünyanın karşısına dikilen, insanların önüne çıkan ve her rüzgâra açık, her hikmete duyarlı, şiirsel dehasıyla dünyayı çiçek yağmuruna tutan Zenci o. Dünyayla bütünleşiyorum, kucaklıyorum dünyayı! Dünyayım, dünyanın kendisiyim ben! Bu büyülü yer değiştirmeyi hiçbir zaman anlayamamıştır Beyaz adam. Beyaz adam dünyayı ister, yalnız kendisi için ister onu. Dünyanın ezeli efendisi olarak görür kendini. Ve onu tutsak eder. Gasp edenle gasp edilen arasındaki ilişki neyse odur, onunla dünya arasındaki ilişki. Ama yalnızca bana, Beyaz olmayan bana özgü değerler de var bu dünyada. Beyaz adamdan sihirbazlara özgü el çabukluğuyla “bir dünya” çaldım, onun gibiler için sonsuza kadar yitirilmiş bir dünya. Bunu yaptığım gün, böyle bir şeye hiç alışmamış biri olarak, tanımadığı bir şokla temelden sarsılmış olmalı Beyaz adam. Kahve plantasyonlarının, muz ya da kauçuk ağaçlarının nesnel ve bildik dünyasının ötesinde, hüner ve

¹⁴ Senghor, *Ce que l'homme noir apporte*, s. 295.

incelikle kurduğum gerçek dünyaydı bu. Dünyanın yüreği, görünen şeylerin özü, esin kaynağım, servetimdi benim. Birlikte varolmanın organik bağı vardı dünyayla aramızda. İlk Olan'ı, Başlangıç'ı, Ezeli Tek'i yeniden keşfetmiştim. Dünyanın isterik boğazına sarılmıştı “konuşan ellerim.” Bana karşı kötü duygularla doluydu Beyaz adam. Ceplerimi karıştırıyor, beynimin en ince kıvrımlarına kadar araştırıyordu beni. Bildik, tanıdık şeylerdi bende buldukları. Oysa bir sır taşıdığım da ortadaydı. Didik didik edildim böylece; ben de gizemli bir havaya bürünüp mırıldandım:

Tokowaly amca, Tokowaly amca
 Hatırlıyor musun,
 Hatırlıyor musun, o eski geceleri
 Beni sırtında taşıdığın,
 Sabırla taşıdığın geceleri? Uykunun kocaman elleri okşar başımı
 Senin ellerin, Tokowaly amca,
 Senin ellerin okşar başımı
 Ve çağırır yanımıza
 Göçmüş kabile ulularını,
 Yüce sembolleri,
 Sıçrayan ve kıvılcım saçan gölgeleri.
 Kandil böcekleriyle kaplı tarlalardan geçerez,
 Yıldızların tünediği çimenlerde sekerek
 Ve altında böcek kadar küçülerek
 Yıldızlara uzanan ağaçların.
 Düş dediğimiz bu, Tokowaly amca,
 Doğmadan önceki sessizlik
 Ya da ölümden sonraki...
 Yalnız çalılar var, hışırtilan yok;
 Hışırtilarının kokusu var bir de,
 Arılar var, ama vızıltilan yok;
 Vızıltilannın kızılığы var, çiçeklerin üstünde;

Cırcır böceklerininse titreşimleri var sade;
 Kendileri anların hikmetinden baygın düşmüş.
 Yüce sihirbazın tamtamları
 Gecenin peçesiyle örtülü.
 Kendi yüreğimizden alıyoruz onun ritmini.
 Meczup soluğuysa ötede
 Gecenin tulumunu şişiriyor;
 Büyüye büyüye güneşe degecek
 Ve patlayıp gündüze dönüşecek
 O büyüyen gecede sen, Tokowaiy amca,
 İşitiyorsun işitilmezi
 Ve işitmesini öğretiyorsun bana,
 Terennümlerini, huzur dolu göklerde, ataların.
 Saman yolunda, yıldızların yanında yakınında
 Boğanın, akrebin, leopanın, ayının, büyük ayının
 Ve kabilenin öteki oymakları arasında
 Süzülen göksel kayak
 Köpüklü, maytaplı şenliği ruhların.
 Sonra bütün pırlıtların ecesi ay çıkar
 Ay doğar, gölgelerin, sembollerin birleşmesinden.
 Gece peçesini aralar,
 Afrika'nın gecesi,
 Kapkara gecem benim,
 Anı, duru, gizemli gecem,
 Siyah ve parlıtlı gecem.¹⁵

Şairim ben, dünyanın şairi yaptım kendimi. İçinde şiir adına hiçbir şey bulunmayan bir şiir tutturmuştu Beyaz adam. Çürümüştü Beyaz adamın ruhu; Birleşik Devletler'de öğrenim gören bir dostumun dediği gibiydi durum: "Beyazların yanında Zencilerin varlığı insanlık için bir güvence durumundaydı. Beyazlar, günlük hayatın

¹⁵ Senghor, *Chants d'ombre*, (Paris, Editions du Seuil, 1945).

mekanik akışına kapılıp da kendilerini ruhen yoksullaşmış hissettikleri zaman, hemen derisi renkli insanlara dönerek biraz olsun insanlık havası solumak isterler.” Evet, sonunda bunu öğrenmiştim, bir hiç değildim artık.

Ama sesimin tonunu değiştirmeliydim hemen. Beyaz adam boş bulunup genetik olarak bir gelişim evresini simgelediğimi söylemişti bana: “Sizin yeteneklerinizi biz körelttik. Sizin hiç bilmediğiniz, alışık olmadığınız kadar mistik bir dünyamız vardı bizim. Tarihimizi incelerseniz, bu karışık kaynaşmanın, bu sirayetin nereye kadar varıldığını görebilirsiniz.” Bir yörüngede dönüp durduğum hissine kapılmıştım o zaman. Kendi niteliklerim, kendi özelliklerim, kendi orijinallikim sökölüp alınmıştı benden. Umutsuzluk ve üzüntüye kaptırdım kendimi bir süre, sonra yeniden yaşamaya başladım. Fakat bana yutturmaya kalktıkları bir alay balgam sökücü bileşim vardı önümde: Zencinin “kendine has” kokusu... Zencinin “kendine has” yumuşak başlılığı... Zencinin “kendine has” saflığı, vb.

Bizimkilerden uzak durmaya çalıştım, fakat Beyazlar üstüme üşüşüp pestilimi çıkardılar. Bendeki cevherin sınırlarını öğrenmek istedim ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde gördüm ki geride pek bir şey kalmamış. Kendi hakkımdaki en kayda değer keşfim de bu oldu zaten. Doğrusunu söylemek gerekirse, keşfedilmiş olanın yeniden keşfedilmesi idi bu.

Baş döndürücü bir coşkuyla Siyah insanın tarihini, geçmişini araştırdım. Gördüğüm, bulduğum şeyler soluksuz bıraktı beni. *Labolition de lesclavage* [Köleliğin İlgası] isimli eseriyle Schoelcher, tartışma götürmez iddialar koyuyordu önümüze. Sadece Schoelcher’le de kalmıyor, hepsi Beyaz olmak üzere, Frobenius, Westermann ve Delafosse tarafından da doğrulanıyordu bu iddialar. Segou, Djenne gibi yüz binden fazla nüfusu olan Zenci şehirlerinden, Mekke’ye Kur’an üzerine yorumlarını bildirmeye giden Zenci ilahiyat doktorlarından söz ediyordu bu araştırmacılar. Tarihten derlenip çıkarılan, içi dışına çevrilen bütün bu veriler, kullanışlı bir tarihsel perspektif sağladı

bana. Yanılıyordu Beyaz adam, ilkel ve geri bir ırkın soyundan gelmiyordum ben, hele insan-maymun arası bir yerde olduğum iddiası büsbütün zırvaydı. İki bin yıldan beri altını, gümüşü işleyen bir soydan geliyordum. Bu gerçeği örtmek için güneşi balçıkla sıvaması gerekiyordu Beyaz adamın. Beyaz adamın anlamadığı, anlamak istemediği başka şeyler de vardı ortada. Dinleyin:

Tarihte eşi görülmemiş bir barbarlıkla yerinden yurdundan edilen, dinlerinden ve ailelerinden koparılan bu insanlar kimlerdi?

Afrika'yı daha iyi yağmalamak için onu yakıp yıkan, aşağılayan maceracı güruhtan, kendi cellatlarından daha üstün, daha onurlu insanlardı bunlar, hoş tabiatlı, sıcak, kibar ve ağırbaşlı insanlar...

Güzel evler, sıcak yuvalar yapmayı biliyorlardı, imparatorlukları yönetmeyi, şehirler kurmayı, tarlaları ekmeyi, minareler dikmeyi, pamuğu dokumayı ve demiri işlemeyi...

Şehrin kurucusuyla kurulan gizemli ilişkilerden örülü, basit, yalın bir dinleri vardı. Dayanışmaya, cömertliğe, yaşlılara saygıya dayanan güzel âdetleri, gelenekleri vardı.

Zorlama yok, yalnızca karşılıklı gözetme, sahip çıkma tavrı; herkeste bir yaşama sevinci, gönül hoşluğuyla herkesin paylaştığı bir disiplin duygusu.

Düzen, ciddiyet, şiir ve özgürlük...

En basit, sıradan bireyden, neredeyse efsanevi bir saygınlığı olan kabile reisine kadar kopukluk göstermeden uzanan bir anlayış ve güven zinciri... Bilim yok mu? Kuşkusuz var, ama korkularını yatıştıran efsaneleri de var, ince gözlemlerin, cesur bir imgelemin ürünü, ölçülü, pırıl pırıl efsaneler... Ya sanat? Harikulade ürünler veren bir heykel sanatları vardı. Öyle bir heykel sanatı ki, içinde insanın coşkusal patlamalarına hiç de yer vermediği halde, evrenin en gizli güçlerini önce zapt etmek, sonra da belli bir düzene göre yeniden dağıtmak için başvuru

maddeyi en son elemanlarıyla şaşmaz bir ritme göre bir araya getirmeye yarıyor....¹⁶

Afrika'nın derinliklerinde anıtsal yapılar yok muydu, okullar, hastaneler yok muydu? Avrupalıların ayak basmasından önceki dönemlerde bütün bunların var olduğuna ihtimal veren bir tek yirminci yüzyıl burjuvası, bir Durand, bir Smith, bir Brown çıkmaz belki. ...

Ama Schoelcher, Caille'nin, Mollien'in, Cander kardeşlerin tanıklıklarına dayanarak okulların, tapınakların ve hastanelerin var olduğunu hatırlatıyor bize. Kaldı ki Schoelcher, 1498'de Portekizlilerin Kongo kıyılarına çıktıkları zaman, orada güçlü bir devlet, zengin bir toplum bulduklarını ve Ambaslı devlet ricalinin ipek ve kadife elbiseler giydiklerini kaydetmese bile, en azından, o dönemde Afrika'nın kendine has bir hukuk devleti kavramı geliştirmiş olduğunu biliyor ve emperyalizmin yükseliş dönemini yaşayan Avrupa uygarlığının, yeryüzünde kurulmuş tek uygarlık olmadığını ve nihayet, Avrupa uygarlığının gelmiş geçmiş uygarlıkların en hoşgörülüsü olmadığını hatırlarında tutuyordu herhalde.¹⁷

Beyaz adamı kendi yerinde bıraktım, yakasından tutarak yüzüne haykırdım: Hadi, gıpta et, yerin bana öyleyse, çünkü ben artık kimseye yerinmeyeceğim. Göğsü çıkıyordu kahkaham. Görebiliyordum, kibrine dokunuyordu bu Beyaz adamın. Tepki süresi bitmemesine uzuyordu. ... Kazanma sırası bendeydi. Sevinen de bendim.

“Tarihinizi bir kenara bırakın, geçmişî kurcalamayın bir kenara bırakın da bizim ritmimize ayak uydurmaya çalışın biraz. Dipten doruğa endüstrileşmiş, dipten doruğa bilimsel tertiplerle köpürtülmüş, yalıtılmış bizimki gibi bir toplumda duygularınıza yer yoktur artık. Yaşamak için katı ve sert olmak gerekiyor çünkü. Hayatı bir

¹⁶ Victor Schoelcher, *Esclavage et Colonisation*, Aimé Césaire'in önsözü, s. 7.

¹⁷ A.g.y., s. 8.

çocuk safiyeti içinde yaşamaya yer yoktur, çünkü onu çekirdek fiziğinin ve sembolik mantığın prensiplerine indirgemek gerekiyor bundan böyle. Büyük yapıların, siloların içinde geçen hayat bizi yorunca, saf, temiz ve özgür çocuklarımıza ya da çocukluğumuza döner gibi size döneceğiz, diyorlar zaman zaman. Size döneceğiz, dünyanın çocukluk çağına döner gibi. O kadar gerçek, işte o kadar katıksız sizin hayatınız ve öylesine hoş. Bu ritüellerle dolu hayattan, törenler ve sahtelikler uygarlığından bir an yüzümüzü çevirsek de şu hayranlık verici sıcak ve anlamlı yüzlere baksak. Bir anlamda, bizi kendimizle barıştırmaya yarıyor sizin varlığınız.”

Böylece akılla karşı çıkılmış oluyordu benim akıldışı yanıma. Ve akılcı yanıma da gerçek akılla. Her elde kaybeden ben oluyordum böylece. Varlığımdaki kalıtsal öğeyi analiz etmeye çalıştım. Hastalığının, eksikliğimin tam bir bilançosunu çıkardım. Düpedüz bir Zenci, tipik bir Zenci olmak istiyordum. Mümkün değildi bu artık. Peki, ben de Beyaz olurum öyleyse, dedim, bu niyetim de gülünç olmaktan öteye gitmedi. Siyah olmaktan ötürü duyduğum eksikliği düşünce ve sanat düzleminde giriştiğim etkinliklerle kapatmaya çalıştım, önüme hemen “iş olmayan giremez” duvarları örüldü; çabalarımın diyalektiğin sadece bir yanını yansıtmaktan öteye geçmediği kanıtlanmak istendi:

Ama daha ciddi bir şey var söylenecek: Irkçı olmayan, hatta ırkçılığa karşı olan bir ırkçılık ortaya koyuyor Zenci. Dünyayı yönetmek istemiyor o: Nereden gelirlerse gelsinler, etnik ayrıcalıkların ortadan kalkmasını istiyor sadece. Hangi renkten olursa olsun mazlumun yanında yer almak istiyor, mazlumun davasını olumluyor. Böylece, daha önce öznel, varoluşçu ve etnik olan Zenci davası, Hegel’in dediği gibi, birden proletaryanın nesnel, pozitif ve haklı davası haline dönüşüyor. “Césaire için”, diyor Senghor, “Beyaz, sermayeyi temsil eder, Zenci de emeği... Kendi ırkından siyah derili insanları aşarak, dünya proletaryasının

kavgasını terennüm eder, onun şarkısı.”

Bunu söylemek kolay, ama düşünmek ve anlamak biraz zor. Zenci davasının en ateşli şairlerinin aynı zamanda militan birer Marksist olmaları bir tesadüf değildir, kuşkusuz.

Ne var ki bu durum ırk düşüncesinin, sınıf düşüncesiyle iç içe bulunmasını engellemiyor: birincisi somut ve yerel, ikincisi soyut ve evrensel; biri, Jaspers’in “zihniyet/anlayış” dediği şeyle çakışıyor, öteki, “kavrayış” dediği şeyle; birincisi, psiko-biyolojik bir uzlaştırma çabasının ürünü durumundadır, ikincisi, yaşama deneyiminden çıkarak geliştirilmiş metodik düşüncenin. Gerçekte, Zenci davası diyalektik düşünce sürecinin bir alt evresi olarak karşımıza çıkmaktadır: Beyaz insanın üstünlüğünün teori ve pratikte olumlanması tez durumundaysa; antitetik bir değer olarak karşımıza çıkan Zenci davası da negatif yüklemi sağlayan karşı kutup durumundadır. Fakat bu negatif yüklem tek başına yeterli değildir. Zenci davasını güden Zenciler de pekâlâ farkındalar bunun. İnsani değerlerin sentez edilip hayata hâkim kılınmasının ancak ırk ayrımının ortadan kaldırıldığı bir toplumda mümkün olduğunu onlar da bilmektedir. Bu itibarla Zenci davası, gerçekte, kendi sonunu kendi içinde taşımaktadır; bir varış noktası değil, bir geçiş bölgesidir; nihai amaç değil, geçici bir araç sadece.¹⁸

Bu satırları okuduğum zaman, son şansımın da elimden uçup gittiğini hissettim. Ve bunun üzerine dostlarıma, “Genç kuşak Siyah şairlerin ne kadar okkalı bir darbe aldıklarını biliyor musunuz?” dedim. Siyah derili insanların dostu olarak bilinen birinden yardım umulmuştu, o da tutup onların eylemini izafî ve sınırlı bir hareket olarak göstermekten başka yapacak bir şey bulamamıştı. Bu Hegelci meşrepli Zenci dostu, bilincin, bizzat kendi varlığını tanımasının bir

¹⁸ Jean-Paul Sartre, “Orphée Noir”, *L’Anthologie de la Poesie Negre et Malgache* içinde, s. XL vd.

şartı olarak, mutlağın karanlığında kaybolmak, o karanlık içinde bir aydınlık olarak belirmek ihtiyacı içinde olduğunu unutmuş görünüyör, her şeyden önce. Rasyonalizme karşıt bir tutumla, yazar negatif kutba, negatif yükleme başvuruyor, ama bunu yaparken negatif unsurun kendi değerini mutlaktan, hemen hemen töz durumundaki mutlaktan aldığını unutuyor. Sadece yaşama deneyimine bağlı kılınan bilinç, kendi varlığının esaslarından, sebep ve sınırlarından habersizdir, habersiz olması gerekir.

Orphée Noir isimli eser, Siyah olmanın, Siyah olarak yaşamanın, entelektüel düzlemde ifade edilmesi yönünde bir dönüm noktasıdır. Ve Sartre'ın hatası sadece kaynağın kaynağını aramasında değil, bu kaynağı bir anlamda susturmaya çalışmasındadır:

Şiirin kaynağı kuruyacak mı? Yahut büyük Siyah akıntı, karıştığı denizin büyüklüğüne rağmen, onun rengini değiştirecek mi? Yine de mesele bu değil. Her çağ kendi şiirini yaratır; tarihsel şartlar her çağda ancak şiirle ifade edilebilen ve aktarılabilen hamleler, meşaleyi alıp götürecek bir ulus, bir ırk ya da bir sınıf seçer. Çağa temel eğilimini veren şiirsel hamle devrimci hamleyle bazen aynı çizgiyi izler, bazen de ondan ayrı bir yol tutturur. Bugün Zenciye dünyayı temellerinden sarsacak güçlü bir sesle haykırma imkânını verdiği için tarihi gelişmeyi yürekten selamlayabiliriz (Césaire).¹⁹

Kendi varlığım ve varoluş hikmetim çevresinde bir anlam yaratan ben değilim de, benden önce var olan ve benim gelip sahip çıkmamı bekleyen bu anlamın bizzat kendisi demek ki. Benim Zenci olarak çektiğim acılar, sıkıntılar, ısırarak için bilenmiş Zenci dişlerim, beyaz dişlerim, açlıktan kokan Zenci nefesim değil demek, dünyayı yakmak, kundaklamak için yaktığım meşaleye güç veren

¹⁹ Jean-Paul Sartre, a.g.y. s. XLIV.

onlar değil de, onlara bu tarihsel şansı veren ve varlığı onlardan önde gelen bu soyut meşale, öyle mi?

Sırf bilinç olarak, Siyah olma bilinci kendisiyle dopdolu, mutlak bir yoğunluk, mutlak bir doluluk olarak konuluyor, tutku tarafından benliğin hiçbir şekilde işgal ve ilga edilmesine yer bırakmayan mutlak bir bütünlük. Sartre, bu çalışmasında Siyah insanın tutku ve azmini hiç hesaba katmıyor. Tarihsel olanın karşısında her zaman varlığı önceden tahmin edilemeyen unsurlar da boy göstermiştir. Bunu hesaba katmıyordu Sartre. Benim ihtiyacım ise Zenciliğimin içine gömülüp, mutlak manada kaybolmaktı onda. Çünkü belli mi olur, bakarsınız, gün gelir, bu bahtsız romantizmin derinlerinden aydınlık, kurtarıcı bir bilinç çıkarabilir insan.

Her durumda, belirsiz olana, tanımlanmamış olana, spekülâtif bilgiyle sınırlanmamış olana, hatta körlüğe muhtaçtım ben. Bu kör dövüşünün ve bu geri çekilmenin tam bir bütünlük içinde yaşanması gerekiyordu. Hiçbir söz daha densiz olamazdı şu sözden: “Değişeceksin, evlat, değişeceksin; senin çağındayken ben de senin gibiydim... göreceksin, denecek bu fırtınalar.”

Zorunluluğu özgürlüğümün esası olarak belirleyen diyalektik, beni kendi varlığımdan, kendi benliğimden soyup çıkarıyor. Düşüncenin tezgâhından geçmemiş yanımı koparıp atıyor. Ama yine de sırf bilinç olarak, Siyah olmak bilinci her zaman kendi başına bir bütün olarak kalmaya devam ediyor, kendinde içkin bir bütünlük olarak. Herhangi bir başka şeyin imkânlılığı ya da uzantısı değilim, düpedüz neysem oyum ben. Evrensel olanın peşinden koşmadım, koşmam da gerekmiyor. Hiçbir ihtimale yataklık etmiyor bendeki yatkınlıklar. Benim Zenci olma bilincim bir eksiklik olarak koymuyor kendini. Neyse o. Kendi yolunda gidiyor, kendi izinde.

Ama bana, sözlerimin, tarihsel süreci yanlış yorumladığımı gösterdiği söylenebilir. Öyleyse okumaya devam edelim:

Afrika, hiç unutmadım seni.
Afrika hep içimdesin, hep içimde.
Bir kıymık gibi etimde
Ve bir muska gibi kalbimin üzerinde.
Sen köyün girişindeki koruyucu fetiş
Sen bahçede çit, tarlada korkuluk.
Afrika, sapanına taş yap beni, Afrika!
Ağzım kanayan yaranın ağzı olsun da,
Kıtaları okyanusları
Kana bulayan haykırışlar çıkarsın!
Dizlerim çöken yapının altında
Eğilip bükülen ama ayakta kalan
Sütunların olsun senin!
Üzerime çöksen de, Afrika,
Başıma yıkılsan da
YİNE DE yalnız senin halkın olmak isterim. ...
Biz, tüm ülkelerin ırgatları
Detroit'in beyaz işçileri,
Siyah çobanları Alabama'nın.
Biz, lağım sularında yol alan teknede
Kürek mahkûmları kapitalizmin;
Dünyayı hapishaneye çeviren zorbalara
Süngüleriyle, dipçikleriyle
Omuzlarımızı dürterek Kader
Bir araya getirdi bizi;
Yıkarak o eski tabuları, tılsımları
Kanlarımız birbirine karıştı.
Yalnız değiliz artık, vurup geçiyoruz
Akarak yalnızlığın molozları üstünden.
Sel olmaksızın tehlike
Dünyanın topuklarına kadar uzanan
O gümrah saçlarını ırmağın

Tırnaklarımızla açtığımız yatağa sokacağız.
 Sıradağlar çıkarsa karşımıza
 Volkanların ağzını parçalayıp fışkıran
 Lavlar gibi aşacağız üzerinden dağların.
 Ve hünerli, erdemli ustaların peşinde
 Dört bir yandan yetişen kuvvetlerle
 Orada karşılayacağız şafağı.
 Birbirini dik kesen çizgilerin
 Güzel vakur bir yüze
 Güçlü bir ifade,
 Bir uyum vermesi gibi
 Biz, yeryüzünün yoksul ve ezilmiş halkları
 Biz de, acıların
 Ve doğrulup ayağa kalkmanın
 Gücünü koyuyoruz ortaya
 Ve alacakaranlığında putların
 Kardeşlik çağının harcını kanyoruz
 Nasırlı ellerimizle.²⁰

Tam olarak göreceğiz birazdan, belirsizdir Zencinin yaşama deneyimi, *tek* bir Zenci değil, Zenciler vardır çünkü. İşte bir başka şiir, aradaki fark ortada:

Beyaz adam babamı öldürdü
 Çünkü onurlu adamdı babam,
 Annemi kirletti Beyaz adam,
 Annem güzeldi çünkü.
 Beyaz adam belini kırdı kardeşimin
 Güpegündüz, yol ortasında
 Çünkü güçlüydü kardeşim.

²⁰ Jacques Roumain, "Bois-d'Ebène," *Anthologie de la nouvelle poesie negre et malgache*, s. 113.

Ve sonunda bana döndü Beyaz adam,
 Elleri kan içinde.
 Önce nefretini tükürdü yüzüme
 Sonra "Hey velet," diye buyurdu
 Bir tann azametiyle,
 "Hey velet, bir leğen getir bana,
 Bir de havlu
 Ve su dök ellerime."²¹

Ve bir başka şiir:

Sahte komplimanlarla
 Dişleri parıldayan kardeşim benim,
 Gözlükleri altın çerçeveli kardeşim,
 Beyaz efendiler onunla konuştu diye
 Gözleri mavileşen
 Gözleri mavi ışınlar saçan kardeşim.
 İpek yakalı smokinini giyinip,
 Kibarların, hayırseverlerin,
 Biti kanlı pezevenklerin
 Girdiği salonlarda
 Usturuplu kahkahalar atan,
 Yılışık mı yılışık mimikler çıkaran,
 Kurumundan yanına yaklaşılmayan kardeşim.
 Zavallı kardeşim benim,
 Nasıl acıyoruz sana, bilsen, nasıl acıyoruz
 O uygar, umursamaz alnında
 Cılız bir gölgeden başka bir şey değil
 Doğduğun ülkenin güneşi
 Ve orada büyükannenin kulübesi.
 Utançtan yanaklarını kızartıyor insanın,

²¹ David Diop, Trois poèmes, "Le temps martyre." David Diop, "Le Rénégat"

Suçluluk duygusunun ve aşağılanmanın
 Yıllarca soldurduğu yanaklarını...
 Ama, ağır bir yük gibi sırtından attığın zaman
 Adamdan sayılma kaygısını
 Ve boşalttığında kursağını
 Boş ve parlak laflardan
 Düşeceksin sen de o zaman
 Acı ve zorlu yollarına Afrika'nın
 Ve bu kırık dizeler ritm verecek
 Senin de zorlu yürüyüşüne o gün.
 Öyle yalnızım,
 Öyle yalnızım ki Afrika'da!²²

Yorucu bir iştir gerçeği dile getirmek. İnsan durup soluk almak ihtiyacını duyuyor bazen. Varlığı, varoluş problemini dile getirmeyi kafaya koymuşsanız, bu yolda bazen hiçlikle, varolmayanla burun buruna geldiğiniz oluyor. Kesin plan şu: Tam kendi varlığımı kavramaya başladığım bir sırada, Sartre, (ki kendisi benim için "Öteki" olmaya devam eden biridir) tutup varlık konusunda kapıldığım tüm illüzyonu ortadan kaldıracak bir tanımlama yapıyor benim için. O zaman ben de şu satırlarla ona karşılık veriyorum:

Kara deham benim, Zenciliğim,
 Ne bir kule yükseltti,
 Ne de katedral.
 Güneşin kızıl etine gömülü
 Zenci yüreğim, benim.
 Göğün sızılarla tutuşan etine gömülü,
 Sabrın koskoyu
 Ve devasa ehramına...

²² David Diop, "La Renagat".

Ben ona bütün varlığımla, öfkemin son sınırında böyle haykırıırken o bana zenciliğimin arızı bir fenomen, bir alt evre olduğunu hatırlatıyordu. Hiçbir şekilde kabul edemiyordum bunu. Bunu böyle düşündüğüm zaman, bu dünyada yaşamıyor, bastığım toprağın ayaklarımın altından kaydığını hissediyordum. Bir Zenci geçmişi, bir Zenci geleceği olmadan Zenciliğimin varlığını düşünemiyordum bile. Beyazların dünyasında, psiko-sosyal baskılar altında bir beyaz gibi yaşamaya, beyazlaşmaya zorlansam bile, bir Beyaz değildim henüz ve safkan bir Zenci de sayılmazdım artık; lanetlenmiş biriydim öyleyse. Sartre, Zencinin kendi bedeninin kafesi içinde bir beyazdan apayrı acılar çektiğini unutmuş görünüyor.²³ Beyaz adamlarla onulmaz, aşkın bir ilişki var aramızda.²⁴

Benim tutkumun sürekliliği unutulmuştu. Mutlak bir doğruluk toparlanma gerilimi olarak tanımlıyordum kendimi. Onun için Zenciliğime dönüp, Zenciliğime sarılıp gözyaşlarımla yeşerttim ve yeniden işler hale getirdim onu. Çöküp giden yapıyı sezgiyle, el yordamıyla yeniden kurup yükselttim.

Böylece giderek gürleştirdi haykırışım: Ben bir Zenciyim, ben bir Zenciyim, Zenciyim ben...

Ve zavallı kardeşim, nevrotik kozası içinde sıkışıp kalan, tüm hareket kabiliyeti felce uğrayan kardeşim benim:

Zenci: Yapamam, madam.

Lizzie: Neden, ama?

Zenci: Beyazlara ateş edemem.

Lizzie: Ah doğru! Hoşlarına gitmez çünkü bu, onun için mi?

²³ Sartre'ın, "öteki"nin varlığına ilişkin çalışmalarının dikkate değer olduğu kabul edilse bile, bunların bir Zencinin durumuyla bağdaştığını sanmak yanlış olur. Çünkü Zenci için Beyaz adam sadece "öteki" değil, ister reel ister imgesel keyfiyette olsun, aynı zamanda bir efendidir de.

²⁴ Jean Wahl'ın anladığı anlamda. Bkz. *Existence Humaine et Transcendence*.

Zenci: Ama onlar Beyaz, madam.

Lizzie: Ne olmuş Beyazlarsa? Seni bir domuz gibi boğazlamaya onların hakkı var, çünkü onlar beyaz öyle mi?

Zenci: Evet, onlar beyaz.

Aşağılık duygusu mu? Hayır, var olmama duygusu. Günah Zenciye, erdem beyaza yakışır çünkü. Beyazlar bir yerde toplanmışlarsa, ellerinde de silahları varsa, haklı olan onlardır çünkü.

Haksız olan, suçlu olan da benim. Ortada hiçbir neden yok, ama yine de sefil, bayağı biri olmalıyım ben.

Zenci: Bu böyledir, madam, haklı olan hep onlar.

Lizzie: Peki, sen de kendini suçlu hissediyor musun?

Zenci: Evet, madam.²⁵

Koca Thomas bu; korkuyor, hem de fena halde korkuyor. Neden korkuyor peki? Kendinden korkuyor elbette. Onun kim olduğunu kimse bilmiyor henüz, ama o, insanların kendisini tanımaya başladıkları zaman içlerinin korkuyla dolacağını biliyor. Onu tanımak zorunda kaldıkları zaman da, ondan, Zenci denen bu eksik yaratıktan, ona yakıştırdıkları türden eksik ve mahiyeti karanlık bir şeyler bekleyecekler, bunu biliyor. İnsanların kendisini tanımasından korkuyor; onu tanıdıkları zaman kapılacakları korku ürkütüyor onu. Önünde diz çöküp, kendisini yatağına bağlamam için bana yalvaran o zavallı yaşlı kadın gibi:

—Biliyorum, doktor, hissediyorum, o duygu her an kıştırabilir beni.

—Hangi duygu?

—İntihar duygusu, korkuyorum.

²⁵ J. P. Sartre, *La Putain Respectueuse* – Keza, *Je suis un negre*, “Home of the Brave”, Mark Robson’un filmi.

Sonunda eyleme geçer Koca Thomas. Onu sıkboğaz eden gerilimi sindirmek, yok etmek için harekete geçer ve dünyaya beklediği cevabı verir.²⁶

“Eğer bağırıp çağırıyorsa, bırakınız geçsin!”²⁷ dedirtecek kişilikte biridir o, yapmak istemediğini yapan biri. Her an yolunun üzerine çıkan bu zayıf, duygusal, açık ve teklifsiz, yine de saldırılmaktan korkan (bunu isteyen) sarışın kadın sonunda dostu ve efendisi olur onun.

Beyazların elinde bir oyuncaktır Zenci; bu yüzden sonunda infilak eder, bu cehennemi çemberi parçalamak üzere. Kendimle yüze gelmek için giderim sinemaya, başka türlü mü mümkün değil. Kendimi beklerim. Antraktta, film başlamadan önce, kendimi beklerim. Çevremdeki insanlar beni süzerler, bakışlarıyla didik didik ederler beni, beni beklerler. Bir Zenci güvey, bir Zenci uşak boy gösterecek şimdi. Yüreğimin vuruşları başımı döndürür.

Kardeşıme şöyle der, Pasifik savaşının malullerinden biri:

“Ben kesik bacağımı nasıl kabulleniyorsam, sen de öyle kabul len derinin rengini; ikimiz de kazazedeyiz çünkü.”²⁸

Yine de bütün gücümle reddediyorum bu kesik bacak hikâyesini. Bir malul olduğumu asla kabul etmiyorum. Dünya genişliğinde bir ruh taşıdığımı hissediyorum ben, en derin nehirler kadar derin bir ruh. Göğsümü kimsenin şişiremediği kadar şişirebilirim, buna inanıyorum. Bir soyluyum ben ve bana kalkıp bir malulün alçakgönüllülüğü salık veriliyor... Dün gözlerimi dünyaya açtığım zaman, göğün çalkantılar içinde biçim değiştirdiğini gördüm. Kalkmak, doğrulmak istiyordum, ama zincirlerimden boşalan sessizlik üzerime çöktü, kanatlarım ezildi, yerinden kalkmaz oldu. Hiçlikle sonsuzluk arasında yol alan sorumsuz bir süvariyim ben, üstelik ağlıyorum şimdi.

²⁶ Richard Wright, *Native Son* (NewYork, Harper, 1940)

²⁷ Chester Himes (Garden City, Doubleday, 1949)

²⁸ *Home of the Brave*.

ZENCİ VE PSİKOPATOLOJİ

Psikanalitik akımlar belli bir çevrede, belli gruplar içinde, uygarlığın şu ya da bu evresinde, şu ya da bu düzeyinde ortaya çıkan nevrotik tepkileri inceleme amacıyla geliştirilmişlerdir. Freud'un ve Adler'in bu alanda vardığı sonuçların, derisi renkli insanın dünyaya bakış tarzını açıklamaya yönelmiş bir araştırma için ne ölçüde işe yarayacağını sorgulamak, diyalektik düşüncenin bir gereği olarak çıkıyor karşımıza.

Psikanalizin, belli davranış tarzlarının ancak ailenin temsil ettiği özgün grup içinde anlamlandırılabilceğinin üzerinde ne kadar durulsa azdır. Hele bir yetişkinin yaşadığı nevrozsa söz konusu olan, o zaman analistin başlıca çabası, nevrozlunun bugünkü psikolojik yapısında çocukluk dönemine ait belli unsurlara denk düşen bir analoji, bir tekrar, aile çevresinde kök salan bir çatışmalar örgüsü keşfetmeye çalışmak olacaktır. Her halükârda, "hem nesne olarak hem de ruhsal durum olarak"¹ aile kavramına tutunacaktır psikanalist.

Bununla birlikte, bizim burada ele aldığımız fenomenler ek bir karmaşıklık arz edecektir belki. Avrupa'da aile, içinde ilkel çizgileriyle tüm dünyanın boy gösterdiği reel ve fiili bir taslak koyar çocuğun önüne. Aile yapısıyla ulus yapısı arasında çok sıkı bağlantı çizgileri vardır. Bir ülkede militarizasyonun körüklenmesi, otoritenin merkezileştirilmesi, ister istemez ataerkil otoritenin de aşırı

¹ Jacques Lacan, "Le Complexe, Facteur Concret de La Psychologie Familiale", *Encyclopedie Française*, 8-40, 5.

boyutlarda tırmanmasına yol açar. Avrupa'da da, uygarlaşan ya da uygarlaştırılan öteki ülkelerde de aile, ulusun ya da toplumun küçük bir modeli, minyatürü durumundadır. Aile şartlarından, ebeveyn çevresinden başını dışarı çıkarıp dış dünyaya uzatan çocuk orada da aynı yasaları, aynı ilkeleri, aynı değerleri bulur karşısında. Normal bir ailede yetişen normal bir çocuk normal bir insan olacaktır.² Toplum hayatıyla aile hayatı arasında bir orantısızlık, bir aykırılık yoktur. Uygar toplumlara mukabil kapalı toplumlar (uygarlaştırıcı tufanın altında ezilmemiş toplumlar) ele alındığında da durumun pek değişmediğini görüyoruz; onlarda da yukarıda sözü geçen aynı yapılarla karşılaşılıyor. R.P. Trilles'in *Lâme du Pygmée* adlı çalışması bizi bu konuda doğruluyor; insan bu kitapta vahşi Zenci ruhunu Katolikleştirme yönündeki eğilimi hemen hissetse de, kitabın, bu kültürün asli çizgileri üzerine –tapınma biçimleri, ayin ve ritüellerin sürdürülmesi, mitlerin varlığını sürdürmesi gibi hususlarda– verdiği tasvirler hiç de “Bantu Felsefesi”nin zorlamaları olarak gözükmüyor.

Her iki durumda da aile çevresindeki karakteristiklerin sosyal çevredeki yansımaları buluyoruz. Bir hırsızlar ve haydutlar oymağında yetişip de belli birtakım kabilesel değerleri benimsemiş çocukların, dünyanın geri kalan bölümünde apayrı değerlerin, apayrı davranış tarzlarının egemen olduğunu görünce şaşkınlıkları doğaldır. Bu çocukların dünyaya bakışı, kendilerinde bir sapkınlık ya da

² Bu son cümle için yargı önüne götürülmeyeceğime inanmak isterdim. Şüpheciler hemen şöyle sormaktan zevk duyacaklardır: “Normal’den kastınız ne?” Şu anda, bu soruya cevap vermeye çalışmak araştırmamızın konusu dışına çıkmak olur. Yine de bu soruyu sormakta ısrarlı olanlar için, eksen olarak münhasıran biyolojik problem çevresinde dönse de, Georges Canguilhem’in *Essai sur quelques problemes concernant le normal et le pathologique* (Paris, Societe d’Editions, 1950) isimli çalışmasına başvurmalarını salık veririm. Biz ancak şu kadarını söyleyelim ki, zihinsel alanda, kurulu düzenin işleyişi içinde anormal insan, çağırın, isteyen ve dinleyen insandır.

gelişme bozukluğu bulunmuyorsa eğer (Heuyer)³, ancak yeni bir eğitimle moralize edilebilir ya da topluma uyarlanabilir.

Hastalığın, çarpıklığın her halükârda aile ortamında yapılandığı ortada.

Birey için devlet otoritesi, çocukluk döneminde onu yoğuran, biçimlendiren aile otoritesinin yeniden kılıkklanmasından başka bir şey değildir. Birey, karşısına çıkan tüm otoriteleri bütünüyle ebeveyninin otoritesiyle özdeşleştirir; geçmişin çizgileriyle çakıştırarak algılar şimdiyi. Tüm öteki insan davranışları gibi, otorite karşısındaki davranışlar da öğrenilerek benimsenen davranışlardır. Bu davranışlar, istenirse, psikolojik görüş açısından pekâlâ tahlil edilebilecek, şu ya da bu tür bir ailenin kendine has organizasyon yöntemleri ve otoriteyi paylaşırma ve uygulama biçimleri yardımıyla çocukluk döneminde kazanılır.⁴

Gelgelelim üzerinde önemle durulması gereken nokta şu ki, derisi renkli insanda yukarıda söylenenlerin tersini gözlemliyoruz. Normal bir aile çevresinde yetişen normal bir Siyah çocuk, Beyazların dünyasıyla en ufak bir temas halinde hemen anormalleşecektir. Bu söylediğimiz hemen anlaşılmayacak belki. Geriye dönerek açıklamaya çalışalım. Dr. Breuer'i doğrulayarak şöyle yazıyor Freud:

Hemen hemen bütün vakalarda görüyoruz ki, semptomlar

³ Gerçi bu düşünce bile tartışmaya açık. Örnek için Juliette Boutonnier'in sorusuna bakınız: "Çocuğun yaşadığı koşulların ürettiği denemezse eğer ilerlettiği diyeceğimiz, doğuştan gelen eğilimlerin tek başına sorumlu tutulmasa da açık bir etkisinin olduğu sapkınlık gelişim bozukluğunun asli sebebi olabilir mi?" *Revue Française de Psychanalyse*, No. 3, 1949, s. 403-404.)

⁴ Joachim Marcus, "Structure familiale et comportements politiques", *L'autorité dans la famille et dans l'Etat (Revue Française de Psychanalyse, nisan-haziran 1949)*

duygusal yaşantıların, deyim yerindeyse, kalıntıları gibidir. Bu nedenle onları daha sonra psişik travmalar olarak tanımladık. Psişik travmaların öznel karakteri bunlara yol açan travmatik olaylarla bağlantılıdır. Daha uygun bir ifadeyle, semptomlar bellekte, kalıntıları durumunda oldukları “kritik olaylar”ın belirlediği ruhsal damgalanmalardır ve bu “olaylar”ın karakterini taşırlar; bu yüzden de onları, nevrozun keyfi ve anlaşılmaz dışavurumları olarak görmek zarureti yoktur artık. Bununla birlikte, beklenenin tersine, semptomu açan olay her zaman tekil bir olay değildir. Semptomun ortaya çıkmasında başlıca rolü oynayan etmen, çoğu zaman, birbirini andıran ve sık sık tekrarlanan bir travmatik olaylar setidir. Sonuç olarak, semptomun kaynağına inmek için bütün bu patojenik anılar setini, pek tabii geriye doğru, yani sondan başa doğru kronolojik olarak izlemek gerekmektedir. Elbette, bu izlemeyi yaparken, zincirin bazı halkalarının gözden kaçırılması halinde, çoğu zaman en derin etkiyi bırakmış olan travmaya kadar ulaşmanın artık imkânsız olacağını akılda tutmak da gerekmektedir.

Durum bundan daha tutarlı bir biçimde ifade edilemezdi herhalde. Demek ki, her nevrozun temelinde belirli bir olaylar zinciri, özgün bir hayat hikâyesi (Erlebnis) vardır. Daha sonra şunu ilave ediyor Freud:

Gerçek şu ki, hastanın maruz kaldığı böyle bir travma kısa vadede hastanın bilinç ve belleğinden kovulur ve hasta böylece görünüşte de olsa büyük bir elem kütlesinden kurtulmuş olur, ama bastırılan tutku ya da ruhsal boğuntu, varlığını bu sefer bilinç dışında sürdürür; kendini açığa vurmaya uygun bir fırsat çıkınca da hemen yeniden bilinç düzeyine, gün ışığına çıkar; ama bu yeniden ortaya çıkış onu tanımayı ya da tanımlamayı imkânsız kılacak biçimde değişik bir kılık altında gerçekleşir;

başka bir deyişle, bastırılmış düşünce ya da duygu, bilinçte kendi yerini tutacak yardımcı bir düşünce ya da duyguyla, bir eşdeğerle (Ersatz) yer değiştirir. Bu eşdeğer düşünce ve duygu yumağı, aslında, bastırılarak bertaraf edildiğine inanılan hastalıklı izlenimlerle kuşatılmış ruhsal bir boğuntudan başka bir şey değildir.

Freud'un bu açıklamalarında bizim özellikle altını çizmek istediğimiz husus, bilinçdışına itilen bir "kritik olaylar zinciri"nin, semptomların arkaplanındaki "hayat hikâyeleri"nin (Erlebnis) varlığıdır.

Peki, bütün bunlardan sonra, Siyah adamın durumuna nasıl yaklaşacak ve onun boğuntusunu nasıl betimleyeceğiz? Bana öyle geliyor ki, Jung'un o baş döndürücü "kolektif bilinçdışı" kavramını işin içine sokmadıkça bu yolda pek mesafe kat edemeyeceğiz. Her gün yeni bir dram sahneye konmaktadır sömürge ülkelerinde. Sözelimi, bakalorya imtihanını verip de felsefe lisansına hazırlanmak üzere Paris'e giden bir Zencinin, onu sıkboğaz edip ruhunu daraltacak olan kritik olay ve çatışmalar henüz ortaya çıkmadan önce bile, kendi içine kapanıp dış dünyaya karşı gardını almasını nasıl açıklayacağız? René Meril, Hegelci kavramlarla ifade ediyor bu tepkiyi. René Meril'e göre, "Zencide çatışma öncesi görülen bu tablo, kölelerin bilincinde bastırılan Afrika tinine, ikame edilen kolektif bilinçdışına yerleşip, orada fethedilen bir şehrin işgalci garnizonu gibi köle ruhunu gözetim altında tutan 'efendi' imgesinin, 'efendi' sembolünün eserdir."⁵

Çalışmamızın Hegel'le ilgili bölümünde, René Meril'in yanlış yolda olmadığını göreceğiz. Yine de şu soruyu sormaya hakkımız var sanıyorum: Başka pek çok bakımdan ve pek çok yoldan Beyaz adamlarla tam bir özdeşleşmenin ve bütünleşmenin mümkün olduğu yirminci yüzyılda, söz konusu tepkinin varlığını hâlâ sürdürmesini

⁵ Bu alıntı Michel Leiris'e dayanılarak yapılmıştır, (Martinique, Guadeloupe, Haiti. *Les Temps Modernes*, Şubat, 1950, s. 1346).

nasıl açıklayacağız? Normaldışı ruhsal biçimlenmelere itilen Zencinin çoğu zaman Beyazlarla hiçbir ilişkisi kalmamaktadır. Bu durumda Zenci, adeta maksatlı olarak, kapılarını tamamen kapamaktadır Beyazların dünyasına. Burada rol oynayan, uzak geçmişten gelen ırksal bir ruhsal tecrübe, bir bilinçdışı dürtü müdür? Genç Zencinin yahut çocuğun kırbaçlanan, linç edilen atalarını gördüğünden söz edilebilir mi? Fiili bir yaralanmanın, aktüel bir travmanın varlığı öne sürülebilir mi? Bütün bunlara hayır diyoruz, yok böyle şeyler. Peki, ne öyleyse?

Bütün bu sorulara doğru cevaplar bulmak istediğimiz zaman, “kolektif arınma” fikrine başvurmada edemiyoruz. Her toplumda, her kolektif insan biriminde, saldırganlık formunda biriken enerji ve güçlerin boşalacağı bir tahliye kanalı, bir çıkış kapısı vardır yahut var olmak zorundadır. Çocuk enstitülerinde oyunlarla, grup terapisinde psikodramlarla sağlanmak istenen, çocuklara ya da hastalara bir boşalım formu, bir boşalım düzeneği vermektir. Gençler için çıkarılan resimli dergiler de daha genel düzeyde ve belki daha bilinçsiz olmak üzere aynı maksada hizmet ediyor. Her tip toplum, her tür kolektif birim belli bir boşalma formuna doğal olarak muhtaç durumdadır. Tarzan hikâyeleri, on iki yaşındaki kâşiflerin maceraları, “Mickey Mouse” skeçleri ve burada zikredilmesi gereksiz abur cubur pek çok yayın, kolektif gerilimleri, kolektif saldırganlık enerjisini yatıştırıcı yönde hizmet veriyor. Beyaz adamın küçük Beyaz adamlar için ürettiği yayınlardır bunlar. Sorunun can alıcı noktası burası işte. Antiller’de ve durumun hiç de farklı olmadığını düşünmek için önümüze uygun tablolar seren tüm öteki sömürge-lerde, yerli gençlerin aç kurtlar gibi yiyip yuttukları yayınlar yine aynı benzer türden, dergilerden ve resimli mecmualardan ibarettir. Bu yayınlarda Kurt, Şeytan, Kötü Ruh, Lanetli Adam gibi, kahramanın alt etmesi gereken ne kadar vahşi, barbar ve kötü tip varsa, hepsi, kural olarak ya bir Zenci ya da bir Kızılderili olarak çıkar karşımıza ve benzeri her durumda kahramanla bir özdeşleşme söz

konusu olduğuna göre, küçük Zenci de, küçük Beyaz gibi, kendisini rahatlıkla şu ruhsuz Zenciler tarafından yenilip yutulmak tehlikesiyle karşı karşıya kalan kâşifin, maceracı Beyaz adamın ya da misyonerin yerine koyar. Bunun pek de önemli olmadığı söylenecektir belki; ama bunu söyleyecek olanların söz konusu türden yayınların rolünü gereği gibi değerlendirdikleri şüphe götürür. G. Legman bu konuda şöyle yazıyor:

Çok az bir istisnayla, 1938 yılında altı yaşında olan her Amerikan çocuğunun belleği bugüne kadar en az 18.000 kadar hunhar işkence olayı ve kanlı cinayet sahnesiyle yoğrulmuştur. Boerler istisna edilirse, yerli bir halkı, kökünü kazımak suretiyle kendi topraklarından süpürüp atan, insan belleğinin kaydettiği tek çağdaş toplumdur Amerikalılar.⁶ Kutsal kitap ve tüfeklerle donanmış, istilacılara karşı ülkesini umutsuzca savunan soylu Kızılderili figürünü yüksünmeden sahneye buyur edebilmek için önce “Bad Injun”⁷ gibi efsaneler uydurularak yatıştırılmaya, uyuşturulmaya çalışılan böylesine hastalıklı bir belleğe, böylesine çalkantılı bir ulusal vicdana, olsa olsa ancak Amerikan toplumu sahip olabilirdi zaten. Hak ettiğimiz cezaya gelince, bunu ancak işlenen cürümün sorumluluğunu inkâr edip, suçu kurbanaya yükleyerek savuşturabilirdik, ilk ve tek el ateşten sonra – en azından kendi gözümüzde– artık sadece nefsi müdafaa yaptığımızı ispat ederek...

Resimli dergilerin Amerikan kültürü üzerindeki etkisini değerlendiren yazar şöyle devam ediyor:

Şiddet ve ölüm saplantısının, bu hastalıklı saplantının, bastırılmış

⁶ Burada yeri gelmişken işaret edelim ki, Karayip adaları da İspanyol ve Fransızların eliyle aynı kadere mahkûm edilmişlerdir.

⁷ İngilizce “Bad Indian”ın aşağılanmış şekilde bozulmuş söylenişi.

cinselliğin değişik bir kılığa bürünmüş hali olup olmadığı ya da cinsel sansürün serbest bıraktığı vadide, çocukları ve yetişkinleri bizzat kendi rızalarıyla normaldışı davranışlara sürükleyen ekonomik ve sosyal yapıya karşı onların saldırgan ve yıkıcı eğilimlerini kanallandırmak işlevini görüp görmediği hususu henüz cevabı verilmemiş bir sorudur. Her iki durumda da aslolan, normaldışı eğilimler değil, ister cinsel, ister ekonomik, hangi karakterde olurlarsa olsunlar, bu eğilimlere yol açan sebeplerdir. Bunun içindir ki, bu temel bastırmaların üzerine gitmediğimiz sürece, resimli macera ya da mizah dergilerinde örneğini bulan basit kaçış araçlarına ve tekniklerine yapılabilecek bütün saldırılar sonuçsuz kalmaya mahkûmdur.⁸

Antiller’de, okul sıralarında “atalarımız Galyalılar” nakaratını tekrarlayıp duran genç Zenci, kendini Beyaz adamla özdeşleştirmektedir. Yerlinin zihnine sözümona gerçeği, yüzü beyaza boyanmış şu ne idiği belirsiz şeyi tebelleş eden Beyaz kâşifle, uygarlık dinini yayan papaz kurmasıyla yani. Bir özdeşleşmeden söz ediyoruz, genç Zencinin öznel düzlemde Beyaz adamın tavırlarını benimsemesinden söz ediyoruz. Genç Zenci, Beyaz adam kılığında boy gösteren kahramanını kendi saldırgan eğilimleriyle donatır, o yaşta sadizm yüklü dinsel adanma duygusuyla çok yakın bir çizgide seyreden saldırgan eğilimleriyle... Birine bir şey veren, bir armağan sunan sekiz yaşında bir çocuk, muhatabı yetişkin bile olsa, reddedilmeye katlanamaz. İnsan, genç Antillilerde gittikçe Beyaza dönen düşünme ve görme tarzını, gittikçe Beyaz aslına yaklaşan bir suret halindeki davranış biçimini, gelişme ve kristalleşme seyri içinde rahatlıkla izleyebilir. Okul yıllarında, Beyazların yazdığı kitaplardan “vahşilere” ilişkin tümen tümen hikâyeye okumak zorunda bırakılır. “Vahşi” denince hep Senegalliler gelir aklına. Öğrenciyken biz de saatlerce tartışır dururduk bu

⁸ G. Legman, “Psychopathologie des Comics”, *Les Temps Modernes*, Mayıs 1949, s. 919.

Senegalli vahşilerin tumturaklı âdetlerini. Bizim tartışmalarımızda hüküm süren safdilliğin ya da gözübağlılığın pek az paradoksal yanı vardı. Antilli kendini bir Zenci olarak görmez çünkü, sadece bir Antillidir o. Zenciler Afrika'da yaşar ona göre. Kafaca ve ruhça hep bir Beyaz olarak düşünür kendini. Oysa, bir Zencidir eninde sonunda. Ne var ki, ancak Avrupa'ya varılınca öğrenilecek türden bir gerçektir bu. Orada Zencilerden bahis açıldığı zaman, bu bahsin Senegalliler kadar kendisini de içine aldığıı hemen fark edecektir Antilli. Peki, buradan nereye varmak istiyoruz?

“Kötü ruhlar”ı hem Beyaz’a hem de Siyah’a yamamak, eğitimde yapılabilecek en ciddi hatadır bizce. “Kötü Ruh”u, “id”in kişileştirilmesi, insanlaştırılması için başvurulmuş simgesel bir motif olarak görmek isteyenler, bizim bakış açımızı anlayacaklardır. Aynı eleştirinin çocuk tekerlemeleri için de geçerli olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu konuda olması istenen şey, özellikle Siyah çocuklar için hazırlanmış resimli yayınlar, onlar için bestelenmiş şarkılar ve nihayet, en azından lise düzeyinde Siyah gençler için yazılmış tarihi metinlerdir. Çünkü aksini görmedikçe anlıyoruz ki, eğer bir tahribat varsa, bunun ancak bu çağlarda vuku bulan bir tahribat olduğu kesindir. Genç Antilli, Beyaz yurttaşları tarafından, sıkboğaz edilircesine durmadan birlik ve beraberlik içinde yaşamaya çağrılır. Sözümona, bir Fransızdır o. Ama sık sık unutulur böyle olduğu nedense.

Beyaz aile belli bir düzenin temsilcisi ve mutemedi durumundadır. Toplum, kendisini meydana getiren ailelerin toplamıdır. Daha büyük bir kurumun, sosyal grubun ve ulusun varlığına delalet eden çekirdek kurumdur aile. Küçük ve büyük, her iki kurum için de eksen aynıdır. Beyaz aile toplumsal hayatın yoğrulup biçimlendirildiği yerde bulunur, bu yeri kaplar. “Aile yapısı üstben'de içselleştirilir ve oradan politik alana (buna ben sosyal alan diyorum) yansıtılır,” diyor Marcus.

Kendi halkının arasında yaşadığı sürece Siyah çocuk, kendi

yaşama şartlarıyla Beyaz çocuğun yaşama şartları arasındaki farkı pek görmeyebilir. Ama aynı Siyah çocuk Siyah bir genç olarak Fransa'ya gittiği zaman, orada çok farklı bir kaderin kendisini beklemekte olduğunu görecektir ve bu kader üzerinde yeniden düşünmek zorunda olduğunu hemen fark edecektir. Çünkü Fransa, bu sözde vatan, başkalarından farklı bir insan olduğunu hemen hissettirecektir ona. Hiç duraksamadan, Zencinin kendini aşağı gördüğü, küçük gördüğü söylenir. Gerçekte, başkaları küçük görmektedir onu. Söze gelince, Beyaz vatandaşlarıyla birlik beraberlik içinde yaşamaya özendirilen bir Fransızdır, Antilli. Ama pratikte Antilli ailenin hiçbir ilgisi, hiçbir bağlantısı yoktur ulusal yapıyla, Fransız toplum düzeniyle, Avrupalı hayat tarzıyla... Bu durumda iki seçenek vardır Antillinin önünde: ya kendi ailesini seçecektir ya da Avrupalı toplumu. Bu, şu demektir aslında: Beyaz ve uygar toplum düzeyine *tırmanan* birey, yukarıda değinilen çocukluk dönemi damgalanmalarının bir sonucu olarak, en azından imgesel düzlemde, Siyah ve vahşi ailesinden kopmak, onu dışlamak yolunu tutacaktır eninde sonunda.

Bu durumda, aile yapısının, "id" in karanlıklarına gömüldüğünü vurgulamak üzere, Marcus'un şemasının

Aile <- Birey -> Toplum
sıralaması şeklinde olacağı açıktır.

Zenci, Beyaz adamın öznel tutum ve davranışları marifetiyle kendisine benimsettiği pek çok inanç ve ilkenin gerçekdışı şeyler olduğunu fark etmekte geç kalmaz. Bu farkına varış onun için sahici bir uyanmanın, sahici bir bilinçlenmenin müjdecisidir. Bu noktada gerçeklik son derece katı ve sert yüzüyle karşısına dikilir onun. Bunu söylerken bizim, evrensel bir fenomeni, toplumsal olana ayak uydurma sorununun baş gösterdiği ergenlik çağı çatışmalarını dile getirmekten başka bir şey yapmadığımızı söylenecektir belki. Biz bu itirazın hiç de isabetli olmadığını söylemekle yetineceğiz; çünkü biz yukarıdaki açıklamalarımızla ergenlik çağının genel sorunlarına değil, özellikle Zencinin bu çağda yüz yüze gelmek zorunda olduğu bir

mitin varlığına işaret etmeye çalıştık, temellerinden sökülüp atılması zor bir mitin varlığına. Kendi halkının arasında kaldığı sürece bu mitin farkında değildir Zenci; ama Beyaz adamın ilk bakışıyla birlikte, kendi siyahlığının yükünü hemen hissetmeye başlayacaktır.⁹

Gelelim bilinçdışı olgusuna. Irksal dram gün ışığında oynandığına göre, Siyah insanın bu dramatik olguyu bilinçdışına itecek zamanı yoktur dense, yanlış olmaz herhalde. Ama Beyaz insanın bunu yapmak için bol zamanı vardır, ayrıca bunu çok iyi becerdiği de su götürmez; çünkü Beyaz insanı böyle bir bilinçdışı yüklemeye iten bir başka öge vardır ortada: suçluluk duygusu. Zenciye arız olan büyüklük kompleksi, aşağılık duygusu ya da eşitlik tutkusu vb. bunların hepsi Zencinin bilinç düzeyinde yaşadığı şeylerdir. Zenci her an bunlarla dopdoludur. Onun dramı da buradan ileri gelmektedir zaten. Nevrozlu tipi karakterize eden duygusal amnezi yoktur Zencide...

Ne zaman psikanaliz üzerine bir eser okumuşsam, ne zaman bir uzmanla konuyu tartışmışsam ve ne zaman Avrupalı hastalarından biriyle konuşmuşsam, her defasında konuya ilişkin hazır şemalarla

⁹ Bu konuda Sartre'ın söylediklerini anmakta yarar görüyoruz:

Onları "çiftit" diye çağıran okul arkadaşlarıyla kavgaya tutuşan Yahudi çocukları vardı. Ötekiler uzun bir süre ırklarından habersiz kaldılar. Ailesini tanıdığım İsrailoğulları soyundan bir kız on beş yaşına kadar daha 'Yahudi' sözcüğünün bile ne anlama geldiğini bilmeden büyümüştü. İşgal yıllarında, evinde inzivada yaşayan ve çocuklarına o zamana kadar bir tek 'Yiddiş' sözcüğü bile öğretmemiş olan Fontaine-bleau'lu Yahudi bir doktor tanımıştım. Ama şimdiye kadarki durum ne olursa olsun, günün birinde gerçeği öğreneceklerdi bu insanlar; bazen çevredeki insanların sırtıtmalarından, bazen kulak misafiri oldukları çekiştirmelerden, bazen de yüz yüze kaldıkları aşağılanmalardan. Gerçeği ne kadar geç öğrenirlerse o kadar ağır olacaktır uğradıkları şok. Günün birinde, hiç hazır olmadıkları bir anda başkalarının onlar hakkında kendilerinin bilmediği bir şeyler bildiğini keşfedecekler, kendi aralarında şimdiye kadar hiç kullanmadıkları çirkin ve aşağılayıcı bir sıfatla çağrıldıklarını fark edeceklerdir. (*Reflexions sur la question juive*, s. 96-97).

Zencide tanık olduğumuz gerçeklik arasındaki uçurumu, uyuşmazlığı görüp sarsılmışımdır. Bütün bunlardan, Beyaz insanın psikolojisinden Siyah insanınkine geçildiğinde hep bir diyalektik ikame mekanizmasının işletildiği sonucuna vardım.

Charles Odier'nin sözünü ettiği¹⁰ “temel ya da birincil değerler” Beyaz ve Siyah insanda ayrı ayrı şeylerdir. Her iki insanda toplum-sallaşma eğilimi aynı motivasyonlardan ileri gelmemektedir. Beyaz ve Siyah... Farklı dünyaları kastederiz bu iki sözcükle. Siyah insanın dünyası hakkında tutarlı şeyler ortaya koymak isteyen ciddi bir araştırmamanın şu iki şemayı iyi izlemesi beklenir:

—Siyah insanın yaşama deneyiminin psikanalitik yorumu

—Zenci mitinin psikanalitik yorumu

Ama gerçeklik, başvurabileceğimiz bu biricik kaynak, bu şemalara götürecek yolu kapalı tutmaktadır bize. Gerçekler psikanalitik yorumların çizdiği tablolardan çok daha karmaşıktır çünkü. Peki, bu gerçekler nedir öyleyse?

Derisi siyah olmayan çoğu insana fobi-veren [*phobogène*] bir nesnedir Zenci. Anksiyete veren bir nesne... *Serieux* ve *Capgras*'ın¹¹ gözlediği hastalardan tutun da, bir Zenciyle yatmanın kendisi için korkunç bir şey olacağını itiraf eden genç kıza kadar, başvuracağımız tüm gözlemlerde, benim fobi-veren-Zenci [*négro-phobogénèse*] dediğim tipin tüm özelliklerini buluruz Zencide. Zenci meselesi psikanalitik düzlemde, üzerinde çok konuşulmuş bir konudur. Ne Freud'un ne Adler'in ve ne de Jung'un araştırmalarında Zenci meselesine yer verilmediğini göz önünde tutarak, meselenin yanlış yorumlanmaması için¹² bu bölümü “Zenci ve Psikopatoloji” olarak isimlendirmeyi uygun gördük. İsmi geçen araştırmacıların konuyla ilgilenmemiş olmaları şaşılacak bir şey değil. Nevrozun insan

¹⁰ *Le deux sources consciente de la vie morale* (Neuchatel, La Baconniere, 1943)

¹¹ *Le folies raisonnantes, alıntılıyan A. Hesnard, L'univers marbide de la faute* (Paris, Press Universitaires, 1949)

¹² Burada özellikle Amerika'yı düşünüyoruz, örneğin, bkz. “Je suis un negre”.

gerçekliğinin temel tezahürlerinden biri olmadığı sık sık unutulur. İster hoşumuza gitsin ister gitmesin, Oidipus kompleksi Zencilerde pek rastlanan bir şey değildir. Malinowski'nin çalışmalarından yola çıkılarak bu durumun olsa olsa anaerik aile yapısının bir sonucu olduğu ileri sürülecektir belki. Ama biz, kendi uygarlıklarının verdiği böyle bir kompleksle belki kendileri de malul olan etnologların, inceledikleri uluslarda da aynı kompleksi görmek için kendilerini zorlayıp zorlamadıkları şüphesini bir kenara bırakıp, sözgelimi, Fransız Antilleri'nde ailelerin %97'sinin Oidipus kompleksine yataklık edecek şartlardan uzak olduğunu belirtmekle yetineceğiz. Antilli ailenin bu yanıyla ne kadar övünsek azdır.¹³

Kapalı çevredeki belli istisnalar bir kenara bırakılırsa, Antillide rastlanan nevrozların, normal dışı davranışların, duygusal taşkınlıkların hepsinin kültürel etkileşimin bir sonucu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bununla şunu demek istiyoruz: Birey, kendisine yazılı metinlerin, gazetelerin, eğitim kurumlarının, okul kitaplarının, afişlerin, radyo, televizyon ve sinema gibi kitle iletişim aygıtlarının marifetiyle nüfuz eden ve onda ait olduğu kolektif birimin dünya görüşünü biçimlendiren bir veriler, önermeler ve enformasyonlar külesiyle karşı karşıyadır.¹⁴ Antiller'de beyaza çalmaktadır

¹³ Psikanalizciler bu noktada bizim görüşümüzü paylaşmakta tereddüt göstereceklerdir. Örneğin Dr. Lacan, Oidipus kompleksinin "yaygınlığını" vurgular. Peki, ama erkek çocuk babasını öldürmek zorunda olsa da babanın buna rıza göstermesi gerekir. Bu noktada Hegel'in "Çocuğun beşiği, ebeveynin mezarıdır." sözünü; Nicolas Calas'ın *Foyer d'incendie* ve Jean Lacroix'nun *Force et faiblesses de la famille*'sini hatırlıyorum. Savaşın sonra, Fransa'da ahlaki değerlerde görülen çözülme, ulusu temsil eden ahlaki bireyin yenilgiye uğramasının sonucudur belkide. Aile düzeyindeki bu travmaların nelere yol açacağını tahmin etmek zor değil.

¹⁴ İkna olmayanlara aşağıdaki gözlemi okumayı salık veriyoruz: Aynı Tarzan filmi bir Antiller'de öteki Avrupa'da seyreden iki ayrı Zenci düşünelim. Filmi Antiller'de seyreden genç Zenci filmde gördüğü vahşi Zencilere karşı fiilen Tarzan'la özdeşleştirecektir kendini. Ama bu durum Avrupa'daki için oldukça zordur. Çünkü burada Beyaz seyirciler,

bu dünya görüşü; çünkü orada Beyazların yaygarası Siyahların sesini bastırmaktadır. Martinik folkloru yoksuldur, o kadar ki, Fort-de-France'ta "Compè Lapin" hikâyelerini bilen gençlerin sayısı yok denecek kadar azdır. Çağdaş Zenci şiirini inceleyen bir Avrupalı, örneğin, 1940 yıllarına kadar hiçbir Antillinin kendini bir Zenci olarak düşünmeye alışık olmadığını öğrenince şaşıracaktır. Bu yıllarda Aimé Césaire'ın sahnede görünmesiyle birlikte Zenci davası nihayet Antillinin gündemine girebilmiştir. Bunun en açık ve somut kanıtını, Paris'e gelen yeni kuşaktan öğrencilerin yaşadıkları duygularda buluruz: Onların, Avrupa ve Avrupalılarla temasın şimdiye kadar hiç tanımadıkları türden bir takım problemleri de beraberinde getirdiğini anlamaları için birkaç hafta yeter. Bu problemler hiç de görünmeyen türden problemler değildir onlar için.¹⁵

Profesörlerimden biriyle tartıştığım ya da Avrupalı hastalarım-dan biriyle konuştuğum zaman, iki dünya arasında var olabilecek farklılıkları her defasında biraz daha derinden fark ettiğimi gör-

filmdeki vahşi Zencilerle genç Zenci arasında doğal bir özdeşlik kurarlar hemen. Kritik bir gözlemdir bu. Zencinin Beyazların içinde öğrendiği ilk şey Siyah adamın kovuşturulmadan bırakılmayacağıdır. Öte yandan, mesela, Afrika üzerine yapılmış belgesel bir film Fransa'da da Fort-de-France'ta da Siyah seyircinin üzerinde aynı etkiyi bırakır belki. Ben daha da ileri giderek diyeceğim ki, *Boşiman ve Zulu* gibi, Siyah insanı karikatürize eden belgesel bir film Antilliler arasında daha şenlikli kahkahalara yol açmaktadır. Bu abartılı tepkilerde Beyaz adamın kendisi için çizdiği küçültücü portreye ilişkin bir tür kabullenmenin yatıp yatmadığını araştırmak oldukça ilgi çekici sonuçlar verebilir. Ama aynı belgeseli izleyen Zenci donup kalacaktır. Çünkü kaçış yoktur orada artık. Fransa'da o artık bir Antillidir çünkü, Boschiman ve Zoulou'dur.

- ¹⁵ Hepsinden önemlisi, seçtikleri öz-değer-biçme çizgisinin birden değiştiğini, tersine döndüğünü fark etmeleridir. Açıkça gözlemlemiştir ki, Fransa'ya gelen Antilli, bu seyahati kendi kişilik gelişmesinin son evresi olarak görmektedir. Yine çekinmeden diyebiliriz ki, kendisini Beyaz olduğuna inandırmak için Fransa'ya gelen Antilli, burada gerçek yüzüyle, Siyah adamlarla burun buruna gelir.

düm. Konuyla ilgili olarak vardığım sonuçları en son ömrü boyunca Fort-de-France'ta görev yapmış bir hekime açtığımda, bana bu saptamaların kendi adına sadece psikopatolojide değil, hekimliğin bütün dallarında geçerli olduğunu söyleyecek kadar ileri gitti. Ve bu görüşünü açıklarken, çalıştığı bölgede rastladığı basit tifo vakalarının bile hiçbir zaman kitaplarda belirtilen tabloya tam olarak uymadığını, her zaman az çok sıtmayı andırır bir seyir gösterdiğini belirtti. Örneğin, bir Zencide görüldüğü şekliyle bir şizofreni vakasının, elbette buna şizofreni denebilirse, incelenmesi oldukça ilginç sonuçlar verebilirdi.

Bununla neyi belirtmek istiyoruz? Şunu belirtmek istiyoruz: Zenciler Beyazların dünyasıyla temas haline geçtikleri, bu dünyaya girdikleri zaman dokunaklı bir şey, duyguları harekete geçiren bir eylem vuku bulmaktadır. Eğer fiziksel yapıya ilişkin bir eksiklik, bir zayıflık duygusu varsa, insan bunu, benliğin çöküşü, egonun geri çekilmesi olarak yaşamaktadır. Bu durumda Zenci etkin, eylemci bir birey olarak davranmayı bırakmaktadır. Başka bir deyişle, eyleminin amacı, Beyaz adam görünümünü altında "Öteki" olmaktadır artık. Çünkü ona değer biçecek bu "öteki"dir bundan böyle. Etik düzlemde, kendine değer biçme formunun ta kendisidir bu. Bu noktada bir başka husus var.

Zencinin fobi-veren olduğunu söylemiştik. Peki, nedir bu fobi? Hesnard'ın son eserine dayanarak verelim bunun tanımını: "Bir nesneyle yahut daha geniş bir ifadeyle söyleyecek olursak, bir durumla özdeşleştirilen elem verici bir korkunun karakterize ettiği bir nevrozdur fobi."¹⁶ Elbette, olduğundan başka kılıklara girmesi söz konusudur fobi-veren nesnenin. Hesard'ın ifadesiyle, korku ve endişe vermesi gerekir. Ama tam bu noktada bir güçlük çıkıyor karşımıza. Fobinin tanımlanmasında genetik yöntemi kullanan Charles Odier, şöyle yazıyor: "Tüm içsel sıkıntılar ve tasalar annenin yok olması ya

¹⁶ *L'univers morbide de la faute*, PUF, 1949, s. 37.

da yitirilmesiyle ilintili öznel güvensizlik duygusundan doğar.”¹⁷ Bu duygusal tedirginlik, yazara göre, iki yaş dolaylarında ortaya çıkar.

Charles Odier, fobinin psişik yapısını incelerken de şöyle diyor: “Yetişkinlerdeki saplantı ve takıntıların üzerine gitmeden önce, onlara kaynaklık eden çocukluk döneminin tüm öğelerinin iyice analiz edilmesi gerekir.”¹⁸ Fobi-veren nesne, özne için anlamlı ama *aşırı-belirlenmiş* bir nesnedir; hiçliğin karanlığından çıkmamıştır, belli bir ortamda ve belli şartlar altında özne de belli bir ön etki bırakan nesnedir sözün kısası. Fobi, bu etkinin öznenin dünyasının derinlerindeki görünmeyen uzantısından ibarettir. Nesne ile özne arasında belli bir düzen ve biçim altında kurulmuş organizasyondur burada söz konusu olan. Çünkü, doğal olarak, nesnenin orada, fobinin yaşandığı ortamda olması şart değildir, sadece var olması ya da mümkün olmasıdır önemli olan. Kötü ve karanlık niyetlerle, şer güçlerin bütün vasıflarıyla donanmıştır fobi nesnesi.¹⁹

Fobik insan, her türlü rasyonel düşünceyi hiçe sayan bu fobik etki altındadır. Fobik insan, görüldüğü gibi, rasyonel mantık öncesi, duygusal mantık öncesi yasalara boyun eğen bireydir: Düşünce ve duyma süreçleri onda, güvenliğini sarsan kritik bir olayın vuku bulduğu zamana ait düşünce ve duygu süreçleridir. Çözümlemesindeki güçlük de buradan gelmektedir zaten: Yukarıda bir yerde sözü geçen zenci fobisine sahip genç kadının geçmişinde de acaba güvenliği tehlikeye düşüren böyle bir travmatik olay mı vardır? Zenci fobisine sahip erkeklere arız olan duygu da bir ırza geçme eğilimi mi yoksa? Verilere tam bir sadakatle, analitik bulgulara başvurarak elde ettiğimiz sonuç şu: İnsanda korku uyandıran nesne –ki bu az çok hayal ürünü bir saldırgan da olabilir– gerçekten dehşet verici bir şey de olsa, duyulan korku, çoğu zaman cinsel korkuyla karışık bir duygudur. Hele kadınsa korku öznesi, bu özellikle böyledir.

¹⁷ *L'angoisse et la pensée magique*, (Neuchatel, Delachaux, 1947)s. 38.

¹⁸ A.g.y., s. 65.

¹⁹ A.g.y., s. 47, 57.

“İnsanlardan korkuyorum,” dendiği zaman dile getirilmek istenen korkunun temelinde çoğu zaman insanların bize karşı işleyebilecekleri sıradan kötülüklerden değil, fakat özellikle cinsel kirlenmeyi akla getiren şeref ve haysiyet zedeleyici fahiş kötülüklerden yana duyduğumuz kaygılar vardır.²⁰

“En basit temas endişe vermeye yeter. Çünkü bu temas, cinsel ilişkiyi başlatan şematik edimlerle (dokunma, okşama vb.) aynı türdendir.”²¹ Ego'nun kendisini savunmak için kullandığı tüm hile ve düzenlere alışık olduğumuz için, onun ret ve inkâr biçiminde ortaya koyduğu tepkilerde de her zaman samimi olduğunu düşüneyiz. Bu tür tepkilerin altında bazen açığa vurulmanın tam tersi duyguları gözlemlemiyor muyuz? Bu “tecavüz edilme” korkusunun altında tecavüz edilme arzusu yatmıyor mudur bazen? “Gürültü koparana aldırma,” derken, Charles Himes pek güzel ifade ediyor bu mekanizmayı. Zenci ne zaman ona yaklaşırsa, sarışın güzelelin korkudan soluğu kesilir. Ama fabrika Beyaz erkeklerle dolu olduğu halde, onlardan hiç çekinmez aynı kadın... Ve sonuç olarak, Zencinin kollarına atar kendini.

Askerlik yaparken, geceleri Zencilerle dans eden Avrupalı Beyaz kadınların davranışlarını izleme fırsatı buldum. Bu kadınlar çok defa ellerinde olmadan çekingen ve ürkek tavırlar gösterirlerdi; yüzlerinde yapmacık olmayan bir korku okunurdu. Oysa onları dansa davet eden Zencilerin, onlar bunu isteseler bile, onlara karşı öyle saldırı türünden bir şey yapacak cesaretleri yoktu. Bu kadınların tutumu, ancak tahayyüllerinde olup bitenle açıklanabilir demek ki. Çünkü negrofobik kadın, bu farazi cinsel ilişkide Zencinin rol arkadaşından başka biri değildir. Tıpkı negrofobik Beyaz adamın, kendini farazi bir eşcinsel ilişkide Zenciyle bir arada tahayyül eden gizil ve bastırılmış bir eşcinselden başka biri olmadığı gibi.

Zenciyle ilişkilerde her şey cinsellik düzleminde olup bitmektedir

²⁰ Hesnard, a.g.y., s. 38.

²¹ A.g.y., s. 40

demek ki. Birkaç yıl önce konuyu kendileriyle tartışırken, dostlarıma, Zenciyle ilişkisinde Beyaz adamın küçük kardeşinin doğumuyla sarsılan bir büyük kardeşin hırçınlığıyla davrandığını söylemiştim. Sonraları, Amerika'da Richard Sterba'nın da aynı sonuca vardığını öğrendim.

Fenomenolojik düzlemde, incelenmesi gereken çift yüzlü bir realite çıkacaktır karşımıza. Potansiyel edinimleri, potansiyel birimleri yüzünden korkuluyor Yahudiden. Çünkü hangi taşı kaldırsan altından onlar çıkıyor. Bankalar, borsalar, idari çevreler, girip çıkmadıkları yer yok. Her şeye onlar hükmediyor, her şey onların elinde. Yakında tüm memleket onların eline geçecek. Okullarda, sınavlarda gerçek Fransızlardan daha başarılı onlar. Yakında bizim için yasaları da onlar yapacak. Geçenlerde siyasal bilgiler fakültesine hazırlanan bir arkadaş şöyle diyordu: "Sen ne dersen de, birbirlerine sahip çıkıyor herifler. Moch iktidardayken, resmi işlere atanan çifitların yanına yaklaşılmıyordu." Tıp alanında da durum bundan farklı değil. Sınavlarda başarılı olan Yahudi öğrencilerin hepsi, bu arkadaşla kalırsa, "torpil" zoruyla becermişlerdi bu işi. Zencilere gelince, onlar da cinsel gücü ellerinde tutuyorlar. Nasıl tutmasınlar ki, balta girmemiş ormanlarda yaşayan ilkellerin pervasızlığıyla yetişmiş herifler! Çiftleşmek mi, her an, istedikleri yerde. İnsan değil, üreme organı bu adamlar. O kadar Dölleri var ki, saymakla bitiremezsin. Dikkatli olmalı, melezlerin arasında boğulacağız yoksa.

Kötüye gidiyor, işler kötüye gidiyor gerçekten.

İktidar ve yönetim Yahudilerin elinde.

Kadınlarımızsa Zencilerin.

Zenci olağanüstü, baş döndürücü bir cinsel güce sahip. Evet, kullanılan deyim tam olarak bu işte: olağanüstü ya da baş döndürücü. Duyulan korkuyu haklı çıkarmak için de böyle olması gerekir zaten. Problem üzerinde çalışan psikanalistler her türlü nevrozun işleyiş düzenini

bulmakta geç kalmazlar. Karşılaştığımız negrofobik kadınların hepsinin normaldişi bir cinsel hayatları vardı. Kimini kocası terk etmişti, kimi duldu ve ölen kocasının yerine bir başkasını koymaya cesareti yoktu, kimi kocasından boşanmıştı ve yeni bir girişim için fazlasıyla ikircikliydi. Ama hepsi de Zencide, diğer erkeklerde (kocalar ve sevgililerde) bulunmayan bir güç vehmediyordu. Buna bir de çocukluk döneminden getirilen çarpık damgalanmalar eklenince hayal gücünün sınırları daha da genişliyordu: Tanrı bilir nasıl seviştiklerini! Tek kelimeyle, korkunç olmalı!²²

Çoğu insanda öteden beri erotik çağrışımlar uyandıran bir söz var: Siyah atlet. Bu sözde insanın yüreğini oynatan bir şey var, di-yordu genç kadın hastalarımızdan biri. Keza bir fahişe, “Başlangıçta bir Zenciyle yatma fikri bile orgazm olmama yetiyordu.” demişti bir keresinde. Yatmak için Zenci arıyor ve onlardan bir ücret de al-mıyordu bu kadın. Sözlerine şöyle devam etmişti: “Onlarla yatmak Beyazlarla yatmaktan daha olağanüstü bir şey de değildi oysa. Bu işi yapmadan önce orgazma varıyordum ben; bana yaptıklarından çok yapabilecekleri şeyleri kuruyordum hayalimde; korkunç olan, baştan çıkaran da buydu işte.”

²² Joachim Marcus’un incelemesinde, sosyal nevrozun ya da “Öteki”yle temas halinde ortaya çıkan normaldişi davranışın –bu “Öteki”nin kim olduğu hiç de önemli olmaksızın– bireysel yapıyla yakından ilgili olduğu görüşünü buluyoruz:

“Yaptığımız anketler, çok katı anti-semit eğilimler gösteren bireylerin hemen hepsinin had safhada çatışmalarla malul aile çevrelerinden geldiğini göstermiştir. Bu bireylerdeki anti-semit eğilimler, gerçekte, aile çevresinde maruz kaldıkları gerilim ve yaralanmalara karşı gösterilen tepkilerin yansıtılmasından ibarettir. Bir anti-semit için Yahudi, tepkinin yöneltilmek istendiği asıl muhatabın yerini tutan bir nesne durumunda olduğuna göre, bu nesne içinde bulunan çevreye göre bazen Yahudi’dir, bazen Zenci, hatta bazen de Katolik. Bu bakımdan denebilir ki, bir fanatikte tutum ve davranış tarzını belirleyen muhatap değil, tam tersine muhatabı belirleyen tutum ve davranış tarzıdır.”

Beyaz adamın Zenciye karşı duyduğu nefret dönüp dolaşıp cinsellik noktasında toplanıyorsa, bu onun, cinsellik düzleminde bir eksiklik ve yetersizlik duygusunun tutsağı olduğunu göstermez mi? Beyazın kafasındaki saplantı sınırsız bir erlik, erkeklik düşüncesiye, bu onun, bir penis sembolü olarak gördüğü Zencinin karşısında bir küçülme fenomeniyle karşı karşıya olduğunu göstermez mi? Zenciye linç etmesinin bu anlamda bir öç alma, iğdiş etme duygusuyla akrabalığı yok mu? Bütün bu eziyet ve işkencelerde cinsel dürtülerin nereye kadar rol oynadığını artık biliyoruz. Marquis de Sade'dan birkaç sayfa okumak bu gerçeği görmeye yetecektir. Zencinin cinsel üstünlüğü gerçek midir, peki? Herkes biliyor ki, hayır. Ama önemli olan bu değil ki. Önemli olan, fobik kişinin mantık öncesi muhakemeyle bunun böyle olduğuna karar vermiş bulunması.²³ *J'irai cracher sur vos tombes* (Mezarlarınıza Tüküreceğim) adlı romanı okuduktan sonra kendisinde negrofobi başgösteren bir kadın vardı. Bu kadına, toplumun kurbanı olmuş Beyaz kadınların da pekâlâ Siyah kadınlar kadar hastalıklı olabileceğini söyleyerek, korkularının tamamen akıldışı temellere dayandığını göstermeye çalıştık. Ayrıca, romanın isminin çağrıştırdığının tersine, bir Zencinin hiç de intikam duygularını yansıtmadığını, çünkü kitabın yazarı Boris Vian'ın bir Beyaz olduğunu hatırlattık. Ama ne yaparsak yapalım, çabalarımız fayda vermiyordu. Kadının anlamaya niyeti yoktu çünkü. Adı geçen kitabı okuyan herkes, bu kadındaki fobinin hangi zıt ve karışık duygulardan doğduğunu kolayca tahmin edebilirdi. Jinekoloji servisine gelen hastalarla ilgilenmekten çekinen Siyah bir tıp öğrencisi tanıdım. Bu öğrenci, bir gün hastalardan birinin yanındakine şöyle dediğini işitmişti: "İçeride bir Zenci var. Bana dokunmaya kalkarsa, tokadı indiririm suratına. Siz onların

²³ Odier'nin görüşüne sadık kalmak için, buna "paralogique" muhakeme demek daha doğru olacaktır. "Yetişkin bir nevrozluya özgü geriye dönme süreci söz konusu olduğu zaman, bu sürecin 'paralogique' olarak tanımlanması yerinde olur." (*Langoisie et la pensée magique*, s. 95).

ne mal olduğunu bilmezsiniz. Kocaman elleri var bu adamın; üstelik kaba saba biri olduğundan da şüphem yok.”

Evrensel bir hükme varmak için olmasa bile, en azından bireysel gözlemlerin verdiği ipuçlarına dayanarak, ırk olgusunu ya da ırksal tutumları psikanalitik planda anlamak, çözümlemek istiyorsak, cinsel fenomenlerin önemini kabul etmek zorundayız. Yahudi dendi mi, para ve paranın türevleri akla gelir. Zenci dendi mi de cinsellik. Anti-semitin kendini haklı gösterecek bir nedeni vardır nihayet. Yahudi, ülkenin iplerini elinde tuttuğu için tehlikeli ve muzırdır. Geçenlerde bir arkadaş bana, kendisi bir anti-semit olmadığı halde, tanıdığı Yahudilerin çoğunun, savaş sırasında haince davrandığını kabul etmek zorunda kaldığını ifade etti. Ben de ona, vardığı bu sonucun her taşın altında Yahudi unsuru görmeye istekli bir zihniyetin eseri olduğunu uzun uzun anlatmaya çalıştım.

Sorunu klinik planda düşündüğüm zaman, bir Yahudiyle tokalaştığı günden beri ellerini yıkayıp duran o evhamlı kadın gelir aklıma.

Jean-Paul Sartre, anti-semitizm üzerine usta işi bir inceleme koydu ortaya. Öyleyse biz de, negrofobinin ruhsal portresini çizmeye çalışalım. Bu fobi, her şeyden önce, içgüdüsel ve biyolojik planda göstermektedir kendisini. En kestirme bir ifadeyle diyebiliriz ki Zenci, doğal olarak Beyaz adamın fenomenal dünyasında boy gösterdiği andan itibaren, bedeniyle Beyaz adamın davranış düzenini ihlal etmekte, gardını bozmaktadır. Bir beden beklenmedik bir performansla, meydana boy göstererek bir başka beden üzerinde yol açtığı kin ve düşmanlık uyandırıcı etkiyi hepimiz biliriz. Örneğin on beş yaşlarında, hepsi de az çok çevik ve spora yatkın dört genç düşünelim. Bunlar aralarında yüksek atlama yarışması yapıyor olsunlar. İçlerinde en yüksek atlayana, örneğin, 1 m. 48 cm. atlamış olsun. Sonra, tanımadıkları bir başka genç çıkıp gelsin ve tutup 1 m. 55 cm. atlayıversin. Bu durumda, ötekilerden kalkıp bu beklenmedik rekortmeni alkışlamalarını bekleyemeyiz herhalde. Onların ilk hissettikleri şey bozgun duygusu olacaktır. Burada

belirtilmesi gerekli olan, Zenciyle birlikte “biyolojik” ölçünme duygusunun gündeme girmesidir.²⁴

²⁴ Lacan'ın “ayna dönemi” kuramına dayanarak, Siyah insanın ortaya çıkmasıyla beraber, Beyaz gencin zihninde kendi benzerlerinin oluşturduğu imagonun ne ölçüde ve ne yönde bir sarsıntı geçirdiğini incelemek hayli ilginç olurdu. Lacan'ın işaret ettiği mekanizma iyi kavrandığı takdirde, Zencinin Beyaz insandaki “öteki” imgesinin yerini tuttuğu ve sonuna kadar da bu yeri koruyacağı anlaşılabacaktır. Elbette Siyah insan için de Beyaz insan tutmaktadır bu yeri. Ne var ki Beyaz insan için bu “öteki” hep “bedensel” planda algılanan bir imge olarak kalmaktadır. Siyah insan için ise, daha önce işaret ettiğimiz gibi, ekonomik ve tarihsel gerçeklikler de girmektedir işin içine. “Öznenin aynada bulduğu görüntü,” diyor Lacan, “bu döneme ilişkin analizler için çift katlı önem arzeden bir fenomen durumundadır. Bu fenomen söz konusu dönemde takriben altı aylık bir süre içinde kendini gösterir; bu sürenin sonunda fenomen üzerinde yapılacak inceleme, şüpheye yer bırakmayacak bir biçimde öznenin bu dönemde içinde bulunduğu realiteyi belirleyen eğilimleri göz önüne serecektir. Ayna imgesi, benliğin tutkular ve özlemlerle parlatılmış bu canlı sureti, benlikle kurulan yakınlıkların, öykünmelerin bir sonucu olarak, realitenin güzel görünümlü bir sembolünü, gerçeğin duygusal eşdeğerini, realitenin sadece bir imge olarak taşıdığı yanıltıcı çehreyi ve nihayet, bedensel yapıya ilişkin yanıyla da realitenin fiziki çerçevesini ortaya koyar.” (Encyclopedie Française, 840, 9-10).

Bunun temel bir bulgu olduğunu göreceğiz: Kendi imgesini görüp de tanıdığı ve kabul ettiği her zaman, öznenin görmekten hoşlandığı ve kıvanç duyduğu şey, “mental birlik ve bütünlüğün kendisinde içkin olduğu” hususudur. Mental patolojide, örneğin, vehimler ve onların hasta ağzından yorumları incelendiği zaman, “ben” imgesinin hep saygın ve asli bir yer tuttuğu görülür. Bir başka deyişle, psikotik davranışların her evresinde belli bir yapısal uyumdan, bireyin birlik ve bütünlüğünden, kişinin içine girdiği kalıpların eş-biçimliliğinden söz etmek her zaman mümkündür. Bu birlik, bütünlük ve uyumu hastanın duygusal yoğunlaşmasına hamletmek imkân dahilindedir; bunun dışında verilebilecek yanlış anlamların bizi bilimsellikten uzaklaştıracağı açıktır. Vehimlerin, psikotik kanaatlerin baş gösterdiği her yerde benliğin yeniden inşası söz konusudur. “Öteki”nin devreye girdiği dönem, özellikle

Guiraud ve Dide'in tanımladığı, şüphe ve endişelerin yoğunlaştığı dönemdir. Böyle bir dönemde Beyaz insanın gözünde Zenciyi bir satir ya da katil olarak bulmak hiç de şaşırtıcı bir şey değildir. Ama hasta sistematizasyon evresine girip de belli kesinlemelere vardıktan sonra yabancıya yer yoktur artık. Daha şiddetli bazı psikotik vakalarda, Zenci temasının merkezi tema durumunda olmasa bile, zoopsi (hayvanlarla ilgili vehimler, halüsinasyonlar) gibi fenomenlerin hemen yanında yer aldığı rahatlıkla söylenebilir. Lhermitte, bazı vakalarda bedensel imgenin bütünüyle iplerini kopardığına işaret etmiştir. Bu durum, klinik bir deyimle, heutoskopi olarak tanımlanmaktadır. (Heutoskopi: Hastanın, kendi bedenini dışarıdan gördüğüne dair kapıldığı hezeyan.) Bu vakanın beklenmedik bir anda, birdenbire ortaya çıkmasının son derece ilginç olduğunu söylüyor Lhermitte. Bu vakaya bazen normal insanlarda bile rastlandığı kaydedilmektedir (Goethe, Taine vb.) Antilliler için ayna halüsinasyonunun her zaman nötr bir mahiyet taşıdığına inanıyoruz biz. Böyle bir halüsinasyon yaşadığını söyleyen Antillilere, bu olduğu zaman yüzlerinin ne renk olduğunu sordüğümüzde, verdikleri cevap hemen her defasında, “yüzüm Beyazdı” ya da “renksizdi” şeklinde olmaktadır. Dahası, hipnagogik vizyonlarda ve özellikle de Duhamel'in “salavinizasyon” dediği vakada yine aynı mekanizma iş görmektedir. Bir Zenci olduğum sürece, düşünen, davranan ve adı göklere çıkarılan ben değilim.

Bütün bu sorunlara ilgi duyanlara 10-14 yaş arası Antilli çocukların yazdığı Fransızca kompozisyonlardan birkaçına göz atmayı salık veririz. Bu çocukların “Tatile çıkmadan önce neler hissederiz” konusunda yazdıkları şeyler, bu konuda Parisli gerçek Fransız çocuklarının yazdıklarına çok benzemektedir. “Tatili çok severim. Tatil geldiği için çok seviyorum. Çünkü kırlarda koşabileceğim. Açık havada oynayabileceğim. Temiz havayı ciğerlerime çekip eve kırmızı yanaklarla dönebileceğim.” Görülüyor ki, Antilli'nin Zenci olduğunun farkında olmadığını söylerken pek yanılmıyoruz. Senegallileri ilk gördüğüm zaman, yanılmıyordum, on üç yaşındaydım; onlar hakkında bildiklerim, Birinci Dünya Savaşı'na yetişen yaşlıların anlattıklarına dayanıyordu: “Piyade tüfekleriyle taarruza geçerler, tüfekleri artık iş görmez olunca yumruklarını sıkıp mitralyöz ateşine karşı silahsız olarak yürürler... Düşmanın kellesini uçurur, kulaklarını keserler.” Onları ilk gördüğüm zaman Guyan'dan gelip Martinik'e gidiyorlardı. Caddelerde kırmızı fularları, gösterişli kemerleriyle üniformaları içinde onları görmeye can atardık. Babam onlardan

Hiçbir anti-semit tutup bir Yahudiye iğdiş etmeyi aklından geçirmez. Yahudi ya öldürülür ya da zararsız hale getirilir. Zenci ise iğdiş edilir. Böylece, bir erkeklik sembolü olarak gördüğü Zenciyi alt ettiğini düşünür, Beyaz adam. Yahudiye ve Zenciye duyulan tepkiler arasındaki fark böyle bir farktır işte. Dinsel kişiliğinden ötürü hınç duyulur Yahudiye, tarihinden ve ırkından ötürü, atalarından devralıp gelecek nesillere bıraktığı ırksal mirastan ötürü. Bir Yahudi öldürülmek ya da kısırlaştırılmak istendiği zaman, gerçekte topyekûn Yahudi ulusudur yok edilmek istenen. Ama bir Zencinin

ikisini eve bile getirmişti. Okulda da onlara duyulan aynı merak devam ediyordu. Emekli bir teğmen olan ve 1914'te bir Senegalliler bölüğüne komutanlık yapan matematik öğretmenimiz onlar hakkında hep ürkütücü şeyler anlatıyordu bize: "Dua ettikleri zaman yanlarına yaklaşmamalı; çünkü o anlarda komutan momutan dinlemezler. Savaşta aslan gibidirler, ama âdet ve inançlarına mutlaka saygı gösterilmesini beklerler." Artık Mayotte Capécia'nın kendini Beyaz olarak hayal etmesi hiç şaşırtmamalı bizi; bunun çok doğal olduğunu söylemek düşünüyorum bize.

Bu noktada bize, Beyaz insanda kendine has bir ayna imgesi arama, kendi benzeriyle bütünleşme çabası olduğuna göre, bu çaba görsel algılama çerçevesinde kalmak şartıyla, Antillide de benzer bir fenomenin var olması gerektiği ileri sürülerek itiraz edilebilir. Ama bu itirazı yaparken, Antillide algılama işlevinin her zaman imgesel düzlemde cereyan ettiğini unutmamak gerekir. Antilli, kendi benzerini Beyazların kavrayış biçimiyle algılamaktadır. Sözelimi, birinin "çok Siyah" olduğu söylenirken, aslında o kişinin "Beyaza olan uzaklığı" anlatılmak istenir bununla. Yine sözelimi, bir annenin tutup da "benim çocuklarımda en siyah olanı X'dir" demesine kimse şaşmaz; anne bu sözle X'in çocuklarının en az Beyaz olanı olduğunu belirtmek istemektedir aslında... Konu üzerinde kendisiyle görüştüğümüz Avrupalı bir dostumuz, bu vakanın bir mistifikasyondan ibaret olduğu görüşündeydi. Bir kere daha ifade edelim ki Antilli, hemcinsleri tarafından Beyazlık bazına göre algılanmayı istemektedir. Fransa'da olduğu gibi, Antiller'de de aynı mitlere karşı karşıyayız demek ki. Paris'te, "Herifcioğlu Siyah olmasına Siyah, ama zekâsına diyecek yok" dendiği olur bir Siyah adam için. Martinik'te de, hemen hemen aynı ifadeyle dile getirilir bu durum.

öldürülmesinde söz konusu olan, bir soyun, bir türün değil, biza-tihi bedenine hınç duyulan somut bir varlığın, bir vücudun orta-dan kaldırılmasıdır. Zenci, bedensel varlığıyla, somut kişiliğiyle tep-kileri üzerine çektiği için linç edilir... Zencide vehmedilen tehlike, bedensel temasından tasalanılan fiili bir tehlikedir. Yahudide tehdit edici bulunan unsurun Zencideki karşılığı, onun cinsel gücünün verdiği korkudur. *Psychologie de la Colonisation* (Sömürgeciliğin Psikolojisi) isimli kitabında O. Mannoni şöyle yazıyor:

Irkçı fanatiğin lehine olmak üzere, onunla aynı görüşte olma-yanlara karşı çok sık kullanılan bir argüman var ki açıklayıcı ni-teliğinden ötürü burada sözünü etmeye değer: “Madem o kadar eşitlikçi ve insaniyetçisiniz, tutup kendi kızınızı bir Zenciye ve-rin de görelim!” Böyle beklenmedik bir öneriyle karşılaştığında duraksayıp, ne söyleyeceğini şaşırان çok insan gördüm. Bu tarz bıçak sırtı bir seçim yapmak zorunda kalıp da akılları karışan, namus ve töre anlayışlarının tehlikede olduğunu hissedince se-lameti ırkçı tutumlara teslim olmakta bulan nice insan vardır.”²⁵

Şu soruyu sormadan geçemeyeceğiz: Ortada sırf cinsel ilişkiler düz-leminde ayakta tutulmak istenen bir “namus” duygusu varsa, bu duygu neden özellikle Siyah insanın çevresinde dönüp dolaşıyor? Siyah damatla Beyaz damat arasındaki farkı belirleyen ne? Bilinçsiz hassasiyetin yol açtığı bir tepki farklılığı değil mi bu? Kız-babasının Zenci damat fikrine karşı çıkarken, Zencinin, kızını, hakkında biz-zat kendisinin bilgi, deneyim ve iktidar sahibi olmadığı cinsel bir evrene sokacağından endişe ettiğini düşünmemek için ne engel var?

Entelektüel planda atılan her adım cinsel potansiyel için belli bir sınırlama getirmiştir. Kendini yarattığı uygarlığın mahkûmu olarak hisseden Beyaz adam, içinde, yasaksız, sınırsız cinsel hayatın hüküm sürdüğü, cinsel taşkınlığın, saldırganlığın cezasız kaldığı ilkel çağlara

²⁵ O. Mannoni. *Psychologie de la Colonisation*, s . 109.

karşı akıldışı bir nostalji beslemektedir. Uygar insanın bu fantezileri bir anlamda Freud'un yaşama içgüdüğü tezine de denk düşüyor Beyaz adam bu dürtülerini Zenciye yöneltmekle Zencinin böyle bir cinsel güce, böyle bir imkâna ve böyle bir serbestiye gerçekten sahip olduğunu vehmetmektedir.

Ama sıra Yahudiye gelince, problem gayet nettir. Şüpheyle bakılır Yahudiye, çünkü o, imkânları ve zenginlikleri eline geçirmek, ipleri elinde tutmak istemektedir. Zenci ise sadece cinsel planda yer tutmaktadır ya da en azından o planda yer tutmuş görülmektedir. İki alan: Entelektüel ve seksüel. Sözgelimi, Rodin'in "Düşünen Adam"ında uzuvsal bir dikilme, bir ereksiyon oldukça şaşırtıcı bir şey olurdu bu. Zihni nitelikleriyle öne çıkmış, bizde ciddi düşünsel imgelerle yer etmiş birinin, öyle uluorta her yerde cinsel bir gerilim, bir sertleşme içinde bulunduğunu düşünmek mümkün mü? Yahudi entelektüel tehlikeyi temsil etmektedir, Zenci ise biyolojik tehlikeyi.

Şu halde, Zenci fobisi biyolojik bir fobidir. Zenci, sırf biyolojik bir varlık olarak algılanmaktadır çünkü. Zenciler, evet, düpedüz hayvandır onlar. Çıplak yaşarlar ve bu halleriyle ne haltlar karıştırdıklarını, karıştırabileceklerini de ancak Tanrı bilir.. Mannoni, şunları yazıyor bu konuda: "Antropoid maymunları, Zencileri ve Yahudileri mitolojik satir figürüyle özdeşleştirme eğilimi bize, insan ruhunun derinlerinde düşünsel unsurların bulanıklaştığı, cinsel heyecanların azgın yaşama enerjisini yoğunlamak üzere şiddet ve saldırganlıkla kucaklaştığı bir bölge bulunduğunu göstermektedir."²⁶ Burada yazarın Yahudiye de Zenciyle aynı kefeye koyduğunu görüyoruz. Bunu pek yerinde bulmadığımızı belirtmeden geçemeyeceğiz. Çünkü bu alanda, bir cinsel şiddet ve enerji imgesi vermek suretiyle her zaman Zenci başı çekmektedir. Bu tablonun ana figürüdür o. Kim ki cinsel şiddetten, kösnül saldırıdan söz ediyorsa, sözlerinin arkasında hep ürkütücü Zenci imgesi yer alıyordu.

Üç yıl boyunca, Beyaz ırktan Fransız, Alman, İngiliz ve İtalyan

²⁶ Mannoni, a.g.y., s. 109.

beş yüze yakın insanı sorguladık. Görüştüğümüz insanlara, ne söylerlerse söylesinler, bir Siyah adam olarak bundan yüksünmeyeceğimizi hissettirerek sağladığımız güven havasının, onların tam bir serbesti içinde hiçbir şeyden çekinmeden konuşmalarını sağlamakta yararlı olduğunu gördük. Hatta yirmi kadar konuşmacının katıldığı serbest görüşmelerde “Zenci” sözcüğünü bizzat kendimiz soktuk konuşmaların arasına. Görüştüğümüz insanların yüzde altmışına yakın bir kısmında “Zenci” sözcüğünün yol açtığı çağrışımlar şunlardı:

Zenci: biyolojik varlık / erkeklik organı / kuvvet / çeviklik / sportmenlik / güç / boksör / Joe Louis / Jesse Owen / Senegalli askerler / vahşi / hayvan / şeytan / günahkâr...

Senegalli asker deyiminin çağrışımları da şunlardı: zorlu / kan dökücü / güçlü kuvvetli / iri yarı...

İlginç olan şeylerden biri de, elli kişide birinin, Zenci dendiği zaman aklına Nazi ya da S.S. gelmesiydi. S.S. imgesinin psikolojik yüklemi göz önünde bulundurulursa, Zenci imgesiyle aradaki farkın nasıl ihmal edilebilecek kadar küçük kaldığı görülecektir. Bu görüşmeler sırasında, bazı Avrupalı deneklerin arkadaşlarına kritik bazı sorular yönelterek bize yardımcı olduklarını belirtmeden geçmeyelim. Bu sayede görüşmelerin beklenenden daha verimli bir hale geldiğini de eklemeliyim. Bizzat benim de bir Zenci olduğum gerçeğinin, sonuçların değerlendirilmesi aşamasında görüşmeler üzerindeki frenleyici etkisi bakımından hesaba katıldığı muhakkak.

Evet, Zenci “biyolojik olan”ı temsil eder. Her şeyden önce, dokuz yaşında ergenliğe girer onlar; çoğu zaman on yaşında artık çocuk sahibidirler; sıcak kanlıdırlar, güçlü kuvvetli, enerji idolü insanlardır. Bir Beyazın, biraz buruk bir ifadeyle bize, “sağlam yapılı bir ırk sizinkisi” derken, Zencinin biyolojik düzlemde öne çıkan niteliklerini dile getirmek istediği açıktır. Güzel yapılı, yakışıklı bir ırktır siyah ırk. Bunu teslim etmek için Senegallilere bakmanız yeter...

Savaş yıllarında “bizim Siyah şeytanlarımız” dedikleri insanlardır

bunları. Ama kaba saba insanlardır yine de... O kocaman ellerini omuzlarımda hissetmeye dayanamam, bunu düşünmek bile ürktüyör beni... Çoğu durumlarda bu sözlerden tam tersi bir anlam çıkarmak gerektiğini bilerek, en hoşlandığı şeyin güçlü bir Zencinin onun narin omuzlarını oğuşturması olduğunu söyleyen o çıtkırıldım bayan hastamızı daha iyi anlıyoruz şimdi. “Genç Yahudi kadın dendiğinde,” diyor Sartre, “bu ifadede imgesel bir ırza geçme ve talan kokusu hissedilir...” Diyebiliriz ki, “Yakışıklı Zenci” dendiği zaman da bunun tam tersi bir ima hissedilir bu sözde. “Genç ve yakışıklı Zenci” deyimiyle, “genç tay, küheylan” deyiminin sık sık aynı bağlam içinde kullanılması ya da nedense sık sık peşpeşe kullanılması hep şaşırtmıştır beni. *Le deuil sied a Electre* (Elektra’ya Yas Yakışır) isimli filmin hikâyesi, büyük ölçüde, cinsel rekabeti işliyordu. Hikâyenin kahramanlarından Orin, Amour adasının güzel yapıli yerlilerine karşı duyduğu hayranlıktan ötürü kız kardeşi Vinnie’yi kınamakta, bu yüzden bir türlü affedememektedir onu.²⁷

²⁷ Yine de bu hikâyede durumun biraz karmaşık olduğunu belirtmeliyiz. Çünkü Orin, kız kardeşinin nişanlısını da kıskanmaktadır. Psikanalitik planda durumu şöyle açıklayabiliriz: Orin, anne saplantısı içinde, içine kapalı bir tiptir; bu yüzden libidinal enerjisini yöneltecek gerçek bir nesne bulmakta güçlük çekmektedir. Bu durum kendi nişanlısıyla yüz yüze ilişkilerinde de gözlenir zaten. Baba saplantısı içinde olan Vinnie, annesinin sadakatsizliğini ifşa eder Orin’e. Ama bu noktada yanlış bir yorumdan kaçınmalıyız. Çünkü Vinnie’nin davranışı ithamdan ibarettir (kendini babasının yerine koyma mekanizması). Ama bu ihanetin bütün gerçeğiyle ortaya çıkması üzerine, Orin rakibini öldürür. Anne ise tepkisini intihar ederek ortaya koyar. Orin’de anne imgesi üzerine koşullanmış libido, bu kez Vinnie’ye yönelir. Nitekim Vinnie de, hem davranışlarıyla hem de görünüşüyle annesinin yerini tutmaktadır zaten. O kadar ki, Orin kız kardeşine karşı yasak aşk duygularıyla yaşayan bir Oidipus’tur artık. Filmin başarılı yanlarından biri de bu durumu iyi yansıtmış olmasıdır zaten. Nitekim, Orin’in estirdiği yas havasından ve kız kardeşinin evlenmesine karşı gösterdiği tepkiden de bunu çıkarırız. Kendi nişanlısıyla aralarındaki çatışmada ise Orin’in boğuştuğu şey, gerçekte kendi

cevabın, "reel olan"ın analizi duyarlılık isteyen zor bir iştir. Kendi konusuyla yüz yüze geldiğinde analizci iki davranış tarzından birini seçmek zorundadır. Bunlardan ilki, onlar tam kaval keşfiyi anlatırken, ansızın kendilerine fibular deprasyonlarının ne düzeyde olduğu sorulduğunda şaşırıp kalan anatomistlerin davranış tarzıdır. Bu anatomistlerin şaşkınlıklarının nedeni, araştırmalarında kendilerinin değil de hep başkalarının inceleme konusu olmasıdır. Tıp öğrenimimin başlarında, teşrih odasında geçirdiğimiz gece tiksindirici celseden sonra, benden daha eski olan bir meslektaşına kendimde bu tür tepkilere nasıl engel olabileceğimi sormuştum. Bu arkadaşımın cevabı sadece, "Bir kediye teşrih ettiğinizi düşünün, dostum, o zaman her şey yolunda gidecektir," şeklinde olmuştu. Diğer davranış tarzı da, araştırmacının gerçeği tesbit ve ifade ettikten sonra onu değiştirmeye karar vermesi şeklindedir. Gerçeği tesbit ve ifade etmeye karar vermiş olmak, kural olarak, görünüşte eleştirel bir yaklaşımı ve dolayısıyla bir çözüme ulaşmak niyetini de taşır içinde. Akademik tarihler ve bu yolda anlatılan menkıbeler Zencilerin ağzını kapatacak, sesini kesecek hikâyelerle doludur. Ama bu hikâyeleri bir kenara bırakmanın, onlardaki kasıtlı mekanizmayı çözmekten ibaret olan gerçek görevimizi yerine getirmemizde pek yararı olmayacaktır. Bizim için önemli olan, vakaları ve davranış biçimlerini iş olsun diye bir araya toplamak değil, onların sosyal ve psikolojik düzlemde ne anlama geldiklerini çözmektir. Bu konuda bir de Jaspers'i dinleyelim: "Bir tek olayı, bir tek örneği derinliğine kavramış ve çözümlemiş olmak, çok defa fenomenolojik olarak sayısız vaka hakkında genel bir kavrayışa varmamızı sağlar. Fenomenolojide önemli olan, çok sayıda vakayı incelemekten ziyade, az sayıda fakat temsil edici nitelikteki vakayı derinliğine ve sezgisel olarak kavramış olmaktır."²⁸ Burada cevabını aradığımız

duygularıdır. Bu bağlamda, yakışıklı yerli ile girdiği çatışma bütünüyle genital ve biyolojik planda yer alan bir çatışmadır.

Karl Jaspers, *Psychopathologie générale*, Fransızca çeviri Kastler ve Mendousse, s. 49.

soru şudur: Beyaz adam Siyah adama karşı sağlıklı bir davranış içinde midir? Ve buna karşılık da, Siyah adam Beyaz adama karşı sağlıklı bir davranış içinde midir?

Aldatıcı bir soru diyecekler buna bazıları. Ama Avrupa kültürünün, çıkabilecek bütün çatışmaların temelinde yer almak üzere bir Zenci *imagosuna* sahip olduğunu söylersek, gerçekdışı bir şey söylemiş olmayız herhalde. Dil üzerine olan bölümde bu *imagoyu* Zencinin aslına bağlı kalarak ekranda ürettiğini görmüştük. Hatırı sayılır yazarlar bile kendilerini bunun sözcüsü yaptılar. Michel Cournot şunları yazabiliyordu.

Siyah adamın aleti bir kılıçtır. Karının içine daldırdığında bu kılıcı, gerçekten bir şeyler hissettirir ona. Bu bir vahiydir. Açtığı yarıktaki küçük oyuncağın kaybolur. Pompala bu oda terinle dolana dek, sanki şarkı söyler gibi. Bu bir veda. ... Penisleri açıkta dört Zenci bir katedrali doldurabilir. Ereksiyonları sönmeden binadan dışarı çıkamazlar; böyle bir yakın mesafede hiç de kolay iş değil bu.

Sorunsuz bir şekilde rahat olabilmek için hep açık havaya çıkarlar. Ardından durmak bilmeyen bir aşağılanmayla karşı karşıya gelirler; bir imparatorluk için büyümelerini yavaşlatmayacak, kolay kolay erişilemez göz kamaştırıcı yüksekliklere tırmanıp sonsuza dek dik kalacak palmye ağacı, ekmek ağacı ve diğer birçok görkemli bitkiler gibi.²⁹

nsan bu pasajı defalarca okunduğunda, kendini rahatlatıp onun yaptığı hareketli imgelere terk ettiğinde göz artık Zenci değil bir penis görüyor demektir; Zenci gölgede kalmış, penis *olmuştur*. Böyle bir betimlemenin Lyonlu bir genç kızda neler uyandıracığını hayal etmek zor değil? Dehşet? Şehvet? Her halükârda ilgisiz kalamaz tabii. Peki, gerçekte durum nasıl? Dr. Palès'e göre Afrikalı siyah erkeklerin

²⁹ *Martinique* (Paris, Collection Metamorphoses, Gallimard, 1948), s. 13-14.

ortalama penis uzunluğu 12 cm'yi geçmez. Testut da *Traite d'anatomie humaine*'de Avrupalı için aynı şeyi ileri sürer. Fakat bu gerçekler kimseyi ikna etmeye yetmez. Beyaz adam Zencinin bir hayvan olduğuna inanmıştır; penisinin uzunluğu olmazsa eğer, onun cinsel gücüne hayran kalır. “Kendinden farklı olan” bu adamla karşı karşıya gelince kendini savunma ihtiyacı hisseder. Diğer bir deyişle, Öteki canlanmıştır onun gözünde. Bu Öteki, kaygı ve arzularının ana kaynağı olacaktır.³⁰

Yukarıda sözünü ettiğimiz hayat kadını kendisindeki Zenci tutkusunun, birinden aşağıdaki hikâyeyi dinledikten sonra başladığını

³⁰ Bazı yazarlar, bu haksızlığı (kelimenin etimolojik anlamıyla) kabul ederek beyaz adamın Zenci cinsel hayatını anlamamasını açıklamaya çalıştı. De Pedrals'dan şu pasaj her şeye rağmen doğrulara dokunsa da beyazın Zenci hakkındaki “kanaati”nin asıl sebebini bir kenarda bırakır:

Zenci çocuk üremenin gerçekleri karşısında ne şaşırır ne de utanır, zaten ona neyi bilmek istiyorsa o anlatılır. Psikanalizin ayrıntılarına çok da fazla inmeden kolayca anlaşılır ki, bu fark çocuğun düşünce tarzını ve dolayısıyla davranışlarını etkileyecektir. Cinsel edim son derece doğal ve hatta amacı —döllenme— nedeniyle en övgüye değer şey olarak sunulduğu için, Afrikalı yaşadığı sürece hep bu görüşüne sahip olur; Avrupalı ise yaşadığı sürece daima bilinçdışı bir suçluluk kompleksi taşıyacak, ne mantık ne de deneyim bu duyguyu tamamen yok edecektir. Bu durumda Afrikalıda kendisinin cinsel hayatını sadece fizyolojik hayatının bir parçası olarak görme eğilimi vardır, tıpkı yemek, içmek, uyumak vs. gibi... İnsan bu tarz algının, eziyet edilmiş bir vicdanın, engellenmiş bir içgüdünün ve sendeleyeen bir fikrin çatışmalarını toparlamak için Avrupalının içine düştüğü çarpıklıklara engel olacağını zanneder. Bu yüzden temel fark hiç de doğadan ya da yapılardan değil kavramlaştırmadan gelir, yine bu yüzden, edebiyatımızın abidelerinin süslediği haleden yoksun olan üreme içgüdüğü bizim hayatımızdan farklı olarak Afrikalının hayatında hiç de önemli bir yer tutmaz, *her ne kadar tek yöntemi kendini analiz etmek olan birçok araştırmacı farklı görüşte olsa da*. (Denis Pierre de Pedrals, *La vie sexuelle en Afrique noire*, Paris, Payot, 1950, s. 28-29) İtaliyler benim—Frantz Fanon.

söylemişti bize: Bir kadın bir Zenciyle yattığı bir gece aklını kaçırmış; iki yıl hasta kalmış, ama iyileştikten sonra Zencilerden başkasıyla yatmaya kesinlikle yanaşmaz olmuş. Bizimle konuşan kadın, hikâyedeki kadının niçin çıldırdığını bilmiyordu. Ama kudurganca duygularla durumu hayalinde canlandırıyor ve hikâyede ifşa edilmeyen sırrı bulup çıkarmaya çalışıyordu. Bize kalırsa bu kadının bütün istediği, şiddet ve tahribat yüklü vahşi bir saldırının vereceği azgın cinsel hazzı tatmaktan ibaretti. Zencilerle bu yolda giriştiği her deneyim bu arzusunun sınırlarını daha da ileri götürüyordu. Bu azgın orgazm tutkusu giderek ulaşılmaz sınırlara varmıştı. Öyle ki böyle bir orgazmı yaşaması mümkün değildi artık. Bu yüzden o da kendini hayal ve illüzyonlara kaptırarak çıkarıyordu bunun acısını.

Burada yeri gelmişken biraz şu olgu üzerinde durmak gerekiyor: Bir Zenciyle yatan Beyaz kadının Beyaz erkeklere dönmesi artık zor oluyormuş. En azından Beyaz erkekler bunun böyle olduğuna inanıyor ve şöyle diyorlar: “Onların bir kadına neler verebildiklerini kim bilebilir?” Gerçekten de, kim bilebilir? Ama bunu bizzat Zencilerin de bilmediği muhakkak. Bu konuda Etiemble’in yazdıklarını anmadan geçemeyeceğiz:

Irksal kıskançlıklar ırkçı cürümlere yol açar: Çoğu Beyaz adam için Zenci, Beyaz kadınlara dokunduğu zaman onları artık eski hallerine dönmemesine değiştiren şu sihirli asa gibidir. Ama elimizdeki istatistiksel veriler bu görüşü pek doğrulamıyor. Zencilerden de tanıdıklarım oldu, Siyahlarla yakınlık kurmuş Beyaz kadınlardan da, Beyaz erkeklerle yakınlığı olan Siyah kadınlardan da. Bunların hepsi ilişkilerinin mahiyeti ve ayırıcı niteliği hakkında yanlış bilgi veremeyecek kadar güveniyordu bana. Onların bu konuda söyledikleri, işin aslının hiç de sanıldığı gibi olmadığını göstermeye yetiyordu.³¹

³¹ “Sur le Martinique de M. Michel Cournot”, *Les Temps Modernes*, 1950.

Gerçekliğin ne olduğunu ortaya koymak zor iştir şüphesiz. Olayları, olguları toplayıp yorum yapıyoruz; ama yazılan her satır, ileri sürülen her önerme gerçekle aramızdaki mesafenin henüz kapanmadığını gösteriyor. Jean-Paul Sartre'a itiraz olarak şöyle yazıyor, Gabriel d'Arbousier:

Antillilerle Guyanlıları, Senegallileri ve Madagaskarlıları aynı kefeye koyan böyle bir antoloji, esef verici bir karışıklıkla çıkıyor karşımıza. Bu antoloji deniz aşırı ülkelerin kültürel sorunlarını, bu ülkelerin her birini kendi tarihsel ve sosyal gerçekliklerinden, emperyalist sömürü ve baskının dayattığı özgül şartlardan soyutlayarak ifade etmeye kalkıyor. Bu bakımdan Sartre, "Siyah insan eski kölelik çağlarının anılarına dalmakla acının insan kaderinin bir parçası olduğunu, hiç de hak edilmemiş türden bir şey olmadığını doğrulamış oluyor," derken, bu sözün bir Hova, bir Mağribi, bir Tuareg, bir Peul, Kongo'da ya da Fildişi Sahil'inde yaşayan bir Bantu için ne ifade ettiğini göz önünde bulunduruyor mu, acaba?"³²

Bu itirazın yerinde olduğunu belirtmek zorundayız. İncelememizin başında kendimizi Antil Adaları'yla sınırlı tutmak istediğimizi söylemiştik. Ama diyalektik düşüncenin bir gereği olarak, Antillinin de bir Zenci olduğu gerçeğini unutmamak gerektiğini kabul etmek zorunda kaldık. Öte yandan Belçika uyruklu, Fransız ya da İngiliz uyruklu Siyahların da mevcudiyetini göz ardı edecek değiliz. Bu gerçeklerden haberdar olmadan işin esasını yakalamaya çalışmak boşuna olmaz mı? Unutulmaması gereken bir diğer gerçek de Zenci ırkının dağılmış, birliğini yitirmiş olduğudur. Habeşistan'ın Duçe tarafından işgali sırasında, derisi renkli insanlar arasında bir dayanışma ruhu doğar gibi olmuştu belki. Ama Amerika'dan yola çıkan

³² Gabriel d'Arbousier, "Une Dangereuse Mystification: la Théorie de La Négritude". *La Nouvelle Critique*, Haziran 1949.

birkaç uçak dolusu Siyah gönüllünün dışında, bu yolda pek etkili bir eylem ortaya konulamadı. Zencinin bir vatani var belki, ama bu vatan hep bir Union'un ya da bir Commonwealth'in içinde yer alır nedense. Her tasvirin ve tanımlamanın belli bir olgu düzleminde yapılması gerekir, ama biz burada kendimizi sınırsız perspektiflerin içine sokmak zorunda kaldık yine. Zencinin evren karşısındaki durumunda bir belirsizliğin olduğu muhakkak. Bu belirsizlik ancak onun somut varlığında, somut varoluş tavrında çözüme ulaşabilir. Söz konusu bu belirsizlik pek çok bakımdan Yahudiyle yana getirmektedir onu. Daha önce dile getirdiğimiz argümanlara ters düşse de, yine şu gerçeğe dönmek zorundayız: *Nereye giderse gitsin, Zencinin olup olacağı bir zencidir.*

Bazı ülkelerde Zenci motifi kültürün bir parçası haline gelmiştir. Beyaz çocukların Zenci realitesiyle temas kurma biçiminin öteden beri fazla önem verilmeyen bir şey olduğunu daha önce belirtmiştik. Sözgelimi, Amerika'da Beyaz bir genç, Zencileri somut olarak görme ve tanıma fırsatını veren Güney'de yaşamıyorsa, onları ancak "Remus Amca" miti yoluyla tanımaktadır. (Fransa'da da yine *Tom Amca'nın Kulübesi* türünden efsaneler bu işi görmektedir.) Miss Sally'yle Marse John'un küçük oğulları korku ve hayranlık karışımı bir duyguyla dinlemektedir Br'er Rabbit'in masallarını. Bernard Wolfe'a göre, Beyaz adamdaki bu zıt duygululuk hali Amerikalı Beyaz insan psikolojisinin hâkim unsuru durumundadır. Joel Chandler'in hayatından yola çıkarak, bu hayranlığın Beyaz adamla Siyah adam arasında belli bir özdeşlik fikriyle bağdaştığını gösterecek kadar ileri gider Wolfe. Bütün bu hikâyelerde ana fikrin ne olduğu açıktır. Tavşan kardeş dünyadaki bütün öteki hayvanlarla teker teker kavgaya girer ve pek tabii, her defasında galip gelir. Plantasyon Zencilerinin sözlü geleneklerinin ürünüdür bu hikâyeler. Dolayısıyla onlarda, tavşan kisvesi içinde son derece alaycı ve açığöz Zenciye tanımak oldukça kolaydır. Onları (Siyah) tavşanın cesaretine karşı ateşli bir hayranlık duymaya zorlayan kendi bilinçdışı mazoşizmlerine

karşı kendilerini korumak için, beyazlar bu hikâyeleri saldırgan potansiyellerinden arındırmaya çalışmışlardır hep. Böyle yaptıkları için de, “Zencinin hayvanlara karşı ‘aşağı düzeyde’ insan zekâsına özgü bir yakınlık duygusuyla ve ancak kendisinin anlayabildiği bir tarzda davrandığını ve yine beyaz adam bir üst sınıftan hayvanlarla beyaz adamdaki daha yakın bir temas içinde hissettiğini kendi kendilerine rahatlıkla söyleyebilmektedirler.” Bazı uzmanlar daha da ileri giderek, bu hikâyelerin Amerika’da yaşayan Zencilerin maruz bırakıldıkları şartlara karşı bir tepki olarak doğmadığını, düpedüz *Afrika kaynaklı* olarak aktarılmış olduğunu ileri sürmektedirler. Wolf bu tür yorumlar için anahtar olabilecek şeyler yazıyor.

İşin aslına bakılırsa durum şunun gibidir: Br’er Lapin (tavşan kardeş) bir hayvandır, çünkü Zenci’nin bir hayvan olarak canlandırılması istenmektedir; Tavşan Kardeş bir yabancıdır, çünkü Zenci’nin de tepeden tırnağa bir yabancı olarak gösterilmesi gerekmektedir. Kölelik döneminin başından beri demokratik ve Hristiyan vicdanın çektiği suçluluk duygusu, kölelerin sahibi olarak Güneyli Yankee’yi Zenci’yi bir hayvan olarak tanımlamaya, onu iflah olmaz bir Afrikalı olarak görmeye zorlamıştır. Zenci’nin kendini Araf’ta, insanlık çemberinin kıyısında görmesi onun Amerika’daki özel durumundan değil, vahşi tabiatın bağrında yoğrulmuş atalarından miras kalan yapısal ilkelikten, yapısal gerilikten ileri gelmektedir.

Böylece Wolf, Zencinin bu hikâyelere koyduğu saldırganlık motivini görmeye yanaşmadığını da ifade etmiş olmaktadır. Ama aynı Wolf, bu hikâyelerin derleyicisi olan Harris’in bir psikopat olduğunu rahatlıkla söyleyebilmektedir:

Harris özellikle yatkındır böyle bir işe; çünkü o Güney’i ve bir

dereceye kadar da bütün Amerika'yı kemiren saldırgan karakterden farklı ve onun üstünde had safhada patolojik irksal bir saplantıyla maluldür. Nitekim pek çok Amerikalı Beyaz adam gibi Harris için de Siyah adam her bakımdan kendi bunalımlı egosunun negatif yüzü gibidir: kaygısız, dışa dönük, konuşkan, bedensel gerilimden uzak, bunalım ve sıkıntılara kendini kaptırmayan, barışçı, kendini sergilemekten çekinmeyen, yoğun ve aşırı acılar karşısında kendine acıma zaafına düşmeyen bir mizaç...

Ama Harris her adımda engellendiği duygusuna kaptırır kendini. Wolf da buna paralel olarak bir hayal kırıklığı, bir yoksunluk duygusu bulur onda. Ama klasik şemaya uyan bir tablo değildir bu; Zenci'nin kendini kendi "doğal" varoluş tarzı içinde dışavurmasını engelleyen yine kendi yapısından ileri gelen özelliklerdir. Yasaklanmayan, önü alınmayan ama yine de gerçekleştirilmesi imkânsız bir tarzdır çünkü bu. Beyaz adamın kendini Siyah adamla "engellenmiş" hissetmesinin de, dönüp bir tepki olarak Siyah adamı engellemeye, baskının her türlüyle onu köşeye sıkıştırmaya çalışmasının da sebebi budur. Bu noktada bile kendi bilinçdışı dürtülerinin kurbanı durumundadır Beyaz adam. Yeniden Wolf'a dönüp şunları okuyoruz:

Remus hikâyeleri, Güney'in zıt karakterli, çift yüzlü psikolojik dünyasının anıtsal sembolleridir. Güneyli'nin prototipi durumundaki Harris, Zencinin sevgi ve sempatisini kazanmak istemekte ve bunu elde ettiğine inanmaktadır (Remus Amca'nın Tebessümü).³³ Öte yandan Siyah adamın (Tavşan Kardeş'in) kinini de üzerine çekmek istemektedir Harris. Belki de bir Zenci

³³ Remus Amca karakteri, Harris'in türettiği tiplerden biridir. Yüzünden eksik olmayan tebessümüyle bu tatlı ve mahzun, yaşlı köle figürü Siyah Amerikalının uyandırdığı tipik imgelerden biridir.

olmadığı, Siyah adamın stereotipi durumundaki sınırsız cömert bir Zenci olmadığı için kendini suçlayarak vardığı bilinçdışı mazoşist çevrede bu kinin tadını çıkarmak istemektedir. Güneyli Beyazların hepsinde, hatta tüm Beyaz Amerika'da Zenciyle ilgili duyguların aynı çarpık psikolojik örgü çevresinde dönüp durduğu söylenemez mi acaba?

Zencinin yeri aranır, Zenciye ihtiyaç duyulur, Zencisiz yapılamaz... Ama ancak belli bir nitelikte, belli bir yapıda olması koşuluyla varlığına katlanılabilir onun. Çünkü başka türlü, Zenci hep sistemin çanına ot tıkayan, anlaşmaları bozan olumsuz bir tip olarak çıkar Beyaz adamın karşısına. Peki, Beyaz adam ne yapıyor, karşı mı çıkıyor bu tipe? Hayır, sadece duruma kendini uyduruyor. Bu olgunun, ırk sorununu işleyen pek çok kitabın neden çöksatan olduğunu da açıkladığını belirtiyor Wolfe.³⁴

Şüphesiz, Beyazlarla sevişen Zencilere (*Deep are the Roots, Strange Fruit, Uncle Remus*), bir Zenciden başka bir şey olmadığı keşfeden Beyazlara (*Kingsblood Royal, Lost Boundary, Uncle Remus*), Siyahlar tarafından boğulan Beyazlara (*Native Son, If He Hollers Let Him Go, Uncle Remus*) ilişkin hikâyeleri okumak zorunda değildir kimse... O pek beylik Zenci tebessümünü parlak ambalaj malzemesiyle süsleyip, popüler kültürümüzün geniş çerçevesi içinde, yukarıda işaret edilmek istenen mazoşizmi gizlemeye yarayan uygun bir kisve olarak sergileyebiliriz. Yumruk darbesini gözden saklayan okşama türünden bir şeydir bu. *Uncle Remus*'un gösterdiği gibi ırklararası oyunun işte tam da bu noktada büyük ölçüde bilinçdışı alanda oynandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Beyaz adam bu beylik tebessümün

³⁴ Siyahlarla ilgili olarak son on yılda çevrilen filmlere bakıldığında, bunların hemen hepsinin Beyaz yapımcıların eseri olduğu görülür. Bu durumun oldukça ilginç olduğunu kimse inkâr edemez herhalde.

keskin ve nüfuz edici imalarıyla keyiflenirken düştüğü mazoşizmin farkında değildir belki. Ya da en azından güler yüzlü Zenci imgesini kültürel bir zoka olarak kullanan Zencinin kendi sardizminin farkında olduğu kadar, Beyaz adam, düştüğü mazoşizmin farkında değildir.³⁵

Görüldüğü gibi, Zenci kendi saldırı enerjisini hayali figürlere karşı kullanıp tüketme işini gören işlevsel hikâyeler yaratmaktadır Amerika'da. Bu hayali saldırganlığın gönüllü hedefi olmayı seçerek klasik mazoşist şemayı işleten Beyaz adamsa, bu tavırla Zenciyi bilinçdışı düzlemde haklılaştırmış, doğrulamış olmaktadır.³⁶

Şimdi bir adım daha atarak diyebiliriz ki, çoğu Beyaza göre Zenci cinsel içgüdüyü, cinsel sezgiyi temsil eder, başka bir deyişle uygarlaşmamış cinsiyeti. Bütün ahlaki ve yasal sınırların ötesinde, tenasül gücünün cisimleşmiş halidir Zenci. Beyaz kadınlar, Beyaz erkeklerin de doğruladığı bir muhakeme yolunu izleyerek, Zencileri Bakkhos şölenlerinin, o taşkın cinsel duyumlar âleminin saydam ve tılsımlı kapısını bekleyen iri kıyım bekçiler olarak görmeye başlarlar... Yukarıda gerçekliğin bütün bu yanılsamaların ötesinde olduğuna işaret etmiştik. Ama bütün bu yanılsamalar mantıkdışı zihinsel süreçlerin eseri olarak hayal düzleminde yeşerip sürgün vermeye

³⁵ Bernard Wolfe. "L'Uncle Remus et son Lapin", *Les Temps Modernes*, Mayıs 1949, s. 898.

³⁶ Ne zaman Zencilere özgürlükten söz edilse, "Karılarımızın üstüne atılsınlar diye mi onlara özgürlük verelim?" sözü Amerika'da işitilmesi âdet olmuş bir sözdür. Zenciye karşı aşağılayıcı bir tavırla davrandığı için, kendini Zencinin yerine koyduğu ya da roller değiştiği zaman saldırgan muhatabından merhamet beklemeye hakkı olmadığını bilmektedir Beyaz adam. Bu yüzden kendini Zenciyle özdeşleşmiş olarak görmek şaşırtmamaktadır onu. Beyaz "Hot Jaz" orkestralarının, Beyaz blues ve ilahi şarkıcılarının, içinde Zenci kahramanların acılarının dile getirildiği romanlar yazan Beyaz yazarların varlığı, yüzüne kömür süren Beyaz insanların varlığına delalet ediyor.

devam etmektedir. Zenciye uğursuz bir güç atfeden Beyaz, yukarıda gösterdiğimiz gibi madem ki zihinsel yaş olarak sekiz-dokuz yaşındaki çocuğun kavrayış düzeyinde kalmıştır, o halde zihinsel planda açık bir gerileme içindedir. Eğer bu doğruysa, Beyaz adam için cinsel evrimin ergenlik öncesi dönemlerine ilişkin bir saplantıdan ve hatta o dönemlere geri dönme arzusundan söz edilemez mi acaba? Bir kendini iğdiş etme olgusu mu bu yoksa? (Zencinin, çoğu Beyazın zihninde hep ürkütücü büyüklükte bir tenasül organı olarak yer etmiş bulunduğunu hatırlayalım.) Zencinin erkeklik bazındaki üstünlüğünü kabul etmekten doğan bir edilgenlik psikolojisi mi? Sorulması ilginç olabilecek daha pek çok soru ortaya atılabilir. Burada, kendilerini kırbaçlatmak için o bildik şeylere devam eden zavallıları ve Siyah arkadaş peşinden koşan pasif eşcinselleri hatırlayabiliriz.

Şu yoldan giderek bir başka çözüme ya da yoruma ulaşabiliriz belki; Siyah insanla yüz yüze ilişkilerde ilk su yüzüne çıkan duygu sadistik saldırganlık duygusudur. Bu duyguyu, toplumdaki demokratik kültürün bu tür duygu ve davranışlar için biçtiği ceza ve tedip mekanizmasının yol açtığı suçluluk duygusu izler. Bu mekanizma içinde söz konusu saldırganlık tepisinin ya da bizatihi saldırganlığın Zenci tarafından karşılanması, tolere edilmesi gerekir ki bunun da mazoşizme giden yolun başlangıcı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Vakada klasik mazoşist öğelerin yer almadığı söylenerek bu şemaya itiraz edilecektir belki. Gerçekten de vakanın klasik mazoşizm tablosunu veren bir vaka olmadığı açık, ancak Beyaz adamın Siyah adam karşısındaki mazoşist tepkilerinin de bundan başka açıklaması pek mümkün görünmüyor.

Gerçeklikle taban tabana çakışacağını ileri sürmeksizin, sırf bilimsel tasarıma bir katkısı olur düşüncesiyle, “Beni bir Zenci iğfal etti” biçiminde ifade edilen şu yerleşik fanteziye bir açıklama getirmek isterdim. Her ikisi de Freud’un kadın cinselliği konusundaki görüşlerinden yola çıkarak, bu görüşleri şu ya da bu yolla kendi

çalışmalarında yansıtan Helene Deutsch³⁷ ve Marie Bonaparte'tan³⁸ bu yana biliyoruz ki, alternatif olarak klitoral, klitoral-vajinal ve en sonunda da vajinal dönemi yaşayan kadın, pasif bir tarzda kendi libidosunu ve saldırganlık tepisini az çok gizli ve karmaşık bir biçimde sürdürerek çift yanlı Oidipus kompleksini aşmak suretiyle biyolojik ve psikolojik gelişim sürecini kateder ve böylece nöropsikolojik bütünleşme yoluyla gerçekleşen kadınlık rolünü benimseler. Bununla birlikte, kadındaki belli bazı boğuntu ve takıntıların varlığını görmezden gelemeyeceğimiz ortadadır. Klitoral dönemin bir gereği olarak aktif bir Oidipus kompleksinin varlığı bilinmektedir. Ama Marie Bonaparte'a göre bu kompleksin aktif ve pasif şekli arasında art ardalık değil, eşzamanlılık ve birliktelik vardır. Saldırganlığın cinsel içerikten kurtulması kız çocuklarında erkek çocuklarına göre daha güç olmaktadır.³⁹ Klitoris küçülmüş penis olarak görülmektedir, ama kız çocuğu çoğu zaman somut görünüşün ötesine geçip arkaplandaki niteliğe sarılmaktadır. Kız çocuğu bu niteliğin ağır bastığı dönemde gerçeklikle yüz yüze gelir. Oğlan çocuğunda olduğu gibi kız çocuğunda da anne yönünde belli akıldışı eğilimlere rastlanması mümkündür. Hatta o kadar ki, o da oğlan çocuğu gibi pekâlâ annesinin karnını yarmak isteği duyabilir.

Bu noktada, kız çocuğunun kadınlaşma yolunda nihai gelişimini tamamladığı dönemde yukarıda sözü geçen çocukluk fantezilerinin varlığını hâlâ sürdürüp sürdürmediği sorulabilir. Bu konuda Marie Bonaparte'tan şunları okuyoruz: "Bu dönemde, erkeklerin kaba ve sert oyunlarına karşı kadının gösterdiği tepki eğer belirgin ve şiddetli bir ürkeklik ve nefret biçiminde ortaya çıkıyorsa, bu, herşeyden önce erkeklere yöneltilen gizli ve hastalıklı bir protestonun ve had safhada bir biseksüelliğin işareti sayılabilir. Böyle bir kadının

³⁷ *Psychology of Women* (New York, Gonina and Stratton; 1944-1945).

³⁸ *De la sexualité de la femme*.

³⁹ Marie Bonaparte, "De la sexualité de la femme" *Revue Française de Psychanalyse* içinde, Nisan-Haziran, 1949.

klitoral olması mümkündür.”⁴⁰ Bu konuda biz de aynı görüşteyiz. Küçük kız çocuğu önce kendisine rakip durumundaki erkek kardeşin libidinal ve agresif baba tarafından dövüldüğünü görür. Bu dönemde (beş-dokuz yaş arası) küçük kızın libido odağı olan baba, kızın bilinçdışı dürtüler biçiminde kendisinden beklediği saldırganlığı şu ya da bu biçimde reddeder. Bu noktada kendisine destek bulamayan bu başıboş saldırılma isteği ya da dürtüsü, kendisini göstereceği, dayanacağı, teskin bulacağı bir yatak, bir sığınak arar. Çocuğun bilinen biçimler altında folklor, kültür ve geleneklere nüfuz ettiği bu dönemden itibaren Zenci, kaynağını işaret ettiğimiz bu saldırılma arzusu ya da dürtüsünün kültür ve görenekler tarafından önceden belirlenmiş biricik aleti durumundadır artık. Daha da derinlere inersek görürüz ki, bir kadın bir Zenci tarafından tecavüz edilme fantezisini yaşarken, böyle bir olayda aslında kendi kişisel ve mahrem arzularının gerçekleştiğini görmektedir. Bu durumda, kendisine karşı eylem düzenleyerek tecavüz olayını gerçekleştiren, bir anlamda kadının bizzat kendisidir. Kimi kadınların cinsel ilişki sırasında partnerlerine, “Bana kıy, canımı yak,” diye haykırmalarının bilinen vakalardan olması da bu yargıyı bir ölçüde doğrular gözükmektedir. Böyle kadınların bu türlü talepleri, aslında, bu kadınların partnerlerinin yerinde olmak yönünde besledikleri bilinçdışı isteğin ve kendilerini onların yerine koydukları zaman uygulamak istedikleri davranış tarzının üstü örtülü bir ifadesinden başka bir şey değildir. Zenci tarafından tecavüz edilmek ya da kirletilmek fantezisi bu nitelikteki örtülü arzuların biçim değiştirmiş bir uygulaması durumundadır: “Benim bir kadına yapmayı şiddetle arzuladığım gibi, bir Zencinin de benim karnımı deşmesini isterdim.” Beyaz kadının psiko-seksüalitesi hakkındaki görüşlerimizi az çok kabul edenler bize Siyah kadın hakkında neler düşündüğümüzü soracaklar. Bu konuda fazla bir şey bildiğimizi iddia edecek değiliz. Bütün bildiğimiz ya da en azından bir çıkış noktası

⁴⁰ A.g.y., s. 180.

olarak belirtebileceğimiz husus, normaldışı cinsel eğilimler gösteren bir Beyaz kadında saldırgan nesne olarak Zencinin tuttuğu yeri, sözgeliimi aynı durumdaki Antilli bir kadında Senegalli tipin ya da ona eşdeğer alt statüde bir başka tipin tuttuğudur.

Diyoruz ki Zenci, cinsiyet alanına ilişkin imalarla dolu şiddetli çağrışımlar veriyor. Bütün hikâye bu mu peki? Ne yazık ki, hayır. Zenci gerçekte bunun ötesinde bir şeydir çünkü. Burada bir kıyas unsuru olarak ister istemez yine Yahudi'ye döneceğiz. Cinsel çağrışımlar itibarıyla aynı alanda değiliz, ama yine de ortak bir yanımız var onunla. Her ikimiz de kötü olanı temsil ediyoruz, ne de olsa. Zencinin üstüne üstlük bir de derisinin rengi var ortada. Adaletin, ahlakın, gerçeğin ve bekâretin, bütün bunların beyazla, 'ak'la sembolleştirilmesi gerektiğini kim inkâr edebilir? Bir Antillinin kalkıp bir başka Antilli için, "Ruhu da yüzü gibi kara!" demesi hiç mi hiç şaşırtmaz bizi. Günlük hayata, günlük konuşma diline Beyaz adamın soktuğu mantıktır bu. Siyah, kötünün ve çirkinin simgesidir bu mantığa göre.

Henri Baruk, psikiyatri üzerine yazdığı son eserinde⁴¹ anti-semitik psikozlar dediği semptomları şöyle tanımlıyor:

Hastalarımızdan birinde, kabalık ve şirretliğe varan taşkınlık, Fransız dilinin elverdiği tüm ifade imkânlarını aşarak açık ve saldırgan eşcinsellik biçiminde kendini gösteriyordu.⁴² Hastamız

⁴¹ *Precis de psychiatrie* (Paris, Masson, 1950), s. 371.

⁴² Yeri gelmişken, Martinik'te eşcinselliğin açık biçimlerinin bulunduğunu gösteren belirtilere rastlamadığımızı belirtelim. Antiller'de Oidipus kompleksinin pek yaygın olmadığına delalet eder bu. Eşcinselliğin yapısı ve dışavurum tablosu yeterince bilinmektedir. Yine de bu bölgelerde, "kadın gibi giyinen erkek" in varlığını gözardı etmemeli. Bu tür erkekler genellikle gömlek ve etek giyerler. Ama bana kalırsa bu insanlar seksüel açıdan normal davranışlar gösteren kimselerdir. Herhangi bir erkek kadar güçlü kuvvetlidirler, kadınlara karşı hiç de ilgisiz olmadıkları

azgın nefretini, Yahudileri günah keçisi yerine koyup onların hepsinin katledilmelerinin gerektiğini söyleyerek dışavuruyordu. 1940 yılının sarsıcı olaylarıyla kamçılanan bir taşkınlık ve azgınlık nöbetine tutulan bir başka hastamız da kendini kaptırdığı ruhsal boğuntuları yine anti-semit duygular ve davranışlarla dışavurabiliyordu. Aynı hasta bu yön değiştirmiş dışavurumlarını, kaldığı otelde bir gece yarısı Yahudi olduğundan şüphelendiği oda komşusuna saldıracak kadar ileri götürmüştü... Kronik kolitten mustarip, çelimsiz, zayıf yapılı bir başka hasta, hastalıklı halinden ötürü küçüklük duygusuna kaptırmıştı kendini ve bütün bu başına gelenlerin, bir vakit bulunduğu enstitüdeki bir erkek hastabakıcıdan kaptığına inandığı habisi bir mikrobun eseri olduğuna hükmediyordu. Muzır hastabakıcının azılı bir komünist ve papaz düşmanı olduğunu söylüyor, kendisine bu mikrobi aşlamakla, onu Katolik inanç ve ihlasından ötürü cezalandırdığını iddia ediyordu. Bizim hastaneye gelmekle bu komünistin elinden kurtulmuştu belki, ama işte ne yazık ki, burada da bir Yahudinin eline düşmüş ve sizin anlayacağınız, yağmurdan kaçarken doluya tutulmuştu. Çünkü bir çift, en azılı katillerden bile daha suçlu, daha kirli bir yaratıktı ona göre.

Bu yön değiştirmiş saldırgan içtepeler dalgası karşısında Yahudinin bir duruş alacaktır. *Reflexions sur la question juive*'de (Yahudi Sorunu Üzerine Düşünceler) Sartre bu kimlik ve kişilik belirsizliğini tanımlamıştı. Eşine başka yerde pek rastlamadığımız güzellikte satırlar okuduğumuzu itiraf edelim Sartre'ın bu eserinde. Eşi bulunmaz satırlar diyoruz, çünkü bu satırlarda dile getirilen sorunlar bizi

izlenmektedir. Ama Avrupa'da pasif de olsa, pek çok eşcinsel Martinikliye rastladığımı belirtmeliyim. Ne var ki, bunlardakinin de nevrotik türden bir eşcinsellik olmadığı rahatlıkla kanıtlanabilir, sanırım. Bu onlar için geçim yoluydu sadece, başkaları için kadın simsarlığı neyse.

ta yüreğimizden yakalıyor. ⁴³

Yahudi, Yahudiliğini ister bilerek isteyerek benimsemiş olsun, ister başkalarının zorlayıcı bakışlarıyla o kimliğe bürünmüş olsun, her iki durumda da “*alçak*” sözcüğünün onun üzerinde temelden yıkıcı bir etkisi olacaktır. Her iki durumda da onun kişilik sorunu kendi aleyhine işlemektedir. Çünkü Yahudi doğal olarak kendini seçer, ama hayatın gidişi öyle bir yön verir ki ona, Yahudiliğini ya unutmak zorunda kalır, ya saklar ya da ondan kaçmayı seçer. Gerçekte, Aryan ırkın değer yargılarına teslim olmasından doğmaktadır bu durum. İyi ve kötü diye bir değer ikilemi vardır Aryan ırkın. Yahudi kötüyü temsil eder. Buraya kadar sıkıştırılınca, Yahudi, “öyleyse Yahudi değilim ben,” demeyi seçer. Bazen “kahrolsun Yahudiler!” demeyi bile. Bu kendinden kaçış fenomeni çoğu zaman saldırganlık görüntüsü içinde ortaya çıkar. Henri Baruk, öteki Yahudi hastaların alay ve aşağılamalarına maruz kalan Yahudi bir hastadan söz ediyor. Bu hasta, Yahudi olmayan bir başka hastanın öteki Yahudilerin tarafını tuttuğunu görünce, ona ancak bir Yahudi düşmanının kullanabileceği sözcüklerle hakaret eder ve bununla da

⁴³ Sartre’ın kitabından özellikle şu satırları hatırlıyoruz:

Budur işte taciz edilen adam; kendi seçimini sahte problemler ve sahte durumlar düzleminde yapmaya mahkûm edilen, içinde yaşadığı toplumun düşmanca tavırlarıyla metafizik anlardan yoksun bırakılıp umutsuzluğun kaskatı rasyonalizmine terk edilen insan. Başkalarından olduğu kadar kendinden de sürekli bir kaçış eyleminden ibarettir onun hayatı. Kendi bedenine karşı bile açık bir yabancılaşma içindedir o. Duygusal hayatı da iki parçaya bölünmüştür onun. Kendini reddeden bir dünyada evrensel kardeşliğin gerçekleşmesi imkânsız rüyasını görmeye adanmıştır kendini.

Peki, onun böyle olmasının günahı kime aittir? Onun saklayıp gözden ırak tutmaya çalıştığı o katlanılmaz “çift” imgesini bakışlarımızla yaratan biz değil miyiz? Bizim *sözlerimiz*, bizim *davranışlarımız*, bizim şu aşağılayıcı liberalizmimiz değil mi onu iliklerine kadar zehirleyen? Elbette ki biziz, *onu ister kendinden kaçarak, ister kendini ortaya koyarak* eninde sonunda bir Yahudi olmayı seçmeye zorlayan. Ve yine biziz onu “Yahudi gerçekliği mi, Yahudi yanılsaması mı?” türünden bir ikilem içine sürükleyen... (s. 133-136.)

kalmayarak onun bir Yahudi olmadığını unutup tüm Yahudilerin kökünün kazınması gerektiğini haykırır yüzüne.⁴⁴

Burada tepkisel davranışın iyi bir örneğiyle karşı karşıyayız. Bir Yahudi, Yahudi düşmanına karşı çıkarken tam bir Yahudi düşmanı gibi davranır; Sartre'ın *Le Sursis*'de (Erteleme) Birnenschatz'ın kişiliğinde sergilemek istediği olgu da budur. Birnenschatz, sonunda, çılgınlığa varan bir şiddetle kendi kendini inkâr olgusunu yaşamak zorunda kalır. Buradaki çılgınlık sözcüğünün hiç de abartma olmadığını göreceğiz. Paris'e gelen Amerikalılar orada pek çok Beyaz kadının Siyah adamlarla yaşadığını görünce şaşırırlar. New York'ta Richard Wright'la birlikte gezinen Simone de Beauvoir, böyle yaptığı için yaşlı bir kadın tarafından azarlandığını yazıyor. "Burada Yahudi, bir başka yerde de Zenci... Problem hep aynı." diye yazıyor Sartre. Her yerde insanlara bir günah keçisi gerekiyor. Baruk da farklı bir şey söylemiyor zaten: "İnsanlık, günah keçisi kompleksinden kurtulmadıkça kin ve nefret belasından da kurtulamayacaktır."

Günah, suçluluk duygusu, suçluluğun reddi, paranoya... Yine eşcinsellik alanına giriyoruz böylece. Sözü'n kısası şu: Yahudinin kimlik ve kişilik sorunsalı hakkında ne yazılmışsa, önemsiz sayılabilecek pek az değişikliklerle hepsi aynen Zenci için de tekrarlanabilir.⁴⁵

İyi-kötü, güzel-çirkin, beyaz-siyah... Dide ve Guiraud'nun deyişiyle ifade ettiğimizde "taşkın Manicilik" olarak tanımlayabileceğimiz fenomenin çifte karakteristiği hep bu bıçak sırtı ayrım içinde kendini gösterir.⁴⁶

⁴⁴ *Precis de Psychiatrie* (Paris, Masson, p. 371).

⁴⁵ Marie Bonaparte'ın "Mythes de guerre" adlı yazısında belirtmek istediği de budur sanırız: "Anti-semit, az çok bilinçdışı tüm kötücül içgüdü ve dürtülerini Yahudi üzerine yansıtır, ona yamamaya çalışır... Kendi sırtındaki yükü böylece başkasına devrederek kendini arınmış, saf ve temiz hissetmeye başlar. Bu mekanizma Yahudide, kötülüğün ve şeytanın yansımalarını kendi üzerinde görme duygusuna yol açar, farkında olmadan... Birleşik Devletler'de de Zencinin ruh durumu aşağı yukarı bunun aynısıdır."

⁴⁶ *Psychiatrie du medecin praticien*, Masson, 1922, p. 164.

Zenciye değişmeyen bir tek tip olarak görmek ve Yahudi düşmanını Zenci düşmanıya özdeşleştirmek... Bunlar burada yapılmaya çalışılan analizin zayıf noktaları gibi görünebilir. Kendisine bu çalışmadan söz ettiğimiz bir dostumuz bize bu çalışmadan ne beklediğimizi sormuştu. Sartre'ın *Edebiyat Nedir* ve *Situations II* isimli eleştirel çalışmalarından bu yana, edebiyatın görevi giderek toplumu derin ve eleştirici düşünceye yöneltmek olmuştur. Bu çalışmanın da aynı amaca hizmet etmek üzere, Zenciye yabancılaşmadan kurtulma yolunu gösterecek bir altyapının gelişmesine öncül olması umulmaktadır.

Asgari düzeyde de olsa insan unsurunun bulunmadığı yerde kültür de yoktur. Bantu dilinde "Muntu" sözcüğünün "güç", "kudret" anlamına gelmesi fazla önemli değil belki, yahut bunun önemli olabilmesi, en azından belli bazı ayrıntıların da işin içinde yer almasına bağlı.⁴⁷ Bantu ontolojisi üzerine yazılmış düşüncelerin ne önemi olabilir, eğer bir başka yerde şunları okuyabiliyorsak:

1946'da 75.000 Siyah madenci greve gittiğinde düzenin polisi onların üzerine ateş açarak süngülerin tehdidi altında çalışmaya zorladı onları. Bu olayda yirmi beş madenci öldürüldü. Binlercesi de yaralandı.

O günlerde Smut başkandı ve Barış Konferansı'nda da delegeydi. Beyazların elinde bulunan çiftliklerde Siyah işçiler köle durumundaydılar. Ailelerini yanlarına alabiliyorlardı, ama efendilerinin izni olmadan çiftliklerden ayrılamıyorlardı. Böyle bir şeye kalkıştıklarında polis marifetiyle yakalanıp kırbaç zoruyla çiftliklerine iade ediliyorlardı.

Bu ülkede genel vali, hâlâ ülkedeki en üst yetkili olarak, Afrikalılar üzerinde mutlak bir otoriteye sahiptir ve genel düzenin devamı için tehlikeli bulduğu her Afrikalıyı tutuklayabilmekte,

⁴⁷ R. L. Tempels, *La philosophie bantoue*.

işinden çıkarabilmekte, yerlilerin yaşadığı bölgelerde on kişiyi aşan toplantıları gerekçe göstermeden yasaklayabilmektedir. Afrikalılar için can güvenliği ya da dokunulmazlık diye bir şeyden söz etmek mümkün değildir. Hiçbir gerekçe gösterilmeden tutuklama yapılabilmektedir.

Güney Afrika'nın Beyaz olmayan halkı tam bir çıkmaz içinde. Köleliğin ve köle ticaretinin modern biçimleri onların bu çıkmazdan kurtulmalarını imkânsız kılıyor. Beyaz toplum, Afrikalılar için yerine yenisini koymadan eski dünyayı ve geleneksel yaşama tarzını yerle bir etmiş bulunuyor. Beyaz adam geleneksel kabile yapısını tarumar edip, geleceğe geçit vermeksizin, Afrikalının önündeki tüm çıkış yollarını kapatmış bulunuyor.

İrk ayrımı, özgür ve bağımsız bir güç olarak Zencinin modern tarihe katılmasını önlemek için sahneye konan apaçık bir zulmün göstergesidir.”⁴⁸

Alıntıyı bu kadar uzun tuttuğumuz için okuyucudan özür dilememiz gerekir belki, ama bunun Siyahların bazı hatalarını aklamamızda yararlı olacağını belirtelim. Alioune Diop, *La Philosophie de Bantoue* için yazdığı önsözde Bantu ontolojisinin Avrupa'nın sefaletini tanımadığına dikkat çekiyor. Diop'un bundan çıkardığı sonuç her bakımdan tehlikeli yinede:

Sorulması gereken soru şudur: Siyah insana özgü deha, bu insanın özgünlüğünü meydana getiren şeyi, yani ona has sayılan o bildik ruh diriliğini, insan ve doğa sevgisini, yaşama sevincini, insana zorla dayatılmamış ve böyle olduğu için de ruhsal ve moral sağlıktan yoksun olmayan barışçı karakteri, insanın yozlaşması ve zillate razı olması anlamına gelmeyen bir barışı sürdürmekteki beceriyi, hayatın büyük ve mutlu akışıyla uyumlu doğal yaşama

⁴⁸ I. R. Skine, “Apartheid en Afrique du Sud” *Les Temps Modernes*, Temmuz 1950.

biçimini üretebilir mi? Bunun gibi, Zencinin çağdaş dünyaya ne getireceği de merak konusu. Bu noktada, devrimci bir irade olarak anlaşılan kültür fikrinin de, ilerleme fikri gibi, bizim yapı ve dehamıza aykırı olduğunu söyleyebiliriz. Doğanın öngördüğü yaşama biçimine karşı belli bazı acılı, ıstıraplı adımlar atmadan ilerleme fikrinin yeri olmayacaktır bilincimizde.

Dikkat! Bantuların mevcudiyeti tartışılırken, toplum olarak kaybolmak üzerelerken Bantu düşüncesinde Varlık kavramını aramaya kalkmak anlamsızdır. ⁴⁹ Bantu felsefesinin kendini devrimci bir istençle anlaşılır kılamayacağından şüphe yok: Fakat bir o kadar da doğrudur ki kapalı bir toplum olan Bantular ontolojik Güç ilişkilerinin yerini tutacak bir sömürücüye sahip değildir. Bantu toplumunun artık mevcut olmadığını biliyoruz. Irk ayrımının ontolojik bir yanı da yok. Yeter bu kadar zırval!

Uzunca bir zamandan beri Zenci meselesi çok konuşuldu. Hem de pek çok. Oysa Zenci gücünü kuvvetini toplamak için onu rahat bırakmalarını isterdi herhalde.

Kara yüzüm benim, zenciliğim

Ne kuleler yükseltti, ne de katedraller...

diye haykırdığı oldu Zencinin.

Helenleştirilmek istediler Zenciye, bir Orpheus yapmak... Oysa evrensel olanı arıyordu o. Düpedüz evrenselleşmek istiyordu. Ama 1950'de Paris'teki oteller Zenci hacılarına kapılarını kapalı tutuyordu. Ne içindi bu? Zengin ve negrofob Anglosakson müşterilerinin rahatsız olmasından korkuyordu Parisli otelciler..

Evet, Zenci evrensel olanın peşindeydi, evrensel olmayı amaçlıyordu; ancak Zenci ruhu, Zenci doğası beyaz perdede, ekranda yine alışıldığı biçimde verilmeye devam ediyordu.

⁴⁹ Örneğin bkz. Alan Paton'un *Cry, the Beloved Country*.

Hep emre hazır
 Hep saygılı, mütebessim...
 Hırsız değilim efendim,
 Hiç mi hiç yalan söylemem
 Yutulmaya hazır bir lokmayım ben...

Zenci evrensel tavırlar bulmaya çalışıyor kendine; ama Paris'te, Saint-Louis Lisesi'nde bir Zenci öğrenci, Engels'i okuma küstahlığının gösterdiği için gözünün yaşına bakılmadan okuldan atılabiliyor.

Bir oyun var işin içinde, hem de acıklı bir oyun. Ve Siyah entelektüellerin bu oyuna gelmeleri işten bile değil.

Nasıl bir oyun bu? Daha dünyaya gözlerimi açar açmaz siyah bir bant geçirdiler gözlerime. Ağzımı bağladılar ve beni şu ne idüğü belirsiz "evrensel olan"da boğmak istediler. Evet, bana bunu yaptılar. Ya başkalarına? Bağırarak için ağzı, haykırmak için sesi olmayanlara? Kendimi, kendi Zenciliğimde yitirmem mi gerekli yoksa? Ateşe verilen yurdumu görmem gerekli, tecrit kamplarını, baskıyı ve zulmü, tecavüzü ve şiddeti, hayvan yerine konmayı, ırk ayrımını ve önümde tüm kapıların kapandığını... Siyah derimizde açılan her yaraya kendi ellerimizle dokunmamız gerekli.

Siyah dehanın evrensel koroda nasıl bir yer alacağını soruyor kendi kendine Alioune Diop. Oysa gerçek bir kültürün mevcut şartlarda doğamayacağını söylüyoruz biz. Diyoruz ki, ancak insan evrendeki gerçek yerini bulduğu zaman bahsetmek anlamlı olacaktır Siyah dehadan.

Burada bir kere daha hatırlıyoruz Césaire'in sözlerini; ve pek çok siyah entelektüelin kendine önemli dersler çıkaracağını umuyoruz bu sözlerden: "...ve her şeyden çok bedenim de, ruhum gibi, bir seyircinin yararsız el kol hareketleriyle davranmaktan sakınsın. Çünkü bir oyun değildir hayat, çünkü bu acılar ve kahırlar denizi, bir tiyatro sahnesi değil, çünkü acılar içinde haykıran insan da, dans eden ayı değil..."

Realitenin dökümüne devam edip, gerçeğin üstün billurlaşma anını tespite çalışırken, kendimi ister istemez Jungcu psikolojini kapısı önünde buluyorum. Avrupa uygarlığı, Jung'un kolektif bilinçdışı dediği şeyin varlığıyla damgalanmıştır; kötücül içgüdülerin, benliğin karanlık bölgelerinde saklı uygarlaşmamış vahşinin ve her Beyazın içinde uyumakta olan Zencinin karakterize ettiği bir arketipin varlığıyla... Çünkü uygarlaşmamış insanda da aynı psikolojik yapının varlığını gördüğünü iddia ediyor Jung. Bize kalırsaydı Jung. Onun tanıdığı tüm yerli halkların (Arizonalı kızılderililer, İngiliz Doğu Afrikası'ndaki Keyna zencileri vb.) hepsi bu yazımla az ya da çok travmatik bir temas yaşamış olan halklardı. Daha önce Salavinleştirilmiş genç Antillinin hiçbir zaman siyah olamadığını belirtmiş ve bu fenomenin nasıl bir şey olduğunu göstermeye çalışmıştım. Jung, kolektif bilinçdışını geçmişten devralınan beyinsel cevhere bağlamaktadır. Ama, bize kalırsa, genetik yapıya baş vurmadan diyebiliriz ki, bir grubun fikirlerinin, önyargılarının, mitlerinin ve kolektif tutumlarının tolamıdır, kolektif bilinçdışı. Sözgelimi, İsrail'e yerleşen Yahudiler, fazla bir yüz yıl içinde, 1945'ten önce sürülüp çıkarıldıkları ülkelerde sahip olduklarından bambaşka bir kolektif bilinçdışının devamına yol açacaklardır.

Bu noktada felsefi planda, artık 'eski içgüdüler mi, yoksa alışkanlıklar mı' sorusu ortaya atılabilir. İçgüdü içseldir bize göre, değişmez, özgün bir niteliği vardır; alışkanlıklarsa sonradan edinilen sonradan kazanılmış niteliklerdir. Bu bakımdan Jung'un içgüdü alışkanlıkları (kolektif alışkanlıkları) karıştırmış olduğu kolay gösterilebilir. Jung'a göre, kolektif içgüdü beyinsel yapının temel durumundadır; irksal mitler ve arketipler türün geçmişten geldiği kalıcı izler, kalıcı damgalardır. Bunun pek doğru olmadığı

Salavin, Georges Duhamel'in yarattığı, daima kendi kuruntularının benini olan aciz bir adam karakteri. (ç.n.)

ve sonuç olarak kolektif içgüdünün gerçekte bir kültür meselesi olduğunu, yani kazanılmış niteliklerden olduğunu daha önce de belirtmiştik. Tıpkı, yaşadığı bölgenin fiziksel-kimyasal şartlarına baktığında, kendisinde "miksodem" (tiroid bezi yetersizliğinden doğan bir ödem) rastlanmasına fazla şaşılmayan Karpatlı bir dağ gibi, Fransa'da yaşayan bir Zenci olarak René Maran'ın da, beyni Avrupa'nın ırkçı mitleri ve önyargılarıyla yıkana yıkana sonunda Avrupalının kolektif bilinçdışıyla zihnen ve psikolojik olarak bütünleşmişse bunda şaşılacak bir yan yoktur. Ve eğer René Maran kendi omuzlarının üzerinde başkalarının kafasını gezdirmeye razıysa, tutup Zencilere karşı nefretini dile getirmesinden daha doğal bir şey olamaz. Acele etmeden, ihtiyatla yaklaşmamız gerekiyor soruna, bir bütün olarak karşımıza çıkan mekanizmanın böyle parça parça, adım adım çözülmesi dramatik bir etki bırakıyor insanda. Sözelimi kalkıp damdan düşer gibi, *Avrupa'da siyah adam kötünün sembolüdür* dediğimiz zaman, bunun anlaşılması kolay olmayacaktır elbette; oysa belki gerçeğin ta kendisidir bu, ama zor olsa da adım adım yaklaşmak gerekiyor gerçeğe, tabii, eğer gerçeğin herkesin anlayabileceği bir gerçek olarak ifade edilmesini istiyorsak. Şimdi geri dönerek tekrarlayalım: Cellat Siyah adamdır Avrupalı için, şeytan Siyah adamdır: Kötülükten, felaketten söz edilmek istendi mi, nerede olursa olsun, karanlıkla ifade edilir bu. İster bedensel kirliliği düşünelim, ister ruhsal kirliliği, kirlilik de "kara"ya ifade edilir her yerde. Bir araya toplayacak vaktimiz *olsaydı*, günahın ve şerrin eşanlamlısı olarak Siyah adamın şu ya da bu şekilde geçtiği deyimlerin sayısı mutlaka tahminlerin çok üstünde olurdu. İster somut planda olsun ister sembolik planda, Avrupa kültüründe Zenci, kişiliğin kötü ve olumsuz yanını simgelemektedir. Meselenin bu yüzü yeterince anlaşılmadan Siyah olma fenomeni üzerinde konuşmak fazla anlamlı olmayacaktır.

Karanlık / gölge / boşluk / gece / yeraltının zifiri dünyası / uçurumların derinliği / kara talih / insanın talihinin kararına /

şöhretin gölgelenmesi, vb... Bunun karşıtı olarak da şunları sıralayabiliriz: insanın alnının ak, yüzünün açık olması / beyaz barış güvercini / akın karanın ortaya çıkması / bir işten yüz akıyla sıyrılmak, vb... Beyaz, nurtopu gibi bir çocuk! Barış için, sevinç ve umudu ifade etmek için bundan daha iyi bir imge bulunabilir mi? Siyah melekler hikâyesine geri dönmek için bu kadarı yeter herhalde. Avrupa'da ve uygarlık havarilerinin uğradığı öteki ülkelerde Zenci, kötülüğün ve günahın simgesi olarak zihinlerde yer etmiştir. Düşük değerli arketiplerin taşıyıcısıdır Zenci. Desoille'in *Réve éveillé* [Uyanık Rüya] adlı eserinde de bütününü aynı antinomiye buluyoruz. Aşağı ve bayağı türden edinimleri temsil eden bilinçdışının kara renkle ifade edilmesi başka neyle açıklanabilir?

Desoille'de, uyanık rüyaların yorumunda izlenen yol gayet açıktır. Ona göre her zaman ya düşme vardır ya da yükselme. Düştüğüm zaman, içlerinde vahşilerin dans ettiği mahzenler, mağaralar görürüm. Yanlış adım atmamaya, yanlış bir şey söylememeye dikkat ederim. Desoille'in gözetimi altındaki bir uyanık rüya seansında bir mağarada, sözgelimi Galyalılarla beraberiz. Peşinen belirtmek gerekir ki, basit bir insandır Galyalı... Mağarada gördüğümüz de rüya yorumundaki önemini bu basitliğinden alan Galyalı tipidir zaten. Bir aile fotoğrafı gibi durur karşımızda. Bu gördüğümüz düpedüz "atalarımız olan Galyalıları" a ilişkin olabilir işte... Bazı psikik gerçekleri kavramak için yeniden çocuk olmak gerekir belki de. Jung'un bir yenilikçi olması da buradan geliyor zaten. O da insanlığın çocukluk dönemine dönmek ve onu keşfetmek istiyordu; ama büyük bir hata yaptı: İnsanlığın çocukluk dönemini ararken sadece Avrupa'nın çocukluk dönemine gözlerini çevirdi.

İçinde en ahlakdışı dürtülerin, en utanç verici arzuların kaynaştığı kapkaranlık bir boşluk vardır Avrupa'nın bilinçdışı derinliklerinde. Her insan beyaza, beyazlığa ve ışığa doğru tırmanırken, Avrupalı bu kendini korumaya çalışan uygarlaşmamış insanı reddetmek, aşağılara yuvarlamak istemektedir. Avrupa uygarlığı Siyah

dünyayla, vahşi halklarla temasa geçtiği zaman üzerinde herkesin hemfikir olduğu bir önyargı çıktı ortaya: Zenci kötülüğün anasıdır.

Jung ısrarlı bir biçimde yabancıнын, düşmanca eğilimleriyle karanlığı temsil ettiğini vurguladı. Tamamıyla haklıydı bu konuda. Bu yansıtmaya ya da daha uygun bir deyimle, bu yerine koyma mekanizması klasik psikanaliz kuramlarının öngördüğü bir şeydi. Kendimde alışılmadık, kınanması gereken bir şeylerin farkına vardıkça, önümde bir tek çözümün olduğunu görüyorum: bu tür şeyleri kendimden uzak tutmak, başkasından bilmek ya da en iyisi başkasına yakıştırmak. Dengemi bozan, benliğimin bütünlüğünü tehdit eden kısa devrelerden kurtulmam ancak böyle mümkün oluyor. Uyanık rüya deneyinde, ilk seanslarda özellikle dikkatli olmak gerekir; çünkü bayağılığın ve düşmenin beklenenden önce ortaya çıkması hiç de iyi bir netice vermez. Hastanın bilinçdışıyla temasa geçmeden önce bastırma mekanizmasını görüp kavraması gerekir. Daha ilk seansta bir Zenci imgesiyle karşılaşılırsa, bunun mutlaka giderilmesi gerekir. Bunun için de terapistin hastasına onu yukarı tırmandıracak bir merdiven, bir tırmanma halatı ya da —işe biraz da mizah katmak isterse— bir helikopter falan sağlaması gerekir. Böylece, vizyonda karşımıza dikilen Zenci artık bir daha yukarı çıkmamak üzere dipte kalacaktır. Avrupa'da bir işlevi vardır Zencinin. Avrupa'da Zenci aşağılık duygusunu, bayağı eğilimleri, kısacası ruhun karanlık yüzünü simgeler. Onun işlevi budur. Zenci ya da daha uygun bir deyimle, siyah renk *Homo Occidentalis*'in (Batı İnsanı) kolektif bilinçdışında, kötülüğün, günahın, sefaletin, savaşın ve kıtlığın sembolü durumundadır. Leş yiyen kuşların hepsi siyahıdır. Ne anlamlı bir tesadüf değil mi? Kolektif bilinçdışının gösterdiği nitelik ve yönsemeler bakımından bir Avrupa ülkesinden hemen hiç farkı olmayan Martinik'te birisine kömür siyahı bir Zenci ziyarete gelse, böyle bir ziyaretçinin ev sahibine uğursuzluk getireceğinden söz edilir.

Kolektif bilinçdışı beynin fiziksel yapısıyla birlikte kuşaktan

kuşağa aktarılan bir miras değildir; kültürün dışa yansımayan yüklemelerinden ibarettir. O halde, kendisine uyanık rüya yöntemi uygulanan bir Antillinin, kendini bir Avrupalıyla aynı fantezilere kaptırması hiç de şaşırtıcı değildir. Çünkü Avrupalıyla aynı kolektif bilinçdışını paylaşmaktadır.

Buraya kadar söylenenler anlaşıldıysa, varılacak sonucun da şaşırtıcı olmaması gerekir: Evet, Antilli bir negrofobdur, bir Zenci düşmanıdır yani. Ana ağaca sonradan aşılarmış bir dal gibi Avrupalının kolektif bilinçdışından beslenen Antilli, bu bilinçdışının barındırdığı arketiplerin tümünü az çok kendine mal etmek zorunda kalmıştır. Antilli bir Zencinin “anima”sı (hayat ve canlılık veren şey, can, ruh) Beyaz bir kadındır çoğu zaman. Antilli Siyah bir kadının da en büyük özlemi Beyaz bir erkeğe sahip olmaktır. Çünkü ne Anatole France, ne Balzac, ne Bazin ve ne de hatırı sayılır öteki romancılarımızdan hiçbiri gözcü güzellikte bir Siyah kadından ya da çikolata renkli bir Apollon’dan söz etmemiştir... Bazen ben bile Siyah kadına ihanet edip dalgınlıkla da olsa Apollon’dan söz ediyorum... Yapılacak pek bir şey yok, kafaca bir Beyazım çünkü ben de. Ve böyle olduğum için de kendimdeki Siyahlığı, yani varlığımın özünü, mayasını küçük görüyor ve ondan tiksiniyorum.

Bir Zenciyim ben, ama bunun farkında olmadan yaşadığımdan kuşkunuz olmasın. Evet, bir Zenciyim ama bunu fiilen görmeden yaşıyorum, çünkü içeriden bakmaya alışığım kendime. Çocukluğumda annem, güftelerinde Zencinin gölgesine bile yer vermeyen Fransızca şarkılarla, Fransızca romanslarla doldurdu kulaklarımı. Ona itaatsizlik ettiğim, yaramazlık yaptığım zaman, bir Zenci gibi davranmam gerektiğini söyleyip dururdu bana. Sonraları Beyaz kitaplar okumaya başladık, Beyaz kitapları yiyip yutarak büyüdük ya da büyütüldük; elbette bu kitaplarla birlikte Avrupa menşeli pek çok önyargıyı, miti ve hurafeyi de midemize indirmiş olduk.

Her şeye rağmen belli birtakım önyargıların Antillilerde fazla yer etmediğinden, benimsenmediğinden söz edilebilir belki. Antiller’de

Yahudi düşmanlığı yoktur örneğin; çünkü Yahudi yoktur orada ya da yok denecek kadar azdır. Kolektif arınma fikriyle karıştırılmamak şartıyla, Zencinin, hiç düşünmeden ya da tereddüt göstermeden, kendini ilk günahın kefaretiyle ödeyebilecek güce sahip biri olarak ileri atabileceğini kanıtlamak çok kolay olurdu. Çünkü bu rol için onu seçmiştir Beyaz adam. Ve Beyaz olduğuna inanan Siyah adam da aynı rol için yine Siyah adamı göstermektedir. İşte böyle bir kültürel yüklenmenin tutsağı durumundadır Antilli Siyah insan. Beyaz tarafından köleleştirildiğini, köle yerine konduğunu gördükten sonra, kendi gözünde de köleleşmeye başlamıştır o. Antilli sanatçıların, şairlerin orijinal sesler verememesinin sebebi de budur ve bu durum hiç de şaşırtıcı değildir. Deyimin bütün ciddiyetiyle, Beyaz uygarlığın bir kurbanıdır Zenci. Psikopatolojiye dönerek ifade edelim ki, son derece ileri bir nevrotik belirsizlik, bir kimlik bunalımı yaşamaktadır Antilli Zenci. Yirmi yaşlarına varıp da kolektif bilinçdışının az çok etkisini yitirdiği ya da bu etki bilinç tarafından az çok örtüldüğü çağa ulaşınca, Antilli dünyaya onu çarpık gösteren bir gözlükle baktığını farkeder. Bu farkında oluşun sebebi son derece ilginçtir. Antilli kendini ilk defa bir Zenci olarak görmeye başlar bu yaşlarda, ama etik bir sapmayla. Antilli yine bu yaşlarda –pek tabii kolektif bilinçdışının marifetiyle– insanın kötü, pasaklı, sefiş ve içgüdülerinin tutsağı olduğu oranda Zenci olduğunu, Zencileştiğini hisseder. Bu değerlendirme örgüsü içinde, Zenciyi Zenci olmaya- nın gözünde Zenci yapan ne varsa Siyah, bunların dışında kalan tüm olumlu nitelikler de Beyazdır. Antillinin Zenci fobisinin temelinde yatan çarpık değerlendirme tarzı budur işte. Kolektif bilinçdışının verdiği sinyallere göre Zenci demek, kötü, çirkin, günahkâr, ahlakdışı ve türedi demektir. Bunun tersi de doğrudur elbette, yani kötü, çirkin ve ahlakdışı olan Zencidir. Eğer hayatımı ahlak sahibi biri olarak düzenlemeyi başarabilmişsem, o zaman kendimi bir Zenci olarak görmemeye hakkım var demektir. Bunun içindir ki, Martinik'te kötü huylu Beyazlar için “Zenci ruhlu” deyiminin

kullanılması âdet halini almıştır. Renk değildir önemli olan; öyleyse aynaya bakarken de dikkat ettiğim şey yüzümün rengi değil, bilincimin arılığı, açıklığı, ruhumun Beyazlığıdır. İçim rahat, vicdanım temizse “kar gibi beyaz” sayabilirim kendimi.

Kültürel yüklenme Martinik’te gayet iyi işlemektedir. Etik sapmanın önünde herhangi bir engel yoktur. Ama bu noktada Beyaz adamın şu itirazı ileri sürmek için fırsat beklediğinden hiç kuşku-muz yok: Beyaz olmak için, Beyaz olmaya niyet etmek, hatta Beyaz olmaya çalışmak yetmez, tepeden tırnağa Beyaz olmak gerekir. Ben de zaten ihanetin bu noktada işlendiğini biliyorum. Yani sonuç olarak şu gerçeğe yüz yüzeyiz: Bir Antilli önce kolektif bilinçdışıyla, sonra kişisel bilinçdışının büyük bölümüyle kendini tam bir Beyaz olarak hissetmektedir. Ama buna rağmen ortada Jung’un hiç temas etmediği bir vaka var; Antillinin gözden saklayamadığı bir vaka, bu: Tüm yanılsamalarına rağmen Antillinin derisi siyah ve siyah olarak da kalacak. Meselenin bulanık yanı işte burası.

Fransa’da edebiyat tezini vermeye hazırlanırken kendi “ödlekliğini” keşfeder Aimé Césaire. Keşfettiği şeyin “ödleklik” olduğunu bilir, ama bunun sebebini bir türlü söyleyemez. Bunun bir ödleklik, bir gülünçlük, bir aptallık, hatta bir hastalık olduğunu hisseder, ama yazılarından anlaşıldığına göre, bunun peşine düşmez, sebep ve sonuç ilişkisini bulmaya çalışmaz. Bunu yapmak için, içinde bulunduğu durumu hiçe sayıp aşması ve gerçekliği bir çocuk gözüyle, çocuk duyarlılığıyla algılaması gerekirdi herhalde. Tramvayda çalışan Zenci komik ve çirkin mi? Olabilir. Césaire da onu gülünç buluyor ve güldüğünü saklamıyordu. Çünkü Césaire’la hiçbir ortak yanı yoktu bu gerçek Zencinin. Eli yüzü düzgün bir Zenci Beyaz Fransızlar arasında rahatça hüsnükabul görebiliyordu. Hele bu çevre, entelektüel bir çevreyse ve Zencinin entelektüel nitelikleri de buna elveriyorsa, böyle çevrelerin gözdesi durumuna bile gelebilirdi bir Zenci. Derisinin rengine değil de, entelektüel niteliklerine dikkatleri çekebilirdi bir Zenci başarabilir bunu. Martinik’te, sırf bu

tür çevrelerde adlarından rahatça söz edebilmek için otuz yaşından sonra Montesquieu ya da Claudel okumaya başlayan pek çok insan vardır. Böyleleri, bu yazarlardan söz edebilmekle derilerinin rengini unutturabileceklerini umuyorlar herhalde.

Moral düzlemde bilinçlenme bir kopmayı, bir fraksiyonlaşmayı ima etmektedir. Bilincin beyaz ve açık renk kısmı bir tarafa, karanlık ve siyah kısmı da öteki tarafa. Yüksek bir moraliteye ulaşmak için bilincin Siyah, karanlık ve Zenci olan kısmının bir kenara bırakılması gerekir. Bu da Zencinin kendi imgesiyle sürekli çatışma içine girmesi demektir.

Moral hayatın bilimsel yorumu olarak, Bay Hesnard'ın görüşünü benimseyip, buna bağlı olarak moral çöküşün hata ve suçluluk duygusundan kaynaklandığını düşünecek olursak, normal insanın, kendisini bu suçluluk duygusundan sıyrabilen ya da koşullar ne olursa olsun bu duyguya teslim olmamayı becerebilen insan olduğunu kabul etmek zorunda kalırız. Daha dolaysız bir ifadeyle söyleyecek olursak, her birey bayağı dürtülerin, aşağılık eğilimlerin suçunu, ait olduğu kültüre mal etmek, hata ve zaafı içinde yaşadığı toplumsal koşullara bağlamak eğilimini taşır. Zenci için de durum bundan farklı değildir. Bu kolektif suç ve suçluluk duygusu günah keçisi arama olgusu olarak ifade edilebilir. İlerleme, uygarlık, liberalizm, çağdaş eğitim, aydınlanma, arınma gibi mitler üzerinde yükselen Beyaz toplumun günah keçisi de bireyin karşısına toplumsal idealler olarak çıkarılan bu mitlerin gelişmesine, galebe çalmasına engel olan güçlerdir. Beyaz toplumun karşısındaki bu kaba ve direngen güçleri çoğu zaman Zenci temsil etmekte, Zenci beslemektedir.

Dijon ya da Nice toplumuyla, aynı mitleri paylaşan Antiller toplumunda kendini uygarlıkla özdeşleştiren genç Zenci moral hayatının günah keçisi olarak yine Zenci imgesini seçmek zorundadır.

Kültürel yüklenme dediğim olguyu ancak on dört yaşına doğru fark etmeye başladığımı itiraf edeyim. Şimdi ölmüş bulunan bir arkadaşım vardı; babası Martinikli bir kadınla evli bir İtalyandı. Bu

İtalyan yirmi yılı aşkın bir zamandan beri Fort-de-France'ta yaşıyordu. Yüzeyden bir Antilli olarak kabul gören bu adamın aslında bir İtalyan olduğu pek de akıldan çıkarılmıyordu. Oysa şimdilerde, örneğin askeri açıdan İtalyanlara Fransa'da pek değer verilmez. Bir Fransız on İtalyana değışilmez. İtalyanlar ödle bilinir çünkü... Sözü geçen arkadaşım Martinik'te doğmuştu. Ve sadece Martiniklilerle arkadaşlık yapıyordu. General Montgomery'nin Bingazi'de İtalyan ordusunu sıkıştırdığı günlerden birinde, müttefiklerin kaydettiği ilerlemeyi harita üzerinde göstermek istedim ona. Kazanılan toprakların genişliği karşısında kendimi coşkuya kaptırıp, "Nasıl da sıkıştırdık onları!" diye haykırmışım, elimde olmadan. Gerçekte babasının bir İtalyan olduğunu unutmaması mümkün olmayan arkadaşımın belirgin bir biçimde sıkıldığını gördüm ve elbette ben de sıkıldım. Her ikimiz de aslında kültür yüklemesinin, kültür dayatmasının kurbanları durumundaydık. Bu fenomeni ve sonuçlarını iyi kavrayan birinin gereken çözümün hangi doğrultuda ve nerede aranacağını da tam olarak kestirebileceğini artık rahatlıkla söyleyebilirim. Césaire'in başkaldırısına kulak verelim şimdi:

Yükseliyor... Toprağın derinliklerinden yükseliyor... Yükseliyor siyah dalga, haykırışların dalgası, hayvani kokularla yükseliyor bataklıklar, öfkeli çıplak ayakların sert vuruşları... Ve tepeleri aşan patikalardan güröl güröl insan akıyor. Toprak renkli dereler, vahşi seller halinde gümbür gümbür iniyor her yandan aşağılara doğru, mahşeri ırmaklara dönüşmek için; çürümüş okyanuslara, kokuşmuş okyanuslara dökülmek için, Zenci kahkahalarının keskin yankılarıyla ve ucuz alkol bulutları arasında...

Anlayabildik mi? Bütün çağlıtısıyla aşağılara doğru iniyor Césaire. Aşağılarda, derinlerde neler olup bittiğini görmeye razı; görüp sonra yeniden yukarılara tırmanacak. Şafak için hazır, yeni bir güne doğmak için olgun bir güneş gibi... Kendi iniyor, ama Siyah adamın

inmesine izin vermiyor. Omuzlarına alıyor ve bulutlara yükseltiyor onu. *Cahier d'un retour au pays natal*'da (Ana yurda Dönüş Defteri) da bizi buna hazırlamıştı zaten. Yapmaya karar verdiği şey, Gaston Bachelard'ın deyimiyle,⁵⁰ yükselen, yücelen ruhsallık:

Ve bunun için, beyaz dişli,
İnci dişli efendim,
Sacayağı rahatlıklar,
Tanrı bağışi rahatlıklar onlara.
İnce boyunlu kibar insanlara yani...
Alsınlar ve üstüne otursunlar.
Ama benim danslarım da bana!
Bana kalsın uğursuz Zenci dansları,
Bukağları kıran danslar,
Parmaklıklar parçalayan,
“Ne güzel, oh, ne güzel ne hoş
Ne iyi ne haklı” dedirten danslar benim!
Dansların hepsi, hepsi benim
Ve raketimle esaslı bir vuruşla
Göklere fırlattığım güneş bile
Güneş ve onun kızgın dansları
Bile yetmiyor bana artık
Yetmiyor.
Dön öyleyse, kıvrıl çevremde,
Çevresinde, büyüyen gövdemin!
“Kalk, doğrul, yaşa!” diye çırpınan
Bir ruh gibi kendi gövdesine,
Dön çevresinde büyüyen gövdemin,
Parmaklarıma dokun,
Güzel ölçülü parmaklarıma,
Ve göster hünerini!

⁵⁰ *L'air et les songes* (Paris, Corti, 1943).

Ben de duyumlarımla sarayım seni;
 Bilincin ritmini, tenin sevincini
 Aşıluyayım sana.
 Zayıf mahcup ısıltılarla yükselen
 Alevler çıkarayım,
 Çözmek için yüzündeki karanlığı
 Prangalar ve zincirler vereyim
 Çürüyen bileklerinden düşmüş
 Ve topuklarından, kölelerin.
 Bataklıklara sokup çıkarayım seni
 Kemiren rüzgârlarla hoyrat sözler,
 Acı ve yakıcı sözler fısıldayayım sana;
 Dön, dön, durma göster kendini!
 Dön, dön ve sarıl bana,
 Sarıl bana titreyerek
 Fırtınanın kollarına atılan
 Çallılar ve otlar gibi!
 Sarıl bana öfkeyle
 Bizi saran öfkeyle,
 Bizi saran ve kemiren,
 Kanımızı emen, kanımızı kurutan
 Öfkeyle sarıl bana,
 Derine in, ta derine,
 Saf ve katıksız damarlara
 Senden başka
 Senin saflığından başka
 Saflık tanımayan tabakalara;
 Sarıl bana, haydi sarıl, sarıl
 Ve ört, sakla beni,
 Biçilmemiş bir tarlanın
 Firar eden bir zenciye sakladığı gibi!
 Saflığımız kanşsın birbirine,

Bulutsuz bir akşamı andıran
 Rengârenk saflığımız!
 Sanl şimdi çekinmeden sanl bana,
 Geniş ve güçlü kollarını uzat,
 Işıltılı balçığa biçim verir gibi
 Yoğur beni benim kara titreşimlerimi;
 Acılarla yoluna devam eden
 Yaşlı yerkürenin boğuk titreşimlerine
 Ekle beni, benim titreşimlerimi!
 Acılı kahırlı kardeşliğe ada ruhumu
 Kalbimi, cesedimi,
 Sonra istersen yıldızlara as
 Geçirip boynuma ilmiği,
 Yeter ki sen yüksel,
 Sen barış güvercini!
 Yüksel izliyorum seni,
 Yüksel peşinden geliyorum,
 Yüksel göklerin kara yıldızı!
 Göğü, göğün buzlu camını
 Keserek geçen bir elmas gibi
 Yüksel derin ve kara boşluğa,
 Yüksel gömülmek istediğim yere!
 Göğün öteki yüzüne,
 Ayın öteki yüzüne..."⁵¹

Bir Siyah şair için Marksist dünya görüşünü benimsemenin, Siyah derili olmanın mantıksal bir sonucu olduğunu söyleyen Sartre'i şimdi daha iyi anlıyoruz sanırım. Siyah entelektüel için işleyen mekanizma aşağı yukarı şöyledir: Zenciyi bir günah ve kötülük sembolü olarak görür gibi olduğum zaman, Zenciden nefret etmeye başlıyorum,

⁵¹ Aimé Césaire, *Cahier d'un retour au pays natal* (Paris, *Presence Africaine*, 1956) s. 94-96.

ama öte yandan bir Zenci olduğumu da tüm açıklığıyla görüyorum, bunu unutmam mümkün değil. Bu çelişik durumdan kurtulmam için iki yol var önümde: Ya başkalarından derimin rengiyle ilgilenmemelerini isteyeceğim, ya da tam bunun tersine, siyahlığımın özellikle farkında olmalarını sağlayacağım. Elimde olmadan, siyahın kötülüğün rengi olduğunu kabule yatkın olduğuna göre, bu sefer kötülüğün ne olduğunu irdelemeye çalışacağım. Bent gayri insani ve düşmanca fantezilerle beslenen hastalıklı ve çatışmalı bir sonuca doğru sürükleyen bu duruma bir son vermek için önümde tek bir çözüm kalıyor: başkalarına benim üstümde bir rol veren bu anlamsız dramı aşmak ve ikisi de kabul edilemez olan Siyah ve Beyaz deyimlerini lügatçemden çıkartıp, insan kavramını, sadece insan kavramını yücelterek evrenselliğe yönelmek. Zenci, gömüldüğü psikososyal ortamda aşağılara doğru indiği zaman olağanüstü bir durum ortaya çıkar. Zenci derinlere indiğinde, diğer bir deyişle bir şeyin altına girdiğinde ortaya olağandışı bir şey çıkar.

Yine Cesaire'yi dinleyelim:

Ho ho

Güçleri iyi çapalanmış

Kazanılmış

İhtiyaç duyulan

Ellerim yıkanır aydınlık fundalıkta

Annatto ağaçlarının bataklığında

Su kabağım yıldızlarla ağırlaşmış

Ama ben zayıfım. Zayıfım işte.

Yardım et bana.

Ve burada değişime uğrama noktasındayım

Boğuldum körleştirdim

Kendimden korktum, dehşete düştüm kendimden

Tanrıların ... tanrılar değilsin. Ben özgürüm.

ASI: Bu geceyle anlaşılmam var, yirmi yılığına
Beni çağırđını işittim sessizce. ...⁵²

Tekrar kendini keşfettiğı, onun kendi kimliğini hissettiğı sayacağı-mız işte bu gece Cesaire'in ilk olarak farkına vardığı" ağacın aşağı kısmını beyaza boyamanın bir faydasının olmadığı, boyanın altın-daki kabuğun mukavemetinin feryat edeceğıydi. ..."

Ardından, beyaz adamı kendi içinde çıplak yatırdığında onu öldürdü:

Kapıları kırdık. Efendinin odası tamamen açıktı. Efendinin odası çok güzel aydınlatılmıştı ve efendi oradaydı, oldukça sakin ... ve durduk. ... Efendiydi. ... Girdim içeri. "Sensin o," diye seslendi bana oldukça sakin. ... Bendim o. Tabii ki benim o diye cevap verdim, iyi köle, sadık köle, aşağılık köle, ve aniden gözleri yağ-murlu bir günde korkmuş böceklerle dönüşüverdi... Vurdum, kan boşaldı: Bugün hatırladığım tek vaftiz bu.⁵³

"Umulmadık ve yalnız bir iç devrim sonrası o şimdi kendi isyan etmiş çirkinliğini kutluyor."⁵⁴

Daha fazla ne eklenebilir? Kendini kendi-yıkımının sınırlarına ittikten sonra Zenci "dünyanın temellerini sarsabilecek güçteki o muhteşem Zenci feryadının" çıkacağı bir "kara deliğın" içine sıç-ramak üzere, bilerek ya da bilmeden. Avrupalı farkında olsun ya da olmasın, onun gözünde Zencinin olup olacağı, ne eksik ne fazla yine Zenci olmaktadır. Ama Avrupalının bilinçdışında Zenci her za-man derin çizgiler halinde koskoyu bir vahşet imgesi olarak ye-rini alır. Bunu kanıtlamak için pek çok örnek verilebilir. *Présence*

⁵² Aimé Césaire, *Cahier d'un retour au pays natal* (Paris, *Presence Africaine*, 1956) s. 94-96.

⁵³ A.g.y., s. 136.

⁵⁴ A.g.y., s. 65.

Africaine'de (Afrikalı Var Olma) Georgas Mounin şöyle yazıyor: "Siyahları, şükür ki, Levy Bruhl'un *Mentalité Primitive* adlı incelemeyle tanımak bahtsızlığına uğramadım. Ben Zencileri kitaplar yoluyla değil, günlük ilişkiler içinde, doğrudan temaslar yoluyla tanıdım..." Sıradan bir Fransız olarak göremeyeceğimiz Mounin, şöyle devam ediyor: "İnsanın henüz önyargılara saplanıp kalmadığı bir çağda, Zencilerin de bizim gibi insan olduğunu öğrenmenin çok yararı dokundu bana... Bir Beyaz olarak, böylece, Zencilerin karşısında her zaman doğal davranabilme olanağını elde ettim, onlara karşı Beyazların sık sık başvurduğu 'onları hakettikleri yere koymak' biçimindeki o son derece sıkıcı ve ukala etnografbabacanlığını sergilemek ahmaklığına düşmedim hiçbir zao*Présence Africaine*'in aynı sayısında, kendisinin su katılmamış bir negrofob olduğundan emin bulunduğumuz Emil Dermenghem ise şöyle yazıyor: "1900 yılında düzenlenen Uluslararası Fuar, hiç unutamadığım çocukluk anılarımdan biridir. Bu fuara giderken en önde gelen merakım bir Zenci görmektir. Hayalimde, kuşkusuz, *Capitaine de quinze ans* (On Beş Yaşında Bir Kaptan), *Les Aventures de Robert* (Robert'in Serüvenleri), *Les Voyages de Livingstone* (Livingstone'un Seyahatleri) gibi romanlardan edindiğim imgeler vardı." Bunun kendisinde egzotik bir tad bıraktığını ifade ediyor Emile Dermenghem.

Elli yıldır işlene işlene sakıza dönen bir meseleye tutup bir kere de ben temas ettiğim için kendimi kınamam gerekirdi herhalde. Siyah insanla dost olmanın imkân ve erdemleri üzerine yazı yazmak, yüce gönüllüce bir iştir belki, ama ne yazık ki, negrofoblar ve dünyanın öteki seçkin yaratıkları geçit vermiyor yüce gönüllülüğün böylesine. "Zenci vahşidir ve onu yola getirmenin tek yolu, kaba etlerine vurmaktır sopayı" türünden satırları okuduğumuz zaman masamıza çöküyor ve bu tür bönlüklerin, çok şükür, geçmişte kaldığını düşünmek istiyoruz. Ama biraz düşününce görüyoruz ki, gerçekte değişen pek bir şey yok günümüzde de. Yine *Présence Africaine*'in 5. sayısında Jacques Howlett'tan şunları okuyoruz:

Başkalarının dünyasında Zenciye karşı duyulan nefretin, benim anlamakta güçlük çektiğim iki nedeni daha var sanırım: Zencinin derisinin rengi ve çıplaklığı. Zenci deyince herşeyden önce çıplak bir insan geliyor aklıma. Şüphe yok ki yüzeyel faktörler, bu siyah, çıplak ve neredeyse hiç hükmündeki varlığı maskeleyebiliyor bazen. Kırmızı fesli, Fernandel gülüşlü o sempatik Zenci figürünü hatırlayın, çikolata ya da şekerleme ambalajlarındaki o kalın dudaklı şirin Zenci'yi ya da Senegalli cesur *Pioupouyou*, şu "her emre amade" cesur köleyi hatırlayın; sömürgeciliğin destansı tarihinde sempatik çizgilerle yer eden, asaletten yoksun ama akıl almaz çabalarla kendisine şarta bağlı sempati toplayan şu Siyah Don Kişot'u, "irşat bekleyen" Zenci'yi ya da iyi yürekli misyonerin "akıllı uslu" evlatlığını...

Jacques Howlett bize ayrıca, bir tepki olarak, Zenci'yi saflığın ve masumluğun sembolü olarak gördüğünü itiraf ediyor. Bunun sebebini de açıklıyor, ama onun artık yedi yaşında bir çocuk olmadığını hatırd tutmamız gerekiyor. Çünkü cinsellik hakkında zihnin çarpık biçimlenmesinden ve tekbencilikten söz ediyor bize. Aynı revüde en ilgi çekici izlenimler, şüphe yok ki, Michel Salamon'a ait. Michel Salamon kendini savunsa da, satırlarından buram buram ırkçılık kokusu yükseliyor. Bir Yahudi olarak bin yıllık bir anti-semit deneyimi var Salamon'un. Buna rağmen yine de bir ırkçı olarak çıkıyor karşımıza. Şöyle yazıyor: "Derisinin renginin, saçlarının ve etrafa saçtığı kösnül kokuların çekici ya da itici türden kendiliğinden belli bir etki, bir gerilim yaratmadığını söylemek, hiçbir şeyi kurtarmayan gülünç bir iffet kaygısı adına gerçeği saklamak olur." Daha sonra, Zencinin olağanüstü hayat enerjisinden bahsedecek kadar ileri gidiyor Salamon.

Salamon'un incelemesinde kullanmaya çalıştığı jargon bize onun her şeyden önce bir hekim olduğunu gösteriyor. Bu bakımdan, kendisinden bilimsel olmayan, edebi mülahazalara karşı uya-

nık olması beklenirdi. Ama görebildiğimiz kadarıyla hekimlik de, onun bir gereği olarak bilimsellik de Salamon'da sadece jargonda kalıyor. Zencide vehmettiği olağanüstü hayat enerjisinin kösnül tezahürlerinden söz açıyor. Oysa bir Japon ya da bir Çinli bin kat daha doğurgandır Zenciden; ama bu durum onların dünyanın en “seksi” yaratıkları olmalarına yetiyor mu? Bunu da geçelim, size bir itirafta bulunayım mı Bay Salamon, bir erkeğin kalkıp bir başka erkek hakkında, “Ne kadar seksi!” sözünü kullanması bende sadece irkilme uyandırıyor. Bir erkekte cinsel görünüşün ne olduğunu bilmiyorum belki de ben. Bir kadının bir başka kadın hakkında “Ne kadar çekici, ne kadar baş döndürücü” deyimlerini kullanması kadar tuhaf bir şey, bu... Bay Salamon bilmelidir ki, Zencinin ne derisinden ne de saçlarından cinsel buharlar yayılmaktadır. Burnunuza gelen koku, insan doğasını kemiren uygarlığın, çürümüş değerlerin ve doğadışı kültürlerin üstünde oturan leş yiyici Batı uygarlığının kendi kokusu, kendi kokunuz Bay Salamon ve Beyaz adamın kokusu; bu yüzden ondan kurtulmanız pek mümkün değil. Hal böyle olunca sizin için yapılacak tek şey kalıyor geriye, başkalarına yansıtmak bu kokuyu. Basiret, insanın içinde, insana kendi resmini gösteren bir ayna değildir sadece; insan kendi imgesini eğik bükük görüyorsa, basiret bu imgeyi doğrultup düzeltmeye yarayan optik bir düzelticidir aynı zamanda. Bu anlamda, bize yapısal çarpıklıklar olarak dayatılmaya çalışılan kültürel çarpıklıkları fark etmesini bilmelidir gözümüz. Baktığını görebilmelidir sözün kısası. Göz, insanın kafatasında yer alan anatomik bir çift çukurdan ibaret değildir; Van Gogh'un resimlerindeki coşkulu kırmızıda yaşama sevincini, Çaykovski'nin konçertolarında uçuşan renkleri, Schiller'in *Neşeye Övgü'sünde* evrensel olanın titreşimlerini ve Aimé Césaire'in haykırışında da uygarlığın kirli dumanları içinden yaralı bir ejderha gibi doğrulan mazlum halkların ayağa kalkışını gören bir organ olmalıdır göz.

Siyah insanın problemi, sırf Beyazlar arasında yaşayan Zencilerin

problemi olarak değil, Beyazların hükümran olduğu sömürgeci kapitalist bir toplum tarafından ezilen, köleleştirilen ve küçük görülen Zencilerin problemi olarak ele alınıp çözümlenebilir. “Fransa’da 800.000 Zenci olsaydı ne yapardık?” diye ürkerek soruyorsunuz kendinize, Bay Salamon. Soruyorsunuz bunu, çünkü Zencilerin çoğalmasa korkutuyor sizi; Siyah tehlikenin hayali bile kaygı veriyor size. Öte yandan Martinikli insan, kendi ülkesinin Fransa’nın bir eyaleti olarak kalmasını istiyor; bölnlüğü efendiliğin bir süsü olarak kullanan sömürgeciden kendisine bir insan gibi bakmasını bekliyor. Ben kendim bile Sartre gibi, Aragon gibi yazarların tasvir ettiği türden Beyaz bir tufanda yitip gitmeyi hayal ediyor ve başka hiçbir şeyi bunun kadar istemiyorum. Fazla ihtiyatlı olmanın kazandıracağı pek bir şey yok, diyor Bay Salamon ve bu konuda ona katılıyoruz. Ama kim olursa olsun, Avrupalı bir kadınla evlenerek kendi kişiliğimden vazgeçmem gerektiğini söyleyemez bana. Böyle bir pazarlığa girecek kadar ahmak olduğumu düşünmüyorsunuz, umarım, Bay Salamon. Eğer Zenci oldukları için benim çocuklarıma hâlâ şüpheyile bakılıyor ve tırnakları muayeneden geçiriliyorsa, bunun, Beyazlar toplumunun yerinde saydığını ve Beyaz adam mitini olduğu gibi muhafaza ettiğini kanıtladığını görüyorum. Ben kendi adıma sorunun, benim önüme sürülen hazıryapım şablonlar içinde bir seçim yapmak zorunda bırakan “ya öyle ya böyle” türünden çözümlere zorlanmasından yana değilim...

Nedir peki, bu Siyah halk, Zenci soyu denen bu insan türü? Bir Fransızım ben, nokta... Bayılıyorum Fransız kültürüne, Fransız uygarlığına, Fransız halkına... Bir kıyıya atılmayı, atılmış olmayı hazmedemiyorum. Fransız kültürüyle doluyum ağzıma kadar. Yapı olarak kötü olmayan ama kötülüğe itilmiş olan insanlar, Fransa’ya boyunduruk altına sokmak için, Fransa’ya baş eğdirmek için onu işgal ettikleri zaman, bir Fransız olarak benden beklenen kenara çekilmek değil, Fransa’nın yaşadığı dramı Fransızlarla paylaşmaktır herhalde. Kişisel olarak ilgilendiriyor beni Fransa’nın kaderi,

Fransız kültürü ve Fransız toplumu. Öyleyse ne ilgim olabilir Siyah tehlikeyle benim?

George Mounin, Dermenghem, Howlett ve Salamon gibi araştırmacılar Zenci mitinin kaynağını arıyorlar. Bütün bu çabalar şu kanıyı pekiştirmeye yarıyor ancak: Zenci gerçeğinin sahici bir biçimde kavranması için önce kültürel katılaşmaların, kültürel kristalleşmelerin yıkılması gerekir.

Geçenlerde bir çocuk dergisinde bir Zenci izcinin, Beyaz izcilerle bir Zenci köyünü göstererek, altyazısından okuduğumuza göre, “Burası benim atalarımın sizin atalarınızı pişirip yediği yer” dediği anlaşılan bir resim gördüm. Bugün artık yeryüzünde Siyah yamam kuşağının tükendiğini herkes kabule hazırdır, ama özellikle biz Zenciler kendi geçmişimizi unutmaya razı olmamalıyız... Bütün ciddiyetimle ifade edeyim ki, söz konusu resmin altyazısını yazan kimse bilmeden Zencilere hizmet etmektedir. Çünkü bu yazıyı okuyan ama “Beyaz adamı yiyen Zenci” imgesini gözünde canlandırmayan Beyaz çocuk, kendi izlenimlerinden yola çıkarak, olsa olsa Beyaz adam tarafından mideye indirilen Zenciye hayalinde canlandıracaktır. Bunun bir ilerleme olduğundan şüphe etmiyorum ben.

Bu bölümü bitirmeden önce, haberdar olmamızı Saint-Ylie Psikiyatri Hastanesi’nin Kadınlar Bölümü başhekimine borçlu olduğumuz ilginç bir vakayı nakletmek istiyoruz. Bu vaka bize Zenci mitinin, Zenci imgesinin son tahlilde gerçek bir yabancılaşmanın nasıl ana faktörlerinden biri olabildiğini gösterecektir. Bayan B... hastaneye girdiği zaman on dokuz yaşında bir genç kızdır. Hastaneye kabul kartından şunları okuyoruz: “Hasta aşırı heyecanlardan, hareket sisteminde görülen kararsızlıklardan, tiklerden ve bilinçli spazmlardan oluşan nevrotik rahatsızlıklar çekmektedir... Bu semptomlar giderek artmakta ve hastanın sosyal ilişkilerini beklenen tempoda sürdürmesine engel olmaktadır.” Hastaneye alındıktan sonra başhekimin ilk yirmi dört saat içinde hastada gözlemlediği haller şöyle: “Hastada on yaşlarında başladığı anlaşılan, ergenlik çağında ciddi

ilerlemeler gösteren ve hasta çalışmaya başlayıp evden uzaklaştığı zaman uç sınırlara ulaşan nevrotik tikler görülmüştür. Aralıklarla görülen anksiyete nöbetleri bu semptomlarla birlikte yürümektedir. Hasta şişmanlamakta ve bu bakımdan tedavi görmesi gerekmektedir. Refakat istemekte ve bununla biraz olsun yatışmaktadır. Açık tedaviye ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Gözlenmeye devam edilecektir.”

Hastanın ailesinde herhangi bir patolojik bulguya rastlanmıyor. On altı yaşında buluğa ermiş. Fiziksel muayenesinde yağ fazlalığından ve küçük çapta bir salgı yetersizliğinden ileri geldiği anlaşılan, minimal epidermal endikasyondan başka bir semptoma rastlanmıyor. Hastanın menstrual dönemleri düzenli:

Hastayla yapılan görüşme şu ayrıntıların saptanmasını sağlıyor: “Tikler, özellikle çalıştığı zaman baş gösteriyor. (Hasta, kendisini evden uzakta yaşamak zorunda bırakan bir işte çalışmaktadır.) Tikler, hastanın gözlerinde ve alnında görülüyor. Uykusu iyi, kâbus görmüyor; yemesi de iyi. Regl düzeninde bir anormallik yok. Yatakta, uyumadan önce yüzünde tikler oluyor, ama uyuyunca yatışıyor.

Hastayla ilgilenen hastabakıcının izlenimleri de şöyle: “Özellikle yalnız olduğu zaman başlıyor rahatsızlıkları. Başkalarıyla beraberken, örneğin bir sohbet anında tikler oldukça az. Yaptığı şeye bağlı diyebiliriz buna. İki ayağını hafifçe yere vurarak başlıyor, sonra peş-peşe ve sistematik olarak önce ayaklarını kaldırıp indiriyor, sonra bacaklarını, kollarını ve omuzlarını...”

Sesler çıkarıyor, ama ne söylediği anlaşılmıyor. Bu sesler sonra oldukça şiddetli ve bütünüyle anlaşılmaz çığlıklara bırakıyor yerini. Ama bütün bunlar, hasta uyanıp da kendine geldiğinde yok oluyor. Konuşma sırasında normal tepkiler gösteriyor.

Başhekim uyanık rüya terapisine karar veriyor. Daha ilk seanslarda sanal çemberler halinde görülen korkutucu, taciz edici halüsinasyonların vuku bulduğu anlaşıyor ve hastanın bunları tanımlaması isteniyor. Bu ilk seanslarda tutulan notlar şöyle:

Zenci tamtamlarının ritmiyle daralıp genişleyen kalın ve eşmerkezli çemberler görüyor hasta. Bu tamtamlar ona ebeveynlerini ve özellikle de annesini kaybedeceği kuruntusunu veriyor. Hastaya, bu çemberlere karşı istavroz çıkarmasını söylüyorum, ama hasta bunun bir yararı olmadığını söylüyor. Bu sefer ona gördüğü çemberleri bir örtüyle örtmesini ya da bir bezle silmesini öneriyorum. Bunun yararı oluyor, çemberler kayboluyor.

Hasta sanal tamtamların geldiği yöne dönüyor; kendini dans eden yarı çıplak erkekler ve kadınlar arasında görüyor ve dehşete kapılıyor. Ona, çekinmeden dansa katılmasını söylüyorum. Kendini toparlayıp dediğimi yapıyor. O, dansa katılınca dans edenlerin görünüşü hemen değişiyor. Hastanın ifadesine göre, göz kamaştırıcı bir partiye dönüşüyor görüntü. Artık dans eden erkekler de kadınlar da tepeden tırnağa giyiniktir. Vals yapılıyor: *Etoile des Neiges* [Kar Yıldızı].

Halkalara ya da çemberlere yaklaşmasını istiyorum; onları artık görmediğini söylüyor. “Öyleyse, şimdi onları düşün!” diyorum. O zaman onların yeniden belirdiklerini, ama bu sefer kırık dökük çemberler halinde olduklarını söylüyor. Kırık tarafından sokulup çemberlerden birinin içine girmesini istiyorum, “Hayır, artık onlarla çevrili değilim,” diyor, “istediğim kadar girip çıkabilirim içlerine.” Nitekim, kendi ifadesine bakılırsa, içine girdiği çemberin önce ikiye, sonra da sayısız parçaya bölündüğünü ve bu parçaların teker teker yok olduklarını görüyor hasta. Konuşurken gözlerinde ve boynunda sık sık tekrarlanan tikler görülüyor.

Bir dizi seanstan sonra hastanın hareket mekanizmasında görülen anormalliklerin görece yatıştığı gözlemleniyor.

Bir başka seansta alınan notlar da şöyle:

Hastadan o meşum çemberleri yeniden hatırlamasını istedim.

Önce onları görmediğini, sonra yavaş yavaş ortaya çıktıklarını söyledi. Ama bir yanları açtı çemberlerin. Hasta onların içine girdi. Sayısız parçaya bölünüyor, sonra da yumuşak bir inişle boşluğa düşüyorlardı. Ona şimdi de tamamları dinlemesini söyledim. Önce işitmediğini söyledi, ama biraz dinleyince seslerin sol taraftan geldiğini işaret etti.

Ona tamtam seslerinin yanına kadar kendisine bir meleğin eşlik edeceğini söyledim; hayır, o yalnız gitmek istiyordu. Ama tam bu anda gökten biri iniyordu galiba. Evet, evet bir melekti bu. Gülüyordu melek. Koluna girerek onu tamamların yanına götürdü. Burada yalnız Siyah adamlar vardı; büyük bir ateşin çevresinde dönen Siyah adamlar... Bunların görünüşleri korkunçtu. Melek bu adamların ne yaptıklarını sordu ona; o da meleğe bu adamların bir Beyazı yakacaklarını haber verdi. Her yerde bu Beyaz adamı arıyordu gözleri. Ama bir türlü bulamıyordu onu.

“Ah, şimdi görüyorum onu! Elli yaşlarında, yarı çıplak bir Beyaz.”

Siyahların şefiyle görüştü melek (bu işi hasta yapamazdı, korkuyordu). Siyah şef, Beyaz adamın kendi bölgelerinden olmadığını ve bu yüzden onu yakmayı düşündüklerini söylüyordu. Ah, korkunç bir şeydi bu! Kötü bir şey yapmamıştı ki Beyaz adam:

Ama sonunda onu bıraktılar ve neşe içinde dans etmeye koyuldular. Bu kez onlara katılmayı istemiyordu hasta.

Şefle konuşmak istiyorum, dedi. Şefse tek başına dansı sürdürüyordu. Beyaz adam kaybolmuştu. Hasta da oradan uzaklaşmak istiyor, Zencilerle yüzyüze gelmekten kaçınıyordu. Melekle birlikte, annesiyle, kardeşleriyle bir arada olabilecekleri bir yerde olmak istiyordu şimdi.

Tikler kaybolunca tedavi de durduruldu. Ama birkaç gün sonra hasta yeniden tedaviye alındı. Rahatsızlıkları yeniden başgöstermişti çünkü.

Bu seansta alınan notlar şöyle:

Çemberler yaklaşıyor ve gittikçe daralıyor. Bir sopayla vuruyor onlara hasta. Çemberler kırılıp dökülüyor. Elindeki sopa sihirli bir asa gibi. Bu asayla dokununca kırık çemberler olağanüstü güzel ve parlak yaylar haline dönüşüyorlar.

Şimdi bir ateşe doğru gidiyor hasta. Çevresinde Zencilerin dans ettiği bir ateş bu. Kabile reisini bulup onunla konuşmayı düşünüyor hasta.

Dans eden bir Zenci önce duruyor, sonra değişik bir ritimle yeniden dönmeye başlıyor. Hasta da, Zencilerle el tutuşarak, ateşin çevresinde dans ediyor şimdi.

Bu seans hastanın durumunda belirgin iyileşmeler sağlıyor. Ebeveynlerine mektuplar yazıyor, ziyaretçilerini kabul ediyor ve hastanede gösterilen filmleri rahatça izlemeye başlıyor. Grup oyunlarına da katılabiliyor artık. Öteki hastalardan biri piyanoda bir vals çaldığı zaman arkadaşlarını birlikte dans etmeye çağırıyor. Hastalar arasında saygı ve sempati toplayan biri oluyor neredeyse.

Sonraki seanslarda hastada şu haller gözlemleniyor:

Yeniden çemberleri düşünmeye başladı. Çemberlerin her biri bir yerinden kopuk yine. Böyle kopuk olmaları rahatlık veriyordu ona. Ama küçük çemberler katı ve dayanıklı gibiydi, onları da kırmak istiyordu hasta. Eline alıp eğip bükerek kırmaya çalışıyordu. Özellikle biri çok sağlamdı, kırılmak bilmiyordu bir türlü. Hasta sonunda bu taciz edici çemberin içinde buldu kendini. Karanlıkta kaldığını söylüyor, korkuyordu. Birini çağırır gibi sesler çıkardı ve bu çağrı üzerine koruyucu melek iniverdi gökten, (hasta böyle ifade ediyor) dostça, gülerek koluna girip gün ışığına çıkardı onu.

Bu vakada uyanık rüya terapisinin kayda değer sonuçlar verdiği, ama hasta yalnız kalır kalmaz semptomların yeniden ortaya çıktığı görülmüyordu.

Bu ve buna benzer psikonevrotik vakalarda görülen kuraldışı belirtiler üzerinde durmak istemiyoruz. Başterapistin vakada saptadığı başlıca semptom, Zencilere karşı duyulan hastalıklı korku ve bu korkunun ilk defa on, on iki yaşlarında duyulmuş olmasıydı.

Yukarıda sözü geçen hastayla ben de pek çok kere konuşma fırsatı buldum.

On iki yaşlarındayken hastanın eski bir sömürge görevlisi olan babası Zenci müziğine merak sarmıştı. Her akşam evi tamtam sesleri dolduruyor ve bu gürültülü patırtılı müzik hasta yatağına girdikten uzunca bir zaman sonrasına kadar sürüp gidiyordu. Öte yandan hasta ilk defa bu yaşlarında, vahşi ve yamyam Siyah adam imgesiyle karşılaşmıştı. Tamtam sesleriyle yamyam imgesi arasındaki ilişki de kolayca kurulmuş oluyordu böylece.

Bu arada hastanın zayıf tarafını keşfeden kardeşler çeşitli oyunlar düzenleyip onunla eğleniyor, iyice köşeye sıkıştırıyorlardı onu. Bu koşullar altında çocuk yatağına yatıp tamtam seslerini işitmeye başlayınca karşısında hemen vahşi Zencileri buluyor, yorganı başına çekip korkudan titremeye başlıyordu. Böyle böyle, sözü geçen sanal çemberler ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunlar Zenci figürlerini örten, bulanıklaştıran dönüştürücü öğeler olarak iş görüyordu. Halüsinasyonlara karşı hastada gelişen savunma mekanizmasının bir parçası durumundaydı bu çemberler. Dolayısıyla bugün artık Zenci figürleri olmadan da gözüküyorlardı hastanın gözüne. İlk etki, ilk etmen ortadan kalkmış olsa da, savunma mekanizması işleyişini sürdürüyordu.

Hastanın annesiyle görüşmüştük. Hastanın çocukluk hatıralarını doğruluyordu annesi de. "Duygusal, heyecanlı bir yapısı vardı," diyordu kızı için, "On iki yaşlarında yorganı başına çekip yatağa uzandığında, uykuya geçinceye kadar titreyip dururdu."

Bir Siyah adam olarak benim bu hastaya yaklaşmam onda mental bir değişikliğe ya da tedirginliğe yol açmıyordu. Sözü çok geçen çemberler hastada bugün artık sadece motor tepkilere yol açmaktadır; bunlar da krizler, tikler ve uzuvsal hareketlerdeki kısmi bozukluklar düzeyinde kalmaktadır.

Üzerinde durulan vakada hastada görülen yabancılaştırmanın Zenci korkusuyla doğrudan bağlantılı olduğundan ve bu korkunun belli şartlarda ciddi boyutlara ulaştığından şüphe edilemez. Hastanın durumunda kayda değer ilerlemeler görülse bile, onun normal bir sosyal hayata uyum sağlayıp sağlayamayacağı her zaman şüphe konusu.

ZENCİ VE TANIMA

A. Zenci Ve Adler

Normaldışı psikojenik durumların analizine hangi yönden yaklaşırsak yaklaşalım hep aynı fenomenle karşılaşırız: Psikojenik vakalarda bütün semptomlar gibi, nevrozlar da birtakım nihai amaçların etkisi altında ve bu amaçların yansıtılması biçiminde ortaya çıkarlar. Bunun içindir ki, hastayı şu ya da bu amaca yönelten formatif etkenin karakterini de ancak yönelmenin, uyarlanmanın ve koordinasyonun karakteriyle telif edebiliriz. Hastalıklı fenomenlerin anlam ve yönünü anlamaya çalışırsanız kendinizi hemen karmaşık eğilimlerden, dürtülerden, zaaflardan ve normaldışı duygulardan oluşan bir kaos içinde bulursunuz. Bu dürtüler ve eğilimler karmaşası, kimi insanda cesaret kırıcı, geriletici bir etki bırakırken, kimi insanda da —sonunda bir yanılsamaya götürse de— önündeki engelleri ne pahasına olursa olsun yıkıp geçecek cüretkâr bir tutkuya yol açar. Öte yandan araştırmacı hekim, hastasının genel yönsemeleri içinde nihai bir amaç fikrini ya da nedensel bir hedefi bir kere kabul ettikten sonra, çok geçmeden önündeki karanlığın birden dağıldığını görecektir ve o zaman hastasının ruhunu artık bir kitap gibi okuyabilecektir.¹

Çağımızın baş döndürücü mistifikasyonlarının hemen hepsi, Adler'in bu satırlarında karşılaştığımız duruma eş, kuramsal temeller üzerinde yükselmektedir. Peki, Adler'in bu karakter psikolojisi, bir

¹ Alfred Adler, *Le tempérament nerveux*, s. 12.

Antillide gözlemlediğimiz kişilik örgüsüne nasıl uygulanabilir, bunu ortaya koymaya çalışalım.

Zenci bir kıyas, bir karşılaştırma unsurudur; dikkat çekmek istediğimiz ilk gerçek bu. Zenci bir kıyastır, evet, yani sürekli bir öz-değerlendirme, bir kendine değer biçme, kendi değerini ölçme kaygısıyla yüklüdür; Zencinin kafası sürekli ego-idealiyle meşguldür. Ne zaman bir başkasıyla temas haline gelse hemen bir değer, bir yeterlik sorunu ortaya çıkar onun için. Antilli Zenci kendine özgü, bağımsız bir öz-değer duygusundan yoksundur. O, her zaman Öteki'nin mevcudiyetine kıyasla şöyle ya da böyledir. Birinin kendisinden daha az zeki, daha çok siyah ya da daha az iyi olması, onun değişmeyen kişilik problemidir. Kendini gerçekleştirme, özgüven kazanma yolunda ortaya koyduğu her çaba, başkasına bağımlı ilişkilerde başkasını küçültme duygusuna, başkasına göre ölçünme kaygısına dayanarak sürdürebileceği bir çaba durumundadır. Çevremdekilerin enkazı üzerinde yükselecektir benim gücümün, iktidarımın temelleri.

Bu kitabı okuyan Martinikliye Fort-de-France'ın en parlak, en varlıklı caddelerini bir kere olsun dolaşmayı salık veririm. Schselcher caddesini, Victor Hugo caddesini... François-Arago caddesini değil şüphesiz. Bunu yapmayı göze alan ve bu caddelerde dolaşırken kendini ruhen çırılçıplak soyulmuş görmeye dayanabilen Martinikli, bizi daha kolay anlayacaktır. Bu caddelerden birinde beş altı yıl boyunca hiç görmediği eski bir arkadaşına rastlayan bir Antilli, kendini hemen belli bir gerilim içinde bulacaktır. Her ikisinin de birbirlerinin geçmişi hakkında kesin fikirleri vardır kuşkusuz. Bu karşılaşmada, yıllar sonra kendini diğerine göre aşağılarda gören Antilli, yukarılara tırmanmış olanla tanışıyor olmaktan bir paye çıkarır kendine... Kendini yukarıda hisseden Antilli ise, bu karşılaşmada aşağıdakilerle kendi arasında görmek istediği hiyerarşiyi bulur. "Hiç mi hiç değişmemişsin yahu... Hep o eski budalalık..."

Kafaları hâlâ on beş yıl öncesinin yanlış yargılarıyla dolu hekimler, diş hekimleri tanıdım. Bu adamlarınki düpedüz kavramsal türden bir

hata, tıpkı bir Antillinin “Kreolizm” güderek düştüğü hata gibi, hatta ondan biraz daha ileride. Çünkü nihayet Antilli, bir Antilli olarak konulması gereken yere kondu mu, artık geriye yapacak pek bir şey kalmaz. Öte yandan Antilli başkasına tepeden bakma hastalığıyla karakterini bulmaktadır. Onun yönelim çizgisi hep başkasının çevresinde dönerek kapanmaktadır. Biteviye “özne” sorunuyla meşguldür kafası. “Nesne” sorunu yoktur onun için. Başkasının bakışlarında sürekli hayranlık parıltıları görmek istiyorum; bir talihsizlik eseri olarak eğer muhatabımın gözlerinde hoşnutsuzluğa rastlarsam, bunu aynanın kusurlu olmasına yoruyorum hemen; karşımdakinin ahmak ve bön olduğundan kuşku kalmıyor. Nesne karşısında saydam ve çıplak olmaya çalışmıyorum hiç. Çünkü bireysellik ve özgürlük olduğu sürece, yadsınan bir şeydir nesne. Nesne bir araçtır nihayet; öyleyse ancak öznel güvenliğimi gerçekleştirmeye yaramalıdır. Kendimi dopdolu ve gerçekleşmiş görüyorum; boşluğa ve kopukluğa tahammülüm yok. Başkası, sahnede dekor ya da figüran olarak yerini alıyor. Kahraman benim, oyunu oynayan benim. İster alkışlayın ister yuhalayın, önemli olan olup bitenin merkezinde benim bulunmam. Başkası eğer değer biçici iradesiyle canımı sıkarsa, hiçbir sorgulamaya gerek duymadan safdışı bırakırım onu, yok sayarım. Yoktur benim için artık o. Kimse ondan bahsetmesin bana. Nesnenin şokunu yaşamak istemiyorum. Nesneyle temas çatışma getiriyor bana. Narsisist biriyim ve başkasının gözlerinde beni tatmin edecek bakışlar arayıp duruyorum. Başta, her yerde olduğu gibi Martinik’te de insanı çevreleyen belli halkalar var. Kayıtsızlar halkası (daha iyisini görmek için sıradan olana gözleri kapalı olanlar), ipin ucunu kaçırmış, rütbeleri sökülmiş olanlar halkası. Bu son halkada yer alanlar acımasızca yok olmaya hüküm giymiş olanlardır. Bu amansız savaş alanında esen fırtınayı hissedebiliyor insan. Bu fırtınadan yara almadan kurtulmak mümkün mü, bilmiyorum.

Ben, benden başkası değilim, bu doğru.

Bir Martinikli ihtirasa varan bir tutkuyla özgüveni peşinde olan bir insandır genelde. Kendi kafasındaki fikri inatla herkese kabul ettirmek ister hep. Güç ve iktidar tutkusuyla göze çarpar. Bütün hevesi görünmek, ortaya çıkmaktır. Kim olduğu, kim olmak istediği konusunda bir karara varmak için bıçak sırtı bir duyarlılıkla çizilmesi gereken sınırlarda nevrotik sıçrayışlarla gezinen soyut, kısır ve hoyrat bir atomdur her Martinikli. Görünüşte her biri kendine özgü bir “olma” ve “ortaya çıkma” yolunu izleme çabası içindedir. Gerçekteyse, her yaptığı başkası için ve başkasına göre yapılmıştır Antillinin. Bu durum, ötekinin Adler’in tanımladığı² biçimde insanlar arası iletişim düzeyinde ortaya konan eylemin nihai amacı olmasından kaynaklanmaz, tersine, oldukça ilkel bir biçimde, insanın kendi değerini yoklarken başvurduğu bir araç olarak kullanılmasından kaynaklanır.

Antillinin Adlerci yönelim çizgisini az çok saptadıktan sonra geriye bunun kaynağını araştırmak kalıyor.

Bütün zorluklar da bu noktada toplanıyor zaten. Adler’in bir birey psikolojisi ortaya koyduğundan şüphe yok. Antillinin en öne çıkan özelliğinin aşağılık duygusu olduğunu daha önce belirtmiştik. Şu ya da bu Antillinin değil, bütün Antillilerin nevrotik bir yapılanma içinde olduklarını da belirtmiştik. Bu öncüllerden çıkarak artık diyebiliriz ki, Antil toplumu nevrotik bir toplumdur; kendini sürekli başkalarıyla kıyaslayarak ayakta kalabilen, ancak böyle yaparak ayakta kalabileceğine inanan bir toplum. Bu noktada bireyi aşarak toplum düzlemine, toplumsal yapı sorununa uzanmış bulunuyoruz. Bu alanda artık bir kötülük ya da bir çarpıklıkla karşı karşıyaysak, bunun bireyin ruhsal eksikliklerinden değil, daha çok onu çevreleyen ortamdan ileri geldiğini düşünmek zorundayız.

Burada geriye dönüp Martiniklinin hem nevrotik olduğunu söylememiz, hem de bunun tersini kanıtlamamız, ikisi birden mümkün neredeyse. Adlerci okulun vardığı sonuçlara sıkı sıkıya bağlı

² Alfred Adler, *Connaissance de l’Homme*.

kalacak olursak, Zencinin tarihsel olarak kendini içinde hissettiği aşağılık kompleksine karşı bir tepki koymaya çalıştığını kabul etmek zorundayız. Bütün çağlarda kendini aşağılarda hissettiğine göre, bu hissi aktüel olarak fark eden biri olarak onun artık yükseklik kompleksiyle hareket ediyor olması gerekir. Brachfeld'in incelemesi de tam bu noktadan yola çıkmaktadır zaten. Irksal aşağılık kompleksini inceledikten sonra, Andre de Claramunte'un yazdığı *El Valiente Negro de Flandres* adlı İspanyolca bir piyesten söz ediyor yazar. De Claramunte, Lope de Vega'nın çağdaşı olduğuna göre, bu piyes gösteriyor ki Zencinin aşağılık kompleksi yüz-yılımızın eseri değil.

Soylu bir insan olması için,
Tek engel derisinin rengi...

Ve Zenci, Juan de Mérida şunu söylüyor:

Ne bahtsızlık şu dünyada siyah olmak!
Siyah diye derilerinin rengi,
İnsan değil mi yoksa onlar?
Ya ruhları, ruhları da mı kara?
Daha mı kara,
Daha mı sakar,
Daha mı çirkin?
Bu yüzden mi onlan
Takma adla çağırıyor ötekiler?
Derimin pasını atacağım üzerimden,
Bu yükten kurtulacağım.
Ve göstereceğim
Cesaretin ne demek olduğunu dünyaya,
Bütün dünyaya göstereceğim,
O kadar kötü mü Siyah olmak?"

Hangi azizden yardım umacağını bilememektedir zavallı Juan. Çünkü doğuştan köledir Zenci. Ama Juan bu kaderi yadsıyarak kendini ortaya koyar:

Siyah olsam da, hayır
Bir köle değilim ben!

Yine de kaçmak istemektedir derisinin renginden. Ahlaki bir tavır ortaya koymak için gelmişti dünyaya, ama değerler dizgesinde yine de bir Beyaz olarak görür kendini:

Kardan daha beyazım ben.

Nihayetinde sembolik düzeyde,

Siyah olmak nedir,
Nedir siyah olmak?
Bu renkle tıka basa dolu
Olması mıdır insanın, ruhuyla, derisiyle?
Bu aşağılanma yüzünden
Kahrediyorum talihime,
Yaşadığım zamana,
Öteki renkleri yağdıran göğe
Ve yüzüme bulaşan geceye!
O zehir zikkım katran kuyusuna!..

Kendini soyutlayıp sadece bir tutku, bir istek ortaya koymanın onu kurtaramayacağını görür Juan. Kendi görünüşü yiyip bitirir onu, hasta eder, hareket kabiliyetini felce uğratar:

Ruhların ne önemi var?
Deliyim ben.

Umutsuzluktan başka ne kalıyor ki bana?

Tanrım ne korkunç şey

siyah olmak,

Acının doruğunda, umutsuzluk batağında bahtsız bir Zenci için yapılacak tek şey vardır: başkalarına, kendinden başka herkese Beyazlığını kanıtlamaya çalışmak.

Madem ki rengimi değiştiremiyorum

Talih gülsün yüzürne.

Görüldüğü gibi, Juan de Mérida'nın durumunu aşırı-karşılık arama, aşırı doyunluk kavramı çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Değil mi ki Zenci "aşağı" bir ırka mensuptur, o halde "üstün" bir ırka benzemeyi denemek zorundadır.

Ama bu Adlerci kısıkaçtan kendimizi kurtarmasını biliyoruz biz. ABD'de De Man ile Estman, Adlerci metodu, uygulamada ileri sınırlara vardırıdılar. İsmi geçen kişilerin birtakım kayda değer çalışmalar yaptıklarından kuşkumuz yok, ama onların Adlerci psikolojinin sadece dış yüzüyle bağlantı kurduklarını da belirtmemiz gerekiyor. Martinikli insan kendini Beyaz adamla onu bir Mesih ya da Tanrı yerine koyarak kıyaslamaz, Beyaz adamı bir örnek olarak aklında tutup kendini yine kendi ırkından kimselerle kıyaslama yoluna gider. Klasik Adlerci şema şöyledir:

Öteki'den büyük ego

Aksine, bir Antillide kıyas şöyle olabilir:

Beyaz

—

Öteki'den farklı Ego

Adlerci kıyaslama şeması iki kavramı kucaklar: Ben ve Öteki. Ve bu şemaya uyan kıyasın Ben merkezinde dönüp durduğu ortadadır. Ama Antillinin yaptığı kıyaslama bir üçüncü kavram daha sokar işin içine: Beyaz adam. Yine Antillinin yaptığı türden bir kıyaslamada hâkim düşünce bireysel ya da kişisel olmaktan çok toplumsaldır.

Martinikli çarmıha gerilmiş biridir. Onun biçimlendirdiği ortam değil, her zaman onu biçimlendiren ortam söz konusudur ve bu ortam sürükleyip kenara atmıştır onu. Yine de kanıyla canıyla bu kültürel ortamı beslemektedir Martinikli. Hal böyleyken Zencinin kanı, değeri, Beyaz uzmanlar tarafından saptanan bir gübre türüdür, o kadar!

Soruna Adlerci açıdan bakacak olsaydık, Antilliyе rüyasında beyazlaşmak arzusunun, yani güçlü ve muktedir olma tutkusunun bilinçdışı tezahürleriyle uğraştığını kanıtlar ve ona kendi nevrozunun, psişik tutarsızlığının, benlik çözülmesinin bu baskın saplantıdan kaynaklandığını belirterek şöyle derdik: “Bay Mannoni aynı fenomeni Madagaskarlı Siyah insan için son derece iyi tanımlamıştır. Bana kalırsa, senin yapacağın en güzel şey, senin için belirlenmiş olan yerde kalmasını becerebilmen olacaktır.”

Ama soruna Adlerci açıdan bakamayacağımız gün gibi ortada. Öyle olduğu için de yukarıda söylenenleri söyleyemeyiz. Ancak kestirmeden şunu diyebiliriz: Antillinin içine düştüğü mistifikasyon, yaşadığı ortamın ve içine doğduğu toplumun eseridir. Bir kere bunu söyledikten sonra artık gerisi kendiliğinden gelecektir. Bildiğimiz bir şeydir bu.

Çok merak ederim, sömürgelerdeki eğitim şefleri, eğitim müfettişleri acaba kendi rollerinin farkındalar mı? Zenciyi kafaca Beyaz yapmayı ilke edinmiş bir programı uygulamak için çırpınıp dururlar bu adamlar. Ama işin sonunda Zenciyi bir kenara atıp ona, “Bal gibi Beyaz adama bağlılık kompleksi içindesin sen,” diyerek noktalarlar işi.

B. Zenci ve Hegel

Öz-bilinç kendinde ve kendi-için olmaktır; bunun içindir ki öz-bilinç ya da kendi-bilincinde-olmak, başka bir öz-bilinç için kendinde ve kendisi için olmak demektir aynı zamanda. Bu da öz-bilincin ancak tanınmak ve bilinmekle gerçekleşebileceği anlamına gelir.”

—Hegel, *Tinin Fenomenolojisi*

Kendini başkalarına dayatmak isteği ve çabası oranında kendini gerçekleştirir insan. Bu onun başkaları tarafından tanınmasına, başkaları tarafından kabul edilmesine yönelik bir istek ve çabadır. Kendini etkili bir biçimde ötekine tanıtmadığı sürece, bu “öteki”, onun eylemlerinin değişmeyen konusu olarak kalacaktır. Onun insan olarak değeri ve gerçekliği bu öteki varlığa ve bir de bu öteki varlık nezdinde gördüğü kabule bağlıdır. Bu “öteki” merkezinde yoğunlaşır hayatının anlamı.

Beyazla Siyah arasında açık bir kavga yoktur görünüşte.

Tarihin bir noktasına gelindi ki, Beyaz efendi kavgasız, çekişmesiz, kendi lütfuyla bir insan olarak görmeye başladı Zenci kölesini.

Ama eski köle yine de bizzat tanıtmak istiyor kendini.

Hegelci diyalektiğin temelinde, üzerinde durulması gereken bir mütekalibiyet durumu vardır. Ben, benim aktüel varlığımın ötesine uzandığım ölçüde kavriyorum başkasının varlığını, hem göz önünde olağan bir gerçeklik olarak, hem de görünenin altında güdüleyici bir gerçeklik olarak... Eğer çemberi kapalı tutuyor ve hareketin çift yönlü işlemesine engel oluyorsam, bu başkasını da kendi kozası içinde tutmaya çalışmam anlamını taşır. Böylece onu kendi-için-var-olmak imkânından yoksun bırakmış oluyorum.

Beni kendi üzerime çullandıran, kendi kabuğum içinde hapseden bu cehennemî çemberi kırmanın tek yolu, iletişim ve tanıma yoluyla ötekini ve ötekinin gerçekliğini (bu gerçeklik apaçık gerçeklikten farklı da olsa) ikame etmekten geçer. Öte yandan öteki de yönü bana doğru olmak üzere, zaten aynı mekanizmayı çalıştırmaktadır. “Tek taraflı eylem yararsızdır, çünkü aranan şey ancak iki yönlü bir yönelme çabasıyla mümkün olmaktadır.” Bu mekanizma yürürlükte olduğu zaman taraflar birbirini tanıyıp kabul ederken, kendilerini de tanımış ve kabul etmiş olurlar.”³

Hal içindeki durumuyla öz-bilinç, sadece kendi-için-varlık durumundadır. Kendisinin kesinliğinden emin olması için tanıma ve tanınma kavramlarıyla bütünleşmesi gerekir. Öteki de, bize paralel olarak, evrensel öz-bilinçte bizim kendisini tanımamızı ister; evrensel öz-bilinçle birlikte çiçeklenme isteğine yöneliktir bu. Her öz-bilinç mutlak’ın peşindedir. Öznel kesinliğin (Gewissheit) nesnel (Wahrheit) bir intikali olarak hayata izafe edilmeksizin her öz-bilinç katıksız ve ezeli bir değer olarak var olmak isteği içindedir.

Ötekinin karşıtlığıyla yüz yüze gelen öz-bilinç arzu deneyiminden geçer; onurlu bir yaşama götüren yolda ilk merhaledir bu. Öz-bilinç bu yolda kendi varlığını tehlikeye sokar ve bunun bir sonucu olarak da bedensel varlığı içinde ötekini de tehdit eder. “Özgürlük, ancak hayatı tehlikeye atmak suretiyle korunur; böylece öz-bilincin bizatihi kendi aslıyla bir varlık olmadığı, daha önce içinden çıktığı katıksız formun kendisi olmadığı ve nihayet hayatın bünyesinde bir sokulma, *bir nüfuz, bir sirayet* de olmadığı kanıtlanmış olur.”⁴

Bu, kendinde ve kendisi-için niteliğindeki insan gerçekliğinin kavgasız ve risksiz varılabilen bir kategori olmadığını gösteriyor. Sözü geçen risk, benim kendi değerim için taşıdığım öznel güven ve kesinliğin evrensel gerçeklik düzlemindeki nesnel gerçeğe intikal

³ G. W. F. Hegel, *Phenomenologie de l’Esprit*, çev. Hippolyte, s.155 (Türkçesi: Tinin Görüngübilimi, çev. Aziz Yardımlı, İdea: İstanbul 2010)

⁴ Hegel, a.g.y., s. 157.

demek olan üstün bir iyiye doğru hayatı aşmam anlamına geliyor.

Arzuladığım andan itibaren dikkate alınmayı talep ederim. Sadece burada-ve-şimdi olan, şeyliğe mahkûm bir varlık değilimdir. Başka yerler ve başka şeyler içinim ben. Sadece yaşamaktan başka şeylerin de peşinde olduğum sürece, insanca bir dünya yani bir karşılıklı tanıma dünyası için mücadele ettiğim sürece olumsuzlama faaliyetimin dikkate alınmasını talep ederim.

Beni tanımakta tereddüt gösteren kimse, benim karşımda yer alıyor demektir. Böyle amansız bir kavgada ölümün dondurucu soğukunu hissediyor, alt edilmez katılıkları göze alıyorum, ama imkânsızın mümkün olduğunu da görüyorum.⁵

Yine de başkaları, dövüşsüz-kavgasız tanımanın bulanıklığı içinde bırakmak isteyebilir beni:

“Hayatını riske sokmadan da bir şahsiyet olarak pekâlâ kabul görebilir insan, ama böyle bir insan asla bağımsız öz-bilincin ta-

⁵ Bu kitaba başladığımda bir bölümü Zencilerin ölüm istemini incelemek üzere ayırmayı istedim. Bunun gerekli olduğuna inandım çünkü insanlar nedense Zencilerin asla intihar etmediklerinden dem vururlar.

M. Achille bir derste bile bunu savunmakta tereddüt etmedi, Richard Wright'ın hikayelerinden birindeki beyaz karakter “Eğer zenci olsaydım kendimi öldürürdüm” demesi, sadece bir Zenci'nin intihar hissiyatı taşımadan böyle bir şeye maruz kalabilir anlamındadır.

Sonrasında, M. Deshaies intiharı tezinin konusu olarak seçer. Parçalanmış-kişilik “tipi”nin (mavi gözler, beyaz deri) birleşmiş kişilik “tipi”yle (kahverengi gözler ve deri) kıyaslandığı Jaensch'in çalışmalarının çoğunlukla aldatıcı olduğunu gösterir.

Durkheim'a göre Yahudiler asla intihar etmezler. Şimdi de Zenciler çıktı. Peki tamam öyleyse: “Detroit eyalet hastanesi nüfusun sadece %7.6'sını Zencilerin oluşturmasına rağmen intiharların %16.6'sının Zencilerle ilişkili olduğu verilerini buldu. Cincinnati'de ise Zenci intiharlarının sayısı beyazlarınkinin iki katından daha fazla, Zenciler arasındaki intiharların cinsel farklılığındaki inanılmaz çeşitliliğine sebep olur: 76 erkeğe karşı 358 kadın.” (Gabriel Deshaies, *Psychologie du suicide*, 23. not)

nınmasının hakikatine ulaşamaz.”⁶

Zenci tarihinin tarih öncesinden bu yana, köleliğin kıraç toprağına ekili olarak yeni zamanlara ulaşan Zenci, nihayet efendisi tarafından o topraktan sökülüp azat edilmiş bulunuyor. Ne yazık ki, özgürlük için hiçbir kavga vermeden...

Kölelikten kurtulan Zenci, şimdi efendilerinin oturduğu posta mı kurulacak? Yılda bir kere salonda dans etmesine izin verilen uşaklar gibi, tutunacak şeyler arıyor kendine, öyle mi? Hayır, kölelikten kurtulmakla efendi olunmaz. Kölelerin olmadığı yerde efendi de yoktur çünkü.

Ama Zenci, belki de çektiği acılara bir kefarete olarak, efendisinin tavırlarını takınmasına izin verilen bir köle durumunda hâlâ.

Beyaz adamsa, kölelerinin kendisiyle aynı masada yemek yemesine izin veren efendi durumunda.

Nüfuzlu bir Beyaz efendi, günün birinde adamlarına, “Zencilere iyi davranın” komutunu veriyor, hepsi bundan ibaret.

Öteki Beyaz efendiler de aralarında uzun uzun tartışıp, sonunda şu yarı-hayvan yarı-insan yaratığın da insan sınıfının bir üyesi olarak kabul edilmesini karara bağlıyorlar.

Fransız toprağında bundan böyle köleler olmayacak.

Zencinin kişilik düzleminde yaşadığı sarsıntı kendi dışından gelmiştir öyleyse. Siyah adam tahrik edilmiş, uyarılmıştır. Kendi eylemiyle kazanmadığı değerler, kendi kanının sistolojik dalgalanmalarından doğmayan değerler, havada gezinen renkli haleler halinde dönüp duruyor çevresinde. Bir yaşama tarzından ötekine gidip geliyor Siyah insan, bir hayattan ötekine değil. Tıpkı iyileşen bir hastaya birkaç gün içinde hastaneden taburcu edileceği söylendiği zaman, hastanın içine düştüğü boşluk duygusu gibi, Siyah kölelerin özgürlüklerine kavuşturulması fenomeni de psikozlara ve ani ölümlere yol açmıştır. Aynı haber bir ömür içinde iki kez alınmaz. Siyah insanın Beyaz insana karşı beslediği minnet duygusundan

⁶ Hegel, a.g.y., s. 159

şikâyeti yok; bunun en güçlü ifadesi, Fransa'nın her yerinde ve kolonilerde meydanlara dikilen ve zincirlerinden yeni kurtulmuş sempatik Zencilerle, onların başlarını okşayan Beyaz efendilerin birlikte sergilendiği o etkileyici heykellerde görülür.

“Beyefendiye teşekkür et!” diyor oğluna anne. Ama biz biliyoruz ki, çocuğun zihni çok defa daha etkileyici, daha sarsıcı sözcükler aramakla meşgul.

Bakın işte, efendi⁷ gücündeki beyaz adam, “Bundan böyle özgürsün,” diyor Zenciye.

Ama Zenci özgürlüğün bedelinden habersiz. Onun için bir kavga vermedi ki. Hani zaman zaman adına özgürlük ve adalet denen şeyler için kavgaya girmiyor değil, ama bu kavgalar hep Beyaz adamın özgürlük ve adalet dediği şeyler için oluyor, Beyaz özgürlük ve Beyaz adalet için. Efendilere özgü değerler için yani.

Geçmişinde özgürlük için savaşmak nedir bilmeyen, Kierkegaard'ın sözünü ettiği türden özgürlük yolunda bunalıma düşmek nedir bilmeyen eski köle, genç Beyaz adamların varoluşun cambaz iplerinde dans edip şarkı söyledikleri bir çağda bir kenara çekilip olanları seyretmekten başka bir şey yapmıyor. Zencinin Beyaz adama öfkeyle baktığı günler gelince, Beyaz adam, “Kardeşiz biz, aramızda fark yok ki,” diyor ona. Ama Zenci buna rağmen arada bir fark olduğunu bal gibi biliyor. Bir fark olmasını istiyor üstelik. İstiyor ki, Beyaz adam ona durup dururken “Pis Zenci!” desin. Beyaz adama

⁷ Umarım buradaki efendinin Hegel'in tanımladığı efendiden fark gösterdiğini anlatabilmişimdir. Hegel'e göre bir karşılıklılık vardır; burada ise efendi kölenin bilinçliliği karşısında güler geçer. Köleden istediği şey tanımama değil iştir.

Benzer şekilde buradaki köle kendini bir nesnede kaybeden ve işinde özgürlüğünün kaynaklarını bulan bir köleyle hiç bir şekilde benzerlik taşımaz. Siyah tıpkı efendi gibi olmak ister.

Böyle olunca Hegelci köleden daha az bağımsızdır.

Hegel'de köle efendiye arkasını nesneye yüzünü döner.

Burada ise köle nesneyi terk edip efendiye yüzünü döner.

ne olduğunu göstermesi için bu onun tek şansı.

Ama çoğu zaman karşısında net bir kayıtsızlıktan ya da baba-can bir meraktan başka bir şey bulamaz Zenci.

Dünün kölesi bugün kendi insanlığına karşı meydan okunsun istiyor, kendi varlığı çevresinde bir çatışma, bir gürültü patırtı kopsun istiyor. Ama bunun için artık çok geç. Fransız Zencisi başkasını ısirmaktan çok, kendi kendini yiyip bitirmeye mahkûm edilmiş durumda. Fransız Zencisi diyoruz, çünkü Amerikan Zencisinin bambaşka bir dramı var. Amerikan Zencisi kavgaya giriyor ve kendisine karşı yürütülen horlamalara göğüs geriyor. Amerikan anayasasının sınırlarını zorluyor orada Zenci. Kaldı ki Amerikan anayasasında ırk ayrımını az çok yasaklayan maddeler var ve bu maddelerin bahsedilmiş haklara ilişkin olmadığından kimsenin kuşkusu yok.

Savaşlar, yenilgiler, mütarekeler ve sonunda da zaferler yaşanıyor.

On iki milyon Siyahın haykırışı⁸ aralıyor göklerin perdesini. Ve perde diş tırnak yırtıkları içinde bir uçtan bir uca yarılarak sönmüş bir balon gibi düşüyor aşağı.

Darağaçlarına onarlı yirmişerli gruplar halinde asılmış Zenci cesetleriyle kaplı savaş alanında gittikçe daha da büyüme umudu veren bir anıt yükseliyor. Ve anıtın doruğunda, birbiriyle el tutuşan bir Beyazla bir Zencinin siluetlerini seçer gibi oluyorum.

Fransız Zencisi açısından içinde bulunduğu durum dayanılmaz bir durumdur. Beyaz adamın kendisini kendinde ve kendisi-için bir öz-bilinç olarak görüp görmediğinden emin olamayan Fransız Zencisinin, kendisini sürekli dayanıklılık, karşıtlık ve meydan okuma tavrı içinde göstermesi gerekmektedir.

Mounier'in Afrika üzerine yazdığı incelemenin pek çok pasajından çıkarılacak sonuç budur işte. Onun Afrika'da tanıdığı Zencilerin hepsi belli bir üstünlük duygusunu devam ettirmek isteyen kimselerdir. Kopuş ve dönme halinin verdiği üstünlük duygusudur burada söz

⁸ Orijinalinde İngilizce "*The twelve million black voices*". (ç.n.)

konusu olan.⁹

“Ben” kendini, kendine karşı çıkararak ortaya koyar diyor Fichte. Evet ile hayır arasındaki gidip gelme halidir, bu. Giriş bölümünde, insanın bir evet tavrı olduğunu söylemiştik. Bunu tekrarlamaktan şimdi de geri durmuyoruz.

Hayata evet, sevgiye evet. Cömertliğe ve diğerkâmlığa evet.

Ama insan bir hayır tavrıdır aynı zamanda. Horgörüye hayır. Nefrete hayır. İnsanın insan tarafından sömürülmesine hayır. İnsanın insana kulluğuna hayır. Ve insanın en insan yanının, yani özgürlüğünün yok edilmesine de hayır.

İnsan davranışları çoğu zaman tepki niteliğinde ortaya çıkmaktadır. Tepki de her zaman biraz öfkeyi barındırır içinde. Buna, *Güç İstenci* adlı kitabında Nietzsche de işaret etmiştir.

İnsanı insan yapan temel değerlerle bağlantısını kesmeden onu eyleme yöneltmek işi, aklıyla davranmaya, düşünceyle yol almaya karar veren ve kendini bunun için önceden iyiden iyiye hazırlayan kişinin harcıdır.

⁹ Emmanuel Mounier, *Léveil de l'Afrique noire*. (Paris, Edition du Seuil,

SONSÖZ YERINE

Toplumsal devrim ... şiiirini geçmişten değil, ancak gelecekten edinebilir. Kendini geçmişle ilgili hurafelerden arındırmadıkça kendini oluşturmaya başlayamaz. Önceki devrimler kendi muhtevalarına karşı kendilerini uyuşturmak için dünya-tarihsel anımsamalara muhtaçtı. On dokuzuncu yüzyıl devrimiyse, kendi muhtevalasına ulaşmak için ölüleri gömmeyi ölülere bırakmalıdır. Eskiden lafız içeriği aşıyordu; şimdi içerik lafız aşıyor.

—Karl Marx, *On Sekiz Brumaire*

Benden şu ya da bu fikri olumlamamı, şu ya da bu fikri yahut davranış tarzını da mahkûm etmemi bekleyen yüzleri görür gibi oluyorum.

Kaçınmadan tekrar edeyim ki, Guadelouplu doktorların yabancılaşmayı gidermek yolunda ortaya koydukları çabalar, Abidjan köprüsünün inşaatında çalışan Zencilerin bu yolda ortaya koydukları çabalardan esasta çok farklı motivasyonlara dayandırılarak anlaşılabilir. Yabancılaşma, her şeyden önce entelektüel bir karakter taşır ilk grup için. Ve Zencinin kendini ırksal bağlardan soyutlayarak Avrupa kültürünü benimsemeye zorladığı andan itibaren başlar. Öte yandan, yabancılaşma, bir ırkın başka bir ırkı sömürmesini öngören sistemlerin kurbanı durumundaki insanların sorunudur. Yabancılaşma, daha üstün olduğunu ileri süren bir uygarlığın başka bir dünyaya bakış ve dünyayı yorumlayış biçimi üzerindeki horgörüsüne hedef olan insanların sorunudur.

Akla başvurma ve insana saygının her sorunu halledeceğine,

gerçekliği değiştireceğine inanacak kadar saflığı ileriye götürecek değiliz. Şeker kamışı plantasyonlarında çalışan Zenci için tek çözüm vardır; o da Zencinin Marksist ya da idealist çözümlemelerin bir sonucu olarak değil, fakat hayatı, sömürüye, açlık ve sefaletle açılmış bir savaştan başka türlü görmenin mümkün olamayacağını bilerek girmesidir bu kavgaya.

Zencilerden kendi tarih kavramlarını düzeltmelerini istemek aklımızın ucundan bile geçmez. Kaldı ki biz onların, bilmeden de olsa, şimdiki zamanın terimleriyle konuşup, şimdiki zamanın terimleriyle düşünmek konusunda bizim görüşümüze katıldıklarına inanıyoruz. Paris'te kendileriyle görüşme fırsatını bulduğumuz pek çok Zenci işçiden hiçbirinde Zenciliğin geçmişine ilişkin endişelere rastlamadığımızı belirtebiliriz. Bu insanlar sadece Siyah olduklarını biliyorlardı, o kadar; bunun da pek bir şeyi değiştirmeyeceğine inanıyorlardı. Yerden göğe kadar haklıydılar bu konuda.

Tam bu noktada, pek çok araştırmacıda rastladığımız bir hususu belirtelim: Entelektüel yabancılaşma burjuva toplumunun bir ürünüdür. Burjuva toplumu derken, tüm devrimci gelişmelere, yenilik ve ilerlemeye ilk ağızda kapalı olan ve önceden belirlenmiş kalıplara sırtını dayayıp statükoyu korumaya çalışan toplumları kastediyoruz. Burjuva toplumu, içinde hayatın tatsız ve kıpırtısız sürüp gittiği, havanın kokuştugu, düşüncelerin ve insanların uyuşup kaldığı orta-sınıf dediğimiz yığınların oluşturduğu toplumdur. Biz, böyle ölü bir yapının karşısında yer alan herhangi birinin bir anlamda devrimci olduğuna inanıyoruz.

On beşinci yüzyılda çiçeklenmiş bir Zenci uygarlığının varlığını keşfetmiş olmak bir paye kazandırmıyor bize. Böyle bir geçmişten ister hoşnut olalım ister olmayalım, bu geçmiş hiçbir şekilde bizi eyleme yöneltmiyor.

İncelediğimiz konunun hiç de klasik bir konu olmadığı ortada. Öte yandan, bilimsel nesnelliğin bir bakıma bizim için imkansız olduğunu peşinen söylersek bu hiç de yanlış olmaz, çünkü yabancılaştığını

söylediğimiz, nevrozlarından söz ettiğimiz insan bizim kardeşimiz, bizim kız kardeşimiz, bizim annemiz ya da babamızdı. Meslek hayatımız boyunca bıkıp usanmadan Zenciye, onun kendi kendini normaldişi yaptığını, Beyaz adama da kendisinin bir hezeyanın hem faili hem de kurbanı olduğunu göstermeye çalıştık.

Zencinin kendi bedensel varlığı içinde mahpus olduğu anlar vardır. “Kendinin ve bedeninin bilincine sahip olan bir varlık için, bir başka deyişle öznenin ve nesnenin diyalektiğini kavramış kimse için beden, bilincin yapısının bir nedeni değildir artık; bilincin bir nesnesi haline gelmiştir.”¹

İçtenlikle söylemek gerekirse, Siyah insan, her şeyden önce geçmişin kölesidir. Ama her şeye rağmen bir insanım ben ve bu anlamda pusulanın keşfi ne kadar benimse, Peleponnes savaşları da o kadar benimdir. Beyaz insanla yüz yüze olduğu zaman, yüzünü ağartacak bir tarihi ve görülecek bir hesabı vardır Siyah insanın. Beyaz insana gelince, o, Siyah insanla yüz yüze geldiği zaman ilk hatırladığı şey Siyah insanın yamyamlık çağrışımları veren kabilesel geçmişiştir. Birkaç yıl önce Denizaşırı Fransız Öğrenciler Birliği'nin Lyon Şubesi benden caz müziğinin yamyamlıktan modern dünyaya geçişi simgelediğini ileri süren bir yazı hakkındaki görüşlerimi sormuştu. Bu teklifi, ne yaptığımdan son derece emin olarak hemen reddettim ve Avrupa'nın saflığını, katıksızlığını savunan adama, özünde yalnızca kültürel amillerin yer aldığı bu ruh spazmından kendini kurtarmaya çalışmasını tavsiye ettim. Bazı insanlar dünyayı kendi varlıklarıyla kaplamak, dünyayı kendi eksenleri etrafında döndürmek isterler. Bu durumu “özgürlük patolojisi” olarak tanımlıyor bir Alman filozofu. Beyazların müziğine karşı Zenci müziğini savunmak durumuna düşmek istemem, ama Zenci müziğini Beyaz ırkın üstünlüğünü vurgulamak için kullanmaya kalkan bu adamlara, tutumlarının hiç mi hiç akli başında insanlarınkine benzemediğini belirterek

¹ Merleau-Ponty, *La Phénoménologie de la Perception* (Paris, Gallimard, 1945), s.: 297.

yardımcı olmak isterim.

Karşı karşıya olduğumuz sorun zaman sorunudur. Geçmişin dondurucu kulesinde hapsedilmeye razı olmayan Siyahların ve Beyazların, her şeyden önce kendilerini yabancılaşmadan sıyırmaları gerekiyor. Başka pek çok Zenci için de yabancılaşmadan kurtulmanın tek yolu, şimdiki zamanın tek belirleyici olduğu saplantısından vazgeçmek olacaktır.

Bir insan olduğuma göre, peşine düştüğüm geçmiş de bütün bir insanlığın geçmişi olacaktır. Benim sahip çıkacağım devrim ya da ayaklanma da sadece Saint-Domingue ayaklanması değildir.

İnsanlık onurunun yükseltildiği her zaman, insanı insana kul yapmak isteyen eğilimlere kafa tutulduğu her yerde gönlüm bunu yapanların yanında yer alacaktır.

Mesajımı sırf derisi renkli insanların geçmişine dayanarak oluşturmak hiçbir şekilde yakışmaz bana.

Kendimi, haksızcasına bilinmezlikten gelinen bir Zenci uygarlığını diriltmek idealiyle sınırlandırmak da benim harcam değil. Kendimi geçmişin adamı yapamam ben, yapmamalıyım. Şimdiki zamanı ve geleceği harcamak pahasına geçmişi yüceltmek umutsuzlara yakışır.

Vietnam'da halk kendi kültürünü keşfedip ona sahip çıkmak istediği için ayaklanmamıştır. Bilakis mevcut kültür, solunması imkânsız bir atmosfer yarattığı için ayaklanmıştır.

Çekçek arabalarının, çarşı pazarda satılan oğlanların ve kızların ülkesi hakkında 1935'lerin paralı sömürge askerlerinin anlattıklarını dinlediği zaman, insan, Viet-Minh'in adamlarını kavgaya sürükleyen hıncı daha iyi anlıyor.

Kendisiyle İkinci Dünya Savaşı yıllarında birlikte çalıştığım eski bir arkadaşım, bir süredir bulunduğu Vietnam'dan daha bu yakınlarda döndü; orada gördüğü, tanık olduğu pek çok ilginç şeyden söz etti bana. Sözgelimi, on altı-on yedi yaşlarındaki Vietnamlıların idam mangası karşısında gösterdikleri sükûneti anlattı. "Bir desında,"

diyordu bu arkadaşım, “diz çökerek ateş etmek zorunda kalmıştık; çünkü bu genç ‘fanatikler’in vakur duruşları karşısında ellerimiz titremeye başlamıştı.” Sonunda sözlerini şöyle bağlıyordu bu arkadaşım: “Oradaki savaşla karşılaştırıldığında, bizim seninle burada katıldığımız savaşın bir oyundan farkı yok.”

Bu tür gözlemlerin Avrupa’dan görünüşü anlaşılır olmaktan çok uzak herhalde. Ölüm karşısında Asyalının benimsediği tutumdan söz edenler var, ama bu sığınak filozoflarının aklı başında kimse-leri ikna edebileceklerini sanmıyorum ben. Asyalı sükûnet denilen bu onurlu tutum, çok fazla değil, daha dün denecek kadar yakın bir zamanda Vercors’un çetecilerinde de, Direniş hareketinin “terörist”lerinde de görülüyordu.

İdam mangasının karşısında gülerek ölümü bekleyen Vietnamlılar, bu adanmalarının geçmişi geri getireceğini düşünmüyorlardı herhalde. Onların adanmaları, uğruna ölmeye değer buldukları şimdiki zaman ve belki gelecek içindi.

Günün birinde benim için de herhangi bir halkın geçmişine dayanmak diye bir şey söz konusu olursa, bu ancak benim kendimle ya da yakınımıdaki insanlarla, hiçbir halk bir daha asla köleleştirilmesin diye, hayatım pahasına ve bütün gücümle savaşmak üzere içeceğim andın bir gereği olarak ortaya çıkmış olacaktır.

Benim davranış tarzımı Siyah dünya dikte ettirmiyor. Derimin siyah rengi birtakım özgün değerlerin garantisi değil. Kant’ın soluk almasına izin veren yıldızlı gökyüzü nicedir bize de sırlarını vermekten geri durmuyor. Ve egemen ahlak yasalarının da kendi değerlerinden pek emin olmadıklarını biliyoruz.

Bir insan olarak, çok az sayıda da olsa bazı gerçeklerin parlak ve soylu ışığını dünyaya düşürebilmek için kendimi hiçe saymak yahut yok olmak imkânını bile kullanabileceğimi rahatlıkla düşünebiliyorum.

Sartre, geçmişin yanlış bir açıdan bakıldığında niceliksel ve kitlesel bir varlığı kucakladığını, ama sağlıklı bir bakışla yeniden

biçimlendirildiği takdirde, bireyin gerçek bireyliği hakkında işe yararlı bilgiler verdiğini göstermiştir. Bu ikinci mahiyetiyle geçmiş, değere dönüşmüş geçmiş durumundadır. O halde ben de geçmişimi yeniden ele alarak, birbirini izleyen seçimlerle ondan hem işe yarar değerler türetebilir, hem de onu gerekirse mahkûm edebilirim.

Beyaz'a benzemek, onun gibi olmak istiyor Siyah insan. Bir tek yol, bir tek kader var Siyah insanın önünde: Beyaz olmak. Siyah insan uzunca bir zamandan beri Beyaz'ın tartışılmaz üstünlüğünü kabul etmiş durumda, böyle olduğu için de bütün gayretiyle Beyaz insanın değerler örgüsüyle yoğrulmuş bir varoluş hamlesi gerçekleştirmek eğiliminde.

Bu noktada hemen şunu soruyorum kendime: On yedinci yüzyıl Zencisinin öcünü almaktan başka yapacak işim yok mu benim?

Şu kendini yok etmeye çalışan dünyada tek görevim Siyah gerçeği vazetmek mi olacak?

Kendimi insanları yüzlerinin rengine göre değerlendiren görüşü haklılaştıracak bir tutumla sınırlandırmam doğru olur mu?

Derisi renkli bir insan olarak, kendi ırkımın başka bir ırka göre hangi bakımdan yüksek ya da alçak olduğunu bulup çıkarmaya hakkım yok benim.

Derisi renkli bir insan olarak, Beyaz insanda ırkımın geçmişine karşı işlediği suçların izini aramaya hakkım yok benim.

Yine derisi renkli bir insan olarak, eski ustalarımın bıraktığı onurlu izleri taklit etmeye hakkım yok.

Evcilleştirilmiş, uygarlaştırılmış atalarımın onurlarının iade edilmesini istemek hakkım olmadığı gibi, böyle bir görevim de yok.

Ne bir Zenci misyonu, ne de işlenmiş bir Beyaz suç var ortada. İşlerin kötü gittiği bir dünyada keşfettim kendimi. Beni kendimle kavgaya çağırان bir dünyada, sadece "hep'e ya da "hiç'e, zafere ya da yok olmaya izin veren bir dünyada keşfettim kendimi.

Bir insan olarak, kelimelerin sessizlikle saçaklandığı, sessizlikle örtüldüğü bir dünyada keşfettim kendimi; "öteki"nin sürekli kendi

üzerine kapandığı, kasıldığı, katılaştığı bir dünyada...

Hayır, hakkım yok ortaya çıkıp Beyaz adama duyduğum kini haykırmaya. Beyaz adamın kulağına minnettarlığımı fısıldamak da üzerime vazife değil öyleyse.

Varoluşun ilmeği boğazımı sıkıyor. Kendi özgürlüğüm bir hisar gibi çeviriyor beni.

Hayır, Siyah olmaya hakkım yok.

Böyle ya da şöyle olmak gibi bir görevim de yok.

Beyaz adam madem benim insanlığımı kabule bir türlü yanaşmak istemiyor, o halde ben de bütün gücümle, bütün ağırlığımla onun hayatı üzerine abanacak ve ona, zihninde canlandırıp durduğu o yamyam kırmasıyla karşı karşıya olmadığını göstereceğim.

Günün birinde var olduğumu, bütün öteki insanlar içinden bir insan olduğumu keşfettim ve yalnızca şu görevin beni beklediğini gördüm: başkalarından, bana insan gibi davranmalarını istemek.

Bir anlamda da bir tek görev bekliyor beni: kendi seçimlerimi kullanarak bizzat kendi özgürlüğümü ortadan kaldırmama görevi.

Siyah dünyanın hile ve kurnazlığına da yem olmak, kurban olmak istemiyorum asla.

Hayatımın, Zenci değerlerinin bilanço dökümleri arasında ziyan olup gitmesine göz yummamalıyım.

Beyaz bir dünya yok, böyle bir şeyi inkâr ediyorum; Beyaz bir etik de yok, Beyaz zihniyet var olsa olsa.

Dünyanın her yerinde arayan ve arınmak isteyen insanlar var, bunu biliyorum.

Tarihin mahpusu değilim, o tuzağa düşmek de hiç istemem. Çünkü benim kaderimin ya da tutacağım yolun anlamını arayacağım kaynak tarih değil.

Sürekli kendime hatırlatmalıyım ki, gerçek ve sahici hamlenin kalkış noktası var olmaya karar verdiğimiz noktadır.

Yol aldığım dünyada sürekli yeniden kendimi yaratmaktayım. Onu aştığım ölçüde bir parçasıyım varlığın.

Ve görüyoruz ki, ancak özel bir sorunun aracılığıyla seçebiliyoruz eylem sorunsalının çehresini. Pascal'ın kastettiği anlamda, “ge-miye binmek” keyfiyeti içinde bu dünyaya yerleşmiş bir “ben” olarak, işim silah toplamak mı olacak?

On yedinci yüzyılın köle gemilerinin hesabını, tutup yirminci yüzyılın Beyaz adamından mı soracağım?

Ruhlarda okkalı bir suçluluk duygusu yaratmak için her çareye başvurmam mı gerekiyor?

Geçmişin donuk ve biçimsiz yüzünde ahlaki endişeler aramak mı? Zenciyim ben ve tonlarca zincir akıyor omuzlarımdan, kırbaç izleri ve sel gibi tükürük.

Ama başarısız olduğumu kabul edip demir atmaya hakkım yok. Kendi varlık alanımda en küçük bir yer kaplamaya bile hakkım yok. Kendimi geçmişin belirlediği şeylerin öksesine kaptırmaya da hakkım yok.

Atalarımı insanlıktan çıkaran köleliğin kölesi değilim ben.

Pek çok siyah entelektüel için Avrupa kültürü dışa dönük bir nitelik taşır. Ama beri yandan, Siyah insan Batı dünyasında insan ilişkileri bakımından kendini yabancı olarak hissedebilmektedir. Onun yoksul bir akraba, bir evlatlık ya da nesebi gayri sahih bir çocuk rolü oynamadan, bir Zenci uygarlığının köklerini ateşli bir çabayla aramaya başlaması mümkün mü?

Daha açık konuşalım, milattan önce üçüncü yüzyıl Zenci edebiyatı ve mimarlığıyla kurulabilecek bağlantının son derece ilgi çekici olacağına inanıyorum ben. Zenci filozoflarıyla Platon arasında bir denkliğin, bir koşutluğun olduğunu öğrenmek çok sevindirirdi bizi. Ama bütün bu bulguların Martinik'te ya da Guadeloupe'ta şeker kamışı tarlalarında çalışan sekiz yaşındaki çocukların hayatında neyi değiştirebileceğini pek tasarlayamıyorum.

Eylemlerimin hiçbirini tarihin yoğunluğu, tarihin doluluğu belirlemiyor.

Kendi bireysel temellerim üzerinde yükseliyorum ben.

Ve özgürlük yörüngesindeki yürüyüşüm ancak tarihsel ve kurumsal hipotezlerin ötesine geçtikten sonra başlıyor.

Siyah insanın bedbahtlığı bir vakitler köleleştirilmiş olmasında yatıyor.

Beyaz insanın bedbahtlığı da bir yerlerde cana kıymış olmasındadır.

Ve Beyazlar bugün de sürdürüyorlar ırksal aşağılama ve horgörü tavrılarını. Ama ben, derisi kara adam, mutlak anlamda varolma imkânını ele geçirdiğim ölçüde geçmişi de kurtarmaya kalkışan bir hayal gücüyle kendimi sınırlamaya hakkım olmadığını görüyorum.

Ben, derisi kara adam, sadece şunu istiyorum:

Hiçbir araç insana hâkim olmasın. İnsanın insana kulluğu son bulsun. Yani ne ben başkasının kulu olayım, ne de ben başkasını kulluğa zorlayayım. Nerede olursa olsun, hangi görünüş altında olursa olsun insanı keşfetmeme ve onu sevmeme izin verilsin.

Zenci yok ortada. Var olan sadece Beyaz insan.

Aralarında sahici bir iletişimin doğması için, bu her ikisinin de bir zamanlar saygıdeğer atalarının çıkardığı yabanıl sesleri taklit etmekten ve birbirlerine hoyratça bakmaktan vazgeçmeleri gerekiyor. Daha insana yakışan bir ses edinmeden önce, özgür ve bağımsız olmanın bir gereği olarak yabancılaştırmadan kurtulmak yönünde ayrı bir çabanın sarfedilmesi gerekiyor. Hayatının, varoluşunun başlangıcında insan bir kan tutması halini, bir pıhtı halini yaşıyor. Olağan şeylerin, sıradan olayların içine gömülmüş haldedir. İnsanın trajedisi, belki de insanın, adına çocukluk denen bu bulutsu dönemi bir vakitler yaşamış olmasıdır.

İnsan, insana özgü bir dünyanın ideal varolma koşullarını yaratmak olanağını ancak benliğin yeniden ele geçirilmesi ve arındırılması yönünde göstereceği çaba ve özgürlüğün sürdürülmesi için taşıyacağı duyarlılık sayesinde bulacaktır.

Ya üstlük-astlık sorunu?

Başkasını hissetmek ve tanımak için ona dokunmak gibi yalın bir eylemden niçin kaçınmalı?

Senin dünyanı inşa etmem için verilmemiş miydi benim özgürlüğüm?

Bu incelemeyi noktalamadan önce isterdik ki bizimle birlikte herkes evrensel bilincin açık boyutlarını kavramış olsun.

Son duam da şu:

Ey ruhum, hep soru soran bir insan olarak kal kaldığın yerde!

DİZİN

- Achille, Louis-T. 49, 94, 259n
- Adler, Alfred 12, 62, 82, 83, 83n, 108, 118, 175, 186, 249, 249n, 252, 252n, 255, 256
- Ahlak 15, 61
- Amerika/Birleşik Devletler 11, 74, 181, 262
- anti-Semitizm 110, 111, 113
- Arbousier, Gabriel d' 207, 207n
- Artaud, Antonin 150
- aşağılık kompleksi 12, 23, 27, 63, 126, 253
- Bachelard, Gaston 219
- bağımlılık kompleksi 107-135
- Balandier, Georges 120n, 125
- Baruk, Henri 216, 218, 219
- Beauvoir, Simone de 219
- bilinçdışı 15, 22, 66, 104, 125, 126, 127, 133, 179, 185, 215, 224, 226, 227, 228, 256
- Bonaparte, Marie 214, 214n, 219n
- Boutonnier, Juliette 177n
- Brachfeld, Oliver 253
- Breton, André 59, 60
- Breuer, Josef 177
- Burns, Sir Alan 48, 48n, 147n
- Calas, Nicolas 187n
- Canard Dechainé* 58n,
- Canguilhem, Georges 176n
- Capécia, Mayotte 26, 62, 62n, 64, 65, 66, 66n, 67n, 72, 72n, 73n, 77, 80, 83, 104, 198n
- Capgras, Joseph 186
- Choisy, Maryse 114n
- cinsellik 191, 194, 239
- Claramunte, André de 253
- Cournot, Michel 71n, 204, 206n
- Damas, Leon-G 37n
- Damey, Alfred 27, 27n
- Damourette, Jacques 42
- Dennis, Pierre De Pedrals 155, 156n, 205n

- Delafosse, Maurice 162
 Dermenghem, Émile 238, 242
 Deshaies, Gabriel 259n
 Desoille, Robert 226
 Deutsch, Helene 214
 Dide, Maurice 197, 219,
 Didier 63, 64
 dil 16, 17, 33, 34, 42, 43, 44, 45, 46,
 48, 57, 58, 59, 216
 Diop, Alioune 74, 221, 222, 223
 Diop, David 170n
 Diop, Sheik Anta 46
 Duhamel, Georges 197, 224n
 Durkheim, Émile 259n
 dürtü 132, 180, 194, 210, 215
 Eboué, Félix 93
 ergenlik 155, 184
Erlebnis 178, 179
 Etiemble, René 70, 73, 206
 evlilik 80, 94
 evrensel 18, 19, 141, 148, 258, 274
 Fichte, Johann G. 263
 fobi 186, 190, 194, 200, 229
 Freud, Anna 71, 71n, 80, 80n
 Freud, Sigmund 12, 27, 83, 95, 131,
 133, 175, 177, 178, 179, 183, 186,
 200, 213
 Frobenius, Leo Gallieni, 161
 Gide, André 87, 89
 Gordon, Dr H.L. 47
 Gorer, Geoffrey 70n
 Gratiant, Gilbert 45
 Guex, Germain 95, 95n, 96n, 98,
 99n, 101, 101n, 103, 104, 104n
 Guiraud, Paul 197n, 219
 günah keçisi 219, 231
 Güney Afrika 110, 111, 112, 117,
 118, 221
 Harris, Joel Chandler 209, 210,
 210n
 Hegel, G.W.F. 64, 83, 85, 120, 137,
 165, 166, 179, 187n, 257, 258n,
 260n, 261n
 Hesnard, Angélo 186, 189, 191n,
 231
 Himes, Chester 174n, 191
 Howlett, Jacques 239, 242
 Irklararası Konferans 94
 içe-kapanma 95
 İçgüdü 205n, 224, 225
imago 204
 Janet, Pierre 150
 Jaspers, Kari 113, 114n, 140, 165,
 203, 204n
 Julien, Charles-André 58,
 Jung, Carl 12, 114n, 179, 186, 224,
 226, 227, 230
 kadın cinselliği 216
 Kardiner, Abram 119, 120,
 Kierkegaard, Soren 261
 kolektif bilinçdışı 15, 117, 224, 227,
 229
 kolektif arınma 180, 229
 kölelik 207

Kötü ruhlar 180, 183

Kuenkel, Fritz 118

La philosophie bantoue 220n, 221, 235n

Lacan, Jacques 81n, 104, 175n, 187n, 196n

Lacroix, Jean 187

Leconte, Maurice 27, 27n2

Legman, Gershon 181, 182n,

Leiris, Michael 44, 59, 59n, 179n,

Lévy-Bruhl, Lucien 238,

Malinowski, Bronisl 187

mazoşizm 213

narsisizm 26, 39

negrofobi 191, 193, 194, 195

nevrotik 100, 102, 134, 175, 242, 243, 252

nevroz 96, 103, 175, 178, 186, 187, 189, 193n, 194n, 249

Nietzsche, Friedrich 26, 263

Odier, Charles 26, 186, 189, 190, 194n

Oidipus kompleksi 187, 187n, 214, 216n

özdeşleşme 9, 27, 43, 55, 88, 123, 124, 141

öznellik 85, 115, 172, 191, 193, 198

Paton, Alan 222

Piaget, Jean 44

Pichon, Édouard 42

psikanalitik 6

psikanaliz 9, 14, 81, 175, 187n, 227

psikiyatri 109, 216

psikoloji 12, 52, 255

psikolojik 27, 29, 38, 79, 109, 125, 149, 201, 210

psikopatoloji 239, 240

psikoz 109, 216

Rank, Otto 150

rasyonalizm 147, 148, 166, 196, 203, 218

renk önyargısı 146-147

Requins d'acier rhythm 53

Rosenberg, Harold 93

Roumain, Jacques 169

rüya 78, 125, 126-9, 131-2, 226-8, 247

sadizm 182, 212

Sadji, Abdoulaye 73, 75, 75n, 76, 78, 80n

Salomon, Michael 55

Sartre, Jean-Paul 9, 11, 44, 47, 47n, 61, 102, 110, 111, 111n, 118, 118n, 144, 147, 148, 148n, 165n, 166, 166n, 167, 171, 172, 172n, 173n, 185n, 195, 202, 207, 217, 218n, 219, 220, 235, 241, 269

Schoelcher, Victor 85, 161, 163n

Senghor, Léopold 37n, 151, 158n, 160n, 164

Sérieux, Paul 186,

siyah adam/Zenci 36, 37, 39, 40, 41, 42, 45, 50, 52, 56, 58

Skine, I. R 221n

sömürü 19, 21

Stendhal 68

Sterba, Ric 192

tanıma 27, 173, 178, 247, 268, 269,
274

tecavüz 191, 215

Tempels, Placide 220n, 235n

Testut, Leo 206

travma 178, 180, 190

Trilles, Father 176

Uncle Remus 211, 212n

uygar/uygarlık 6, 16, 109

Westermann, D. 42, 161

Wright, Richard 174n, 219, 259n

yabancılaşma 8, 57, 81, 266,

Yahudiler 129, 144, 259

yamyamlık 17, 79, 144, 242, 249, 267,
271

yaşama içgüdü 200

zihniyet 111, 165n

Yoğun ve kanlı bir ölüm kalım mücadelesinin alevleri arasından çıkmıştır *Siyah Deri Beyaz Maskeler*. Bedenin olduğu kadar ruhun da ayakta kalmasıyla ilgili bir mücadele... Sömürgecilik psikolojisini inceleyen ilk kitaptır bu. Aşağılık kompleksinin nasıl aşılandığını, sömürülenlerin nasıl sonunda zulmedicilerini taklit eder hale geldiğini ele alır. Yazar siyah sorununun psikanalitik bir yorumunu sunar bize.

Fanon bir masa başı filozofu ya da kuramcı bir akademisyen değildir. Daha acil ve zorlayıcı bir mesele vardır aklında: özgürleşme. Onun için mücadele bir hayatta kalma, özgürlük havasını soluma meselesidir.

Siyah Deri Beyaz Maskeler sadece tarihsel bir manzara değil. Fanon'un öfkesi güçlü bir çağdaş yankıya da sahip. Afrika'nın kırsalında ve çarpık çurpuk büyümüş şehirlerinde sırf hayatta kalabilmek için sefalet içinde didinip duranların sessiz çığlığı o aynı zamanda. Kültürleri, bilgi sistemleri ve varolma tarzları alaya alınan, şeytan gibi gösterilen, aşağı ve akıldışı sayılan ve bazen de yok edilen tüm insanların öfkesi.

